BOOM | LEMMA

Schoon, heel en werkzaam?

Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid

Vasco Lub

Schoon, heel en werkzaam?

Schoon, heel en werkzaam?

Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid

Vasco Lub

Boom Lemma uitgevers
Den Haag
2013

Omslagontwerp: Haagsblauw, Den Haag
Foto omslag: Bert Beelen, Hollandse Hoogte
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2013 Vasco Lub | Boom Lemma uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-5931-946-2

ISBN 978-94-6094-727-8 (e-book)

NUR 805

www.boomlemma.nl

Voorwoord

Buurtleefbaarheid is een *wicked problem* en *policy is messy*. Met deze twee Anglicismen wordt de zoektocht naar de effectiviteit van leefbaarheidsinterventies vaak gerelativeerd. Te moeilijk, te complex. En het moet gezegd: achterstandsbuurten – de locaties waar de leefbaarheid en veiligheid het meest onder druk staan – zijn ingewikkelde sociale systemen. In de meest problematische woongebieden van Nederland wisselen allerlei beleidsinvloeden en onvoorziene gebeurtenissen elkaar af. Er worden buurtbarbecues gehouden, er wordt gesloopt en nieuw gebouwd, er wordt preventief gefouilleerd, er worden schoonmaakacties opgezet en soms vinden er nare incidenten plaats. In deze mêlee van maatregelen, initiatieven en onverwachte voorvallen valt het niet mee om via klassieke evaluatiemethoden inzicht te krijgen in wat wel en niet bijdraagt aan een leefbare buurt.

De (beleids)complexiteit van achterstandswijken wordt vaak als argument opgevoerd om een oriëntatie op de legitimiteit van sociale leefbaarheidsmaatregelen achterwege te laten. Het effect is toch niet te meten, dus waarom moeilijk doen? Deze manier van denken biedt echter ruimte voor een ongelimiteerde en vaak onweersproken projectencarrousel. Aangedreven door de overredingskracht van wethouders, de budgetten van de rijksoverheid en de persoonlijke motivatie van sociale professionals werd de afgelopen jaren de een na de andere maatregel uitgevoerd. Zelden werd daarbij de vraag gesteld: 'maar werkt het ook?'.

Dit boek stelt die vraag wel, en probeert daarop een antwoord te formuleren. Niet door de uitwerking van afzonderlijke interventies te meten, maar door onderliggende aannames van dominante sociale wijkaanpakken te confronteren met bestaande wetenschappelijke data. Want het effect van een afzonderlijke leefbaarheidsinterventie is misschien moeilijk te achterhalen, dat wil niet zeggen dat de geldigheid van onderliggende assumpties niet op de proef te stellen is. En indirect levert dat weer kennis op over de slagingskans van een afzonderlijke maatregel. Want wie zijn interventie baseert op onjuiste veronderstellingen, riskeert een geringe effectiviteit. De sociologie, sociale geografie, psychologie en tal van andere sociaalwetenschappelijke disciplines leverden de laatste decennia waardevolle inzichten over verloedering, overlast, menselijk gedrag in de publieke ruimte, bewonersactivisme, gemeenschapszin en informele vormen van buurttoezicht. Het geeft geen pas om deze inzichten ongebruikt te laten. Om assumpties te toetsen, wordt in dit boek dan ook rijkelijk uit dit reservoir van wetenschappelijke kennis geput.

Dank ben ik in de eerste plaats verschuldigd aan MOVISIE. Dit kennisinstituut zag het belang van de studie in en stelde middelen beschikbaar vanuit het door het Ministerie van VWS gefinancierde programma Inzicht in sociale interventies. Met zijn nuchtere commentaar op het manuscript is Peter Rensen van MOVISIE van grote waarde geweest. Ten tweede spreek ik mijn waardering uit voor mijn 'collega's' van de Erasmus Universiteit Rotterdam: Erik Snel die zich bij de verschillende deelthema's en analyses een kritisch meelezer toonde, en Godfried Engbersen die ondanks de huidige trend van wetenschapsrelativisme mij aanspoorde dit boek te schrijven en mij daarbij van inhoudelijke raad voorzag. Daarnaast ben ik een klein clubje van experts erkentelijk die direct dan wel indirect een bijdrage leverden aan de inhoud van dit boek: Matthijs Uyterlinde, Reinout Kleinhans, Nanne Boonstra en Gabriël van den Brink.

Tot slot: veel van de beleidsassumpties die in dit boek centraal staan, worden op basis van wetenschappelijke inzichten gerelativeerd of ontkracht. Ongetwijfeld zal dit sommige politici, beleidsmakers en wijkprofessionals achter de oren doen krabben. De sociale sector bestaat immers bij de gratie van een zeker idealisme en vooruitgangsgeloof. Maar onze intuïtie over 'wat werkt' blijkt niet zelden een onzuiver kompas. Ook goed bedoelde projecten kunnen een negatief effect sorteren. Omgekeerd kunnen negatieve wetenschappelijke resultaten een positieve werking hebben. Zij zijn zelfs cruciaal voor vooruitgang in de sociale sector. Alleen wanneer ook negatieve resultaten in het beleid worden betrokken, is het mogelijk te beoordelen wat het werkelijke belang is van sociale interventies, en wordt voorkomen dat nodeloos doorgewerkt wordt op basis van foutieve of irrelevante noties. Laat de inhoud van dit boek daarom niet ontmoedigen, maar de aanleiding zijn voor een hernieuwde oriëntatie op wat werkt in de wijk.

Vasco Lub
Rotterdam, 2013

Inhoud

Voorwoord 5

1 Inleiding 9
1.1. De tucht der wetenschap 9
1.2. Achtergrond en afbakening van de studie 16
1.3. Methodologische verantwoording 20

2 Herstel van het 'sociaal weefsel': stimuleren van bewonerscontacten 29
2.1. Buurtcontacten, sociale controle en aspecten van leefbaarheid 31
2.2. Het vermeende verband tussen sociale samenhang en bewonersactivisme 45
2.3. Klasseoverstijgend contact als motor van leefbaarheid? 51
2.4. Conclusies 57

3 Activering van bewoners: burgerbestuur en buurttoezicht 63
3.1. Informatieoverdracht van bewoners naar instanties 66
3.2. Het effect van bewonerstoezicht op buurtleefbaarheid 77
3.3. Conclusies 93

4 Particuliere wijkbeveiliging: de straatcoaches 101
4.1. Een synthese van Nederlandse evaluaties van straatcoaches 104
4.2. Academische analyses van particuliere beveiliging in de publieke ruimte 125
4.3. Conclusies 132

5 Een beschavingsoffensief op straat: gebiedsgebonden gedragscodeprojecten 137
5.1. Nederlandse studies naar gedragscodeprojecten 139
5.2. De invloed van groepsnormen sociaalpsychologisch bekeken 146
5.3. Voorwaarden voor normconformering: wanneer zijn buurten 'gemeenschappen'? 150
5.4. Conclusies 159

6 Leerschool en bindmiddel: sport en spel in de wijk 163
6.1. Sport als middel tegen criminaliteit en antisociaal gedrag 166
6.2. Sport en spel als ontmoetingskader? 197
6.3. Conclusies 207

7 Conclusies 213
7.1. Bewonerscontacten: sociale factor wordt overschat 213
7.2. Activering van bewoners: een wisselend beeld 215
7.3. Particuliere wijkbeveiliging: veel output, weinig outcome 217
7.4. Gedragscodeprojecten: ongeloofwaardige premissen 219
7.5. Wijksport en spel: pedagogisch vehikel, maar geen gedragsveranderaar 220
7.6. Eindoordeel: merendeel theorieën matige of zwakke wetenschappelijke basis 221

8 Waarnaartoe? 223
8.1. Implicaties voor beleid 223
8.2. Implicaties voor wetenschap 227
8.3. Implicaties voor effectiviteitsonderzoek 230

Besluit: enkele epistemologische reflecties 233

Referenties 235

Appendices A, B, C, D, E: overzichten van empirische studies opgenomen in de toetsing 249

1 Inleiding

'By doubting, we come to inquiring, and by inquiring, we perceive the truth.' – Peter Abelard

1.1. De tucht der wetenschap

Is sporten een reëel alternatief voor wangedrag? Nemen wijkbewoners meer verantwoordelijkheid voor hun leefomgeving als de sociale cohesie wordt vergroot? In hoeverre is het mogelijk om op straatniveau een beschavingsoffensief in te zetten? Maken burgerwachten *hot spots* veiliger? Is het zinvol om bewonersgroepen een vinger in de pap te geven in de taakstelling van de wijkagent? Laten Marokkaanse probleemjongeren zich corrigeren door buurtvaders? Is de straatbarbecue een effectief middel tegen verloedering? Hoe coachend is een straatcoach? Draagt herstel van het 'sociaal weefsel' van probleemwijken bij aan de sociale controle? En in hoeverre was dat sociaal weefsel eigenlijk toe aan genezing?

Naast repressieve en fysieke maatregelen zijn Nederlandse achterstandswijken de laatste jaren overspoeld met sociale interventies die de leefbaarheid moeten verbeteren. De overheid investeerde miljoenen euro's in de wijkaanpak.[1] Ondanks de vele rapporten die rond dit thema verschenen zijn, is het nog steeds grotendeels onduidelijk welke interventies hout snijden. Het adagium lijkt vaak: *anything goes*. Maar de financiële crisis noopt tot een kritische herbezinning op het beleid. Stilaan dringt het besef door dat de legitimatie van leefbaarheidsprojecten verder moet reiken dan alleen *feel good*-overwegingen.

In dit boek worden enkele heersende axioma's en beleidsopvattingen over wat een wijk leefbaar maakt, op de proef gesteld. In aanvulling op alle inductieve, bestuurskundige en normatieve beschouwingen rond het onderwerp biedt het een *wetenschappelijke* toetsing van de meest dominante sociale interventievormen

1 Het begrip 'Leefbaarheid' staat centraal in de Nederlandse wijkaanpak die startte in 2007 en doorloopt tot en met 2015, waarmee wordt bedoeld dat in wijken waar de achterstanden 'groot en meervoudig' zijn, wordt gewerkt aan beheer, bouw en onderhoud, maar ook aan de leefomgeving; veiligheid, gezondheid, werk, onderwijs en sociale cohesie (zie brief Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aan de Tweede Kamer 28-01-2011).

van dit moment: stimuleren van bewonerscontacten (1), burgerbestuur en buurttoezicht (2), de inzet van straatcoaches (3), gebiedsgebonden gedragscode-projecten (4), en sport en spel in de wijk (5). Uit de confrontatie met nationaal en internationaal sociaalwetenschappelijk onderzoek kristalliseert zich een informatief, maar ook een ontnuchterend beeld van de houdbaarheid van populaire assumpties.

De indirecte aanleiding van de studie is een gebrek aan kennis over de wetenschappelijke basis van interventies. Veel sociale beleidsmaatregelen zijn eenzijdig gestoeld op intuïtieve noties van 'wat werkt' (vgl. Rensen & Van der Kooij, 2009). Leeuw (2006: 270) waarschuwt in dit verband voor de lievelingstheorieën van beleidsmakers en politici, wier assumpties lang niet altijd in overeenstemming zijn met wetenschappelijke inzichten. Daarnaast omvat een groot deel van de 'resultaatmeting' in het sociale domein vaak weinig meer dan een inschatting van effecten van bevooroordeelde betrokkenen via interviews of de verspreiding van enquêtes die naar de bekende weg vragen. Er is doorgaans weinig oog voor de ongewenste en onbedoelde gevolgen van beleid (Engbersen, 2009). Waar een en ander toe kan leiden, wordt beeldend geïllustreerd in het boek *Redirect* (2011) van de Amerikaanse psycholoog Timothy Wilson. Wilson wijst daarin op de pijnlijke gevolgen van wat hij noemt *the failure of common sense*, waarbij beleidsmakers, sociale professionals en 'experts' van divers pluimage vertrouwen op het gezonde verstand in de oplossing van sociale problemen. Wilson laat overtuigend zien dat veel van dergelijke 'zelfevidente' en door het gevoel ingegeven interventies langdurige stress veroorzaken, de criminaliteit verhogen, tot meer drugsgebruik leiden, mensen ongelukkig maken, en in sommige gevallen zelfs hun dood versnellen.

Centrale vraagstelling

Onderzoek dat sociale beleidsassumpties problematiseert en confronteert met wetenschappelijke data kan tegenwicht bieden aan discutabele legitimaties en ondersteuning bieden aan kloppende legitimaties. Elke van overheidswege geïnitieerde interventie is gebaseerd op bepaalde assumpties over welke causale mechanismen een bepaald effect moeten sorteren. Het geheel van die assumpties is samen te voegen in een ideaaltypische causale keten van middel-doel-relaties, de zogenoemde *interventietheorie.* Door na te gaan in hoeverre theorieën van sociale interventies worden gestaafd door bestaande wetenschappelijke kennis, zijn gerichtere uitspraken te doen over de geldigheid van die interventies. In dit boek staan interventies op het terrein van buurtleefbaarheid centraal: de sociale aanpakken die verloedering, overlast en (kleine) criminaliteit in achterstandswijken proberen tegen te gaan.

De centrale vraagstelling van deze studie luidt derhalve:

Hoe plausibel zijn geïmpliceerde causale mechanismen van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid, gegeven beschikbare wetenschappelijke kennis?

Eerder heb ik deze benadering gekenschetst als *De tucht der wetenschap* (zie Lub, 2012). Natuurlijk geeft het blootstellen van interventietheorieën aan wetenschappelijke kennis geen honderd procent zekerheid over de werkzaamheid van een *real life*-interventie. Maar het levert wel informatie op over haar slagingskans. Immers, het succes of falen van interventies hangt voor een belangrijk deel af van de validiteit van onderliggende assumpties (Leeuw, 2006). En wie zijn interventie baseert op onjuiste veronderstellingen, riskeert een geringe effectiviteit. In die zin is voorliggende studie in te bedden in een verzameling van methodologische mogelijkheden, die elk een bijdrage leveren aan het beantwoorden van uiteenlopende effectvragen. Van Yperen en Veerman (2007) onderscheiden in dit verband verschillende niveaus, weergegeven in figuur 1.1.

Figuur 1.1 Niveaus van onderzoek voor zicht op effectiviteit

Bewijskracht	Kwalificatieniveau	Soorten onderzoek	Omschrijving
Causaal	4. Werkzaam (effectief)	Experimenteel onderzoek ---------- Quasi-experimenteel onderzoek ---------- Effectmeting Klanttevredenheids-onderzoek	Als 1-3, plus controlegroep
Indicatief	3. Doeltreffend		Als 1 en 2, plus effectmeting of doelen zijn bereikt
Theoretisch	2. Veelbelovend (plausibel)	Meta-analyse Literatuurstudie	Als 1, maar met geloofwaardige interventietheorie
Descriptief	1. Potentieel	Descriptief onderzoek Documentenanalyse Interviews	Beschrijving van interventie (doelgroep, middel, uitkomst) en context

Bron: Van Yperen & Veerman, 2007, p. 13.

De figuur maakt zichtbaar welk onderzoek men kan opzetten en welke zekerheden daarmee zijn te krijgen (Van Yperen & Veerman, 2007: 13-16). Bij het eerste niveau gaat het om de aard van de interventie. Wat is het doel van de aanpak? Wat is de doelgroep? Welke strategieën worden toegepast? Via veelal kwalitatief onderzoek worden uitkomsten en context nader omschreven en gespecificeerd. Niveau 2 gaat om de aannemelijkheid van de interventie. In hoeverre worden veronderstellingen ondersteund door eerdere wetenschappelijke inzichten?

Een goede omschrijving (niveau 1) en onderbouwing (niveau 2) laten het wat en waarom van een interventie zien. Vanaf niveau 3 gaat het om het daadwerkelijk aantonen van de gewenste veranderingen bij een interventie. Als empirisch vastgesteld kan worden dat de geformuleerde doelen of gewenste veranderingen bereikt zijn, dan is de bewijsvoering van een effectieve interventie weer een stapje verder gebracht. Om dit te kunnen vaststellen moet er gemeten worden en dit kan via experimenteel of quasi-experimenteel design, alsmede via kwalitatief evaluatieonderzoek. Duidelijk wordt dat het confronteren van assumpties met wetenschappelijke data zich op het tweede niveau bevindt.

Achter de interventie
Hoe dient een dergelijke beoordeling gestalte te worden gegeven? Soms is het mogelijk om de plausibiliteit van een Nederlandse interventievorm vrij direct te toetsen aan de hand van de (buitenlandse) literatuur. Zo zijn ter bevordering van de wijkveiligheid in diverse Nederlandse steden vrijwillige burgerwachten actief, de zogenoemde 'buurtinterventieteams'. Hoewel er in Nederland geen studies beschikbaar zijn die inzicht bieden in de effectiviteit van deze aanpak, wordt er in het Engels taalgebied al decennia serieus onderzoek verricht naar het resultaat van de *Neighbourhood Watch*. De uitkomsten van die studies leveren relevante beleidsinformatie op voor overeenkomstige Nederlandse aanpakken. Als uit dergelijk buitenlands onderzoek zou blijken dat burgerwachten een gunstig effect hebben op de leefbaarheid in de wijk, verstevigt dit de wetenschappelijke basis en dus de potentiële effectiviteit van de interventie. Maar dit levert nog geen kennis op over *waarom* de aanpak werkt of *onder welke condities* iets wel of geen zoden aan de dijk zet. Daarnaast is voor sommige interventievormen een directe consultatie van de literatuur in het geheel niet mogelijk, omdat er eenvoudigweg geen effectiviteitsstudies naar het onderwerp beschikbaar zijn.

In die gevallen is het zaak om 'achter de interventie' te kijken. Dit houdt in dat meer impliciete veronderstellingen of specifieke causale schakels van een interventie nader worden geproblematiseerd. Over die meer impliciete veronderstellingen (op welke onderliggende noties is de interventie gebaseerd? En wat zou er precies moeten werken en waarom?) is vaak wél de nodige wetenschappelijke kennis beschikbaar. Zodoende kan de welbekende 'black box' (vgl. Astbury & Leeuw, 2010) van interventies worden geopend.

Ter illustratie van deze optiek kunnen de gedragscodeprojecten dienen, de programma's die op collectief niveau afspraken trachten te maken tussen bewoners over de omgangsvormen in een buurt of straat. Het is niet eenvoudig de effectiviteit van gedragscodeprojecten te meten aan de hand van objectieve waarneembare feiten. Om het derde en/of vierde niveau van bewijskracht van figuur 1.1 te bereiken, zou men enkele tientallen straten met overeenkomstige kenmerken (qua omgangsproblematiek, demografisch, stedenbouwkundig etc.) willekeurig moeten toedelen aan een interventiegebied (straten met gedragscodeproject) en een controlegebied (straten zonder gedragscodeproject). Vervolgens zou men het aantal overlastincidenten of gevallen van burenruzies of

wellicht zelfs het aantal verloederde voortuintjes in beide gebieden na enkele jaren tegen elkaar af kunnen zetten. Als zowel tussen het interventiegebied en het controlegebied alsook in de meting voor en na de invoering van de gedragscodes zich een significant verschil aftekent in overlast en verloedering, dan zou men enige indicatie hebben van de invloed van de aanpak. Het behoeft echter geen betoog dat een dergelijk onderzoeksontwerp praktisch moeilijk uitvoerbaar is.

Een alternatief is om achter de interventievorm 'gedragscodeproject' te kijken en onderliggende veronderstellingen te onderwerpen aan de tucht der wetenschappelijke kennis. Het uitgangspunt is dan niet om het effect van de stadsetiquette direct te meten, maar om assumpties van gedragscodeprojecten nader te problematiseren en te confronteren met secundaire wetenschappelijke inzichten. Een dergelijke onderzoeking start dus niet zozeer vanuit de vraag 'In hoeverre verbeteren gedragscodeprojecten de leefbaarheid en het sociaal leefklimaat?', maar neemt veeleer als vertrekpunt: 'Hoe plausibel zijn onderliggende assumpties van gedragscodeprojecten, gegeven beschikbare wetenschappelijke kennis?'. Het is bekend dat sociale normen c.q. gedragscodes per definitie zijn ingebed in een sociale context; voor hun manifestatie zijn zij onlosmakelijk verbonden met processen van betekenisgeving in de groepen waarmee een individu zich identificeert (Postmes e.a., 2009). Sociologische inzichten over de mate waarin 'de buurt' of 'de straat' als groepsidentiteit kan fungeren en sociaalpsychologische inzichten over de invloed van groepsnormen op menselijk gedrag maken het derhalve mogelijk de twee veronderstellingen op de proef te stellen. Door de wetenschappelijke literatuur op deze punten te analyseren en te achterhalen onder welke condities mensen zich conformeren aan heersende sociale normen – het uiteindelijke doel van gedragscodeprojecten – kan een indicatie worden verkregen of er een zekere consensus is te bereiken over die 'heersende' normen in de publieke ruimte, en hoe plausibel het vervolgens is dat die normen zijn af te dwingen via gedragscodeprojecten.

Doel van de studie: een wetenschappelijke fundering van wat (niet) werkt

Het voorbeeld van de gedragscodeprojecten illustreert dat het toetsen van onderliggende veronderstellingen en geïmpliceerde causale mechanismen aan de hand van beschikbare wetenschappelijke kennis, inzicht levert in de wetenschappelijke basis van interventies, zonder dat kostbaar en tijdrovend onderzoek hoeft te worden uitgevoerd naar afzonderlijke ingrepen. Het gaat bij deze analysemethode immers niet zozeer om een toetsing van de interventies zélf, maar om een beoordeling van als zelfevident beschouwde middel-doelrelaties en impliciete assumpties. Een dergelijke *ex ante*-manier van kijken naar sociaal beleid kan een waardevolle bijdrage leveren aan de zoektocht naar effectiviteit, en – indirect daaruit voortvloeiend – de legitimiteit van maatregelen, zónder dat bestuurders en uitvoerders direct hun toevlucht hoeven te zoeken in geforceerde *ex post*-effectmeting van *real life*-interventies. Dit uitgangspunt opent ook een grotere kennisruimte wat betreft de te raadplegen bronnen dan gangbaar literatuuronderzoek of *systematic reviews* van interventies doorgaans

toelaten. Om veronderstellingen te toetsen, hoeft men zich immers niet louter te beperken tot kwantificerend effectiviteitsonderzoek naar de interventie zélf. Ook – en in veel gevallen *juist* – secundair onderzoek naar onderliggende thema's kan uitermate waardevol zijn om de plausibiliteit van interventies te beoordelen (het toetsen van de veronderstellingen van veronderstellingen, zie kader in paragraaf 1.2.).

Uiteindelijk moet de theoriegestuurde evaluatie van leefbaarheidsinterventies aan de hand van wetenschappelijke bewijsvoering de kennis vergroten over (niet) werkzame elementen in de wijkaanpak. Het onderzoek beoogt hiermee de *missing link* in te vullen tussen de uitvoeringspraktijk van wijkprofessionals en de wetenschappelijke kennis over sociale maatregelen gericht op leefbaarheid. Idealiter stelt de in dit boek verzamelde kennis beleidsmakers en uitvoeringsorganisaties in staat hun bestaande (projectmatige) activiteiten aan te scherpen, bij te stellen of te herzien.

Opbouw van de studie
Dit hoofdstuk vervolgt met een afbakening van enkele belangrijke begrippen en een methodologische verantwoording. Voor elke stap in het onderzoek wordt het proces toegelicht en worden keuzes verantwoord.

In hoofdstuk 2 worden drie interventietheorieën beoordeeld op het terrein van bewonerscontacten. In eerste instantie gaat het daarbij om het vermeende positieve verband tussen buurtcontacten, sociale controle en aspecten van leefbaarheid. Is het mogelijk buurtcontacten kunstmatig te stimuleren, zodanig dat dit tot een toename van de sociale controle leidt? En zo ja, wordt de buurt daardoor leefbaarder? Vervolgens komt het vermeende verband tussen sociale samenhang en bewonersactivisme aan de orde. Nemen bewoners meer verantwoordelijkheid voor hun leefomgeving indien de sociale cohesie wordt vergroot? En welke aspecten spelen welbeschouwd een rol bij de bereidheid om je actief in te zetten voor de buurt? Tot slot stelt hoofdstuk 2 aannames rond klasseoverstijgend contact op de proef. Geanalyseerd wordt in hoeverre contact tussen middengroepen en achterblijvers kan worden gezien als motor van buurtleefbaarheid.

Hoofdstuk 3 richt zich explicieter op de activering van bewoners. Veel wijkinterventies zijn erop gericht bewoners een actieve rol te geven in het schoon en heel houden van hun leefomgeving. Enerzijds krijgt dit vorm via een passieve variant: inspraak bij en aansturing van buurtinstanties via 'burgerbesturen'. Anderzijds streeft de (lokale) overheid een meer actieve benadering van burgers na waarbij bewoners herkenbaar de straat opgaan om een oogje in het zeil te houden (buurttoezicht via burgerwachten). Achtereenvolgens wordt wetenschappelijk onderzoek besproken dat inzicht geeft in processen van informatieoverdracht van bewoners naar buurtinstanties (bijv. de politie) en het effect van bewonerstoezicht op aspecten van leefbaarheid. Verschillende aannames hierover zijn middels empirisch onderzoek op waarde geschat. Hoe zinvol is

het om bewonerscomités een vinger in de pap te geven in de taakstelling van wijkagent? En maken burgerwachten *hot spots* veiliger?

Hoofdstuk 4 stelt particuliere wijkbeveiliging centraal. In navolging van trends in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk huurden tal van Nederlandse steden de afgelopen jaren commerciële beveiligingsbedrijven in om hardnekkige (jeugd)overlast terug te dringen. In Nederland worden dergelijke beveiligers veelal 'straatcoach' genoemd. Het idee is dat de coaches sociale controle uitoefenen op die plekken waar bewoners hiertoe niet in staat zijn (omdat de overlast te grimmig is), of waar structurele aanwezigheid door politie en stadstoezicht niet haalbaar is. Van straatcoaches wordt verwacht dat zij dit controle- en capaciteitstekort adequaat opvullen, maar óók dat zij door hun inlevingsvermogen en sociale vaardigheden beter in staat zijn op een positieve manier tot overlastgevers door te dringen. Ter toetsing van de plausibiliteit van deze veronderstellingen wordt eerst een synthese gepresenteerd van Nederlandse evaluaties van straatcoaches. Wat leverde de inzet van particuliere wijkbeveiligers Nederlandse achterstandswijken op? En wat is de rode draad in de verschillende evaluatierapporten die hieromtrent zijn verschenen? Daarnaast volgen enkele academische analyses van commerciële beveiliging in de publieke ruimte.

In hoofdstuk 5 wordt beoordeeld in hoeverre gebiedsgebonden gedragscodeprojecten – het collectief afspreken van omgangsvormen op straatniveau – potentie hebben om een positieve bijdrage te leveren aan de buurtleefbaarheid. Omdat direct (effectiviteits)onderzoek naar deze aanpak nauwelijks voorhanden is, wordt vooral vanuit de sociaalpsychologische literatuur bekeken onder welke condities mensen zich conformeren aan groepsnormen en in hoeverre bepaalde begunstigende condities voor normconformering aanwezig zijn in kwetsbare buurten (op basis van inzichten uit de urbane sociologie). Dit deel heeft een wat abstracter karakter dan de overige themadelen, zij het dat de verzamelde sociaalpsychologische en stadssociologische literatuur wel degelijk bruikbare informatie oplevert voor een adequate beoordeling van gedragscodeprojecten.

Hoofdstuk 6 behandelt wellicht de meest populaire sociale wijkinterventie van dit moment: sport en spel. In vrijwel elke achterstandswijk organiseren het lokale jeugdwerk en/of sportbuurtwerkers voetbaltoernooien, vechtsportlessen of sportieve pleinactiviteiten. Uit bestuurlijke nota's en projectbeschrijvingen verzameld rond dit thema, spreekt een sterke overtuiging en consensus over het nut van dergelijke activiteiten. Men kan zelfs stellen dat het geloof in de sociale waarde van sport zo algemeen geaccepteerd is, dat het moet worden aangemerkt als een beleidsaxioma dat eigenlijk geen bewijs nodig heeft. Sport wordt gezien als een effectieve methode om 'risicojongeren' op een positieve manier bij de buurt te betrekken. Daarnaast zou sport antisociaal en (potentieel) crimineel gedrag van risicojongeren tegengaan doordat het een alternatief sociaal milieu vormt waar jongeren positieve normen en waarden aanleren. Een subdoel van

wijksport en -spel is het vergroten van de buurtbetrokkenheid van volwassenen. Het hechtere contact tussen bewoners – ontstaan door ontmoetingen tijdens de sportactiviteiten – zou op termijn ook de leefbaarheid ten goede komen. Via diverse wetenschappelijke bronnen wordt het waarheidsgehalte van deze veronderstellingen tegen het licht gehouden.

Elk themadeel kent een overeenkomstige opbouw en structuur. De hoofdstukken zijn dan ook afzonderlijk van elkaar te lezen. Elk thema begint met een presentatie van de interventietheorieën en een toelichting op het verzamelde wetenschappelijke materiaal. Vervolgens worden uitkomsten besproken. Een concluderende paragraaf vat per theorie de belangrijkste inzichten samen.

In hoofdstuk 7 wordt de balans opgemaakt. Per interventievorm volgt een beoordeling van de wetenschappelijke houdbaarheid van de respectieve theorieën aan de hand van de toetsingscriteria causaliteit, effectgrootte en consistentie. Dat oordeel mondt uiteindelijk uit in het wetenschappelijke predicaat 'zwak', 'matig' of 'sterk'. Tevens zoomt dit deel verder van de thematiek uit. Wat is nu – het materiaal overziend – de wetenschappelijke basis van sociale interventies op het terrein van leefbaarheid? Welke interventievormen snijden hout? En welke aanpakken kunnen hoogstens bogen op een zwakke of matige wetenschappelijke fundering?

Hoofdstuk 8 maakt de stap naar implicaties voor beleid, wetenschap en effectiviteitsonderzoek. Indien opportuun worden aanbevelingen gedaan voor bestuurders en beroepskrachten werkzaam in de wijkaanpak. Tevens bespreekt dit deel de meest urgente kennisleemtes, met een onderscheid in implicaties voor wetenschappelijk onderzoek naar leefbaarheid en effectiviteitsonderzoek naar sociale interventies in het algemeen. Vragen die hierbij onder meer aan bod komen, zijn: op welke thema's zou het toekomstig onderzoek naar leefbaarheidsinterventies zich moeten richten? Hoe moet dat onderzoek eruitzien? En welke functie heeft literatuuronderzoek als we het beschouwen als evaluatiemethode van sociale aanpakken?

Het boek eindigt met enkele epistemologische reflecties. Elke analyse kent methodologische tekortkomingen en blinde vlekken. Voorliggende studie vormt hierop geen uitzondering. Daarnaast vloeit wetenschappelijke kennis zelden in haar meest zuivere vorm van de bron naar de ontvanger. Met deze punten in het achterhoofd worden in het besluit de bevindingen van de studie in een bredere epistemologische en socio-politieke context geplaatst.

1.2. Achtergrond en afbakening van de studie

Leefbaarheidsontwikkeling in probleemwijken

Een analyse van het onderzoeksbureau RIGO wijst op een positieve ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 1998 en 2008 in steden die deel uitmaakten

van het grotestedenbeleid (Leidelmeijer & Schulenberg, 2010). Dit lijkt onderdeel van een bredere, landelijke trend: gemiddeld genomen zijn sinds de jaren negentig de overlast, verloedering en criminaliteit in wijken licht verminderd en is het gevoel van veiligheid licht toegenomen. De grootste verbetering vond plaats in buurten waar evidente leefbaarheidsproblemen bestonden, buurten met een leefbaarometerscore van 'zeer negatief' tot 'matig'. Maar dit betekent niet dat de problemen van Nederlandse achterstandswijken zijn verdwenen. De situatie in een groot deel van de wijken met een zeer negatieve leefbaarheid in 1998 is weliswaar verbeterd, maar moet nog altijd als 'matig' worden bestempeld (Ledelmeijer & Schulenberg, 2010: 16). Een cijfermatige analyse van Van den Brink e.a. (2007) illustreert bovendien dat de variabelen die verband houden met negatieve leefbaarheidsaspecten versterkt aanwezig zijn in economisch zwakkere wijken. Naast vormen van 'kleine' criminaliteit (diefstal, bedreiging, geweld) gaat het daarbij om vormen van fysieke en sociale wanorde die veelal niet bij wet verboden zijn maar wel de sociale orde in wijken in gevaar brengen. Voorbeelden zijn zwerfvuil, vervallen panden, geluidsoverlast en intimidatie (zie Van den Brink, 2006: 24).

Buurtgebonden sociale interventies en het effectiviteitsvraagstuk
Ondanks de relatief gunstige leefbaarheidsontwikkeling van de laatste jaren laat een en ander dus onverlet dat er in ons land probleemwijken bestaan die met serieuze vormen van wanorde en verloedering kampen. Hoewel de politieke aandacht voor de 'wijkaanpak' sinds het aantreden van het Kabinet-Rutte I wat is verslapt, bestaat het beleid nog altijd en krijgt buurtleefbaarheid onverminderd een prominente plaats bij bestuurlijke en politieke planvorming op stedelijk niveau. Zo richtte de gemeente Rotterdam recentelijk de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken op – een samenwerkingsverband tussen de stad Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam en andere kennisinstituten – om een bijdrage te leveren aan de kennisontwikkeling op dit gebied. In Nederland bestaat er bovendien geen beleidsterrein waarop zo veel (sociale) initiatieven worden ontplooid als buurtleefbaarheid. Een groot deel van die initiatieven is gericht op het verstevigen van sociale netwerken. Zo leverde een studie van Van Arum, Uyterlinde en Sprinkhuizen in 2009 een longlist op van maar liefst 140 projecten die op enigerlei wijze betrekking hadden op buurtgebonden contacten en bewonersbetrokkenheid. Eerder verzamelde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005) al tientallen andere sociale programma's gericht op de aanpak van alledaagse leefbaarheidsvraagstukken in achterstandswijken. Aanpakken omvatten onder meer schoonmaakacties, de oprichting van buurtbeheergroepen, wijksurveillance door vrijwilligers en activiteiten op het gebied van sport, spel, kunst en cultuur.

Systematisch effectonderzoek naar al deze leefbaarheidsprojecten en buurtprogramma's is echter schaars. Enkele jaren geleden verschenen twee publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) waarin beleidsveronderstellingen van het Rijksveiligheidsbeleid en het Actieplan Overlast en Verloedering uit 2008 worden geconfronteerd met wetenschappelijke kennis: *Sociale veiligheid*

ontsleuteld (2008) en *Overlast en verloedering ontsleuteld* (2009). Beide rapporten – die elkaar inhoudelijk sterk overlappen – legden evenwel het zwaartepunt bij het nut van vormen van rechtshandhaving, hulpverleningstrajecten voor criminele jongeren en gelegenheidsbeperking. Hoewel de verkenningen relevante literatuur over het effect van formeel en informeel menselijk toezicht in kaart brachten, bleef een expliciete oriëntatie op veelvoorkomende *sociale* interventies in de publieke ruimte in de SCP-studies wat onderbelicht.

Nu hebben de 'wat werkt-vraag' zoals die wordt gearticuleerd binnen het *evidence-based* paradigma, en sociale interventies in de wijkaanpak zich altijd moeizaam tot elkaar verhouden. Professionals werkzaam in het buurt- en straatwerk hebben door hun projectmatige werkwijzen doorgaans weinig aandacht voor de bewezen effectiviteit van hun werk (Van Arum, Uyterlinde & Sprinkhuizen, 2009). In tegenstelling tot de individuele hulpverlening en de geestelijke gezondheidszorg, waar methoden vaak een in tijd en omvang begrensd hulpaanbod omvatten, kennen buurtgebonden sociale interventies meestal geen scherpe afbakening in tijd en intensiteit. Een eenduidige verbinding tussen interventie en beoogd resultaat wordt hierdoor vaak niet gelegd. Dit bemoeilijkt een systematische en objectieve effectmeting. Daarbij komt dat bij velen het idee heeft postgevat dat de causale relatie tussen een sociale wijkinterventie en het effect daarvan *op het niveau van de wijk* niet is te meten. De wijk zou een te complex en poreus systeem vormen, onder invloed van allerlei onbeheersbare externe factoren, waarop de klassieke evidence-based optiek niet van toepassing is, en kan zijn. Ontegenzeglijk leent de wijk zich moeilijk (maar niet onmogelijk) voor gerandomiseerde effectmetingen op basis van controlegroepen. Deze zogenoemde *randomized controlled trials* gelden binnen de individuele hulpverlening juist als de gouden standaard van wetenschappelijke bewijsvoering (het hoogste niveau van bewijskracht in figuur 1.1). De facto is in de Nederlandse context van wijk en buurt daarom nauwelijks sprake van *evidence based*-manieren van werken, maar slechts van lichte vormen van *practice based*-werken. Eventuele 'effectiviteit' wordt daarbij vaker bepaald aan de hand van persoonlijke ervaringen en narratieve bewijsvoering dan aan de hand van systematische en objectieve resultaatmeting. Slechts een handvol afzonderlijke sociale projecten en programma's in de wijkaanpak zijn ooit onderworpen aan een wetenschappelijke reflectie. Veelal betreft het hierbij kwalitatief onderzoek van wisselende kwaliteit.

Moet de buurt als context voor 'evidence-based' interventies daarom worden afgeschreven? Nee. Ook in de wijkaanpak is de vraagstelling 'wat werkt?' legitiem, al gaat het erom op welk niveau die vraag wordt ingestoken. Ondanks de veelheid aan losse projecten en werkwijzen zijn buurtgebonden sociale interventies geworteld in een beperkt aantal dieperliggende thema's. Van Arum et al. (2009) constateren dat aan de basis van het handelen van welzijnsprofessionals in de buurt vaak wel degelijk methodische richtlijnen ten grondslag liggen. Zoals toegelicht in paragraaf 1.1 kan de validiteit van deze meer algemene grondslagen worden getoetst aan de hand van uiteenlopende empirisch-weten-

schappelijke bevindingen (het tweede niveau van bewijskracht in figuur 1.1). Deze bevindingen werpen vervolgens direct dan wel indirect licht op de houdbaarheid van meer specifieke interventies. Denk bijvoorbeeld aan de talloze projecten rond sociale samenhang in achterstandswijken: de straatbarbecues, burenwinkels, huiskamergesprekken, wijktheaters, straatparades, keukentafelgesprekken, dialoogbijeenkomsten en 'koffieochtenden' op basisscholen, in buurthuizen, parkjes of speelterreinen.

Veel van deze initiatieven – groot- of kleinschalig, kort- of langlopend, incidenteel of structureel – zijn terug te voeren op een beperkt aantal aannames. De meest fundamentele assumptie is dat dergelijke interventies het 'sociaal weefsel' van een buurt versterken waardoor normoverschrijdend gedrag en verloedering minder kans krijgen. Of deze veronderstelling enige empirisch-wetenschappelijke basis heeft, en of zodoende wijkinterventies die hierop zijn gebaseerd hun doel bereiken, blijft veelal een open vraag. Empirisch onderzoek maakt het echter mogelijk te toetsen in hoeverre buurtcontacten kunnen worden gezien als oorzakelijke factor in het bewerkstelligen van sociale controle in de wijk en in hoeverre de interactie tussen die twee variabelen op haar beurt het leefbaarheidsniveau beïnvloedt (hetgeen wordt behandeld in hoofdstuk 2). Inzichten hieruit kunnen vervolgens licht werpen op hoe plausibel al die verschillende sociale samenhangprojecten zijn, alsook welke handelingswijzen van sociale professionals werkzaam in het buurtwerk wel of niet aanslaan dan wel op juiste of foutieve veronderstellingen berusten.

Over de toetsing van interventietheorieën

Vanzelfsprekend vertoont een analyse die theorieën van interventies als vertrekpunt neemt (vgl. hier Weiss, 1995; en in Nederland Tudjman e.a., 2010; Lub e.a., 2011), overeenkomsten met de toetsing van de welbekende 'beleidstheorie' (zie o.a. Hoogerwerf, 1984, en recentelijk Van der Knaap, 2010). Het verschil tussen een interventietheorie en een beleidstheorie is niet eenduidig te benoemen. Wie een en ander wil ontrafelen aan de hand van de methodologische literatuur, stuit al snel op verschillende conceptualiseringen. De tegenstelling tussen een interventietheorie en een beleidstheorie is in zekere zin ook een schijntegenstelling, aangezien het beleid niet losstaat van de interventies die daaruit voortvloeien en *vice versa*. Toch verschilt de hier centraal staande analysemethode in enkele opzichten van meer gangbare toetsingen van beleidstheorieën.

Ten eerste verschilt het startpunt van analyse. In plaats van *top down*-beleidsnota's op Rijksniveau te analyseren, zijn *bottom-up*-beschrijvingen van concrete leefbaarheidsinterventies verzameld. Aan de hand van die beschrijvingen zijn vervolgens theorieën gereconstrueerd. Dit betekent dat de te toetsen causale schakels specifieker en de besproken wetenschappelijke data gedetailleerder zijn dan doorgaans gebruikelijk is bij de toetsing van beleidstheorieën. Anders gezegd, bij de beleidstheorie worden veelal assumpties op macroniveau beoordeeld, bij de interventietheorie meer op meso/microniveau.

Een tweede verschil is dat voor de toetsing van de in dit boek gepresenteerde interventietheorieën ook veel secundaire wetenschappelijke kennis is aangeboord. Dit punt heeft betrekking op de eerder gepresenteerde optiek van het kijken 'achter de interventie' (zie paragraaf 1.1). Waar de toetsing van beleidstheorieën doorgaans vrij dicht bij de centraal staande thematiek blijft (leidt beleid X tot uitkomst Y?), is in deze studie getracht ook meer onderliggende en minder expliciete assumpties te toetsen. Anders geformuleerd: bij interventietheorieën gaat het ook om het toetsen van de veronderstellingen van de veronderstellingen. Neem bijvoorbeeld het thema wijksport. De beleidsveronderstelling is dat wijksport bijdraagt aan een leefbare wijk. Een beleidstheoretische toetsing vereist vervolgens literatuur die deze veronderstelling kan beoordelen (leidt wijksport tot een verbetering van de leefbaarheid?). Voorliggende studie kijkt echter ook naar de assumpties die dáár weer aan ten grondslag liggen (de veronderstellingen van de veronderstelling dus). In het geval van wijksport is een van die onderliggende assumpties dat sporten prosocialer gedrag van jongeren bevordert. Dit verbeterde sociale gedrag moet vervolgens leiden tot minder overlast. Zodoende kan ook literatuur worden geraadpleegd die licht werpt op de kwestie of sporten inderdaad leidt tot prosocialer gedrag. Ten slotte richt de onderhavige analysemethode zich enkel op inhoudelijke assumpties en causale mechanismen van interventies. De in dit boek verzamelde kennis verkrijgt daarmee weliswaar een 'besluitvormingsonderbouwende functie' (Van der Knaap, 2010), maar zij toetst niet de *uitvoerbaarheid* van interventies op het terrein van buurtleefbaarheid. Bij een beleidstheoretische benadering maken aspecten als doelmatigheid, kosteneffectiviteit en functionaliteit vaak wel deel uit van de beoordeling.

1.3. Methodologische verantwoording

Het onderzoek laat zich opsplitsen in vijf stappen: de inventarisatie van sociale interventies op het terrein van leefbaarheid (1), het benoemen/reconstrueren van de interventietheorieën (2), de verzameling van wetenschappelijk materiaal (3), de beoordeling van de interventietheorieën (4), en het vertalen van inzichten naar implicaties voor beleid en onderzoek (5). In deze paragraaf wordt voor elke stap afzonderlijk het proces toegelicht en worden keuzes verantwoord. De paragraaf besluit met een afbakening van enkele belangrijke begrippen.

Ad 1) Inventarisatie buurtgebonden sociale interventies
Stap één is het inventariseren van sociale interventies op het terrein van leefbaarheid zoals deze worden toegepast in Nederland. Hiertoe is in eerste instantie gebruikgemaakt van databestanden die direct toegankelijk zijn. Daarnaast is beschikbare overzichtsliteratuur geraadpleegd. De volgende bronnen zijn geraadpleegd:
– Databank NICIS
– Instrumentenbank Centrum Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV)
– Kennisbank Kenniscentrum Stedelijke Vernieuwing (KEI)

- Programma en projectenoverzicht VROM wijkenaanpak ('de goede voorbeelden')
- Databank effectieve sociale interventies MOVSIE (thema buurtontwikkeling)
- Publicatie 'Good practices bestrijding overlast en verloedering', Ministeries V&J en BZK
- Overzichtsstukken wijkenbeleid vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht)
- Projectenbank Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB)
- Steekproef van rapporten wijkenbeleid drie middelgrote steden
- Algemene Google-search op sleutelwoorden 'leefbaarheid', 'interventies' en 'buurtprojecten'

Ondanks het feit dat veel interventies schuilgaan achter lokaalspecifieke benamingen, zijn de getraceerde aanpakken te herleiden tot enkele gemeenschappelijke interventievormen. De oogst van interventies is daarom gerangschikt naar een beperkt aantal dieperliggende thema's. Op het terrein van buurtleefbaarheid bleken de volgende sociale interventievormen het meest dominant:

1. Stimuleren van buurtcontacten
2. Activering van bewoners (burgerbestuur en buurttoezicht)
3. Gedragscodeprojecten
4. Particuliere wijkbeveiliging (straatcoaches)
5. Sport en spel
6. Buurtbemiddeling
7. Gezinscoaching
8. Persoonsgebonden aanpakken (bijv. van probleemjongeren)
9. Kunst en cultuur

Uit bovenstaande thema's is een selectie gemaakt. Besloten is 'Buurtbemiddeling', 'Gezinscoaching', 'Persoonsgebonden aanpakken' en 'Kunst en cultuur' buiten het onderzoek te laten. De eerste drie genoemde interventievormen worden vaak in een adem genoemd met het thema buurtleefbaarheid, maar manifesteren zich qua uitvoering en doelstelling primair op individueel niveau in plaats van de woonomgeving. De voorliggende studie richt zich echter op interventies die (proto)professionals in de publieke ruimte uitvoeren en een effect op wijkniveau nastreven. Daarnaast is omwille van de uitvoerbaarheid van het onderzoek gekozen voor de toetsing van maximaal vijf thema's. Ook het thema 'Kunst en cultuur' is daarom buiten het onderzoek gelaten.

Ad 2) Reconstructie van interventietheorieën
Uit de vijf geselecteerde interventievormen zijn 14 afzonderlijke interventietheorieën gedestilleerd. De theorieën zijn geïnventariseerd door schriftelijke stukken (methode- en projectbeschrijvingen) te analyseren. Voor elk thema is gecodeerd hoe vaak bepaalde aannames en middel-doel-relaties werden genoemd. Uit de assumpties die het meest frequent werden vermeld, zijn vervolgens ideaaltypische interventietheorieën gereconstrueerd.

In tegenstelling tot de studie *Polarisatie en Radicalisering* (Lub e.a., 2011) – waar de voorliggende toetsingsmethode eveneens is toegepast – zijn de theorieën in causale ketens geformuleerd, in plaats van in hypothesen. Een notatie in causale ketens geeft een preciezer beeld van de aannames die in de interventies besloten liggen en de causale verbanden die daarbij worden verondersteld. Dit leidt zodoende tot een accuratere toetsing van de theorieën. Bij elke interventietheorie wordt eerst een probleemdefinitie gegeven. De probleemdefinitie geeft de aanleiding en achtergrond van de interventie weer. De interventie is vervolgens steeds de eerste schakel in de causale keten, die op zijn beurt een aantal opeenvolgende gewenste effecten/veranderingen in gang dient te zetten. Al deze veranderingen tezamen ('de schakels in de keten') moeten uiteindelijk uitmonden in het beoogde eindresultaat: een verbetering van de leefbaarheid in de wijk.

Om uitspraken te doen over de geldigheid van onderliggende aannames, zijn bewust generalisaties (ideaaltypen) van de respectieve interventievormen gemaakt. In sociologisch onderzoek is het construeren van ideaaltypen een gangbare methode om complexe sociale verschijnselen beter te analyseren of te begrijpen (Weber, 1971 [1951]; zie ook Ritzer, 1992). In voorliggende studie is het toegepast om tot de meest essentiële veronderstellingen van leefbaarheidsinterventies te kunnen komen. Het woord 'ideaaltype' dient dus niet te worden opgevat als een ideaalbeeld of utopie. Kenmerkend voor ideaaltypen is dat ze zich in werkelijkheid zelden in de meest pure vorm voordoen. De interventievormen die in dit onderzoek centraal staan betreffen dus zeker niet altijd uitsluitende categorieën, en de grenzen tussen de categorieën zijn soms diffuus. Sommige interventies laten zich bijvoorbeeld in meer dan een thema indelen of passen verschillende ingrediënten tegelijk toe. Zo kan een aanpak gericht zijn op kennismaking tussen groepen in de wijk (het stimuleren van buurtcontacten), maar tegelijk werken aan het organiseren van actief burgerschap rond de thema's schoon en heel (activering van bewoners).

Ad 3) Verzamelen van wetenschappelijk materiaal
Stap drie betreft het verzamelen van inzichten uit de (internationale) wetenschappelijke literatuur, internationale databanken en *systematic reviews* van effectonderzoek naar (wijk)interventies. Hierbij ligt de nadruk op empirisch materiaal, dat wil zeggen studies gepubliceerd in *peer reviewed* journals, die bepaalde veranderingen, processen en effecten in kaart brengen op basis van wetenschappelijke methoden. In de verzameling van wetenschappelijk materiaal is geen welbewuste hiërarchie aangebracht, maar het primaat ligt wel bij meta-anayses, longitudinale studies, studies met experiment- en controlegroepen/wijken en empirisch verifieerbare voor- en nametingen van (lokale) veranderingen. Deze primaire focus op meetbare effecten vloeit voort uit de wens om een hogere graad van bewijsvoering van wijkinterventies te bereiken. Zoals aangegeven wordt in de context van wijk en buurt effectiviteit vooralsnog vaker bepaald aan de hand van narratief bewijs (in feite het eerste niveau van bewijskracht in figuur 1.1) dan aan de hand van systematische en objectieve

resultaatmeting, en voorliggende studie probeert juist op dit punt een bijdrage te leveren.

Kwalitatieve studies zijn eveneens geraadpleegd. In eerste instantie zijn deze aangewend om bepaalde mechanismen te verklaren – waaróm treedt een bepaald effect op of waarom niet en welke condities spelen daarbij een rol – of om meer licht te werpen op (potentiële) succes- en faalfactoren van interventies (vgl. Blumer, 1969). Maar soms speelde kwalitatief onderzoek een directe rol in de beoordeling van interventies. De hier centraal staande interventievormen veronderstellen een bepaald effect (verbetering van de leefbaarheid) via specifieke causale schakels. En die veronderstelde schakels kunnen soms heel goed worden bevestigd of ontkracht door kwalitatief onderzoek, omdat dit inzicht geeft in processen en omstandigheden. Ook kan kwalitatief onderzoek kennisleemtes opvullen. Dit is met name het geval wanneer er geen 'harde' metingen beschikbaar zijn. Men kan dan zeggen: er is geen informatie, maar men kan ook verder kijken of er ander materiaal is om de assumptie mee te beoordelen. Vaak bleek dat alternatieve materiaal kwalitatief van aard.

Voor het literatuuronderzoek is gebruikgemaakt van (elektronische) databestanden van wetenschappelijke *peer-reviewed* journals, aangevuld met informatie van relevante websites, zoals databanken van effectevaluaties (Cochcrane Database of Systematic Reviews, Campbell Collaboration en de Database of Abstracts of Reviews of Effects). Via *citation tracking* zijn referenties van oorspronkelijke bronnen geraadpleegd, ter verdieping of om bepaalde uitkomsten te verifiëren (veelal via de Social Citation Index). De wetenschappelijke bronnen en effectevaluaties moesten ofwel op enigerlei wijze betrekking hebben op een van de vijf onderzochte thema's of op thematiek die indirect informatie oplevert over de houdbaarheid van een specifieke causale schakel of assumptie. Geen restricties zijn aangebracht wat betreft jaartal en omvang van de studie. In de databestanden zijn gecombineerde zoekacties uitgevoerd via sleutelwoorden. Voor de meeste thema's is de metazoekmachine Google Scholar als startpunt gebruikt, alvorens meer gespecialiseerde databanken te raadplegen. De Google Scholar-index bevat de meeste online peer review-tijdschriften van de grootste wetenschappelijke uitgevers van Europa en Noord-Amerika, plus een index van internationaal gepubliceerde wetenschappelijke boeken. Tot slot vond 'hand search' van artikelen plaats in toonaangevende journals van specifieke vakgebieden (o.a. urbane sociologie, criminologie, psychologie). Voor de meer grijze literatuur zijn internationale onderzoeksnetwerken geraadpleegd via *listserves* (e-mailnetwerken) van universiteiten.

Het literatuuronderzoek heeft geresulteerd in een overzicht van circa 300 (inter) nationale referenties. Of de gevonden bronnen representatief zijn voor alle voor dit onderzoek relevante wetenschappelijke informatie, is niet bekend. Niet alle relevante inzichten monden immers uit in een openbare publicatie. Verondersteld mag worden dat de verzamelde literatuur echter een representatief beeld geeft van de *state of the art*, mede omdat in het huidige wetenschappelijke

klimaat het gebruikelijk is dat belangwekkende onderzoeksresultaten internationaal worden gepubliceerd in Engelstalige tijdschriften (ongeacht de nationale herkomst van de onderzoekers of de locatie van het onderzoek). Wel moet worden vermeld dat een groot deel van de verzamelde buitenlandse literatuur van Angelsaksische origine is (m.n. de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk).

Ad 4) Beoordeling van de interventietheorieën
Stap vier behelst de feitelijke beoordeling van de interventietheorieën. In deze fase vond een kritische toets plaats van de impliciete of expliciete assumpties die interventievormen maken over waarom iets zou moeten werken en hoe. Uit de wetenschappelijke bronnen kan blijken dat een bepaalde aanname steekhoudend is of juist onhoudbaar, of dat alleen bepaalde elementen van de interventietheorie overeind blijven. De wetenschappelijke basis van sociale interventievormen op het terrein van leefbaarheid kunnen aan de hand van deze inzichten uiteindelijk beoordeeld worden als zwak, matig of sterk.

Wat maakt een interventietheorie nu meer of minder plausibel? Drie criteria staan centraal: bewijs van causaliteit, effectgrootte en interne consistentie. De verzamelde literatuur is zoveel mogelijk vanuit die drie perspectieven bezien.

Bewijs van causaliteit is het eerste en belangrijkste criterium. In hoeverre kunnen veronderstelde oorzaak-gevolg-relaties van een interventietheorie wetenschappelijk worden bevestigd? Is er daadwerkelijk sprake van een *causaal* verband tussen de gestelde variabelen (of blijft het louter bij correlatie)? En onder welke omstandigheden veroorzaakt het een het ander? Een analyse aan de hand van dergelijke vragen vereist dat de rapportage wat dieper ingaat op de methodologie en onderzoeksuitkomsten van de verzamelde wetenschappelijke literatuur dan doorgaans gebruikelijk is. Een nauwkeurige vaststelling van causale relaties hangt immers sterk af van de gebruikte onderzoeksmethoden, en wie van wetenschappelijke artikelen alleen de conclusieparagraaf tot zich neemt, wordt nog wel eens misleid. Kan zelfselectie van respondenten worden uitgesloten? Heeft men gecontroleerd voor verstorende factoren? Zijn geregistreerde ontwikkelingen in de tijd significant? Kunnen de gekozen 'afhankelijke' en 'onafhankelijke' variabelen elkaar wederzijds beïnvloeden? En zo ja, in hoeverre is hiermee rekening gehouden in het onderzoeksdesign? Allemaal vragen die wetenschappers zelf soms bewust of onbewust vermijden (zie bijv. Mulder, 2008), maar die niettemin cruciaal zijn in een zuivere beoordeling van causaliteit.

Ook al heeft men enige zekerheid over de richting van een verband, de *effectgrootte* van dat verband – het tweede criterium – is minstens zo belangrijk. In de wereld van het kwantificerend effectiviteitsonderzoek geeft de effectgrootte het gestandaardiseerde scoreverschil weer tussen een experimentele en controlegroep (Ellis, 2010). Het geeft doorgaans dus de *omvang* van het *effect* van een interventie weer. Maar in de context van voorliggend onderzoek kan het

ook betrekking hebben op de grootte van de veronderstelde invloed van een bepaalde variabele op een andere variabele, waarmee het effect van een specifieke schakel in een keten kan worden beoordeeld. De reden dat het in deze studie als toetsingscriterium wordt gehanteerd, is dat er weliswaar sprake kan zijn van een (significante) causale relatie tussen twee variabelen, maar dat de *grootte* van die relatie kan variëren. En stel nu dat die causale invloed marginaal is, dan zegt dit natuurlijk iets over de impact van de interventie: die zal klein zijn. Kortom, in voorliggende analyse geldt: hoe aanzienlijker de effectgrootte van een verondersteld causaal verband, hoe plausibeler de interventie, maar hoe kleiner die effectgrootte, hoe minder plausibel de interventie.

Een derde criterium betreft de *interne consistentie* van de interventietheorie. Een beoordeling van interventietheorieën reikt verder dan een droge toetsing van proposities aan de hand van empirische gegevens. Een interventietheorie moet ook een zekere logische samenhang hebben, in de zin dat uitspraken die erin voorkomen niet onderling tegenstrijdig mogen zijn. Indien er in een interventietheorie dus contradicties voorkomen, ondermijnt dit de plausibiliteit van de interventie. Hieronder wordt ook geschaard of veronderstellingen gebaseerd zijn op een zeker realisme. Als de interventie mechanismen en processen veronderstelt die in de praktijk als zodanig niet voorkomen of zijn achterhaald, moet de geloofwaardigheid op voorhand worden gekenschetst als twijfelachtig. Zijn bijvoorbeeld gedragscodeprojecten in het huidige tijdperk van mondige burgers en individualisme nog een reëel beleidsinstrument? En welke logica steekt er achter het vermeende verband tussen actief burgerschap en sociale buurtsamenhang? Ook voor dit soort inschattingen kunnen wetenschappelijke bronnen worden geraadpleegd. Van de drie criteria weegt 'consistentie' evenwel het minst zwaar in de beoordeling van de theorieën. Immers, een theorie kan nog zo consistent zijn, dit wil nog niet zeggen dat de veronderstelde hypotheses ook overeenkomen met de empirische werkelijkheid.

In dit onderzoek wordt een theorie enkel aangemerkt als zijnde 'zwak' als een aanzienlijke wetenschappelijke *body of knowledge* in de richting wijst dat de theorie implausibel is, tot onwenselijke effecten leidt of op inconsistente premissen berust. Vanzelfsprekend gelden deze criteria in tegengestelde richting wanneer de theorie een sterke wetenschappelijke basis heeft. Is het empirische bewijs niet direct afwijzend, maar wel mager of twijfelachtig ('inconclusive evidence'), dan wordt de wetenschappelijke basis van de theorie bestempeld als 'matig'.

Ad 5) Vertalen van inzichten naar implicaties voor beleid en onderzoek
Als laatste stap zijn per thema inzichten vertaald naar implicaties voor beleid en onderzoek. Welke sociale aanpakken hebben – het materiaal overziend – nu de meeste kans van slagen om een wijk leefbaarder te maken, en onder welke condities? En wat slaat waarschijnlijk niet aan of sorteert een ongewenst effect in de wijk? Het doel van deze fase is het bieden van een overzicht van de potentie van de onderzochte interventievormen. Uiteindelijk kan per interventievorm de volgende beoordeling worden gegeven:

1. *Veelbelovend*: de interventie is plausibel, het beleid moet doorgaan op de ingeslagen weg.
2. *Twijfelachtig*: het bewijs is mager of er is nog onvoldoende bekend over causale mechanismen, werkzame condities of contexten van de interventie. Er is meer onderzoek nodig.
3. *Ongeloofwaardig*: de interventie is implausibel, sorteert onwenselijke effecten of berust op inconsistente premissen. Het beleid moet worden herzien.

Figuur 1.2 verbeeldt hoe de toetsingscriteria, wetenschappelijke beoordelingen en implicaties voor beleid ideaaltypisch volgens de 'tucht der wetenschap' in elkaar grijpen.

Figuur 1.2 De 'tucht der wetenschap' voor sociale interventies ideaaltypisch verbeeld

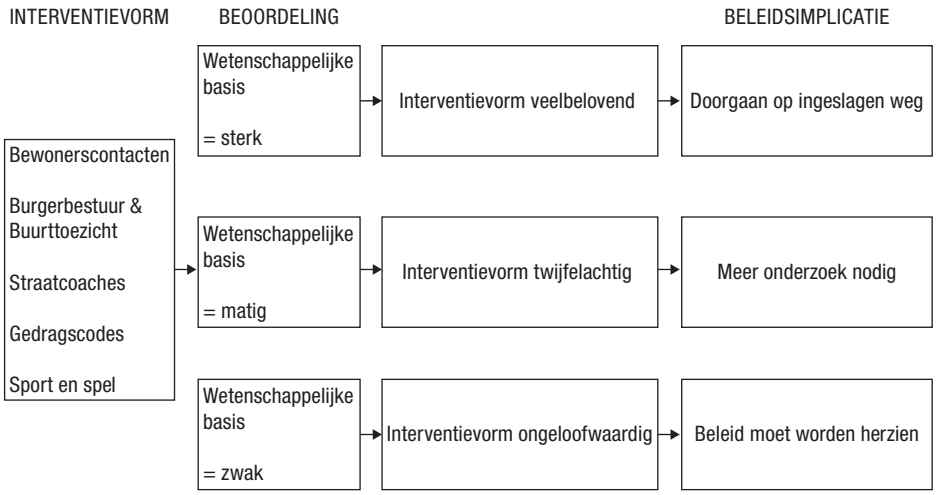

Afbakening van begrippen
Tot slot volgt hieronder een afbakening van de termen interventie, leefbaarheid en buurt.

De definitie van sociale interventie is drieledig. Hieronder wordt verstaan:
a. een systematische manier van handelen die een lokaal sociaal effect probeert te bewerkstelligen, en die door (proto)professionals in het wijk- en buurtwerk kan worden uitgevoerd;
b. haar neerslag vindt in een concreet programma, project, trainingsmethode, behandel- of begeleidingsvorm;
c. binnen de context van de wijk plaatsvindt en een effect op de leefbaarheid van de wijk nastreeft (bijv. afname van overlast in de buurt).

Buurtinterventies die eveneens een verbetering van de leefbaarheid nastreven maar zich op een ander uitvoeringsdomein bevinden – bijvoorbeeld fysieke

maatregelen zoals ingrepen in de woningvoorraad of repressieve maatregelen zoals samenscholingsverboden of preventief fouilleren door de politie – vallen buiten het onderzoek. Het adjectief 'sociale' heeft hier dus vooral betrekking op de uitvoering van de interventies, en niet op het doel ervan. Het gaat om interventies die een (vrijwillige) aanpassing nastreven van sociaal gedrag in de woonomgeving, om zodoende aandachtswijken leefbaarder te maken. Fysieke, juridische, repressieve en ook economische maatregelen in het kader van de wijkaanpak kunnen eveneens een sociale bedoeling hebben, maar dergelijke ingrepen vallen dus buiten het onderzoek.

Ook de term *leefbaarheid* vereist een afbakening. Hoewel 'leefbaarheid' een containerbegrip is en zich leent voor verschillende connotaties en soms discutabele beleidsindelingen (zie bijv. Noordegraaf, 2008), bevatten de meeste omschrijvingen van leefbaarheid enkele gemeenschappelijke elementen (zie De Hart, 2002: 25). De term heeft over het algemeen betrekking op de woonsituatie c.q. woonomgeving van mensen en is daarmee bij uitstek een buurtgebonden verschijnsel. Verder wordt bij leefbaarheid vaak een onderscheid gemaakt tussen fysieke wanorde, sociale wanorde en sec de veiligheid van de woonomgeving (De Hart, 2002; VROM, 2004; Van den Brink, 2006). Bij fysieke wanorde gaat het primair om verloedering en verval. Bijvoorbeeld zwerfvuil, kapotte straatverlichting, graffiti en leegstaande panden. Sociale wanorde heeft meer betrekking op de omgangsvormen in de buurt. Voorbeelden van sociale wanorde zijn buren die voor geluidsoverlast zorgen, jongeren die voorbijgangers uitschelden, brommers die met grote snelheid door de straat rijden en openbaar dronkenschap. Bij de dimensie onveiligheid, ten slotte, gaat het veelal om vormen van kleine criminaliteit zoals geweld, bedreiging en diefstal.

Op deze indicatoren scoren aandachtswijken relatief hoog en veel sociale interventies zijn dan ook ontworpen om juist op deze punten een verbetering te bewerkstelligen (feitelijk de trias 'Schoon, heel en veilig'). De kwaliteit en frequentie van sociale interacties tussen bewoners – veelal vervat in de term 'sociale cohesie' – wordt ook vaak als indicator van leefbaarheid gezien (onderlinge betrokkenheid zou het leefklimaat in de buurt ten goede komen). Toch maakt deze studie een onderscheid naar sociale cohesie en eerder genoemde aspecten van leefbaarheid (vgl. Wittebrood & Van Dijk, 2007). Veel sociale beleidsinterventies veronderstellen namelijk een intermediaire functie tussen sociale cohesie en leefbaarheid, waarbij buurtcontact wordt gezien als oorzakelijke factor in het stimuleren van sociale controle en het tegengaan van normoverschrijdend gedrag (zie hoofdstuk 2).

Tot slot hangt buurtleefbaarheid niet alleen af van feitelijke gegevens rond wanorde en onveiligheid. Ook de *perceptie* van bewoners speelt een rol. De literatuur maakt in dit verband een onderscheid tussen objectieve en subjectieve veiligheid (zie Bruinsma e.a., 2004). Objectieve veiligheid hangt samen met het aantal gemeten criminele *feiten* of wanordelijkheden, subjectieve veiligheid met het *gevoel* van onveiligheid bij burgers. In de beoordeling van de theorieën wordt

rekening gehouden met dit onderscheid – indien de data hiertoe de mogelijkheid geven. Daarbij is het overigens een misvatting dat de objectieve dimensie altijd zwaarder moet wegen dan de subjectieve dimensie. Omdat de perceptie van veiligheid deels afhankelijk is van persoonskenmerken (geslacht, leeftijd etc.), worden subjectieve veiligheidsgevoelens vaak gezien als een minder betrouwbare variabele van leefbaarheid dan objectieve registratiegegevens (tenzij voor relevante persoonskenmerken wordt gecontroleerd). Maar hiertegenover staat dat sommige interventies weliswaar een feitelijke reductie in criminaliteit kunnen veroorzaken, maar toch het onveiligheids*gevoel* van bewoners kunnen verhogen (hetgeen mogelijk wordt veroorzaakt door de zichtbaarheid die aan bepaalde aanpakken wordt gegeven, wat bij bewoners het beeld bevestigt van de 'onveilige wijk' (vgl. Laycock & Tilly, 1995)).

De begrippen *buurt* en *wijk* worden in deze studie door elkaar gebruikt en bewust niet scherp afgebakend. Buurt en wijk zijn weliswaar twee verschillende gebiedsbegrippen, het is de vraag hoe nuttig het is om het onderscheid te problematiseren. Buurt is veelal meer een begrip van bewoners, wijk meer van het beleid. Ook zijn in de Nederlandse beleidscontext buurten over het algemeen kleinere eenheden dan wijken (zie bijv. de ruimtelijke indelingen van het CBS). Sociale beleidsinterventies concentreren zich vaak in een bepaald deel van de wijk (in een buurt dus), maar streven bijvoorbeeld weer wel een effect op *wijk*niveau na. In deze studie gaat het vooral om de vraag in hoeverre interventies bijdragen aan de leefbaarheid van de *publieke ruimte in woongebieden*, en het kan daarbij zowel om de buurt als de wijk gaan. Wel moet worden vermeld dat 'de buurt' als plaats van handelen soms losstaat van hetgeen er wordt getoetst. Zoals eerder aangegeven, is het in veel gevallen immers niet mogelijk om veronderstellingen van wijkinterventies één op één te toetsen via de wetenschappelijke literatuur. Het gaat bij theoriegestuurde evaluatie niet altijd om een toetsing van de interventies *zelf*, maar even zo vaak om een beoordeling van impliciete of expliciete assumpties die in de interventies besloten liggen (toetsing van de veronderstellingen van veronderstellingen). In de beoordeling van theorieën van sociale leefbaarheidsinterventies is dan ook niet enkel naar de grootstedelijke 'buurtliteratuur' gekeken, maar is een rijk reservoir van secundaire wetenschappelijke kennis aangeboord.

2 Herstel van het 'sociaal weefsel': stimuleren van bewonerscontacten

Interventies die tot doel hebben contacten tussen bewoners te bevorderen zijn een frequente verschijning in de wijkaanpak. Een studie van Van Arum e.a. in 2009 leverde een longlist op van maar liefst 140 projecten die op enigerlei wijze betrekking hebben op het stimuleren van bewonerscontacten. Hierbij gaat het om interventies die het bevorderen van sociale relaties in de buurt als primair oogmerk hebben. Bijvoorbeeld straatbarbecues, burenwinkels, huiskamergesprekken, wijktheaters, straatparades, keukentafelgesprekken, dialoogbijeenkomsten en 'koffieochtenden' op basisscholen, in buurthuizen, parkjes of speelterreinen. Het gros van deze initiatieven ontstond aan het begin van het nieuwe millennium, toen de politiek-ingegeven roep om meer 'sociale cohesie' in achterstandswijken luider werd (Lub, 2005). Veel van deze projecten – groot- of kleinschalig, kort- of langlopend, incidenteel of structureel – zijn terug te voeren op een beperkt aantal aannames. Met het oog op leefbaarheid, laten ze zich opsplitsen in drie afzonderlijke interventietheorieën.

Het meest fundamentele oogmerk is dat dergelijke interventies het 'sociaal weefsel' van een buurt dienen te versterken. Deze doelstelling voert terug op de sociale-desorganisatietheorie van Shaw en McKay (1942), die stelt dat verschillen in criminaliteit en overlast tussen buurten deels kunnen worden gerelateerd aan het niveau van sociale organisatie van die buurten. De beleidsaanname is dat een cohesieve buurt de sociale controle doet toenemen, waardoor normoverschrijdend gedrag en verloedering minder kans krijgen (interventietheorie 1a, zie kader hieronder). Ten tweede wordt veelal verondersteld dat het versterken van sociale netwerken een voorwaarde vormt voor de bereidheid van bewoners om actief te worden in de buurt: bewonersactivisme als *spin-off* van sociale cohesie (interventietheorie 1b). Meer bewonersactivisme zou vervolgens een positieve invloed hebben op de leefbaarheid in de wijk. Ten derde heeft het bevorderen van bewonerscontacten met het herstructureringsbeleid in achterstandswijken een verheffingsideaal meegekregen. De beleidsaanname is dat achterblijvers zich door klasseoverstijgend contact kunnen optrekken aan de zich nieuw vestigende middenklasse, en zo hun maatschappelijke positie verbeteren. Die positieverbetering van kansarmen moet er uiteindelijk toe leiden dat ook leefbaarheidsindicatoren verbeteren (interventietheorie 1c).

- Interventietheorie 1a: bewonerscontacten en sociale controle

Probleemdefinitie: gebrek aan sociale controle in de wijk heeft een negatieve invloed op de leefbaarheid. Wanneer het sociaal weefsel van de wijk wordt versterkt, vergroot dit de informele sociale controle.

Interventietheorie:

Stimuleren van bewonerscontact → onderlinge bekendheid en vertrouwdheid nemen toe → anonimiteit wordt doorbroken → bewoners voelen zich gesteund door medebewoners → men spreekt elkaar eerder aan op normoverschrijdend gedrag (sociale controle) → overlast wordt teruggedrongen → leefbaarheid neemt toe

- Interventietheorie 1b: buurtactivisme als spin-off van sociale cohesie

Probleemdefinitie: achterstandswijken hebben te weinig bewoners die zich actief inzetten voor hun leefomgeving, hetgeen de leefbaarheid in die gebieden verder onder druk zet. De hoge graad van anonimiteit in deze gebieden zorgt voor onvoldoende voedingsbodem voor actief burgerschap.

Interventietheorie:

Stimuleren van bewonerscontact → onderlinge bekendheid en vertrouwdheid nemen toe → bewoners voelen zich gesteund door medebewoners → bewoners zijn eerder geneigd zich actief in te zetten → bewonersactivisme draagt bij aan zelfreinigend vermogen van de buurt → leefbaarheid neemt toe

- Interventietheorie 1c: middenklasse-effect van overbruggend bewonerscontact

Probleemdefinitie: armoedeconcentratie in achterstandswijken zet leefbaarheid onder druk. Relaties met middenklasse dragen bij aan sociale stijging van achterblijvers.

Interventietheorie:

Stimuleren van contact tussen achterstandsgroepen en leden van de middenklasse → achterblijvers en middenklasse verbinden zich → achterblijvers profiteren van sociaal en cultureel kapitaal middenklasse → sociale stijgingskansen achterblijvers nemen toe → inkomens- en opleidingsniveau wijk stijgt → leefbaarheid neemt toe

Ter toetsing is onderzoek verzameld dat licht werpt op de vraag in hoeverre bewonerscontacten een causale factor vormen in de toename van sociale controle, de bevordering van buurtactivisme, de toerusting van achterblijvers, en, via deze tussenstappen, een verbetering van de leefbaarheid in de wijk.

De oogst betreft kwantitatieve studies (o.a. Wittebrood, 2008; Sampson e.a., 1997; Lelieveldt & Van der Kolk, 2005; Morenoff, 2001), studies die kwantitatieve en kwalitatieve data combineren (o.a. Kleinhans & Bolt, 2010; Skogan, 2006; Veldboer e.a., 2008; Van Eijk, 2010), en overzichtsstudies zoals een literatuuronderzoek van Van Stokkom en Toenders (2010) en een *review* van Sampson (2011). Van de overzichtsstudies zijn referenties geraadpleegd om onderzoeksuitkomsten beter te duiden, assumpties extra te problematiseren of conclusies van auteurs over het werk van derden te verifiëren. Via *citation tracking* zijn tevens extra artikelen opgespoord die eerdere relevante artikelen citeren (door gebruik te maken van de Social Science Citation Index). In totaal zijn 64 bronnen geraadpleegd.

Voor de bespreking van de literatuur zijn de volgende vragen richtinggevend.

1. In welke mate beïnvloedt de sociale interactie tussen bewoners de sociale controle en daarmee aspecten van leefbaarheid?

2. In hoeverre en op welke wijze leidt een grotere mate van sociale samenhang in achterstandswijken tot meer bewonersactivisme, en in hoeverre draagt dit actief burgerschap bij aan de leefbaarheid in de wijk?

3. In hoeverre leent de buurt zich voor het stimuleren van klassenoverstijgende contacten, en wat is er bekend over het effect van overbruggend contact op de sociale stijgingskansen van achterblijvers?

2.1. Buurtcontacten, sociale controle en aspecten van leefbaarheid

De idee dat 'de buurt' er iets toe zou doen op het gebied van sociale contacten lijkt in deze tijd achterhaald. De toegenomen mobiliteit van burgers alsmede grootschalige sociale, culturele en economische ontwikkelingen hebben negatieve gevolgen gehad voor lokale vormen van solidariteit (Komter e.a., 2000). De huidige samenleving met haar vele keuzemogelijkheden voor waar men wil wonen of met wie men in zijn vrije tijd wil omgaan, heeft daarbij eerder geleid tot vervreemding van buurtgenoten dan tot sociale cohesie (Völker e.a., 2006). Ondanks – of wellicht dankzij – de lossere lokale verbanden staat het ideaal van 'sociale cohesie' in de buurt al geruime tijd hoog op de agenda van menig stadsbestuur (vgl. Van Ostaijen & Peeters, 2011). Vooral in kwetsbare gebieden is het de dominante beleidsterm (zie o.a. Lub, 2005; Van Stokkom & Toenders, 2010). Overeenkomstig de sociale desorganisatietheorie heerst de gedachte dat herstel van sociale cohesie in de buurt informele sociale controle doet toenemen, met als resultaat minder wanorde en criminaliteit.

Sociale cohesie als bouwsteen voor veilige buurten
Wittebrood (2008) onderzocht aan de hand van gegevens van 634 woonbuurten van de dertig grote steden (G30) de relatie tussen sociale cohesie en sociale veiligheid in de woonomgeving. De vraag die centraal stond was of sociale cohesie inderdaad als bouwsteen kan dienen voor veilige buurten. Wittebrood construeerde de variabele 'sociale samenhang' naar twee dimensies: de mate waarin bewoners sociaal verbonden zijn met hun buurtgenoten (contacten tussen bewoners) en de mate waarin bewoners zich identificeren met de buurt. De afhankelijke variabele 'sociale veiligheid' operationaliseerde men naar gerapporteerd geweld en bedreiging, diefstal, verloedering en onveiligheidsgevoelens. In buurten met meer sociale cohesie blijkt de sociale veiligheid groter. Buurten met een relatief hoger niveau van sociale cohesie rapporteren minder geweld en bedreiging, minder diefstal en minder verloedering, en gevoelens van onveiligheid zijn er geringer (zie figuur 2.1).

Figuur 2.1 Sociale veiligheid naar de mate van sociale cohesie in de buurt (634 woonbuurten)

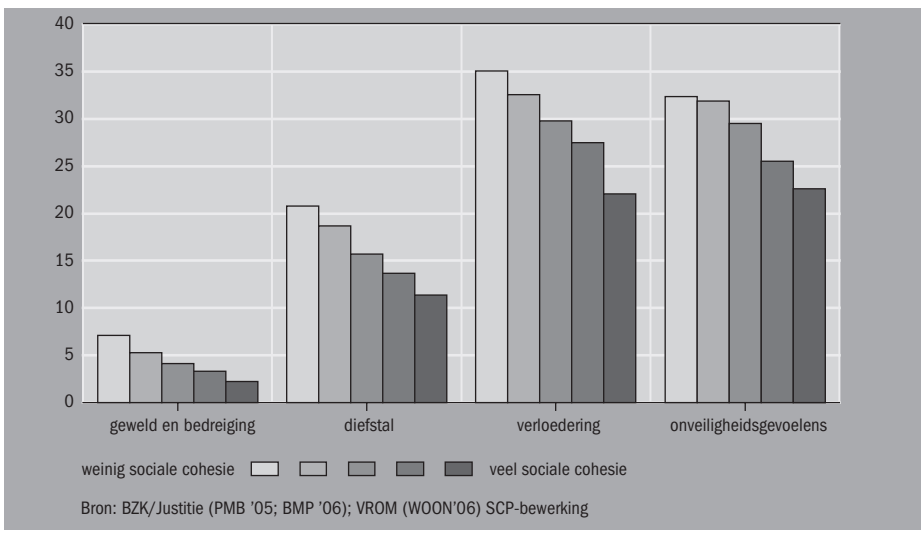

Bron: figuur van Wittebrood, 2008, p. 99.

Eerder onderzoek van Wittebrood en Van Dijk (2007) liet in dit verband zien dat vooral individuele kenmerken van bewoners (o.a. leeftijd, etniciteit, opleidingsniveau, gezinssituatie) een rol spelen bij de verklaring van veiligheid in de buurt. Als vooral de bevolkingssamenstelling van de buurt de verklarende factor is in buurtveiligheid, zullen maatregelen om via bewonerscontacten de leefbaarheid te verbeteren wellicht een beperkt effect hebben. De multivariate analyse laat evenwel zien dat ook na controle voor de invloed van deze variabelen, gevoelens van onveiligheid sterker zijn in buurten naarmate het gebrek aan sociale cohesie

er groter is. Wittebrood concludeert dan ook dat de relatie tussen sociale cohesie en criminaliteit en verloedering blijft bestaan. De regressieanalyse brengt daarbij aan het licht dat de invloed van sociale cohesie vooral aanwezig is bij de beleving van onveiligheid, en niet bij feitelijk slachtofferschap. Significante verbanden werden alleen gevonden bij de perceptie van diefstal, perceptie van verloedering en onveiligheidsgevoelens. Wittebroods eindoordeel is dat er op het niveau van de buurt een positieve samenhang bestaat tussen de sociale cohesie en de sociale veiligheid. De gestandaardiseerde effecten van deze samenhang zijn echter klein (zie Wittebrood, 2008: 101). Bovendien wordt uit de analyse niet duidelijk of beide dimensies van sociale cohesie (contacten in de buurt + identificatie met de buurt) evenveel effect hebben of dat vooral een van beide invloedrijk is. Tot slot sluit het gebruikte statistische model omgekeerde causaliteit niet uit (correlatie is nog geen causatie). Anders gezegd, de analyse maakt niet duidelijk of meer cohesie in de buurt de oorzaak of het gevolg is van een grotere sociale veiligheid. De mogelijkheid bestaat dat het causale verband de andere richting uitwijst, waarbij de variabelen 'perceptie van verloedering' en 'onveiligheidsgevoelens' invloed uitoefenen op de buurtcohesie in plaats van andersom. Vermeldenswaardig in dit verband is een multilevel-analyse van onveiligheidsgevoelens van Franklin e.a. (2008) onder 2.600 bewoners in de Amerikaanse staat Washington. Hieruit blijkt dat onveiligheidsgevoelens in de buurt sterker worden verklaard door de mate van wanorde in de wijk dan door de sociale samenhang, wat de plausibiliteit van sociale cohesie als oorzakelijke factor in wijkveiligheid enigszins ondermijnt.

Kleinhans en Bolt (2010) onderzochten de betekenis van sociale binding van buurtbewoners voor het tegengaan van buurtverval. Op kwantitatieve wijze werd onderzocht in hoeverre aspecten van buurtverval kunnen worden verklaard vanuit de sociale samenhang van bewoners. Om tot een meting te komen werden in Amsterdam en Rotterdam gegevens van woonenquêtes geanalyseerd (circa 20.000 bewoners per stad). In Dordrecht werden gegevens van enquêtes gebruikt onder 2.400 respondenten. Daarnaast voerden de onderzoekers kwalitatieve casestudies uit in zes wijken van de drie steden. Gunstig voor onze toetsing is dat in de studie 'buurtcontacten' als afzonderlijke onafhankelijke variabele is opgenomen. De variabele geeft de score weer over het aantal mensen met wie respondenten in de buurt regelmatig contact hebben en hoe belangrijk men deze contacten acht. Om meer zicht te krijgen op het vermeende verband tussen sociale samenhang en de leefbaarheid van een buurt, concentreren we ons hier op de analyses die antwoord geven op de vraag: wat is de betekenis van sociale samenhang onder bewoners voor het verval van een buurt?

Kleinhans en Bolt selecteerden voor hun onderzoek een reeks van buurtvariabelen (o.a. bevolkingssamenstelling van de buurt, verhuisbereidheid, woningvoorraad, voorzieningenniveau). Gezien het thema van onze studie (bewonerscontacten en leefbaarheid) kijken we specifiek naar de invloed van sociale contacten op de objectieve veiligheid (aangiften criminaliteit), subjectieve veiligheid (veiligheidsgevoel onder bewoners) en ervaren overlast. Ten eerste blijkt dat in Amsterdam sociaal contact een zwakke relatie heeft met het gevoel van veiligheid, terwijl er in feite geen relatie is met de objectieve veiligheid (zie tabel 2.1). In Rotterdam bestaat een sterker verband tussen sociale contacten en gevoel van veiligheid, maar ook daar is er geen relatie met de objectieve veiligheid in buurt (gegevens over sociale contacten in Dordrecht ontbreken). Kijken we naar de relatie tussen sociale contacten en ervaren overlast, dan blijkt dat zowel in Amsterdam als Rotterdam er een samenhang bestaat tussen de twee variabelen. In Rotterdam is die samenhang echter twee keer zo groot.

Tabel 2.1 Enkelvoudige correlaties sociale buurtcontacten en veiligheid/overlast

	Objectieve veiligheid	Subjectieve veiligheid	Ervaren overlast
Buurtcontacten Amsterdam	-0,03	0,21	-0,32
Buurtcontacten Rotterdam	0,09	0,65	-0,61

Bron: samengesteld uit correlatietabellen Kleinhans & Bolt, 2010, pp. 38-42.

Het rapport van Kleinhans en Bolt vermeldt niet of de verbanden statistisch significant zijn, hoewel we er bij correlaties van groter dan 0,5 gevoeglijk vanuit kunnen gaan dat ze significant zijn. Om te achterhalen of bepaalde leefbaarheidsaspecten daadwerkelijk verklaard kunnen worden uit bepaalde buurtkenmerken voerde men tevens een multilevel-regressieanalyse uit. Hierbij wordt rekening gehouden met de invloed van andere variabelen. Hoewel hieruit naar voren komt dat de ervaren veiligheid en overlast voor een belangrijk deel verklaard kunnen worden door 'sociale binding', blijken buurt*contacten* – rekening houdend met andere variabelen – juist een significant *ongunstig* effect te hebben op deze zaken (zie tabel 2.2 en 2.3). Uit tabel 2.2 is bijvoorbeeld af te lezen dat in Amsterdam buurtcontacten negatief verband houden met het veiligheidsgevoel, waar sociale binding juist een positieve invloed uitoefent. Tabel 2.3 laat zien dat meer binding leidt tot minder overlast (negatief verband), maar dat 'meer contacten' juist gelijk staat aan meer overlast (positief verband).

Tabel 2.2 Multilevel-regressieanalyse van veiligheidsgevoel in buurten van Amsterdam en Dordrecht

	Amsterdam	Dordrecht
Individuele kenmerken		
Geslacht (man)	+++	
Leeftijd	- - -	
Woonduur		
Samenwonend met partner	- - -	*
Thuiswonende kinderen		- -
Surinaams/Antilliaans	+++	
Turks/Marokkaans		
Overig niet-westers	+	
Koopwoning	++	++
Opleiding laag middelbaar		
Opleiding hoog middelbaar	++	
Opleiding HBO/WO	+++	
Netto maandinkomen		
Sociale binding	+++	+++
Buurtcontacten	- - -	*
Buurtkenmerken		
Aangiften criminaliteit (per 10.000 inwoners)	- - -	
% eenpersoonshuishoudens	- - -	
% niet-westerse allochtonen	- - -	
Verandering % niet-westerse allochtonen		+++
Gestandaardiseerd huishoudensinkomen		+++
Verandering gestandaardiseerd hh. inkomen		
% koopwoningen	- - -	
Gemiddelde kamerbezetting		*
Verhuismobiliteit		-
Detailhandelsvestigingen		-
Omgevingsadressendichtheid	++	- - -
Aandeel groen in bodemgebruik		
Intra-class correlatiecoëfficiënt (ICC)	0,11	0,12
Verklaarde variantie individueel niveau	0,22	0,15
Verklaarde variantie buurtniveau (excl. buurtkenmerken)	0,70	0,54
Verklaarde variantie buurtniveau (incl. buurtkenmerken)	0,91	0,97

Een plus geeft een positief verband weer, een min een negatief verband.
+ = p≤0,10; ++ = p≤0,05; +++ = p≤0,001; +++ = individuele of buurtvariabele met de sterkste invloed op de afhankelijke variabele; * = ontbrekende variabele.

Bron: tabel van Kleinhans & Bolt, 2010, p. 48.

Tabel 2.3 Multilevel-regressieanalyse van ervaren overlast in buurten van Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht

	Amsterdam	Rotterdam	Dordrecht
Individuele kenmerken			
Geslacht (man)		- -	
Leeftijd	- - -	- - -	
Woonduur	+++	+++	+++
Samenwonend met partner		+	*
Thuiswonende kinderen	+++	+++	
Surinaams/Antilliaans		- - -	- - -
Turks//Marokkaans	- - -	- - -	- - -
Overig niet-westers	- - -		- -
Koopwoning	- -	- - -	
Opleiding laag middelbaar	++	+++	
Opleiding hoog middelbaar	++	+++	
Opleiding HBO/WO	++	+++	
Netto maandinkomen			
Sociale binding	- - -	- - -	- - -
Buurtcontacten	+++	++++	*
Buurtkenmerken			
Aangiften criminaliteit (per 10.000 inwoners)	+++	++	
% eenpersoonshuishoudens			
% niet-westerse allochtonen		+++	
Verandering % niet-westerse allochtonen	- -	+	
Gestandaardiseerd huishoudensinkomen		- -	- - -
Verandering gestandaardiseerd hh. inkomen	++		
% koopwoningen			++
Gemiddelde kamerbezetting	+++		*
Verhuismobiliteit			
Detailhandelsvestigingen	+++		
Omgevingsadressendichtheid	++	+++	++
Aandeel groen in bodemgebruik			
Interactie-effecten			
Surinaams/Antilliaans * % NWA			
Turks//Marokkaans * % NWA		++	
Overig niet-westers * % NWA		- - -	
Intra-class correlatiecoëfficiënt (ICC)	0,06	0,09	0,08
Verklaarde variantie individueel niveau	0,22	0,15	0,08
Verklaarde variantie buurtniveau (excl. buurtkenmerken)	0,47	0,25	0,21
Verklaarde variantie buurtniveau (incl. buurtkenmerken)	0,82	0,83	0,92

Een plus geeft een positief verband weer, een min een negatief verband.
+ = p≤0,10; ++ = p≤ 0,05; +++ = p≤ 0,001; +++ = individuele of buurtvariabele met de sterkste invloed op de afhankelijke variabele; * = ontbrekende variabele.

Bron: tabel van Kleinhans & Bolt, 2010, p. 49.

Misschien gaat het er in het streven naar een leefbare wijk dus meer om *hoe* bewoners met elkaar omgaan en *in welke mate* bewoners zich op hun gemak voelen in de buurt (buurtbinding) dan *hoe vaak* of *hoeveel* verschillende buurtgenoten relaties met elkaar aanknopen (buurtcontacten). In de analyse van Kleinhans en Bolt geeft de variabele 'sociale binding' het gemiddelde rapportcijfer weer op de vragen hoe verschillende groepen mensen in de buurt met elkaar omgaan, hoe zij de betrokkenheid van buurtbewoners bij de buurt beoordelen en in hoeverre men zich thuis voelt in de buurt. Echter, controle voor de invloed van overige factoren isoleert weliswaar de relatie tussen de twee variabelen die centraal staan, het sluit omgekeerde causatie nog niet uit. Een regressieanalyse levert een wiskundige vergelijking op waarmee de afhankelijke variabele kan worden voorspeld op basis van de onafhankelijke variabele(n). Indien de gekozen variabelen elkaar echter wederzijds kunnen beïnvloeden (wat hier het geval is), moet voor het model worden *verondersteld* dat de onafhankelijke variabele de oorzaak vormt van de afhankelijke variabele (Cook & Weisberg, 1982; Freedman, 2005; zie ook Mulder, 2008). In dit geval is het echter goed mogelijk dat hoe buurtgenoten met elkaar omgaan en in welke mate bewoners zich thuis voelen in de buurt (buurtbinding), eerder onder invloed staan van de ervaren overlast, dan andersom[2]. Ook de eerder gepresenteerde correlatiecoëfficiënten (tabel 2.1) leveren strikt genomen geen inzicht in de oorzaak-gevolg-relatie tussen sociale contacten in de buurt en de veiligheid en ervaren overlast (correlatie is nog geen causatie).

Collectieve zelfredzaamheid als determinant van leefbaarheid

Een veel geciteerde studie uit de Verenigde Staten die het verband tussen sociale cohesie, sociale controle en buurtverval centraal stelt, is die van Sampson e.a. (1997). In lijn met de sociale desorganisatietheorie van Shaw en McKay poneert men de hypothese dat variaties in leefbaarheid tussen buurten niet louter verklaard kunnen worden door demografische of sociaaleconomische verschillen tussen die buurten. De mate van sociale controle die bewoners op elkaar kunnen uitoefenen zou eveneens een invloedrijke determinant zijn. Op basis van een survey onder 8.782 bewoners in 343 buurten in Chicago werd onderzocht of deze 'collectieve zelfredzaamheid' (*collective efficacy*) – gedefinieerd als een zekere mate van sociale samenhang van bewoners in combinatie met hun bereidheid tot ingrijpen in de publieke ruimte – bijdraagt aan een afname van geweld en wanorde in de buurt. Om zicht te krijgen op het eigenstandige effect van

2 Kleinhans en Bolt benadrukken dat van alle buurtvariabelen vooral de bevolkingssamenstelling (sociaaleconomisch en etnisch) een belangrijke voorspellende waarde heeft voor de verschillende vervalindicatoren, een bevinding die overeenkomt met SCP-studies die een positief verband vonden tussen herstructurering en leefbaarheid in de wijk (zie Wittebrood & Van Dijk, 2007; Wittebrood & Permentier, 2011). Bij deze variabele is het risico op omgekeerde causatie een stuk minder groot, omdat het object van onderzoek achterstandswijken betreft die op voorhand al lager scoren op leefbaarheidsindicatoren dan midden of voorstandswijken. Door de sloop en nieuwbouw die in veel van deze gebieden daaropvolgend plaats had, is het niet waarschijnlijk dat een verbeterde leefbaarheid voorafging aan een veranderende bevolkingssamenstelling.

collectieve zelfredzaamheid, maakten de onderzoekers gebruik van multilevel-analyses waardoor kon worden gecontroleerd voor individuele kenmerken van bewoners en algemene buurtkenmerken (o.a. armoede, verhuismobiliteit, percentage migranten). De voornaamste bevinding is dat collectieve zelfredzaamheid van bewoners een sterk mediërend effect heeft op verschillende aspecten van buurtverval. Zo verdwijnt het effect van verschillende buurtkenmerken die betrekking hebben op sociale compositie op geweld, wanneer collectieve zelfredzaamheid wordt toegevoegd in het statistisch model (zie model 2 van tabel 2.4). Anders gezegd, verschijnselen als concentratie van armoede en de verhuismobiliteit zijn zeer bepalend voor het niveau van leefbaarheid in de buurt, maar de negatieve invloed van deze kenmerken wordt deels opgeheven wanneer de buurt een zekere mate van collectieve zelfredzaamheid bereikt.

Tabel 2.4 Correlaties tussen geweld en collectieve zelfredzaamheid in buurten van Chicago. Model 1 verklaart 70,5% van de variantie met betrekking tot geweldsbeleving, model 2 verklaart 77,8%

Variable	Model 1: social composition			Model 2: social composition and collective efficacy		
	Coefficient	SE	*t*	Coefficient	SE	*t*
	*Perceived neighborhood violence**					
Concentrated disadvantage	0.277	0.021	13.30	0.171	0.024	7.24
Immigrant concentration	0.041	0.017	2.44	0.018	0.016	1.12
Residential stability	−0.102	0.015	−6.95	−0.056	0.016	−3.49
Collective efficacy				−0.618	0.104	−5.95
	Violent victimization†					
Concentrated disadvantage	0.258	0.045	5.71	0.085	0.054	1.58
Immigrant concentration	0.141	0.046	3.06	0.098	0.044	2.20
Residential stability	−0.143	0.050	−2.84	−0.031	0.051	−0.60
Collective efficacy				−1.190	0.240	−4.96
	1995 homicide events‡					
Concentrated disadvantage	0.727	0.049	14.91	0.491	0.064	7.65
Immigrant concentration	−0.022	0.051	−0.43	−0.073	0.050	−1.45
Residential stability	0.093	0.042	2.18	0.208	0.046	4.52
Collective efficacy				−1.471	0.261	−5.64

Bron: tabel van Sampson, Raudenbusch & Earls, 1997, p. 922.

Zoals de Sampson c.s. deels zelf aangeven, kent de analyse een aantal methodologische tekortkomingen. Ten eerste werd voor de meting van collectieve zelfredzaamheid en geweldsbeleving gebruikgemaakt van zelfrapportage van bewoners, zodat voorzichtigheid is geboden bij het trekken van harde conclusies. Of het mechanisme van collectieve zelfredzaamheid zich daadwerkelijk op de beschreven manier manifesteert in buurten, is dus niet onomstotelijk aangetoond. Daarnaast beperkte de analyse zich tot gegevens van één stad (Chicago). Tot slot is – opnieuw – een omgekeerde causale relatie tussen collectieve zelfredzaamheid en aspecten van buurtverval niet uit te sluiten. Sampson e.a. construeerden de variabele 'collectieve zelfredzaamheid' door surveyitems over informele sociale controle en sociale cohesie samen te voegen tot één afzon-

derlijke schaal. Informele sociale controle werd onder meer gemeten door de kans dat bewoners zouden ingrijpen wanneer jongeren doelloos rondhangen op straat of wanneer er een vechtpartij zou uitbreken voor hun huis. Sociale cohesie werd gemeten door stellingen als 'bewoners in deze buurt zijn bereid andere bewoners te helpen' en 'bewoners in deze buurt kun je vertrouwen'. Maar de mate waarin bewoners bereid zijn om in te grijpen of elkaar vertrouwen, kan evengoed onder invloed staan van de mate van wanorde en geweld als andersom. Ook al wordt gecontroleerd voor de invloed van andere verklarende variabelen, de *causale* relatie tussen collectieve zelfredzaamheid en buurtverval kan nog steeds tegengesteld zijn. Misschien dat bereidheid tot ingrijpen in de publieke ruimte inderdaad leidt tot minder wanorde. Maar het is niet uitgesloten dat het verband in omgekeerde richting wijst, waarbij minder wanorde leidt tot meer bereidheid tot ingrijpen.

Het samenspel tussen sociale cohesie, controle en leefbaarheid nader bekeken
Om het complexe samenspel tussen sociale cohesie, sociale controle en leefbaarheid beter te ontrafelen, keren we terug naar de studie van Kleinhans en Bolt (2010). Naast een kwantitatieve analyse naar sociale cohesie en buurtverval werden kwalitatieve casestudies uitgevoerd in zes wijken in Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht (120 interviews). De casestudies werpen meer licht op de mechanismen die ten grondslag liggen aan sociale samenhang in de buurt en de bereidheid van bewoners om sociale controle uit te oefenen. In de geest van Sampson c.s. onderzochten Kleinhans en Bolt de betekenis van 'collectieve zelfredzaamheid' voor processen van buurtverval en buurtopleving.

Uit de kwalitatieve verkenningen blijkt dat de bereidheid tot actieve sociale controle door bewoners samenhangt met een reeks van factoren. Deze omvatten de publieke familiariteit tussen bewoners,[3] de aard van de ervaren overlast, (on)gedeelde normen en opvattingen over het omgaan met elkaar en de openbare ruimte, het concrete gedrag van overlastgevers, karaktereigenschappen en communicatieve vaardigheden van degene die de risico-inschatting maakt en de berichtgeving in de media (Kleinhans & Bolt, 2010: 102). Wel beschouwd hebben slechts twee aspecten van dit rijtje een link met sociale buurtcontacten: publieke familiariteit en opvattingen over het omgaan met elkaar. De overige factoren hangen veeleer samen met individuele kenmerken van bewoners en vooral de aard van de overlastsituatie. De angst voor een afwijzende, agressieve of zelfs gewelddadige reactie blijkt daarbij de voornaamste achilleshiel van sociale controle (vlg. Spierings, 2004). Bewoners die met een ongewenste situatie geconfronteerd worden, maken bewust of onbewust een risico-inschatting voor het aanspreken van overlastgevers, zo maken de interviews van Kleinhans en Bolt duidelijk. Hoewel het aannemelijk is dat bewoners terughoudender zullen zijn in het aanspreken van vreemden en passanten dan mensen die men van gezicht kent of op intensievere basis (vgl. hier het beroemde 'Black Sheep Effect'

3 Publieke familiariteit verwijst naar het vermogen van bewoners om elkaar in de publieke ruimte sociaal te plaatsen (zie Blokland-Potters, 1998).

van Marques & Yzerbyt, 1988), illustreert een en ander dat er bij actieve sociale controle in de wijk meer komt kijken dan alleen onderlinge bekendheid.

Welke lessen zijn te trekken uit de studie van Kleinhans en Bolt als het gaat over het veronderstelde pad dat van meer sociale contacten via meer sociale controle loopt naar een meer leefbare wijk? Volgens de auteurs zelf gaat het in het tegengaan van buurtverval niet zozeer om de sociale samenhang op zich, maar om de mate waarin deze 'gematerialiseerd' wordt in sociale controle op straat: het aanspreken van anderen en gezamenlijke activiteiten ter verbetering van de buurt. Men acht het begrip 'collectieve zelfredzaamheid' dan ook een betere en minder sleetse beleidsterm dan 'sociale cohesie'. Die collectieve zelfredzaamheid wordt vooral aangedreven door de mate waarin bewoners andere bewoners vertrouwen, zo menen de auteurs. Of dat onderlinge vertrouwen kan worden gegenereerd door sociale contacten tussen bewoners te bevorderen (denk aan de metaforische 'buurtbarbecue'), is een vraag die aan de hand van het onderzoek niet direct kan worden beantwoord. Volgens Kleinhans en Bolt legitimeren hun uitkomsten een aanpak die gericht is op het stimuleren van activiteiten waardoor buurtbewoners elkaar beter leren kennen. Dergelijke activiteiten zouden zorgen voor de nodige 'onderstutting' van onderlinge bekendheid in de buurt, wat weer een voorwaarde vormt voor collectieve zelfredzaamheid. Dit zou op zijn beurt moeten resulteren in een meer leefbare wijk. Toch kunnen er vraagtekens worden geplaatst bij deze gedachtegang, gezien het moeilijk verklaarbare negatieve verband tussen sociale contacten en aspecten van veiligheid in de onderzochte buurten en het amalgaam van niet-collectieve factoren die van invloed is op de bereidheid van bewoners om in te grijpen bij overlast (zie uitkomsten kwalitatief onderzoek). Resumerend stellen Kleinhans en Bolt (2010: 113) dat een bepaald basisniveau van 'schoon, heel en veilig' misschien wel de meest cruciale voorwaarde is voor collectieve zelfredzaamheid in de wijk, en dat die taak primair ligt bij gemeenten, woningcorporaties en politie.

Internationaal onderzoek naar collectieve sociale controle en wijkveiligheid
Tot slot de resultaten van een recente review van Sampson (2011). Centraal staat het empirische bewijs voor het verband tussen collectieve mechanismen van sociale controle en het veiligheidsniveau in stadsbuurten. De review van Sampson geeft een overzicht van de belangrijkste onderzoeken op dit terrein sinds de jaren tachtig, hoewel sterk gedomineerd door de Angelsaksische literatuur. Verscheidene studies behandelen het vermeende positieve verband tussen bewonerscontacten en veiligheid in de buurt. Hieronder volgen de meest relevante inzichten.

In een van de eerste onderzoeken van zijn soort analyseerden Taylor e.a. (1984) variaties in criminaliteitscijfers (o.a. straatroof, openbare geweldpleging, moord en verkrachting) in verschillende wijken van Baltimore (VS). Taylor e.a. bekeken of criminaliteitscijfers tussen wijken verschillen wanneer deze worden vergeleken met het aandeel bewoners dat georganiseerd is in lokale instituties of het aandeel bewoners dat zich verantwoordelijk voelt voor de leefomgeving. Beide

aspecten hingen negatief samen met criminaliteit en wanorde in de buurt, en dit verband bleek onafhankelijk van andere buurtvariabelen. Simscha-Fagan en Schwartz (1986) voerden een soortgelijk onderzoek uit in twaalf buurten van New York, waarbij vijfhonderd bewoners werden geënquêteerd. Men vond een significant negatief verband tussen delinquentie en niveaus van sociale organisatie van bewoners, dat wil zeggen de mate waarin bewoners participeerden in actieve bewonersgroepen. Een multilevel-analyse toonde aan dat dit een eigenstandig effect was, met als voorbehoud dat de onderzoekers zich baseerden op survey-gerapporteerde delinquentie. Een Britse studie van Sampson en Groves (1989) bracht aan het licht dat de aanwezigheid van groepen hangjongeren in wijken die niet onder toezicht staan van volwassenen, sterk samenhangt met overvalcijfers en geweld op straat. Elliott e.a. (1996) kwamen tot overeenkomstige conclusies in Chicago en Denver: een gebrek aan informele sociale controle in de publieke ruimte hing sterk samen met overlastgevend gedrag van adolescenten. Een omvangrijke studie van Warner en Rountree (1997) onder 5.000 inwoners van honderd verschillende buurten in Seattle, leverde een significante negatieve associatie op tussen openbare geweldpleging en aanranding en het aandeel bewoners dat participeerde in buurtactiviteiten. Een meta-analyse van Pratt en Cullen (2005) ten slotte, suggereert dat de vruchten van collectieve zelfredzaamheid zich niet beperken tot enkele Amerikaanse steden. Uit meer dan tweehonderd empirische studies uitgevoerd tussen 1960 en 1999, blijkt dat collectieve zelfredzaamheid een significante gemiddelde correlatie van -.303 met criminaliteitscijfers oplevert, wat voor een meta-analyse een redelijk robuuste uitkomst is.

Bij alle bovenstaande gepresenteerde studies blijft echter wederom diffuus in welke richting de causale relatie loopt: van meer sociale controle naar meer veiligheid of van meer veiligheid naar meer sociale controle? Morenoff e.a. (2001) vonden bovendien dat de dichtheid van sociale relaties in de buurt weliswaar samenhangt met een hogere graad van collectieve zelfredzaamheid, maar dat dit effect zich niet vertaalt in lagere criminaliteitscijfers of minder wanorde in de buurt. Browning e.a. (2004) vonden zelfs dat hechte banden tussen bewoners het positieve effect van collectieve zelfredzaamheid op de buurt ondermijnen. Sampson (2011: 218) geeft als verklaring dat dichte sociale netwerken van bewoners het regulerende effect van collectieve zelfredzaamheid mogelijk teniet doen, doordat een te veel aan sociale contacten de sociale organisatiegraad van bewoners, ironisch genoeg, ontregelt.

Sampson gaat voorts in op enkele structurele en normatieve contextfactoren die sociale controle in buurten kunnen bevorderen of juist ondermijnen. Er is het nodige bewijs dat een sterke sociale infrastructuur van bewoners (o.a. aantal vrijwilligersorganisaties, aandeel bewoners dat vertegenwoordigd is in buurtgenootschappen) bijdraagt aan de sociale controlecapaciteit in de buurt, op een manier die het traditionele gezichtspunt van meer sociale samenhang (d.w.z. bewonerscontacten) overstijgt. Kwalitatief onderzoek van Small (2009) legt bloot dat buurtorganisaties zijn geëquipeerd om een proces van collectieve

zelfredzaamheid in goede banen te leiden, doordat zij door hun organiserend vermogen en strategische netwerken, collectieve of professionele actie in gang kunnen zetten. Volgens Sampson (2011: 219) duidt dit erop dat de effectiviteit van sociale controle in de buurt vooral afhangt van organisatorische en institutionele randvoorwaarden en het aantal contacten tussen bewoners(groepen) en instanties binnen en buiten de buurt, en dat die dynamiek zich niet noodzakelijkerwijs hoeft te weerspiegelen in het aantal contacten tussen bewoners onderling. Onderzoek van Morenoff e.a. (2001) ondersteunt deze interpretatie. Uit heranalyses van het databestand van Sampson e.a. (1997) in buurten van Chicago (zie eerder) blijkt dat de densiteit van lokale bewonersorganisaties alsmede de betrokkenheid van bewoners in actieve bewonersgroepen (Voluntary Associations en Organizations), bijdragen aan een hoger niveau van collectieve zelfredzaamheid (gecontroleerd voor de invloed van achtergrondvariabelen, zie model 2 en 3 van tabel 2.5).

Tabel 2.5 Regressieanalyse buurtkenmerken en collectieve zelfredzaamheid (afhankelijke variabele) in buurten van Chicago. Standaarderror tussen haakjes

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
LN Concentrated Disadvantage	–0.27**	–0.25**	–0.20**		
	(0.03)	(0.02)	(0.03)		
ICE Index				0.47**	0.34**
				(0.04)	(0.05)
Concentrated Immigration	–0.06**	–0.06**	–0.06**	–0.01	–0.03**
	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)
Residential Stability	0.02**	0.01	0.01	–0.00	0.00
	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)
Adults per Child[a]	–0.16	–0.11	–0.09	–0.12	–0.13
	(0.10)	(0.09)	(0.09)	(0.09)	(0.09)
Population Density[b]	–0.11**	–0.08**	–0.09**	–0.09**	–0.09**
	(0.03)	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)
Voluntary Associations		0.09**	0.09**	0.07**	0.07**
		(0.03)	(0.03)	(0.03)	(0.03)
Organizations		0.06**	0.06**	0.05**	0.05**
		(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)
Kin/friendship ties		0.28**	0.28**	0.33**	0.33**
		(0.04)	(0.04)	(0.04)	(0.04)
Spatial Proximity	0.15**	0.09	0.08	0.21**	0.13**
	(0.06)	(0.06)	(0.06)	(0.05)	(0.05)
Prior Homicide Rate (1991–1993)			–0.04*		–0.06**
			(0.02)		(0.01)
Constant	3.46**	3.06**	3.23**	2.34**	2.85**
	(0.25)	(0.27)	(0.28)	(0.26)	(0.28)
R^2	0.63	0.72	0.72	0.72	0.73

[a]Adults per child multiplied by 100.
[b]Population density multiplied by 10,000.
*$p < .05$; **$p < .01$.

Bron: tabel van Morenoff e.a., 2001, p. 550.

De bevindingen van Small en Morenoff e.a. zijn een echo van eerdere verkenningen van Hunter (1985). Diens kwalitatieve onderzoek liet zien dat buurten weliswaar een sterk cohesief geheel kunnen vormen – in termen van sociale banden tussen bewoners – maar gelijktijdig het organiserend vermogen kunnen ontberen om sociale controle effectief vorm te geven. In sommige Amerikaanse buurten leiden sterke sociale bindingen zelfs tot méér misdaad (zie Warner en Rountree 1997). Browning e.a. (2004) geven als verklaring dat dichte netwerken mensen ertoe zouden kunnen aanzetten misdaad of overlast door de vingers te zien.[4] Silver en Miller (2004) constateren in dit verband dat sociale bindingen in achterstandswijken nauwelijks invloed hebben op de bereidheid om op te treden bij jeugdoverlast. Voldoening over het optreden van de politie leidt daarentegen wel tot significant hogere niveaus van informele sociale controle (zie model 6 van tabel 2.6). Bursik en Grasmick (1993) waarderen om die reden verticale buurtverbanden (contacten met instanties) hoger dan horizontale buurtverbanden (contacten tussen bewoners), omdat verticale verbanden het mogelijk maken dat een wijk extra-lokale hulpbronnen (politie, politiek, overheid etc.) kan inschakelen. Die hulp van buiten vergroot op zijn beurt de kans dat leefbaarheidsproblemen binnen de wijk worden ingedamd.

4 Vergelijk hier de situatie in sommige Antilliaanse netwerken in Nederlandse probleemwijken, waar Antilliaanse probleemjongeren vaak worden gedekt door hun familie en naaste omgeving. Zie Marion van San (2002), *Stelen & steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland*.

Tabel 2.6 Regressieanalyse buurtkenmerken en ingrijpen bij jeugdoverlast (afhankelijke variabele) in buurten van Chicago. Een streepje betekent geen verband. Standaarderror tussen haakjes

HLM Model Predicting Informal Social Control over Youth

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Intercept	3.440 (.017)***	3.441 (.016)***	3.440 (.017)***	3.440 (.015)***	3.440 (.015)***	3.440 (.015)***
Neighborhood Level (n = 342)						
Concentrated disadvantage	-.131 (.030)***	-.130 (.031)***	-.126 (.035)**	-.052 (.029)	-.030 (.030)	-.037 (.033)
Residential mobility	-.115 (.018)***	-.110 (.019)***	-.115 (.018)***	-.112 (.016)***	-.111 (.016)***	-.104 (.018)***
Immigrant concentration	-.077 (.021)***	-.080 (.021)***	-.075 (.021)**	-.045 (.019)*	-.017 (.020)	-.026 (.021)
Logged EB homicide rate 1991–93	-.140 (.031)***	-.127 (.030)**	-.139 (.029)**	-.096 (.029)**	-.066 (.029)*	-.062 (.029)*
Local friendship and kinship ties	-	.066 (.019)**	-	-	-	.026 (.019)
Voluntary associations	-	.024 (.021)	-	-	-	.003 (.020)
Local organizations	-	.038 (.018)*	-	-	-	.014 (.017)
Anomie/Legal cynicism	-	-	-.009 (.027)	-	-	.037 (.025)
Neighborhood attachment	-	-	-	.183 (.022)***	-	.110 (.025)***
Satisfaction with Police	-	-	-	-	.221 (.026)***	.158 (.028)***
Neighborhood variance explained[a]	58%	64%	58%	72%	73%	77%
Person Level (n= 7,061)						
Male	-.011 (.024)	-.011 (.024)	-.011 (.024)	-.012 (.024)	-.009 (.024)	-.012 (.024)
Age/10	.017 (.006)*	.017 (.008)*	.017 (.008)*	.016 (.008)*	.017 (.008)*	.016 (.008)*
African American	.006 (.043)	.027 (.044)	.027 (.044)	.033 (.043)	.044 (.044)	.051 (.044)
Hispanic	.064 (.039)	.073 (.039)	.064 (.039)	.066 (.039)	.097 (.039)*	.093 (.039)*
Married	.002 (.026)	.003 (.025)	.002 (.026)	.005 (.025)	.001 (.025)	.005 (.025)
SES	.030 (.011)**	.029 (.011)**	.030 (.011)**	.026 (.010)*	.027 (.010)*	.026 (.010)*
Residential moves in prior 5 years	-.053 (.011)***	-.050 (.011)***	-.053 (.011)***	-.050 (.011)***	-.052 (.011)***	-.049 (.011)***

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

[a] The denominator for this calculation is the neighborhood level variance component, controlling for person level characteristics (.099)

Bron: tabel van Silver & Miller, 2004, p. 569.

2.2. Het vermeende verband tussen sociale samenhang en bewonersactivisme

Buiten meer sociale controle, is actief burgerschap het beleidsadagium in achterstandswijken. Actieve wijken zouden gelijk staan aan leefbare wijken. En evenals bij sociale controle, heerst de gedachte dat buurtactivisme kan worden gestimuleerd door sociale contacten te bevorderen (zie o.a. WRR, 2005). Actief burgerschap kan worden omschreven als de mate waarin burgers zich inzetten voor de publieke zaak (Engbersen & Uyterlinde, 2005). Met het oog op die definitie is het niet vreemd dat wordt verondersteld dat buurtcontacten een positieve uitwerking hebben op bewonersactivisme. Inzet voor de publieke zaak – in dit geval de leefbaarheid in de wijk – vereist immers een gevoel van gemeenschap. Wanneer die gemeenschap er echter niet is (zoals de anonimiteit in kwetsbare wijken doet vermoeden) moet die eerst worden geconstrueerd via contactlegging.

Over actief burgerschap zijn de laatste jaren diverse publicaties verschenen. In dit deel wordt onderzoek behandeld dat het verband tussen sociale samenhang, bewonersactivisme en leefbaarheid in achterstandswijken problematiseert. Doel is te toetsen of actief burgerschap als spin-off kan gelden van sociale cohesie en of dit vervolgens bijdraagt aan het zelfreinigend vermogen van de buurt in het tegengaan van wanorde en verval.

Idealen van actief burgerschap en sociale cohesie op de proef gesteld
Een recente studie die het vermeende verband tussen sociale cohesie, actief burgerschap en leefbare wijken op de proef stelt, is die van Van Stokkom en Toenders (2010). Volgens de auteurs wordt er binnen veel steden geëxperimenteerd met bewonersparticipatie en actief burgerschap om wijken veiliger te maken, maar hebben instanties als gemeente en politie moeite om burgers te activeren en zelf toezicht te laten houden. De veronderstelling dat strategieën die contacten tussen bewoners bevorderen het activisme ten goede komen, krijgt speciale aandacht. Actief burgerschap definieert men in dit verband als 'het opnemen van verantwoordelijkheid met de bedoeling buurtproblemen te bestrijden' (Van Stokkom & Toenders, 2010: 22). Deelname aan schoonmaakacties of bijeenkomsten waarin de herinrichting van een park worden besproken, zijn voorbeelden van actief burgerschap.

Het onderzoek hanteert een combinatie van (internationale) literatuurstudie, een kritische inhoudsanalyse van Nederlandse projecten (aan de hand van beschikbare evaluaties en verkenningen van derden) en eigen kwalitatief onderzoek (zeventien interviews met actieve bewoners en een drietal focusgroepen met professionals). Van Stokkom en Toenders verbinden de uitkomsten hiervan

om tot beleidsmatige en theoretische inzichten te komen. De volgende vragen waren richtinggevend voor het onderzoek:

1. Welke (buurt-gerelateerde) factoren zijn van invloed op participatie (aard van buurtproblemen, bevolkingssamenstelling, reputatie van de buurt, etc.).
2. Hoe kan bevorderd worden dat bewoners buurtproblemen aanpakken? Aan welke voorwaarden moet worden voldaan en welke strategieën zijn daarbij van belang (bijv. contacten verbeteren, samenwerkingsverbanden initiëren, etc.)?

Op basis van de beschikbare literatuur zijn de auteurs kritisch over de vraag of 'burgerschap' wordt bevorderd door het verstevigen van sociale bindingen (creëren van een wij-gevoel in de buurt). Hieronder wordt uitgebreider stilgestaan bij enkele studies waaraan Van Stokkom en Toenders in dit verband refereren.

Sociaal-geografisch onderzoek van Lelieveldt en Van der Kolk (2005) laat zien dat een groot sociaal netwerk in de buurt geen voorwaarde is voor participatie en inzet voor de buurt. Middels een survey onder 944 bewoners van Enschede ging men na wat het effect is van formele en informele contacten binnen en buiten de buurt op de kans dat een bewoner een gesignaleerd buurtprobleem probeert op te lossen. De analyse laat zien dat informele buurtcontacten niet bijdragen aan het omzetten van problemen in acties (geen significant verband), maar dat het lidmaatschap van een buurtvereniging (formeel buurtcontact) wel significant bijdraagt aan de kans dat een probleem wordt aangepakt (zie model II van tabel 2.7).[5] Lidmaatschappen van organisaties buiten de buurt blijken eveneens geen noemenswaardige invloed uit te oefenen op probleemoplossing. Ook blijkt van de controlevariabelen het eigen woningbezit van de persoon die een probleem waarneemt, van invloed op de kans dat het probleem ook tot actie leidt. De verklaarde variantie van de statistische modellen is echter klein, respectievelijk 8 en 7 procent. Dit betekent dat meer dan 90 procent van de variantie van de afhankelijke variabele (de kans dat iemand in de buurt tot actie overgaat) moet worden verklaard door andere factoren.

5 De uitkomsten in model I moeten in dit verband worden genegeerd. Omdat de verschillen tussen verkeersoverlast, overlast door buurtbewoners (in de tabel aangeduid als 'overlast') en vervuiling van de wijk elkaar niet ontlopen wat betreft de kans dat ze leiden tot actie, zagen Lelieveldt en Van der Kolk in Model II daarom af van het onderscheid tussen deze drie typen problemen (zie Lelieveldt & Van der Kolk, 2005: 35).

Tabel 2.7 Multilevel-analyse van surveydata uit Enschede: wat verklaart actie naar aanleiding van een waargenomen probleem? Significante regressiecoëfficiënten. Een streepje betekent geen significant verband.

	Model I		Model II	
	b	s.e.	B	s.e.
Constante	-1,09	0,17	-1,11	0,11
Verkeersoverlast	(ref)	(ref)		
Vervuiling	-0,10	0,17	(ref)	(ref)
Overlast	0,09	0,20		
Gebrek recreatieve voorzieningen	-0,48	0,24	-0,45	0,23
Misdaad	0,50	0,20	0,51	0,18
Eigenaar woning	0,27	0,18	0,36	0,16
Thuiswonende kinderen	-0,02	0,16	–	–
Formele buurtcontacten	1,39	0,24	1,41	0,11
Informele buurtcontacten	0,07	0,07	–	–
Formele contacten elders	0,08	0,17	–	–
Inkomen	0,03	0,08	–	–
Opleiding	0,03	0,06	–	–
Verklaarde variantie	8%		7%	

Bron: tabel van Lelieveldt & Van der Kolk, 2005, p. 36.

Een tweede belangwekkende studie in dit verband is die van Van Marissing (2008). Van Marissing onderzocht op kwantitatieve wijze de uitwerking van verticale en horizontale cohesie op bewonersparticipatie in drie vroeg-naoorlogse wijken in Utrecht, Den Haag en Amersfoort (N = 663 bewoners, met een responspercentage van 38%). Verticale cohesie definieerde hij als het contact tussen instanties die zich op de een of andere manier bezighouden met stedelijke vernieuwing enerzijds en bewoners anderzijds. Horizontale cohesie definieerde hij als de mate van contacten tussen bewoners onderling. Uit de statistische analyses blijkt dat diverse aspecten van verticale cohesie een gunstige invloed hebben op bewonersparticipatie (zie tabel 2.8). Zo vergroot bestuurlijke daadkracht de betrokkenheid van bewoners en versterkt het hun gevoel van solidariteit, terwijl het vergroten van de politieke invloed onder andere belangrijk is om dissociatie met de eigen buurt tegen te gaan (Van Marissing, 2008: 173). Bovendien blijkt uit de regressieanalyses dat bewonersparticipatie een sterke bijdrage levert aan het versterken van de horizontale cohesie in een buurt, op bewonerscontacten dus (zie tabel 2.9). Van Marissing (2008: 147) geeft als mogelijke verklaring dat bewoners, die elkaar voorheen misschien niet eens groetten,

door het contact tijdens bijeenkomsten in de buurt dichter tot elkaar komen. De kennismaking resulteert er mogelijk in dat bewoners elkaar vanaf dat moment gedag gaan zeggen, of elkaar een helpende hand toesteken bij klusjes. Maar het regressiemodel rechtvaardigt geen finale conclusie over de causale richting van het verband tussen bewonersparticipatie en sociale interactie. Mogelijk wijst de pijl in tegengestelde richting en is het de onderlinge bekendheid van bewoners die ervoor zorgt dat men elkaar aanspoort om informatieavonden te bezoeken of vrijwilligerswerk te doen. Niettemin is het volgens Van Marissing opvallend dat bewoners die zelf initiatief nemen om te participeren (bijv. door het bezoeken van het wijkbureau) niet significant meer contact met hun buren hebben dan bewoners die niet participeren (zie tabel 2.9). Dit duidt erop dat de kans groter is dat bewonersparticipatie sociale interactie bevordert, dan andersom.

Tabel 2.8 Regressieanalyse ter verklaring van bewonersparticipatie in drie vroeg-naoorlogse wijken

	1	2	3	4
	Uitnodiging	**Wijkagent**	**Wijkbureau**	**Buurtbeheerder**
Onderzoeksgebied				
Onderzoeksgebied (Bouwlust)		+	+	
Onderzoeksgebied (Liendert)				-
Verticale cohesie				
Bestuurlijke daadkracht				
Gebrek aan politieke invloed		+		
Directe kennis: wijkmanager	X	X	X	
Directe kennis: wijkbureau	X		X	
Directe kennis: wijkagent	X	X		
Directe kennis: wijkwethouder	X	+	X	
Indirecte kennis: vrijwilliger buurtvereniging	+			
Indirecte kennis: bezoek informatieavond	X		+	
Indirecte kennis: wijkwethouder	+			
Indirecte kennis: vrijwilliger sportvereniging	-	+		
Indirecte kennis: actief bij kerk of moskee	+		+	+
Tevredenheid over participatiemogelijkheden				
Belang om op de hoogte te worden gehouden	+			+
Tevredenheid met de hoeveelheid informatie			+	+
Tevredenheid over participatiemogelijkheden				
Buurttevredenheid				
Tevredenheid met de woning		X	X	
Tevredenheid met de buurt		-		-
Negatieve toekomstverwachting				
Lokale mediaconsumptie				
Leest een of meerdere lokale bladen			+	+
Kijkt minstens wekelijks naar de lokale tv-zender				+

* Omdat persoons- en huishoudenskenmerken vrijwel niet significant bleken, zijn deze buiten de tabel gelaten. De gevonden verbanden die hierop een uitzondering vormen staan onderaan de tabel.
+ = positief verband; – = negatief verband; X = niet getoetst. Een lege cel betekent dat er geen statistisch verband is.
Niet in de tabel: participatie op uitnodiging en etniciteit = +; bezoek wijkbureau en gezin met kinderen = -; en contact met de buurtbeheerder en gezin zonder kinderen = +.

Bron: tabel van Van Marissing, 2008, p. 137.

Tabel 2.9 Logistische regressieanalyse sociale interactie in drie vroeg-naoorlogse wijken

	Vrienden in de buurt (29%)			Contact met buren (49%)		
	B	Wald	Sig.	B	Wald	Sig.
Persoonskenmerken						
Geslacht (man)	0,085	0,124		-0,845	17,082	***
Leeftijd respondent	-0,062	2,300		0,032	0,819	
Leeftijd kwadraat	0,000	1,664		0,000	1,000	
Etniciteit (autochtoon)	-0,980	9,104	***	0,443	2,273	
Opleiding (middelbaar)	-0,058	0,043		0,613	5,586	**
Opleiding (hoog)	-0,837	7,059	***	0,502	3,407	*
Betaald werk (fulltime en parttime)	-0,873	8,449	***	-0,164	0,405	
Woonduur	0,039	16,465	***	0,017	3,500	*
Huishoudenskenmerken						
Huishoudenssamenstelling (eenoudergezin)	-0,287	0,361		-0,582	1,801	
Huishoudenssamenstelling (gezin zonder kinderen)	-0,544	2,690		0,313	1,416	
Huishoudenssamenstelling (gezin met kinderen)	0,172	0,234		-0,014	0,002	
Huishoudensinkomen (middeninkomen)	0,155	0,216		0,439	2,117	
Huishoudensinkomen (hoog inkomen)	0,242	0,081		0,628	1,095	
Woningtype (eengezinswoning)	0,249	0,783		0,825	11,465	***
Eigendomssituatie (huur)	0,484	2,453		0,033	0,018	
Onderzoeksgebied						
Onderzoeksgebied (Bouwlust)	0,810	7,666	***	-0,208	0,634	
Onderzoeksgebied (Liendert)	0,410	1,935		-0,029	0,014	
Verticale cohesie						
Bestuurlijke daadkracht	0,060	0,288		-0,130	1,649	
Gebrek aan politieke invloed	-0,081	0,515		-0,057	0,322	
Directe kennis: wijkagent	-0,174	0,412		0,081	0,132	
Directe kennis: wijkwethouder	0,561	4,462	**	0,014	0,004	
Indirecte kennis: bezoek informatieavond	0,433	2,257		0,323	1,538	
Indirecte kennis: vrijwilliger sportvereniging	0,633	4,513	**	-0,154	0,311	
Indirecte kennis: actief bij kerk of moskee	0,164	0,360		0,261	1,101	
Participatie						
Feitelijk contact: participatie op uitnodiging	0,259	0,549		0,884	7,492	***
Feitelijk contact: participatie op eigen initiatief	-0,191	0,493		0,051	0,045	
Bezoek van ontmoetingsplekken in de buurt	0,610	5,622	**	0,408	3,646	*
Constant						
Constant	-0,091	0,007		-2,335	6,664	***
Model summary						
N	545			545		
Initial -2LL	645,183			754,868		
Model Chi-square	146,563			102,473		
Df	27			27		
Significantie	0,000			0,000		
Nagelkerke R Square	0,340			0,229		

Gebruikte methode: binaire logistische regressie (Enter). * p≤0,10; ** p≤0,05; *** p≤0,01
Bron: Enquête 'Sociale Cohesie en Bewonersparticipatie in Hoograven, Bouwlust en Liendert' (2006)

Bron: tabel van Van Marissing, 2008, p. 148.

Ook longitudinaal onderzoek van Skogan (2006) wijst op het belang van een stabiele 'verticale' infrastructuur in probleemwijken (zie ook eerder Small, 2009). Skogan monitorde ervaringen met het buurtparticipatieprogramma CAPS in Chicago (Chicago Alternative Police Strategy), waarbij bewoners in kwetsbare wijken vaste banden aanknopen met politie, sociale professionals en vertegenwoordigers van buurtorganisaties. Doel van CAPS is een efficiëntere aanpak van lokale veiligheids- en verloederingsproblematiek. Aanleiding voor het programma was dat bewoners in achterstandsbuurten maar heel moeilijk orde in hun territorium kunnen aanbrengen door het hoge niveau van wanorde en misdaad. Een bijkomend doel van het programma is het vergroten van het vertrouwen tussen bewoners en professionals (door bewoners bij het lokale veiligheidsbeleid te betrekken). Uit de analyse van Skogan blijkt dat juist in de meest achtergestelde en onveilige buurten de bewonersbetrokkenheid sinds de nieuwe aanpak het hoogst is (zie figuur 2.2). In die wijken is het zelfreinigend vermogen laag door het ontbreken van buurtorganisaties en is het moeilijk 'problem solving partnerships' op te bouwen. De cijfers suggereren dat juist in die wijken – volgens Skogan door toedoen van de betrokken professionals en actieve burgers – succesvolle allianties tot stand kwamen.

Figuur 2.2 Percentage frequente bezoekers buurtbijeenkomsten CAPS (2003)

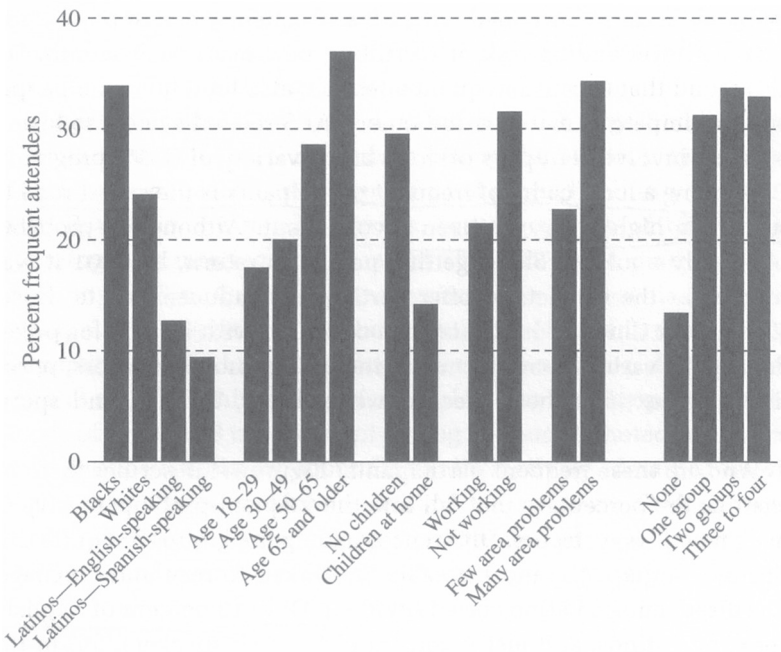

Bron: figuur van Skogan, 2006, p. 126.

Sociaal-geografisch onderzoek legt dus enkele tekorten bloot van heersende perspectieven over de noodzaak tot sociale cohesie ter bevordering van bewonersactivisme. Volgens Van Stokkom en Toenders maken studies als die van Lelieveldt en Van der Kolk, Van Marissing en Skogan aannemelijk dat – uit oogpunt van activering van burgers – een wending naar een bestuurlijk perspectief op de buurt voor de hand ligt. Het aspect van sterke sociale bindingen doet wellicht minder ter zake. Sterke bindingen en dichte netwerken kunnen zelfs een hindernis zijn voor burgerschap, zo laten sommige studies zien. Sociale cohesie kan intolerantie voeden, en tot conflicten leiden met mensen die als buitenstaanders worden waargenomen (zie Van Beckhoven & Van Kempen, 2006). De Amerikaanse socioloog Putnam (2000: 350-63) omschrijft dit verschijnsel als 'the dark side of social capital'.

Als er al een verband bestaat tussen activisme en sociale cohesie, loopt de richting van het causale verband eerder in tegengestelde richting, van participatie naar sociale interactie. Volgens Van Stokkom en Toenders zou de oplossing van urgente buurtproblemen daarom het primaire doel moeten zijn, niet het verstevigen van sociale netwerken binnen de buurt. De politie en sociale professionals kunnen daartoe samen met een kleine kring activisten een gerichte aanpak ontwikkelen. Deze interpretatie wordt deels ondersteund door kwalitatieve verkenningen in Nederlandse probleemwijken. Hieruit blijkt dat het zelfreinigend vermogen van bewoners in de aanpak van overlast en kleine criminaliteit vaak maar ten dele werkt, en dat – wil men meer activisme bevorderen – professionals soms voorop moeten gaan in de strijd tegen buurtverval (zie o.a. Engbersen e.a., 2005; Uitermark & Duyvendak, 2006; Lub & Van Arum, 2007; Blokland, 2009). De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2004) betoogde in dit verband reeds eerder dat actieve burgers zich in het organiseren van sociale veiligheid niet zozeer gesteund willen weten door de eigen sociale omgeving, maar vooral door professionals en publieke instanties. In plaats van het contact tussen álle bewoners te bevorderen, is het volgens Van Stokkom en Toenders daarom effectiever om aansluiting te zoeken bij bewoners die al actief zijn, en daaraan een duurzame ondersteuningsstructuur van professionals op te tuigen (vgl. Meere & Davelaar 2005; zie ook Van der Graaf e.a. 2006: 22).

2.3. Klasseoverstijgend contact als motor van leefbaarheid?

Een van de bekendste maatregelen die het afgelopen decennium is ingezet om achterstandswijken leefbaarder te maken, is het differentiëren van de bevolkingssamenstelling. Via het slopen van sociale huurwoningen en het bouwen van nieuwe woningen in het duurdere huur- en koopsegment, is getracht concentratie van kansarmen tegen te gaan en de middenklasse terug te laten keren in de wijk. De 'sociale mix' moet het vervolgens mogelijk maken dat achterstandsgroepen kunnen profiteren van het sociaal en cultureel kapitaal van de zich nieuw vestigende middenklasse. Over de effecten van herstructurering zijn de laatste jaren diverse publicaties verschenen (zie o.a. Wittebrood & Van

Dijk, 2007, Van Bergeijk e.a., 2009; Wittebrood & Permentier, 2011). In dit deel wordt specifiek ingegaan op het vermeende gunstige effect van contact tussen leden van midden- en achterstandsgroepen in gemengde wijken, of dit plaatsvindt, en zo ja, of klasseoverstijgend contact via positieverbetering van kansarmen indirect als motor fungeert van de leefbaarheid van de wijk. Ter toetsing worden twee recente studies naar het onderwerp besproken, beide afkomstig uit Nederland.

Veldboer e.a.: Helpt de middenklasse?
Veldboer e.a. (2008) onderzochten of, en zo ja door welke maatregelen arme stadsbewoners aansluiting en hulp kunnen vinden bij middengroepen met het oog op sociale stijging. Het onderzoek viel uiteen in de volgende deelvragen:

1. In hoeverre ontstaat in gemengde wijken overbruggend contact tussen leden van middengroepen en leden van achterstandsgroepen?
2. Welke middengroepen zijn het belangrijkst als hulpbronnen?
3. In hoeverre leveren sociale professionals een bijdrage aan het ontstaan van overbruggend contact tussen verschillende klassen?
4. Welke strategieën hanteren sociale professionals in het stimuleren van overbruggend contact?

De eerste twee vragen zijn onderzocht door Veldboer via surveys in twee stedelijke vernieuwingsgebieden in Amsterdam, te weten Geuzenbaan (Amsterdam Nieuw-West) en de F-Buurt (Amsterdam Zuid-Oost). De vragen drie en vier zijn verkend door Engbersen en Uyterlinde aan de hand van kwalitatief onderzoek in Amsterdam en Rotterdam. Het kwalitatieve deel richtte zich primair op de 'contactleggingskunde' van sociale professionals in het stimuleren van klasseoverstijgend contact in de woonomgeving. Vervolgens is de werking van overbruggend contact nader onderzocht in de setting van een gemengde basisschool – een potentiële broedplaats van klasse- (en etniciteits-)overstijgend contact.

Het surveyonderzoek leverde een responsepercentage op van respectievelijk 32,5 procent (143 personen in Geuzenbaan) en 30 procent (120 personen in de F-buurt). Daarnaast vulden 164 Amsterdamse onderwijzers een enquête in over hun verbondenheid met achterstandsgroepen (responsepercentage van 33%). Veldboer analyseerde of er zich verschillen aftekenen in de tolerantie en toerusting van lagere inkomensgroepen tussen de economische middenklasse, de creatieve middenklasse en de middenklasse werkzaam in sociale beroepsgroepen. De rapportage van de surveyuitkomsten is echter weinig transparant (zie Veldboer, 2008: 50-53). Onduidelijk blijft hoe en welke variabelen precies zijn geconstrueerd en welke statistische technieken zijn gebruikt voor de analyse. Een methodologische verantwoording en tabellen met correlatie of regressiewaarden ontbreken. Voorts lopen in de verslaglegging absolute en relatieve maten door elkaar. Een en ander bemoeilijkt de beoordeling van de onderzoeksuitkomsten. Volgens Veldboer scoort de economische middenklasse

evenwel het minst goed op de tolerantie, toegang en toerusting ten opzichte van lagere inkomensgroepen. De creatieve klasse doet het op dit punt iets beter, sociale professionals nemen een middenpositie in. Voor de onderwijzers geldt dat contact en normatieve verbondenheid met achterstandsgroepen het sterkst is als men woonachtig is in arme wijken, lesgeeft op zwarte scholen en van huis uit een 'sociaal-democratisch wereldbeeld heeft meegekregen' (Veldboer, 2008: 53), hoewel niet wordt uitgelegd wat een dergelijk wereldbeeld precies inhoudt en hoe dit is gemeten.

Veldboers conclusie is dat het verheffingseffect van de middenklasse 'zeer licht' is. In de regel blijft het vooral bij indirecte middenklasse-effecten. Amsterdamse onderwijzers uit de regeling Maatschappelijk Noodzakelijke Beroepsgroepen hebben volgens de auteur als overdragers twee dingen voor op andere middengroepen. Ten eerste wonen ze in sociale huur te midden van lagere inkomensgroepen, hetgeen de contactkans verhoogt. Ten tweede heeft hun achtergrond als onderwijzer een gunstige invloed op hun bereidheid tot toerusting van lagere inkomensgroepen (Veldboer suggereert dat hun 'onderwijsmodus nog aan staat' als zij zich in de woonomgeving bevinden). Deze groep sociale professionals biedt volgens het onderzoek nog het meeste uitzicht op een middenklasse-effect. Ook de creatieve klasse etaleert een zekere openheid voor afwijkende groepen. In de Bijlmer springen zij er uit als het gaat om toegang en toerusting. Andere middengroepen vertonen minder sterke tekenen van tolerantie, toegang en toerusting naar achterblijvers. Vooral de economische middenklasse zou laag scoren.

Kijken we naar het kwalitatieve onderzoek ('contactleggingskunde'), uitgevoerd door Engbersen en Uyterlinde, dan blijkt dat sociale professionals werkzaam in het buurtwerk zich slechts beperkt manifesteren als 'bedieners van de sociale lift'. De dertig geïnterviewde opbouwwerkers en welzijnswerkers hanteren nauwelijks (bewuste) strategieën in het stimuleren van overbruggend contact. Een belangrijke uitkomst is dat sociale professionals de verwachtingen over klasseoverstijgende contacten temperen. Dat zou vooral een wensbeeld zijn van politici en beleidsmakers, en weinig aanknopingspunten hebben met de realiteit, en die is dat de mens het liefst verkeert onder gelijkgestemden (Engbersen & Uyterlinde, 2008: 67). Toch wordt onbewust wel gewerkt aan klasseoverstijgende contacten, zo maakt de verkenning duidelijk. Veel professionals geven aan te beschikken over algemene strategieën om contacten tussen buurtbewoners te stimuleren en hierbij vormt het bij elkaar brengen van 'mensen met verschillende achtergronden' een belangrijk uitgangspunt. Automatisch worden hiermee zo nu en dan overbruggende contacten gesmeed. De rapportage maakt echter niet duidelijk wat het effect hiervan is of hoe duurzaam verbindingen tussen leden van midden- en achterstandsgroepen doorgaans zijn wanneer kansarme en meer maatschappelijk geslaagde bewoners eenmaal bij elkaar zijn gebracht (laat staan wat het te verwachten effect hiervan is op de wijk).

Naast interviews deed men observerend onderzoek op verschillende vestigingen van de gemengde basisschool De Vierambachtsschool in Rotterdam. De school organiseert wekelijkse koffieochtenden, steekt energie in het betrekken van ouders bij thema- en projectweken en biedt ruimte aan ouders die zelf iets willen organiseren op of met de school. Daarmee vormde de school voor de onderzoekers een geschikte proeftuin om klasseoverstijgende interacties te observeren. Volgens Engbersen en Uyterlinde laten de observaties en interviews op de Vierambachtschool zien dat er tussen ouders, ondanks hun culturele en sociaaleconomische verschillen, soms sprake is van uitwisseling van sociaal en cultureel kapitaal. Zo gingen de gesprekken tussen ouders van verschillende sociale klassen regelmatig over onderwerpen die kunnen helpen om vooruit te komen in het onderwijs of op de arbeidsmarkt (bijv. passende conversatie, non-verbale communicatie of persoonlijke verzorging). Dat zou bij verschillende allochtone ouders tot horizonsverruiming hebben geleid. Een enkeling legde zelfs lichte vormen van opwaartse mobiliteit aan de dag, aldus de auteurs, alhoewel de rapportage niet verhult waaruit dit concreet blijkt.

Waar de professionals in het buurtwerk terughoudend zijn in het arrangeren van overbruggend contact, laat het onderzoek zien dat er in het basisonderwijs meer aandacht is voor de potentiële waarde van klasseoverstijgend contact. Een voorwaarde bleek wel dat gerichte activiteiten worden georganiseerd, en dat professionals ouders aansporen om schoolactiviteiten te ontplooien. Niet alle onderzochte scholen spanden zich evenwel in om dat duwtje in de rug te geven. Sommige scholen initieerden tal van activiteiten om ouders te activeren, andere lieten het ontstaan van contact met en tussen ouders bij voorkeur over aan spontane krachten. Nochtans concluderen de auteurs enigszins zwaarmoedig dat 'vrijwel alle schooldirecties in het duister tasten als het gaat om effectieve vormen van contactlegging' (Engbersen & Uyterlinde, 2008: 91).

Van Eijk: relaties en ongelijkheid in de stad

Van Eijk (2010) onderzocht het verband tussen armoedeconcentratie in buurten en de kwaliteit van persoonlijke netwerken. Zij ging na of contacten met kansrijke mensen waardevol zijn voor achterstandsgroepen, dat wil zeggen of zij toegang verschaffen tot hulpbronnen zoals banennetwerken of informatie over (bij)scholing en studie, vaardigheden op gebied van solliciteren en communicatie en invloed op politieke besluitvorming, en welke factoren hierop van invloed zijn. De data van het onderzoek bestonden uit kwantitatieve en kwalitatieve gegevens over de persoonlijke netwerken van 382 mensen in drie verschillende buurten van Rotterdam (responspercentages tussen de 25 en 30%). De buurten variëren van een eenzijdig samengestelde achterstandsbuurt tot een gemengde middenstandswijk en een voorstandswijk (respectievelijk Hillesluis, Cool en Blijdorp). Op de respons paste Van Eijk statistische wegingstechnieken toe om ten aanzien van bewonerskenmerken tot representatieve analyses te komen.

Waardevol voor onze toetsing is dat allereerst werd gekeken naar de kans dat leden van midden- en achterstandsgroepen zich bij een bepaalde statistische samenstelling van de buurt daadwerkelijk (kunnen) ontmoeten, en waar en hoe buurtrelaties worden gevormd (via kwalitatieve analyse). Dit werpt meer licht op de vraag in hoeverre de wijk zich überhaupt leent voor klasseoverstijgend contact. Van Eijk redeneert logischerwijs dat de buurtsamenstelling alleen invloed kan hebben op de samenstelling van persoonlijke netwerken wanneer mensen relaties met buurtgenoten vormen via participatie in buurtsettings zoals de microbuurt (directe woon/straatomgeving), het buurthuis en de lokale school. Zij keek daarom naar de 'lokaliteit' van de netwerken van bewoners in de drie wijken. De analyse laat zien dat gemiddeld één op zes netwerkleden in dezelfde buurt als de respondent woont, en dat het aandeel netwerkleden dat in de buurt woont (inclusief familieleden, vrienden, etc.) toeneemt naarmate de sociaal-economische positie van respondenten zwakker is (zie tabel 2.10). Regressieanalyses (met lokaal netwerk als afhankelijke variabele en woonplaats als onafhankelijke variabele) laten evenwel zien dat de netwerken van Hillesluisers (de zgn. achterstandsbuurt) niet significant afwijken van de netwerken van mensen met een vergelijkbare sociaaleconomische positie in de andere twee buurten (Cool en Blijdorp, de gemengde buurt respectievelijk de voorstandsbuurt).

Tabel 2.10 Lokaliteit van persoonlijke netwerken in Hillesluis, Cool en Blijdorp (gemiddelden en percentages)

		Residential category			Occupational level	
	Total	Hillesluis	Cool	Blijdorp	Never worked/ Low-skilled	Medium/ High-skilled
Number of ties (mean)	6.93	* 4.79	7. 51	7.97	5.01	** 8.17
Number of local ties (mean)	1.01	1.04	1.02	0.94	1.21	* 0.88
Number of non-local ties (mean)	4.87	2.60	5.63	5.69		
% local ties in network (mean)	.17	* . 21	.16	.13	.24	** .12
At least 1 local tie (% of respondents)	57	59	56	58	61	54
At least 1 non-local tie (% of respondents)	91	86	93	93	82	** 97
>17% local ties (% of respondents)	40	* 53	38	34	54	** 32
>50% local ties (% of respondents)	11	16	10	6	19	** 5
N	382	97	182	98		

*p<.05; **p<.001

Bron: tabel van Van Eijk, 2010, p. 96.

Met andere woorden, hoewel het *aandeel* van lokale relaties in het totale persoonlijk netwerk van kansarme respondenten iets groter is (vgl. Pinkster, 2008), onderhouden zij niet noodzakelijk een groter *aantal* relaties met mensen die in de buurt wonen (zij compenseren een toch al klein netwerk niet door meer relaties met buurtgenoten aan te gaan). Er bestaat tussen kansarme en kansrijke respondenten dus nauwelijks verschil in het aantal relaties met mensen in de

buurt. Van Eijk concludeert daarom dat lokaliteit en kwaliteit van netwerken veeleer samenhangen met hoe en waar mensen hun netwerken onderhouden en in hoeverre zij relaties aangaan met mensen in andere settings. Verschillen in het onderhouden en uitbreiden van persoonlijke netwerken verklaren deels de verschillen in netwerkkwaliteit; de buurt waarin men woont, is daarbij niet van belang.

Van Eijk bekeek ook in hoeverre, waar en hoe relaties met buurtgenoten worden gevormd. Dit zijn immers de relaties waar de buurt*samenstelling* mogelijk een rol speelt bij ontmoetingskansen tussen kansarmen en kansrijken. Een klein deel van de geïnterviewde bewoners blijkt buurtgenoten te ontmoeten via de bewonersorganisatie en buurtcentra. Wanneer deze buurtsettings echter een specifieke categorie mensen aantrekt of bij elkaar brengt, omdat ze in bepaalde behoeften voorzien, zullen ze niet of nauwelijks bijdragen aan de vorming van overbruggende relaties tussen kansarmen en kansrijken, zo laat het kwalitatieve onderzoek zien. Voorts brengen de interviews aan het licht dat buurtrelaties meestal worden gevormd in de microbuurt, welke ook vaak homogeen is qua sociaaleconomische samenstelling, óók in zogenaamde gemengde buurten. Bovendien heeft de woningvoorraad mogelijk invloed op de mate waarin naaste buren contact hebben met elkaar. In microbuurten met koopwoningen (gangbaar in Blijdorp) zijn bewoners regelmatig in contact via de Vereniging van Eigenaren. Hoewel er niet direct hechte relaties hoeven te ontstaan, verwordt de microbuurt zo wel een setting waarin settingspecifieke relaties worden onderhouden en de uitwisseling van hulpbronnen zoals informatie wordt vergemakkelijkt. In buurten met veel sociale huurwoningen ontbreekt deze structuur. Overwegende dat relaties die in de buurt met buurtgenoten worden gevormd slechts een klein deel van de totale persoonlijke netwerken uitmaken, concludeert Van Eijk dat de buurtsamenstelling slechts een geringe invloed heeft op de samenstelling en kwaliteit van netwerken.

Tot slot keek Van Eijk – enigszins in de geest van de invloedrijke socioloog Pierre Bourdieu (1984) – naar smaakverschillen en diversiteit in persoonlijke netwerken. Volgens van Eijk verkiest in Nederland een groeiend segment van kansrijke stedelingen de stad boven (homogeen) dorp en Vinex-wijk en prefereert men daarbij een etnisch en sociaaleconomisch gemengde buurt. Om te bepalen in hoeverre dergelijke verschillen in voorkeur samenhangen met sociale relatievorming op het niveau van de buurt, vergeleek zij de stedelijke habitus van twee kansrijke bewonerscategorieën: de ene woonachtig in heterogeen de Cool, de andere woonachtig in homogeen Blijdorp. De vergelijking laat zien dat deze twee categorieën bewoners twee verschillende segmenten van de stedelijke middenklasse zijn: kansrijke respondenten in Cool zijn in het algemeen jonger, vaker alleenstaand en zonder kinderen en lager opgeleid. Door te kiezen voor het stadscentrum vanwege culturele faciliteiten, geven zij bovendien blijk van een voorkeur voor stedelijk leven. Zij hebben relatief minder relaties in de buurt en meer relaties met mensen die elders in de stad wonen, wat suggereert dat zij meer georiënteerd zijn op de stad dan op hun buurt. Kansrijke respondenten in

Blijdorp, daarentegen, waarderen de nabijheid van de stad en haar faciliteiten en lijken een veiligere modus van het stedelijke leven te verkiezen. Zij hebben gemiddeld meer relaties met mensen in de hun buurt en omschrijven hun buurt bijvoorbeeld vaker als een 'dorp'.

Volgens Van Eijk kunnen aldus twee verschillende articulaties van de 'stedelijke habitus' van de middenklasse worden onderscheiden. Hoewel beide een smaak voor 'diversiteit' kunnen claimen en een afkeer van de homogeniteit van dorpen en Vinex-wijken, lijken de verschillende articulaties evenwel weinig te betekenen voor het al dan niet aangaan van overbruggende relaties: kansrijke respondenten in Cool en Blijdorp noemen even vaak kansarme mensen als netwerkleden. Hooggeschoolde respondenten hebben zelfs minder overbruggende relaties, in vergelijking met kansarmere respondenten. Daaruit concludeert Van Eijk dat een smaak voor diversiteit van middenklassers, tot uiting komend in een keuze voor een gemengde buurt, niet begrepen moet worden als een tendens om meer overbruggende relaties aan te gaan om aldus hun hulpbronnen toegankelijk te maken. Anders gezegd, de data suggereren dat kiezen voor diversiteit meer te maken heeft met 'onderscheiden' en minder met het aangaan van bindingen met kansarme mensen.

2.4. Conclusies

Op basis van de wetenschappelijke literatuur kunnen enkele conclusies worden getrokken over de geldigheid van aannames en causale veronderstellingen van buurtcontactinterventies. Per interventietheorie volgen de voornaamste bevindingen.

- Interventietheorie 1a: bewonerscontacten en sociale controle

Probleemdefinitie: gebrek aan sociale controle in de wijk heeft een negatieve invloed op de leefbaarheid. Wanneer het sociaal weefsel van de wijk wordt versterkt, vergroot dit de informele sociale controle.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Stimuleren van bewonerscontact** → onderlinge bekendheid en vertrouwdheid nemen toe → anonimiteit wordt doorbroken → bewoners voelen zich gesteund door medebewoners → men spreekt elkaar eerder aan op normoverschrijdend gedrag (sociale controle) → overlast wordt teruggedrongen → leefbaarheid neemt toe

Ten eerste is het veronderstelde causale verband tussen meer bewonerscontacten, toenemende sociale controle en afnemende overlast in de wijk niet te confirmeren. Hoewel grootstedelijke studies vaak een positief verband signa-

leren tussen sociale cohesie en veiligheid (zie bijv. Oppelaar & Wittebrood, 2006; Wittebrood, 2008), is het niet uitgesloten dat de causale relatie in omgekeerde richting wijst, waarbij een veiliger woonomgeving leidt tot meer sociale cohesie (in plaats van andersom). Bovendien bestaat er vooral een link tussen sociale cohesie en onveiligheids*gevoel*. In de meeste studies is het verband met feitelijke criminaliteit of slachtofferschap daarentegen zwak of zelfs geheel afwezig. Het ontbreken van evidente causale schakels in dit verband, relativeert de vanzelfsprekendheid waarmee in beleidskringen 'sociale cohesie' als bouwsteen wordt gezien voor de kwaliteit van leven en veiligheid in stadswijken (zie ook Van Steden e.a., 2010). Niet alleen wordt hiermee wellicht ten onrechte een dorps ideaal losgelaten op de grote stad (Van Ostaijen & Peeters, 2011), het is allerminst zeker dat een toename van de sociale cohesie bijdraagt aan een verbetering van de leefbaarheid in probleemwijken. Het is immers niet bewezen dat sociale cohesie *voorafgaat* aan lagere niveaus van criminaliteit of onveiligheidsbeleving; mogelijkerwijs is sociale cohesie eerder het gevolg van een veilige leefomgeving dan de oorzaak ervan.[6]

Als het gaat om 'collectieve zelfredzaamheid' zijn de besproken kwantitatieve studies – ondanks de veelvuldig toegepaste multilevel-regressieanalyses – evenmin in staat om de oorzaak-gevolg-relatie te bepalen tussen actieve sociale controle en het niveau van criminaliteit, overlast of veiligheidsbeleving. Leidt meer bereidheid tot ingrijpen tot een meer leefbare wijk of leidt een meer leefbare wijk tot meer bereidheid tot ingrijpen? De wetenschap blijft het antwoord schuldig, omdat zij niet ontegenzeggelijk de causale richting tussen deze twee processen kan aantonen.

Nochtans lijkt buurt*binding* – de mate waarin bewoners zich identificeren met de woonomgeving – een bepalender factor voor het ingrijpen in de woonomgeving en het leefbaarheidsniveau dan de frequentie van relaties en het aantal relaties dat buurtgenoten met elkaar aanknopen. Het positieve effect van buurtbinding op leefbaarheidsaspecten dat verschillende studies rapporteren, is doorgaans sterker dan dat van 'contacten'. Een mogelijke verklaring is dat hoe sterker men gehecht is aan een bepaalde plek, hoe meer men bereid is de belangen van de lokale gemeenschap en kwaliteit van de woonomgeving actief te beschermen (vgl. Guest & Oropese, 1986), hoewel ook hier een omgekeerde causale relatie niet is uit te sluiten.

Tot slot wijst veel van het kwantitatieve én kwalitatieve onderzoek in de richting dat individuele factoren en de aard van de overlastsituatie c.q. het buurtprobleem bepalender zijn in de bereidheid tot actieve sociale controle dan 'sociale cohesie' (zie o.a. de studies van Morenoff e.a. 2001; Van Lelieveldt & Van

6 In methodologische termen spreken we in dat geval over 'endogeniteit'. Bij endogeniteit wordt tegen de verwachting in de verklarende variabele geheel of gedeeltelijk *veroorzaakt* door de afhankelijke variabele in plaats van dat de afhankelijke variabele wordt veroorzaakt door de verklarende variabele (zie o.a. King e.a., 1994: 185-196; Tawney, 1935).

der Kolk, 2005; Van Marissing, 2008; Lub e.a. 2009; Small, 2009; Kleinhans & Bolt, 2010). Het onderwerp van het gesignaleerde buurtprobleem, individuele competenties van bewoners, de aanwezigheid van actieve bewonersgroepen en rugdekking van professionals, blijken belangrijke voorwaarden voor mensen om anderen aan te spreken op normoverschrijdend gedrag. Maar deze factoren worden zelden vermeld in grootsteedse beleidsnota's (waarin zich veelal een preoccupatie manifesteert met het herstel van het 'sociaal weefsel'). In dit licht is de causale veronderstelling dat bewoners zich eerst en vooral gesteund willen weten door hun medebewoners *alvorens* zij overgaan tot het aanspreken van anderen op ongewenst gedrag, discutabel (en daarmee dus ook het beleidsmatig stimuleren van contacten).[7] Daar komt bij dat enkele studies *negatieve* effecten rapporteren van sociale contacten op orde en veiligheid. Een deel van het cijfermatige onderzoek in achterstandsgebieden laat zien dat sterke sociale bindingen in de buurt kunnen leiden tot méér misdaad of overlast (Warner & Rountree 1997; Kleinhans & Bolt, 2010). Hoewel ook hier omgekeerde causaliteit niet is uit te sluiten – het zou kunnen dat een onveilige omgeving bewoners dichter bij elkaar brengt – is het waarschijnlijker dat onder bepaalde omstandigheden dichte netwerken van mensen anderen ertoe kunnen aanzetten misdaad of overlast door de vingers te zien (Browning, 2004; zie ook Rosenfeld e.a., 2003; Van San, 2002).

- Interventietheorie 1b: buurtactivisme als spin-off van sociale cohesie

Probleemdefinitie: achterstandswijken hebben te weinig bewoners die zich actief inzetten voor hun leefomgeving, hetgeen de leefbaarheid in die gebieden verder onder druk zet. De hoge graad van anonimiteit in deze gebieden zorgt voor onvoldoende voedingsbodem voor actief burgerschap.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

Stimuleren van bewonerscontact → onderlinge bekendheid en vertrouwdheid nemen toe → bewoners voelen zich gesteund door medebewoners → bewoners zijn eerder geneigd zich actief in te zetten → bewonersactivisme draagt bij aan zelfreinigend vermogen van de buurt → leefbaarheid neemt toe

7 Lezers die thuis zijn in de sociale psychologie zouden hier wellicht tegenin willen brengen dat experimenten van Rutkowski e.a. (1983) hebben aangetoond dat wanneer mensen verkeren in de nabijheid van bekenden, zij een sterkere neiging vertonen tot voorbeeldgedrag dan wanneer zij zich onder vreemden bevinden. Maar men moet zich hierbij realiseren dat het onderzoek van Rutkowski e.a. zich richtte op onschuldige hulpsituaties met studenten in afgezonderde onderzoeksruimten (de kans dat studenten een conciërge in een aangrenzende kamer te hulp schoot na val van een ladder), niet op situaties van sociale controle in de publieke ruimte waarbij agressieve of gewelddadige tegenreacties een reële dreiging vormen.

Het wetenschappelijke materiaal maakt duidelijk dat het versterken van sociale netwerken geen strikte voorwaarde vormt voor bewonersactivisme. Individueel plichtsbesef, intrinsieke motivatie en professionals die bereid zijn voorop te gaan in de strijd tegen buurtverval, zijn bepalender in dit verband. Bewonersactivisme blijkt ook – evenals de bereidheid tot sociale controle – veeleer een uitdrukking van *identificatie* met de buurt, niet van de mate van sociale verbondenheid met buurtgenoten, zo tonen verschillende studies aan (zie o.a. Lelieveldt & Van der Kolk, 2005; Morenoff e.a., 2001). De analyse plaatst daarmee tevens kanttekeningen bij de assumptie dat bewonersactivisme (via sociale cohesie) via directe interventies is af te dwingen. Kwalitatieve verkenningen naar sociale cohesieprojecten illustreren dat bewoners doorgaans geen behoefte hebben aan breder contact in de woonomgeving en niet zitten te wachten op van bovenaf gedropte en voorgekookte projecten, inclusief meetinstrumenten als straatladders (zie Van Stokkom & Toenders, 2010). Dergelijke aanpakken lijken er ook beperkt in te slagen dat bewoners een sterkere publieke oriëntatie ontwikkelen en zich vaker zullen inzetten voor de kwaliteit van de leefomgeving. Hoewel de toetsing laat zien dat goed georganiseerd bewonersactivisme op zichzelf bijdraagt aan het zelfreinigend vermogen van een buurt, heeft de aanname dat dit activisme aangedreven wordt door bewonerscontact dus een zwakke empirische basis.

- Interventietheorie 1c: buurtcontact tussen midden- en achterstandsgroepen

Probleemdefinitie: armoedeconcentratie in achterstandswijken zet leefbaarheid onder druk. Relatievorming met middenklasse draagt bij aan sociale stijging van achterblijvers.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Stimuleren van contact tussen achterstandsgroepen en leden van de middenklasse** → achterblijvers en middenklasse verbinden zich → achterblijvers profiteren van sociaal en cultureel kapitaal middenklasse → sociale stijgingskansen achterblijvers nemen toe → inkomens- en opleidingsniveau wijk stijgt → leefbaarheid neemt toe

Allereerst blijkt dat de lokaliteit van persoonlijke netwerken van wijkbewoners (kansarm of kansrijk) dermate gering is, dat de kans op klasseoverstijgend contact a priori al heel laag is. Daarbij moet de voorkeur voor diversiteit van veel stedelijke middenklassers, tot uiting komend in een keuze voor een gemengde buurt, niet worden begrepen als een tendens om meer overbruggende relaties aan te gaan (om aldus hun hulpbronnen toegankelijk te maken voor achterstandsgroepen). De studie van Van Eijk (2010) laat zien dat de keuze voor diversiteit vooral te maken heeft met 'onderscheiden' en nauwelijks met het aangaan van bindingen met kansarme bewoners. Dit is een belangrijk sociologisch inzicht, omdat het laat zien dat de tussenstappen die nodig zijn

om via klasseoverstijgende contacten de wijk leefbaarder te maken, nauwelijks reëel zijn. De kans dat middenklassebewoners en lagere inkomensgroepen zich in achterstandswijken met elkaar verbinden, is immers uiterst gering. Hoewel met de juiste beroepsgroep, het juiste schaalniveau van menging en de juiste regie van professionals soms bescheiden resultaten te halen zijn wat betreft de contactlegging zelf (zie de studie van Veldboer e.a., 2008), heeft de theorie dat klasseoverstijgend contact tot een meer leefbare wijk leidt, dus een zwakke wetenschappelijke basis.

Dat de vestiging van de middenklasse in achterstandswijken desalniettemin doorgaans een positief effect heeft op de leefbaarheid (zie Wittebrood & Van Dijk, 2007; Wittebrood & Permentier, 2011), is eenvoudig te verklaren. Het mechanisme dat eraan ten grondslag ligt (herstructurering), kent immers weinig bewegende delen. Herstructurering – vervangen van sociale huur door koopwoningen – verwijdert lage inkomensgroepen uit de wijk en vervangt deze door midden- en hogere inkomensgroepen. Aangezien lage inkomensgroepen vaker vertegenwoordigd zijn in criminaliteitscijfers (WODS/CBS, 2005), wordt het aantal overtredingen dat deze groep normaal in de wijk zou hebben veroorzaakt door de herstructurering, letterlijk uit de buurtstatistieken verwijderd, waardoor automatisch leefbaarheidsindicatoren verbeteren. Als er al sprake is van een positief middenklasse-effect op de leefbaarheid van een wijk, dan heeft dat dus meer te maken met een veranderende bevolkingssamenstelling, dan met een verbetering van het sociaal of cultureel kapitaal van kansarmen door overbruggend contact ('andere' mensen in plaats van 'veranderde' mensen; zie voor een discussie over dit punt ook Wittebrood & Permentier, 2011: 98).

Toch kan de hypothese van het 'catwalk effect' van Wilson (1987), waarbij door de aanwezigheid van de middenklasse op subtiele wijze normoverdracht plaatsvindt in de publieke ruimte (wat indirect bijdraagt aan sociale stijgingskansen van kansarmen en een stabieler leefklimaat in de buurt), niet helemaal verworpen worden. Schinkel (2009: 199) heeft erop gewezen dat het werk van Goffman (bijv. rond de notie van *civil inattention*) en van Luhmann (rond de reproductie van communicatie in interactiesystemen) laat zien dat er in het dagelijks leven altijd een wederzijdse 'interactionele aanpassing' is, ook wanneer die niet als zodanig expliciet gecommuniceerd wordt. Wellicht levert de door Wilson geopperde rolmodelwerking van de middenklasse dus een bijdrage aan de positieverbetering van lagere inkomensgroepen, maar ontsnapt dit mechanisme aan de radar van wijksurveys en interviews.

3 Activering van bewoners: burgerbestuur en buurttoezicht

Burgerbestuur

Nederland kent een lange geschiedenis van bewonersvertegenwoordiging en inspraak bij lokaal overheidsbeleid. Sommige bewonersverenigingen bestaan al meer dan vijftig jaar. Ook in achterstandswijken is veelal een waaier van verschillende platforms actief. Sommige zijn structureel en kennen een vaste samenstelling van actieve bewoners. Andere zijn projectmatig van opzet en kennen een flexibele bezetting. In probleemwijken zijn veel platforms speciaal samengesteld om zaken rond leefbaarheid en veiligheid in de wijk te bespreken (hetzij op initiatief van bewoners, hetzij op initiatief van ambtenaren). De aandacht richt zich daarbij op meervoudige problematiek, zoals verloederde woonblokken, zwerfvuil, vandalisme, (jongeren)overlast en kleine criminaliteit. Dergelijke bewonersgroepen dragen vaak allerlei lokaal specifieke benamingen. Het gemeenschappelijke kenmerk is dat belanghebbende bewoners 'meepraten' en 'meebeslissen' over de sociale en fysieke staat van hun wijk. Hoewel het niveau van inspraak en zeggenschap kan variëren, is bij deze vorm van bewonersparticipatie feitelijk sprake van een vorm van 'burgerbestuur' op het gebied van leefbaarheid en wijkveiligheid (Wagenaar, 2005). De actieve bewoners vormen een belangengroep die gesprekspartner is voor overheidsinstanties, en soms voor particuliere instanties (bijv. winkeliersverenigingen). Vaak biedt het lokale welzijnswerk ondersteuning of speelt het een intermediaire rol in de communicatie met andere instanties.

Burgerbesturen die zich bezighouden met leefbaarheidsproblematiek zijn in eerste instantie gericht op informatieoverdracht. De bewonersgroep geeft bijvoorbeeld meldingen door over tekens van verval in de buurt of illegale activiteiten. De aanname is dat de burgerbesturen – conform de bekende metafoor van Jane Jacobs – logische 'ogen' van de straat zijn, waardoor een effectievere aanpak van alledaagse leefbaarheidsproblemen en kleine criminaliteit mogelijk wordt (interventietheorie 2a in kader hieronder). Ten tweede moet de inbreng van bewoners helpen bij het stellen van prioriteiten op het gebied van leefbaarheid. Hier is de veronderstelling dat bewoners het beste weten welke problemen er spelen in de wijk en zodoende de eerst aangewezen actor zijn om instanties van input te voorzien of prioriteiten te stellen (interventietheorie 2b). In Rotterdam heeft men bijvoorbeeld recentelijk zogenoemde Buurt Bestuurt-comités opgericht, waarbij

bewoners aangeven wat er gedaan moet worden op het gebied van veiligheid en leefbaarheid. De Rotterdamse burgercomités bepalen zelfs mee waaraan politie en stadstoezicht een deel van hun uren moeten besteden.

- Interventietheorie 2a: informatieoverdracht van bewoners naar instanties

Probleemdefinitie: kennis om leefbaarheidsproblematiek doelgericht aan te pakken dringt onvoldoende door tot instanties (politie, stadstoezicht, onderhoudsdiensten, corporaties), hiervoor is assistentie van bewoners nodig. Bewoners zijn logische 'ogen en oren' van de straat.

Interventietheorie:

Inzet van bewonersvertegenwoordiging → informatie van bewoners verhoogt kennis over leefbaarheidsproblematiek bij professionele partners → aanpak buurtinstanties wordt doelgerichter → overlast, kleine criminaliteit en verloedering nemen af → leefbaarheid neemt toe

- Interventietheorie 2b: bewoners als eerst aangewezen actor om prioriteiten te stellen

Probleemdefinitie: professionele instanties ontberen soms de lokale kennis die nodig is voor een doelmatige lokale leefbaarheidsaanpak. Bewoners weten het beste welke problemen er spelen in de wijk en zijn de eerst aangewezen actor om instanties van input te voorzien of beleidsprioriteiten te stellen.

Interventietheorie:

Burgerbestuur levert input aan buurtinstanties over leefbaarheidsthema's → bewoners stellen prioriteiten voor instanties → inzet buurtinstanties wordt doelgerichter → overlast, verloedering en kleine criminaliteit nemen af → leefbaarheid neemt toe

Buurttoezicht

Buiten de burgerbesturen kent Nederland tal van wijken waar vrijwillige buurtwachten patrouilleren in de buitenruimte. Het betreft hier bewoners die fungeren als informele wijksurveillanten, ter ondersteuning van het professionele stadstoezicht en de politie. De vrijwilligers gaan actief de straat op en zijn vaak herkenbaar voor andere wijkbewoners door het dragen van speciale kleding. Deze vrijwillige buurtteams worden veelal aangeduid als 'buurtinterventieteams' (bijv. in Den Haag) of 'buurtpreventieteams' (bijv. in Rotterdam). Doel van de teams is het vergroten van het informeel toezicht. De vrijwilligers krijgen ter deskundigheidsbevordering meestal een korte cursus over veiligheidsaspecten in de buurt. Bijvoorbeeld hoe tekens van sociale en fysieke wanorde te signaleren of hoe om te gaan met agressie op straat. De focus van de teams kan per stad of locatie verschillen, maar meestal gaat het om inbraakpreventie, terugdringen van (drugs)overlast, voorkomen van vandalisme en het aanspreken van bewoners op hinderlijk of overlastgevend gedrag.

In Nederland wordt met de inzet van interventieteams vooral een toename van de sociale controle in de wijk verondersteld (interventietheorie 2c). Het directe toezicht van de burgerwacht moet bepaalde 'gewenste' gedragsnormen zien af te dwingen (vgl. Greenberg e.a., 1985; Rosenbaum, 1987). Op termijn moet hierdoor de wijk veiliger en leefbaarder worden. Een unieke Nederlandse variant van de interventieteams zijn de zogenoemde 'buurtvaders'. Het gaat hierbij om Marokkaanse vaders die in groepjes door de wijk patrouilleren en speciaal zijn samengesteld om Marokkaanse jongeren – die in veel probleemgebieden voor een buitenproportioneel deel van de overlast zorgen – aan te spreken op hinderlijk gedrag. Volgens de laatste schattingen zijn er in Nederland een kleine dertig buurtvaderprojecten operationeel (Scholte, 2008; zie ook Gruijter & Pels, 2005). De activiteiten van de vaders bestaan uit het contact leggen met jongeren die ze tijdens hun rondes tegenkomen, het aanspreken van jongeren op ongepast gedrag en het inschakelen van de politie bij misdrijven en gevaarlijke situaties. De onderliggende aanname is dat Marokkaanse vaders vanwege een gedeelde culturele achtergrond een beter begrip hebben van hoe zij probleemjongeren van Marokkaanse afkomst moeten aanspreken, en dat deze wederzijdse erkenning de kans vergroot dat de jongeren hun hinderlijke gedrag aanpassen (interventietheorie 2d).

- Interventietheorie 2c: vergroten informeel toezicht door buurtinterventieteams

Probleemdefinitie: capaciteit buurtinstanties (politie, stadstoezicht etc.) schiet te kort voor de aanpak van overlast, verloedering en kleine criminaliteit. Ook bewoners moeten hieraan bijdragen. Een wijk waarin sprake is van actieve sociale controle kent minder wanorde.

Interventietheorie:

Inzet buurtinterventieteams → vrijwillige buurtwachten houden toezicht en spreken andere bewoners aan op normoverschrijdend gedrag → gelegenheid tot overlast en kleine criminaliteit wordt beperkt → minder overlast en criminaliteit → leefbaarheid neemt toe

- Interventietheorie 2d: aanpak overlast Marokkaanse jongeren door Marokkaanse buurtvaders

Probleemdefinitie: in veel probleemwijken wordt een buitenproportioneel deel van de overlast veroorzaakt door jongeren van Marokkaanse afkomst. Bejegening van jongeren door 'witte' instanties schiet te kort of werkt averechts.

Interventietheorie:

Inzet van Marokkaanse buurtvaders → buurtvaders hebben beter begrip van de leefwereld van Marokkaanse jongeren vanwege gedeelde culturele achtergrond → probleemjongeren zijn eerder geneigd te luisteren naar buurtvaders → als gevolg van contact neemt overlastgevend gedrag af → leefbaarheid neemt toe

Ter toetsing is onderzoek verzameld dat licht werpt op de vraag in hoeverre de betrokkenheid van bewoners een factor van betekenis is in een effectieve aanpak van leefbaarheidsproblemen. De oogst betreft diverse kwantitatieve studies, waaronder veel quasi-experimenteel wijkenonderzoek (o.a. Wycoff & Skogan, 1993; Skogan & Hartnett, 1997; Veghel & Wassenberg, 1999), een longitudinale studie die kwantitatieve en kwalitatieve data combineert (Skogan, 2006), Nederlands actieonderzoek (o.a. Lub e.a., 2009; Boutellier & Van Marissing, 2011), diverse overzichtsstudies (o.a. Van Noije & Wittebrood, 2008, Laycock & Tilley, 1995) en enkele meta-analyses (o.a. Sherman, 1997; Bennett e.a., 2006). Van de overzichtsstudies zijn referenties geraadpleegd om uitkomsten beter te duiden of conclusies van auteurs over het werk van derden te verifiëren. Via citation tracking zijn tevens extra artikelen opgespoord die eerdere relevante artikelen citeren (door gebruik te maken van de Social Science Citation Index). In totaal zijn 74 bronnen geraadpleegd.

Voor de bespreking van de literatuur zijn de volgende vragen richtinggevend.

1. Wordt de inzet van lokale instanties (bijv. politie) doelgerichter door informatie-uitwisseling met bewoners? Nemen als gevolg van de publiek-private kruisbestuiving overlast en kleine criminaliteit af?

2. Wat zijn succes- en faalfactoren in de interactie tussen bewoners en professionals?

3. Levert formeel bewonerstoezicht (burgerwacht) een positieve bijdrage aan de leefbaarheid van een wijk, en zo ja, hoe plausibel is het dat dit wordt veroorzaakt door een toename in sociale controle?

4. Zijn Marokkaanse buurtvaderprojecten effectief in het terugdringen van overlast en straatcriminaliteit van Marokkaanse jongeren? En hoe plausibel is de verwachting dat hinderlijke Marokkaanse jongeren eerder geneigd zijn hun gedrag aan te passen indien zij worden aangesproken door een Marokkaanse buurtvader?

3.1. Informatieoverdracht van bewoners naar instanties

In tal van Nederlandse probleemwijken leveren bewonersplatforms input aan instanties inzake leefbaarheidsproblematiek. Het lijkt een voor de hand liggende strategie in de strijd tegen buurtverval. Bewoners zijn immers logische 'ogen en oren' van de wijk. Maar wordt de inzet van lokale instanties (bijv. politie) werkelijk doelgerichter door informatie-uitwisseling met bewoners? Nemen als gevolg van de publiek-private kruisbestuiving overlast en kleine criminaliteit af? En wat zijn succes- en faalfactoren in de interactie tussen bewoners en professionals?

Het empirisch onderzoek naar deze vragen is beperkt. Er bestaan internationale overzichten van 'wat werkt' in het betrekken van bewoners bij allerhande lokaal overheidsbeleid, veelal onder de noemer van *community involvement* (zie bijv. Burton e.a., 2004). Maar deze studies leveren geen inzicht in de bijdrage van bewonersparticipatie aan het terugdringen van criminaliteit of overlast in de wijk. Ook kent het academisch veld de nodige theoretische beschouwingen, discoursanalyses en conceptualiseringen over de rol van 'de burger' in lokale veiligheidsnetwerken (zie bijv. Boutellier, 2005; Van Steden, 2009), maar empirisch onderzoek naar wat een en ander oplevert, is dun gezaaid.

De bijdrage van bewoners in community policing
Amerikaanse effectstudies naar *community policing* bieden enkele aanknopingspunten. Community policing start vanuit de gedachte dat de frequentie en de kwaliteit van het contact tussen bewoners en politie de leefbaarheid in de wijk positief beïnvloeden (Sherman e.a., 2002). Indien informatievoorziening over verloedering en kleine criminaliteit hierbij centraal staat, spreekt men in de Verenigde Staten van 'intelligence from citizens to the police' (Sherman e.a., 2002: 636).

Wycoff en Skogan (1993) gingen na of *community meetings* tussen politie en bewoners een positief effect hebben op het criminaliteitsniveau en de wanorde in de wijk. Aan de hand van surveydata van circa driehonderd agenten en 1.700 bewoners in de stad Madison, Wisconsin, vergeleek men tussen 1987 en 1990 wijken waar informatiebijeenkomsten plaatsvonden (EPD: Experimental Police Disctrict) met overeenkomstige wijken waar deze niet plaatsvonden (non-EPD). Men verrichte twee metingen van het criminaliteitsniveau en wanorde: één vóór invoering van de aanpak, en één na invoering. Uit de vergelijking blijkt dat dergelijke ontmoetingen de onveiligheidsgevoelens van bewoners doen afnemen. Effecten traden evenwel niet bij elke onveiligheidsfactor op en waren in het algemeen bescheiden. Als gevolg van de communicatie met de politie nam de bezorgdheid over criminaliteit en ordeloosheid onder bewoners bijvoorbeeld iets af. Kwantitatieve verschillen tussen interventie en controlegebieden blijken echter klein en meestal niet significant (zie tabel 3.1). De onderzoekers konden daardoor geen harde causale relatie leggen tussen de nieuwe strategie en feitelijke reducties in criminaliteit of wanorde (Wycoff & Skogan, 1993: 84). Ook nam de angst voor persoonlijk slachtofferschap slechts mondjesmaat af, en ook deze effecten waren meestal niet significant (zie tabel 3.2). Wel rapporteerde men een significant grotere arbeidstevredenheid onder politieagenten als gevolg van het intensievere contact met bewoners.

Tabel 3.1 Ontwikkeling veiligheidsgevoelens van bewoners in wijken met *community meetings* (EPD) en controlegebieden (non-EPD) 1987-1990 in Madison, Wisconsin

Indicator: Citizens' Assessments of South Madison	NON-EPD Size and probability of change	EPD Size and probability of change	b Significance
Area as a place to live	±0% (.94)	−.1 (.27)	.07 (.19)
Disorder as a problem	±0% (.27)	+.1% (.23)	−.10 (.04)*
Crime as a problem	+.1% (.03)*	±0% (.88)	−.15 (.001)*
Area includes place where I would fear to go alone	±.0% (.21)	±.0% (.88)	−.05 (.07)
Sense of safety alone in area at night	±.0% (.92)	±.0% (.76)	.11 (.14)

* Significance ≤ .05

Bron: tabel van Wycoff & Skogan, 1993, p. 74.

Tabel 3.2 Ontwikkeling angst voor persoonlijk slachtofferschap bewoners in wijken met *community meetings* (EPD) en controlegebieden (non-EPD) 1987-1990 in Madison, Wisconsin

Indicator: Respondents say	NON-EPD Size and probability of change	EPD Size and probability of change	b Significance
...they are somewhat or very unsafe outside at night	−3% (.42)	−3% (.05)*	−.004 (.94)
...there is a place where they fear being alone at night	−3% (.24)	±0% (.83)	.06 (.09)
...they are somewhat worried about being robbed	−1% (.77)	−2% (.53)	−.02 (.68)
...they are somewhat or very worried about attack	±0% (.92)	−2% (.60)	−.00 (.91)
...worry about crime somewhat or very often prevents desired activity	−2% (.70)	−1% (.50)	−.02 (.63)

* Significance ≤ .05

Bron: tabel van Wycoff & Skogan, 1993, p. 75.

Waarschijnlijk de meest gedegen evaluatie op het terrein van community policing is die van Skogan (2006). Skogan deed longitudinaal onderzoek naar de werking van CAPS (Chicago Alternative Police Strategy), het grootste community policing programma in de Verenigde Staten. CAPS combineert misdaadbestrijding met probleemoplossende en op preventie gerichte strategieën. De burger krijgt een centrale rol in het stellen van lokale prioriteiten (de eerder

genoemde Buurt Bestuurt-comités in Rotterdam zijn gemodelleerd naar CAPS). Tussen 1994 en 2003 woonden Skogan en zijn team meer dan duizend wijkbijeenkomsten bij om de interactie tussen bewoners en agenten te observeren en om surveymateriaal te verzamelen. In totaal vulden circa 20.000 bewoners een vragenlijst in over de problemen die zij signaleerden in de buurt en hun ervaringen met CAPS. Daarnaast werden interne politieverslagen van nog eens 25.000 CAPS-bijeenkomsten geanalyseerd. Ook verrichte men kwalitatieve casestudies (diepte-interviews met agenten en bewoners en observaties van agenttrainingen) in een select aantal districten.

Het betrekken van bewoners

Tussen 1993 en 1995 werd CAPS ter proef ingevoerd in vijf pilotdistricten. Vanaf de officiële start in 1995 werden elke maand circa 250 zogenoemde 'beat meetings' georganiseerd. Deze bijeenkomsten boden de bewoners een platform voor het identificeren en prioriteren van buurtproblemen. Alle bewoners werden opgeroepen de wijkbijeenkomsten te bezoeken, maar per wijk werd een voorhoede van activisten geworven. Deze zogenoemde 'block clubs' coördineerden lokale projecten die voortkwamen uit de beat meetings. Deelnemers communiceerden tijdens de ontmoetingen face-to-face met agenten die speciaal waren toegewezen aan een woongebied. De CAPS-bijeenkomsten werden zo opgezet dat de prioriteiten die bewoners stelden, direct konden worden vertaald naar concrete actie. Agenten en ook overige instanties werden hiervoor vrijgespeeld met werkuren. Om de vereiste partnerschappen tussen politie en relevante stadsdiensten soepel te laten verlopen, werden speciale *Interagency Task Forces* opgericht. De problemen die bewoners aandroegen hadden immers niet louter betrekking op misdaadbestrijding. Verloederde woonblokken, afval op straat, openbaar dronkenschap, graffiti en leegstand waren bijvoorbeeld prangende punten.

De bewonersparticipatie was het hoogst in de buurten die de meeste problemen rapporteerden over verloedering, criminaliteit, drugsoverlast en andere vormen van wanorde (Skogan, 2006: 126). Skogan ontdekte evenwel een *establishment bias* in de participatie van burgers. De beat meetings trokken vooral bewoners die al enige bekendheid genoten in hun gemeenschap, reeds eerder relaties ontwikkelden met stadsdiensten of anderszins door hun medeburgers als lokale vertegenwoordigers werden gezien. De betrokkenheid van meer gemarginaliseerde groepen (vooral de Latino-minderheden in de stad) of personen die normaliter niet op de voorgrond traden, bleek een grotere opgave. Het is onduidelijk welk effect dit had op de geprioriteerde problemen en gerapporteerde tevredenheid met de politie. Mogelijk leidde een selectieve bewonersvertegenwoordiging tot een bias in de survey respons. Misschien dat burgers die actief waren binnen CAPS a priori al meer positief waren over de politie en daardoor participeerden, en dat ontevreden burgers vaker wegbleven. Toch is dit niet waarschijnlijk. Uit de evaluatie blijkt namelijk dat bewonersactivisme hoger uitviel in gebieden waar bewoners sceptisch waren over de prestaties van de politie, terwijl in sommige gebieden met de hoogste waardering voor de politie,

bewoners nauwelijks waren te activeren (zie Skogan, 2006: 204). Wel blijkt uit de survey respons dat de deelnemers van de beat meetings meer bezorgd waren over buurtproblemen dan het overige deel van bewoners (zie figuur 3.1).

Figuur 3.1 Verschillen in percepties van buurtproblemen tussen CAPS-participanten ('meetings') en overige wijkbewoners ('residents')

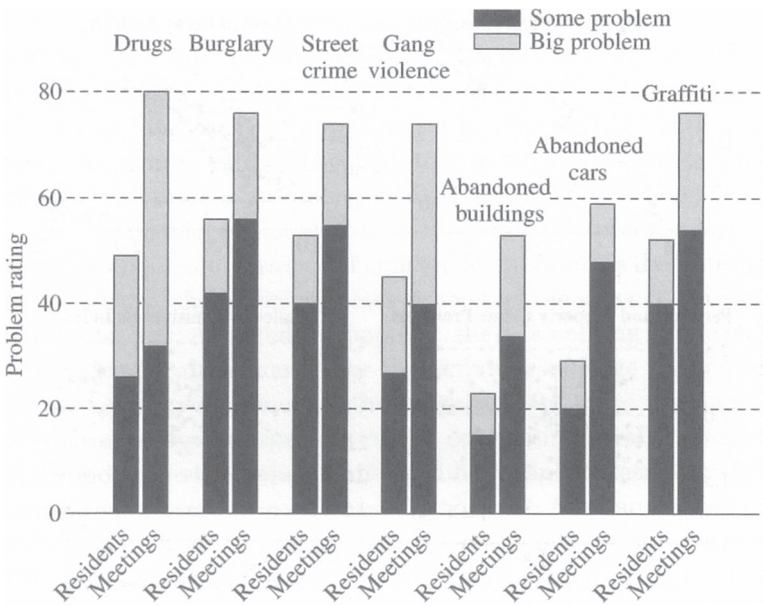

Bron: figuur van Skogan, 2006, p. 157.

Resultaten van CAPS

Een belangrijk uitgangspunt van CAPS is om bewoners te laten bijdragen aan de oplossing van buurtproblemen. Volgens sommige geïnterviewde agenten waren veel bijeenkomsten echter te typeren als 'laundry meetings' waarbij bewoners hun buurtproblemen als vuile was achterlieten bij de politie. Desondanks ontstonden uit de beat meetings verschillende door burgers gedragen 'problem solving projects'. Meer dan 60 procent van de bevraagde deelnemers van CAPS rapporteerde enige betrokkenheid in deze projecten, bijvoorbeeld deelname aan straatparades of buurtpatrouilles. Het populairst was de deelname aan speciale werkgroepjes waarbij men extra zittingen rond specifieke onderwerpen organiseerde (bijv. bewustwordingscampagnes tegen drugsgebruik of bendegerelateerd geweld). Ook werden vanuit de werkgroepen burgers ingezet om stadsfunctionarissen op de huid te zitten zodat geprioriteerde problemen niet in de bureaula verdwenen. Bijna 40 procent van de aanwezigen van CAPS-bijeenkomsten rapporteerden deelname in deze werkgroepen, dat volgens Skogan als een hoog percentage mag worden gezien. Het is bovendien een aanwijzing dat de bijeenkomsten door bewoners niet louter werden aangegrepen als 'laundry meetings', zoals sommige agenten beweerden.

Om de invloed van de burgerbesturen te peilen, onderzocht Skogan in hoeverre politie en buurtinstanties adequaat reageren op de gestelde prioriteiten van burgers. Hiervoor berekende hij de statistische samenhang tussen de prioriteiten voortgekomen uit CAPS en cijfers over de geleverde diensten ten aanzien van deze onderwerpen ('service delivery rates'). De hamvraag: hoe sterk komen gestelde prioriteiten overeen met geleverde diensten? Tabel 3.3 geeft de correlaties weer tussen de service delivery rates van graffitiverwijdering en sleepdiensten voor achtergelaten auto's en de bewonersprioriteiten van deelnemers en niet-deelnemers (de tabel presenteert ook factoren als stemgedrag bij burgemeestersverkiezingen, die we hier buiten beschouwing laten). De multiple regressie geeft tevens een overzicht van hun relatieve impact. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten representeren dus het relatieve belang van elke factor in het vormgeven van de levering voor die dienst.

Tabel 3.3 Correlaties en regressiematen 'service delivery rates' en buurtprioriteiten in Chicago

	(log) Graffiti clean-up rate		(log) Car-tow rate	
Variable	Standardized coefficient	Bivariate correlation	Standardized coefficient	Bivariate correlation
Resident priorities	.30	.68	.29	.48
Meeting attendee priorities	.18	.67	.29	.62
Meeting attendance rate	.21	(–.06)	.20	.42
Vote share for the incumbent mayor	.36	.63	–.22	–.34
Nonresidential land use	.18	.46	–.18	–.13
Pct. of parcels small businesses	.18	.32	—	—
Building density	.13	.20	—	—
Pct. parcels automobile uses	—	—	.34	.22
R^2 (adj.)	.66		.64	

Table reports standardized regression coefficients. All coefficients and correlations are significant $p < .05$ unless indicated by '( )'. N = 196

Bron: tabel van Skogan, 2006, p. 207.

Duidelijk wordt dat er een sterke positieve samenhang bestaat tussen gestelde prioriteiten en CAPS-aanwezigheid en graffiti- en autoverwijdering (respectievelijk +68 en +48). Wat bovendien niet in de tabel wordt vermeld, is dat in buurten waar CAPS-deelnemers meer bezorgd waren over deze thema's dan

hun buurtgenoten, de service delivery rates zelfs hoger uitvielen, wat tot uitdrukking komt in een nog sterkere statistische samenhang tussen de twee variabelen (zie Skogan, 2006: 208). Opvallend is wel dat CAPS-aanwezigheid (meeting attendance rate) statistisch gezien niet significant samenhangt met graffitiverwijdering. Skogan verklaart dit uit de relatief lage opkomst in Latinowijken. Latino's waren meer bezorgd over graffiti dan andere bevolkingsgroepen, maar waarschijnlijk is door hun geringe deelname de statistische samenhang beneden de significantiegrens gedrukt. De regressiecoëfficiënt is in dit geval weer wel significant ($\beta = .21$ $p < .05$). Hieruit spreekt ondanks de niet-significante bi-variate samenhang, dus toch het relatieve belang van CAPS-aanwezigheid in het vormgeven van deze dienst: bij een toename van de meeting attendance rate wordt ook meer graffiti verwijderd.

Hoewel de evaluatie positieve resultaten rapporteert over de betrokkenheid van burgers, is men minder positief over de beoogde aanpassing van het politieoptreden. Uit de casestudies blijkt dat een mentale verandering bij agenten die meer uitging van het perspectief van de burger en een oplossingsgerichte aanpak, vaak achterwege bleef. In de Verenigde Staten wordt dit gezien als een terugkerend probleem van community policing (vgl. ervaringen van Cordner & Biebel, 2005 in San Diego). In Chicago werd dit volgens Skogan veroorzaakt door een gebrek aan supervisie en doorlopende training binnen het politiekorps. Ook werden onvoldoende lokale gegevens verzameld die konden bijdragen aan een gebiedsgerichte aanpak. In veel wijken kwam het tackelen van buurtproblemen hierdoor onvoldoende uit de verf. Skogan concludeert: 'In too many beats, the same problems persisted year after year even though they had been identified as priorities' (Skogan, 2006: 210). De evaluatie vermeldt echter niet voor hoeveel en welke wijken dit gold.

Een voor de hand liggende vraag is in hoeverre het programma causaal heeft bijgedragen aan reducties van straatcriminaliteit en buurtverval. Zijn in Chicago *als gevolg* van CAPS overlast en (kleine) criminaliteit afgenomen? Skogan analyseerde de resultaten van CAPS niet per type buurt (bijv. achterstands-, middenstands- of voorstandswijk), maar splitste deze op naar de drie grootste bevolkingsgroepen van de stad, *African Americans*, *Whites* en *Latinos*. Waarschijnlijk deed hij dit omwille van de wensen van de opdrachtgever (het stadsbestuur van Chicago). De analyse geeft niettemin indirect een indicatie van de resultaten van CAPS naar buurttype aangezien Chicago – evenals veel andere grote Amerikaanse steden – een sterke mate van etnische segregatie kent waarbij 'visible minorities' vaker in achtergestelde buurten met meer criminaliteit wonen dan 'whites' (Iceland e.a., 2002).

Figuur 3.2 geeft de trends in fysieke wanorde weer tussen 1994 en 2003 per bevolkingsgroep. De verticale as representeert het percentage bewoners dat de betreffende indicator ziet als 'groot probleem'. Uit de grafieken is allereerst op te maken dat mettertijd vooral African Americans substantiële verbeteringen

signaleerden in hun buurt. Het percentage zwarte bewoners dat graffiti als groot probleem ervoer, daalde bijvoorbeeld van bijna 20 procent in 1994 tot nauwelijks 5 procent in 2003. Ook de leegstand in de buurt (abandoned buildings) was in 2003 voor veel minder zwarte inwoners van Chicago een probleem dan negen jaar eerder. De leefbaarheid in 'witte' wijken verbeterde eveneens, maar was al relatief hoog voor de invoering van CAPS. Latino's zagen gedurende de onderzoeksperiode hun woonomgeving echter nauwelijks verbeteren. Op sommige punten verslechterde de kwaliteit van leven in Latino-buurten zelfs. Dit geldt vooral voor buurtproblemen als achtergelaten auto's (abandoned cars) en leegstand.

Hoewel African Americans in Chicago relatief vaker in criminele en wanordelijke buurten wonen, kan niet zonder meer worden geconcludeerd dat CAPS vooral verbetering heeft gebracht in de meest achtergestelde gebieden. De surveygegevens van Latino's laten in dit verband immers een veel minder gunstig beeld zien, terwijl deze bevolkingsgroep – evenals African Americans – vaker dan 'whites' in Chicago's achterstandswijken wonen.

Figuur 3.2 Trends in fysieke wanorde naar bevolkingsgroep in Chicago, 1994-2003 (percentage bewoners dat gevraagde indicator percipieert als 'groot probleem')

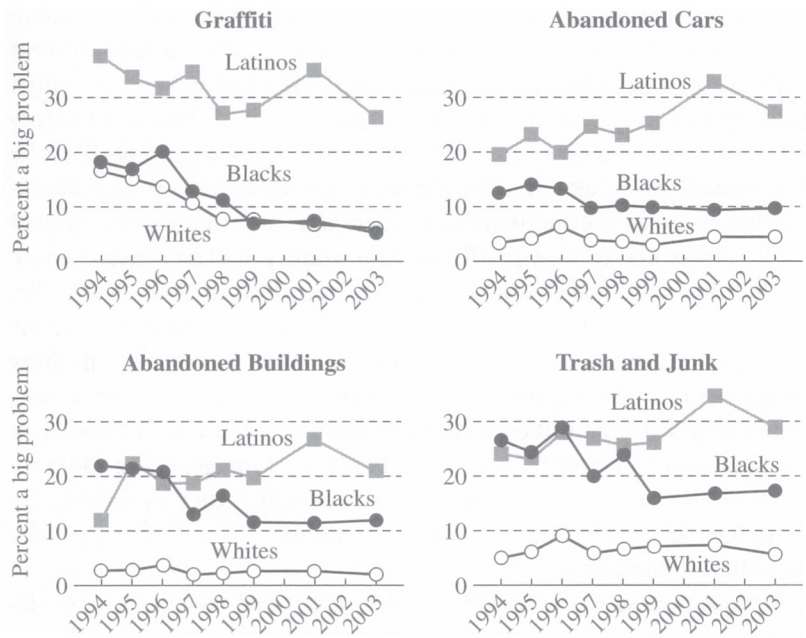

Bron: figuur van Skogan, 2006, p. 213.

Voor een zuiverder beoordeling van de impact van CAPS moet worden gekeken naar de periode voordat het programma stadsbreed werd ingevoerd. Ana-

lyse van het tijdvak 1993-1994 biedt de mogelijkheid ontwikkelingen in de vijf pilotwijken van CAPS te contrasteren met overeenkomstige wijken waar CAPS op dat moment nog niet plaatsvond (de controlewijken). Deze analyse – gepubliceerd in Skogan & Hartnett (1997) – richtte zich op de ontwikkeling van criminaliteit en fysieke en sociale wanorde. Voor de beat meetings van start gingen werden onder bewoners surveys over deze onderwerpen afgenomen in zowel de pilotwijken als de controlewijken, en opnieuw achttien maanden later. De analyse van de surveydata laat bescheiden positieve ontwikkelingen zien. De fysieke wanorde (o.a. graffiti, leegstand, straatvuil) nam significant af in de drie meest vervallen experimentele wijken. Voor twee van deze wijken was bovendien geen overeenkomstige verbetering te zien in de gekoppelde controlewijken, wat duidt op enige invloed van CAPS. Bewoners signaleerden echter veel minder verbeteringen op het vlak van sociale wanorde. Men keek hiervoor onder andere naar het aantal meldingen over onrust rond scholen en vandalisme. Onrust rond scholen daalde weliswaar in de experimentele wijken maar de afname was statistisch niet significant. Er was bovendien geen verschil met de controlewijken. Vandalisme nam evenzeer af, maar ook hier was de afname niet significant en was er meestal geen verschil met de controlewijken. Skogan benadrukt dat hoewel sommige uitkomsten als veelbelovend mogen worden gezien (vooral de gerapporteerde afname van fysieke wanorde), de onderzoeksperiode relatief kort was (achttien maanden) en dat de sample van de nameting een bescheiden bewonersgroep omvatte (180 respondenten per onderzochte wijk). Mogelijk waren deze factoren verantwoordelijk voor de variatie in uitkomsten.

Onderzoek naar bewonersparticipatie en wijkveiligheid in Nederland

In Nederland verscheen de laatste jaren een beperkt aantal empirische studies naar bewonersparticipatie in wijkveiligheidsarrangementen. Het betreft grotendeels actieonderzoek van kwalitatieve aard. Hoewel er vele opvattingen zijn over 'actieonderzoek', kan het in het algemeen worden omschreven als een vorm van onderzoek waarbij de onderzoekers op een interactieve manier bijdragen aan de implementatie en evaluatie van een bepaalde maatregel of aanpak. Het omvat daarmee vooral een begeleidende vorm van evaluatie, die plaatsvindt tijdens het interventieproces (Mills, 2000). Het actieonderzoek dat hier centraal staat, laat weliswaar geen conclusies toe over de invloed van informatieoverdracht van bewoners naar instanties op de leefbaarheid van de wijk, maar geeft wel inzicht in interactieprocessen. Zodoende hebben ze een belangrijke verklarende waarde inzake succes- en faalfactoren van bewonersbetrokkenheid in wijkveiligheid.

Onderzoek van Lub e.a. (2009) laat zien dat de interactie tussen bewoners en professionele partners in wijkveiligheid de nodige valkuilen kent. Het onderzoek verkende de mogelijkheden van bewonersparticipatie in het prioriteren van wijkvervalindicatoren en sociale onveiligheidsaspecten in een Rotterdamse achterstandswijk (onvermeld blijft welke wijk). Het doel van het traject

was dat bewoners en professionals prioriteiten stelden en hierop gezamenlijk een adequate strategie ontwikkelden. Via observaties en interviews werd dit interactieproces tussen bewoners, de politie, de gemeente, het opbouwwerk en de woningstichting gedurende anderhalf jaar onderzocht. Hoewel voorzichtig moet worden omgegaan met het generaliseren van uitkomsten van een enkele wijk (men deed intensief onderzoek in één Rotterdamse aandachtswijk), werpt het veldwerk van Lub e.a. licht op de faalfactoren van een op informatieoverdracht gerichte vorm van bewonersparticipatie.

Allereerst blijken bewoners en professionals vaak een verschillend verwachtingspatroon te hebben van de manier waarop tekens van verval in de leefomgeving moeten worden geïnterpreteerd. Anders gezegd, bewoners en professionals hanteren verschillende referentiekaders als het gaat om het benoemen van wijkproblemen. Dit heeft ook zijn weerslag op de aanpak die door de betrokkenen als wenselijk wordt ervaren. Zo was op de locatie die Lub e.a. onderzochten de gebrekkige staat van een deel van de balkonplaten van woonblokken voor veel bewoners een doorn in het oog, en een van de eerst geprioriteerde problemen. De erbarmelijke staat van de balkons gaf een verloederd straatbeeld en daaruit volgend een onveilig gevoel. De oplossing was relatief snel en eenvoudig realiseerbaar – schilderwerk of vervanging van de balkonplaten door de woningcorporatie. Maar het probleem werd niet aangepakt omdat de verantwoordelijke corporatie het verloederde aanzicht van de woonblokken niet als problematisch percipieerde (zie Lub e.a., 2009: 70).

Ten tweede bleken de middelen waarmee de uitvoerders van professionele instanties werden toegerust onvoldoende en de wijze waarop zij werden aangestuurd onvoldoende doordacht om adequaat in te spelen op de prioriteiten van bewoners. Hoewel in de wijkbijeenkomsten afspraken werden gemaakt over de aanpak van de problemen, stokte bij de professionals het proces in de uitvoering. Door uiteenlopende organisatiebelangen, procedurele belemmeringen (verschillen in schaalniveau, wijze van aansturing, taakstelling) en de autonomie van professionals (enthousiasme en inzet die per persoon verschillen, speelruimte, mate van bevoegdheid) konden gedane beloften vaak niet worden nagekomen. Hierdoor kwam een effectieve gebiedsgerichte aanpak niet goed van de grond. Kort gezegd: het ontbrak de frontliniewerkers aan flexibiliteit in de uitvoering. Zo bleek bijvoorbeeld dat de reinigingsdienst niet extra kon schoonmaken omdat deze dienst op stedelijk niveau wordt aangestuurd en dus geen uitzondering kon maken voor de wijk. Daarnaast kampte de dienst met een tekort aan uitvoerend personeel. In feite bleek dat verschillende buurtdiensten überhaupt slechts beperkt kon worden aangestuurd vanuit lokale doelstellingen (zie Lub e.a., 2009: 72). De formeel regisserende deelgemeente had te weinig doorzettingsmacht om partners in de gewenste richting te sturen.

Tot slot ontbrak een verantwoordingswijze die gebaseerd is op het behalen van zichtbare resultaten. Er was weliswaar sprake van informatieoverdracht tussen bewoners en instanties, maar opvolging van geprioriteerde acties door profes-

sionals – ook als deze waren toegezegd – bleef vaak steken in vrijblijvendheid. Tussen de professionals ontbrak een vorm van onderling verantwoording afleggen over het (niet) nakomen van de gemaakte afspraken. Men sprak elkaar niet aan op de voortgang van geleverde inspanningen en welk resultaat hiervan mocht worden verwacht. Als gevolg hiervan was gedurende het traject onvoldoende zichtbaar wat er werd gedaan en wat er werd bereikt.

Een actieonderzoek dat overeenkomsten vertoont met dat van Lub e.a. is afkomstig van Boutellier en Van Marissing (2011). Hun onderzoek richtte zich op de ontwikkeling van drie zogenoemde 'veiligheidsarrangementen' in de relatief jonge wijk IJburg in Amsterdam. Op basis van beschikbare wijkdata en aanvullende interviews werden drie kernproblemen in de veiligheidssituatie gelokaliseerd: overlast van jongeren, probleemgezinnen en verborgen crimineel gedrag. Met alle IJburgse spelers op het veiligheidsveld – dus ook burgers – werden vervolgens de problemen besproken en strategieën ontwikkeld. De ontwikkeling kende vier fasen: een objectieve diagnose, een verfijnde analyse ten behoeve van de selectie van kernproblemen, een inventarisatie van actoren en hun rol in de bestaande netwerken, en een intensieve bespreking van de tekortkomingen in de bestaande aanpak. De onderzoekers ondersteunden dit proces door expertise in te brengen en monitorden de voortgang.

Evenals in het traject van Lub e.a., bleek het in IJburg lastig om geformuleerde strategieën om te zetten in concrete acties. Hoewel de betrokken partijen (bijv. gemeente, jongerenwerk) instemden met een selectie van problemen en de inventarisatie van relevante partijen, was het volgens de onderzoekers moeilijk om tot een werkzaam overleg te komen. Deels werd dit veroorzaakt doordat voor veel wijkproblemen geen eenvoudige antwoorden mogelijk zijn vanwege de hoge mate van complexiteit, steeds veranderende omstandigheden en ambigue veronderstellingen van wat goede oplossingsrichtingen zijn (vlg. Van Steden, 2011). Niettemin constateren Boutellier en Van Marissing dat met betrekking tot de oplossingsstrategieën, niet het aanbod van professionals of de vraag van bewoners leidend moeten zijn, maar de *overeenstemming* over de uiteindelijke aanpak van wijkveiligheidsproblemen. Veiligheidsarrangementen waarin bewoners en instanties op basis van wijkinformatie problemen aanpakken, hebben volgens hen alleen kans van slagen als de verschillende partijen zich willen verenigen in een geobjectiveerde analyse van de benoemde problemen. Wordt hier niet aan voldaan, dan kan bij verschillende partijen *resistance to change* ontstaan, wat zorgt voor zand in de machine (Boutellier & Van Marissing, 2011: 67). Deze constatering komt overeen met de aanbeveling van Lub e.a. die het belang benadrukken van een gemeenschappelijk referentiekader van bewoners en professionals in de interpretatie en aanpak van leefbaarheidsproblematiek.

Ook participatief onderzoek van het Verwey-Jonker instituut, onderzoeksinstituut TNO en adviesbureau Twynstra Gudde in de Haagse probleemwijk Transvaal (2012), laat zien dat in de aanpak van buurtproblemen de logica van de burger doorgaans anders is dan de logica van de overheid. In dit traject ont-

wikkelen de onderzoekers een methode voor gemeenten om bewoners voor langere tijd te betrekken bij wijkveiligheid. Het eindresultaat zal bestaan uit een checklist van aanbevelingen. Volgens hoofdonderzoeker Van Marissing laten de voorlopige resultaten zien dat een overheid alvorens strategieën te ontwikkelen, aansluiting dient te zoeken bij de leefwereld van wijkbewoners. Indien de overheid alleen mensen verzameld rond thema's die zij zelf belangrijk vindt, zal de participatie van burgers gering zijn.[8]

3.2. Het effect van bewonerstoezicht op buurtleefbaarheid

In veel woongebieden wordt bewonerstoezicht ingezet om overlast en verloedering tegen te gaan. Dit gebeurt veelal in de vorm van burgerwachten, ook wel 'buurtpreventieteams' genoemd. De eerste door buurtbewoners gedragen en actief uitgevoerde burgerwachten stammen uit het eind van de jaren tachtig (Van Noije & Wittebrood, 2008). Het gaat hierbij om de Nederlandse uitwerking van het uit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk afkomstige 'Neighbourhood Watch'. Bennett e.a. (2006) schatten dat in de VS meer dan 40 procent van de stadsbewoners in een wijk woont waar enige vorm van formeel bewonerstoezicht plaatsvindt. In het Verenigd Koninkrijk geldt dit voor meer dan een kwart van de bevolking. In Nederland ontbreken dergelijke schattingen, maar bekend is dat buurtpreventie onder meer wordt ingezet in Den Haag, Rotterdam en Almere, en in tal van kleine en middelgrote steden (zie Scholte, 2008). Levert bewonerstoezicht ook een positieve bijdrage aan de leefbaarheid van een wijk?

Nederlandse effectiviteitsstudies naar menselijk toezicht in de publieke ruimte
De SCP-onderzoekers Van Noije en Wittebrood (2008: 131-132) verzamelden verschillende studies over het effect van formeel menselijk toezicht in de publieke ruimte, variërend van huismeesters tot conducteurs en flatwachten. Men vond in totaal achttien Nederlandse evaluaties, die vrijwel alle in de jaren tachtig en negentig zijn uitgevoerd. De gevonden studies hadden betrekking op functioneel toezicht in wooncomplexen (Wassenberg, 1991; Hesseling e.a., 1991; Rosmalen & Wassenberg, 1994; Van Overbeeke, 1996), winkelgebieden en stadscentra (Colder, 1988; Bos & Geveke, 1990; Kees, 1990 en 1992; Van Burik e.a., 1992; Etman e.a., 1996) en het openbaar vervoer (Van Andel, 1990; Toornvliet e.a., 1991; Van Burik, 1995; Bruinink & Van Dijk, 1994; De Bie e.a., 1995; Bieleman & Snippe, 1995; Klein Wolt e.a., 2006). Volgens van Noije en Wittebrood laten de meeste van deze evaluaties – als gevolg van de geringe interne validiteit – geen conclusies toe over de effectiviteit van de onderzochte maatregel voor de objectieve en subjectieve veiligheid. Alleen in de studies van Hesseling e.a. (1991), Van Overbeeke (1996) en Bieleman en Snippe (1995) is er sprake van een quasi-experimentele opzet met controlegebieden, waardoor kan worden geschat in

8 Voor zover bekend was bij het ter perse gaan van dit boek het onderzoek echter nog niet afgerond (voorlopige bevindingen geraadpleegd op de website van NICIS, 13-01-12).

hoeverre geregistreerde veranderingen zijn toe te schrijven aan de onderzochte maatregel.

Een landelijke evaluatie van Hesseling e.a. (1991) naar het effect van huismeesters in na-oorlogse etalagebouw laat zien dat de inzet van huismeesters leidt tot minder diefstal en vandalisme in semi-openbare ruimten. Dit bleek met name het geval in de problematische woningcomplexen. Het aantal woninginbraken bleef echter stabiel. Ook de subjectieve sociale veiligheid veranderde niet na de komst van de huismeesters. Deze studie liet echter tevens zien dat vooral in relatief kleine woningcomplexen waar ook de toegankelijkheid werd beperkt, de criminaliteit afnam. Maar in deze complexen waren de problemen toch al niet al te groot. Uit de studie van Van Overbeeke (1996) naar de effectiviteit van flatwachten in de Bijlmermeer bleek daarentegen dat de flatwachten geen wezenlijk verschil maakten in de verbetering van de veilligheid en leefbaarheid in de betreffende complexen. Van Overbeeke (1996) verzamelde gedurende drie jaar survey respons over beleefde veiligheidsaspecten van telkens honderd bewoners in gebouwen met flatwachten en vijftig bewoners in gebouwen zonder flatwachten. Daarnaast analyseerde hij politiecijfers over criminaliteit en verloedering in de onderzochte gebieden. Vervolgens vergeleek hij de survey respons en politiecijfers van gebouwen met flatwachten met die van gebouwen zonder flatwachten. De verschillen tussen de afzonderlijke locaties (wel/geen flatwachten) in objectieve veiligheid (fysieke wanorde en criminaliteit) zijn niet opvallend groot (zie tabellen 3.4 en 3.5).

Uit de politiecijfers bleek volgens Van Overbeeke bovendien geen enkel statistisch significant verschil tussen de tijd voor en na de komst van de flatwachten. Hoewel uit tabel 3.5 blijkt dat in de gebouwen met flatwachten het aantal straatberovingen tussen 1993 en 1995 met 45 procent afnam (van 31 naar 17 berovingen), wat een grotere afname behelst dan de 29 procent reductie in berovingen in de controleflats (van 28 naar 20), is het verschil in ontwikkeling tussen experiment en controlegebieden dus statistisch niet significant. Bovendien blijkt als we het aantal straatberovingen van beide locaties indexeren en in een grafiek zetten, dat de trendlijnen nagenoeg samenvallen (zie figuur 3.3). Wel nam in de gebouwen met flatwachten de veiligheidsbeleving significant toe. Op het moment van voormeting voelde 35 procent van de respondenten in de gebouwen met flatwachten zich veiliger, 20 procent voelde zich onveiliger, terwijl 44 procent zich even (on)veilig voelde als voorheen (de resterende 2 procent gaf geen mening). Dit betekende een significant verschil met de gebouwen zonder flatwachten, waar deze vraag het volgende resultaat opleverde: 9 procent veiliger, 31 procent onveiliger, 58 procent gelijk gebleven en 2 procent geen mening (zie tabel 3.6).

Tabel 3.4 Kosten voor herstel van vernieuwingen 1993-1995 als gevolg van vernieling (in guldens per woning) in flatgebouwen met en zonder flatwachten (Bijlmermeer)

	1993	1994	1995 eerste helft
met flatwachten			
Eeftink	40	92	11
Florijn	62	29	8
Groeneveen	52	24	10
Haag en Veld	111	21	22
Klieverink	99	78	34
gemiddeld	73	49	17
zonder flatwachten			
Echtenstein	36	38	24
Frissenstein	107	75	41
Grunder	64	94	50
Hofgeest	93	38	13
Kouwenoord	70	39	16
gemiddeld	74	57	27

Bron: tabel van Van Overbeeke, 1996, p. 22.

Tabel 3.5 Aantal straatberovingen 1993-1995 in flatgebouwen met en zonder flatwachten (Bijlmermeer)

	1993	1994	1995
met flatwachten			
Eeftink	20	11	21
Florijn	33	24	31
Groeneveen	19	7	9
Haag en Veld	31	16	5
Klieverink	52	25	17
gemiddeld	31	17	17
zonder flatwachten			
Echtenstein	17	21	10
Frissenstein	36	21	32
Grunder	36	22	33
Hofgeest	17	8	15
Kouwenoord	33	18	8
gemiddeld	28	18	20

Bron: tabel van Van Overbeeke, 1996, p. 26.

Figuur 3.3 Ontwikkeling aantal straatberovingen 1993-1995 in flatgebouwen met en zonder flatwachten, Bijlmermeer (index 1993 = 100)

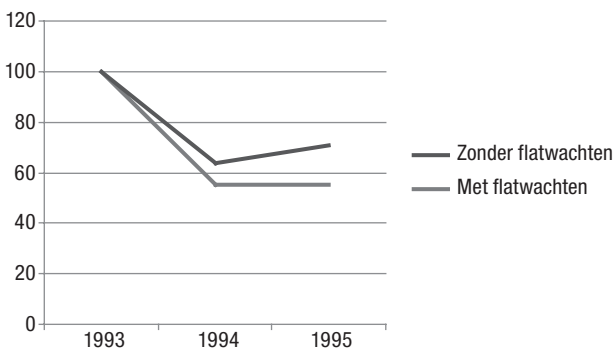

Bron: figuur samengesteld uit tabel van Van Overbeeke, 1996, p. 26.

Tabel 3.6 Verschil in onveiligheidsbeleving bewoners (in percentages) met jaar voor komst flatwachten in gebouwen met en zonder flatwachten (Bijlmermeer). Verschillen zijn significant op 5%-niveau

	gebouwen zonder flatwachten	gebouwen met flatwachten
veiliger	9	35
gelijk	58	44
onveiliger	31	20
geen antwoord	2	2
totaal	100	100

Bron: tabel van Van Overbeeke, 1996, p. 12.

Bieleman en Snippe (1995) ten slotte, ondervroegen reizigers op vier buslijnen in Groningen. Om het effect van kaartcontroleurs na te gaan, vergeleek men uitkomsten tussen een buslijn met veel overlast waar kaartcontroleurs werden ingezet, met een buslijn met veel overlast waar geen kaartcontroleurs werden ingezet, en een buslijn met weinig overlast met kaartcontroleurs, met een buslijn met weinig overlast zonder kaartcontroleurs. Om het effect van de vervoersinformanten te isoleren, werd een onderscheid gemaakt tussen reizigers die wel en die geen ervaring hadden met vervoersinformanten. Uit het onderzoek bleek dat het inzetten van kaartcontroleurs niet leidde tot een daling van het slachtofferschap onder reizigers. Opvallend is wel dat een groot deel van de reizigers meende dat door de kaartcontrole en de vervoersinformanten de veiligheid in en rondom de bus was toegenomen. Evenals in het onderzoek van Van Overbeeke in de Bijlmermeer, lijkt enig formeel menselijk toezicht het veiligheidsgevoel dus te vergroten – onafhankelijk van het effect op feitelijke criminaliteit.

Bovenstaande studies werpen weliswaar licht op het effect van menselijk toezicht in de publieke ruimte, de nadruk ligt op de inzet van daartoe bevoegde betaalde krachten (huismeesters, flatwachten, OV-controleurs). In Nederland bestaan echter nauwelijks studies naar de effectiviteit van buurttoezicht door niet-betaalde vrijwillige bewoners. Het is relevant hun bijdrage apart te analyseren, aangezien het fenomeen van de informele burgerwacht (*vigilantism*) zich op verschillende punten onderscheidt van formelere vormen van menselijk toezicht door overheidsdienaars (zie Johnston, 1996). Ten eerste zijn leden van buurtwachten private burgers wier deelname in de surveillanceteams vrijwillig is. Het is dus een vorm van actief burgerschap. Dit brengt een potentieel spanningsveld met zich mee ten aanzien van de regulering van publiek gedrag van burgers, wat vaker een overheidstaak is (wellicht accepteren overlastgevende bewoners eerder sociale controle van agenten of ambtenaren dan van buurtgenoten). Ten tweede vereist formatie van een burgerwacht een bepaald

draagvlak. Voor haar eigen legitimatie moet de bestaande orde (de leefbaarheid van de wijk) worden bedreigd. Zowel buurtwachten als het overige deel van de bewoners moeten daarbij het gevoel hebben dat die orde deels kan worden teruggebracht door het uitoefenen van actieve sociale controle. En ten slotte zijn, anders dan bijvoorbeeld politieagenten, bewoners zelf inherent onderdeel van de wijk. De inzet van burgerwachten genereert zodoende een perceptie van permanente bewonerscontrole, wat een andere dynamiek met zich meebrengt dan surveillance door agenten of boa's.

Voor zover bekend zijn Veghel en Wassenberg (1999) de enigen in Nederland die het effect van formeel bewonerstoezicht op de leefbaarheid van de woonomgeving via een quasi-experimenteel design hebben onderzocht. Via de analyse van survey respons van circa vierhonderd bewoners en feitelijke criminaliteitscijfers onderzocht men in de Bijlmermeer gedurende twee jaar de inzet van flatbewoners bij het houden van toezicht. Een flat (Grunder) diende als experimentlocatie en drie overeenkomstige flats als controleomgeving. Vooral op het gebied van 'schoon' en ervaren overlast blijken de resultaten positief. In de experimentele flat signaleerde een groter percentage bewoners een verbetering op deze punten in vergelijking met flatbewoners die niet konden rekenen op het waakzame oog van een burgerwacht (zie tabellen 3.7 en 3.8). Analyse van het aantal vernielingen en meldingen van vandalisme brengt echter geen noemenswaardige verschillen aan het licht tussen de verschillende onderzoekslocaties (zie tabellen 3.9 en 3.10). De objectieve veiligheid nam na het toezicht van de flatbewoners in de experimentele flat evenwel meer toe dan in de controleflats. Weliswaar nam het slachtofferpercentage van delicten in drie van de vier flats in de onderzochte periode af, de afname in Grunder was daarbij het grootst (zie tabel 3.11). Veghel en Wassenberg vermelden echter niet of de gevonden verschillen statistisch significant zijn.

Tabel 3.7 Percentage bewoners dat het schoon vindt in en rond de flat, per complex. Gegevens van Grunder (met formeel bewonerstoezicht) en controleflats in Bijlmermeer 1998-1999

	Grunder		Egeldonk		Klieverink		Kouwenoord	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Ja	14	43	11	5	7	4	10	3
Nee	86	57	89	95	93	96	90	97
N (absoluut)	135	155	154	97	71	82	50	38

Bron: tabel samengesteld uit data Veghel en Wassenberg, 1999, p. 27.

Tabel 3.8 Percentage bewoners dat het op aangegeven plekken vervuild vindt, per complex. Gegevens van experimentflat Grunder (met formeel bewonerstoezicht) en controleflats in Bijlmermeer 1998-1999

	Grunder		Egeldonk		Klieverink		Kouwenoord	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Maaiveld en groen	28	22	28	36	35	23	7	27
Hal en binnenstraat	25	18	37	30	26	22	31	49
Grofvuilruimtes	37	43	45	38	30	30	36	49
Parkeergarage	5	11	9	10	27	25	22	35
Trappenhuizen	28	33	31	24	32	18	22	32
Liften	47	40	59	45	53	38	38	49
Overal	42	34	29	37	35	55	51	35
N (absoluut)	116	89	134	91	66	77	45	37

Bron: tabel samengesteld uit data Veghel & Wassenberg, 1999, p. 27.

Tabel 3.9 Vandalisme in en rond de flat, per complex (in %, meerdere antwoorden per respondent mogelijk). Gegevens van experimentflat Grunder (met formeel bewonerstoezicht) en controleflats in Bijlmermeer 1998-1999

	Grunder		Egeldonk		Klieverink		Kouwenoord	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Binnenstraat	62	32	46	39	75	82	71	79
Lifthal	65	44	71	71	68	65	62	82
Trappenhuis	39	45	28	31	42	40	43	36
Aan flatgebouw	41	28	42	38	35	35	33	33
Rondom flatgebouw	25	36	27	35	27	41	24	24
Brandstichting	56	18	42	43	48	57	50	58
Bekladden muren	66	69	77	70	82	72	74	64
N (absoluut)	109	126	127	77	60	68	42	33

Bron: tabel samengesteld uit data Veghel & Wassenberg, 1999, p. 27.

Tabel 3.10 Vernielingen gezien in of nabij de flat, per complex. Gegevens van experimentflat Grunder (met formeel bewonerstoezicht) en controleflats in Bijlmermeer 1998-1999

	Grunder		Egeldonk		Klieverink		Kouwenoord	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Ja	42	58	43	40	51	44	47	55
Nee	59	42	57	60	49	56	53	45
N (absoluut)	130	154	143	95	65	80	45	38

Bron: tabel van Veghel & Wassenberg, 1999, p. 27.

Tabel 3.11 Slachtofferpercentages van een aantal delicten, per complex. Gegevens van experimentflat Grunder (met formeel bewonerstoezicht) en controleflats in Bijlmermeer 1998-1999

	Grunder		Egeldonk		Klieverink		Kouwenoord	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Diefstal (brom)fiets*	20	12	19	19	36	26	47	18
Diefstal auto*	9	4	11	14	8	14	5	13
Inbraak auto*	50	16	52	14	63	48	47	41
Vernieling auto*	44	20	50	32	52	30	42	50
Inbraak woning	23	10	12	9	15	14	2	16
Beroving in/nabij flat	26	16	23	19	21	20	12	35
Mishandeling in/nabij flat	24	13	18	16	23	18	20	24
Een van de delicten	55	35	48	41	50	59	50	55

* cijfers hebben betrekking op huishouden met een (bromfiets) c.q. auto

Bron: tabel samengesteld uit data Veghel & Wassenberg, 1999, p. 27.

Buitenlands onderzoek naar effecten van de 'Neighbourhood Watch'

In de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk wordt al sinds de jaren tachtig effectonderzoek verricht naar de Neighbourhood Watch (NW), ook wel 'Block Watch' genoemd. Het voert te ver om alle gedane evaluaties – die in de honderden lopen – hier apart te bespreken, maar enkele meta-analyses bieden overzicht. Een van de eerste Amerikaanse reviews is van Titus (1984), die de resultaten van veertig 'community crime prevention programs' samenvatte. De meerderheid van de evaluaties was uitgevoerd door politiedepartementen en analyseerde data van de lokale politie. Vrijwel alle evaluaties lieten zien dat gebieden met buurtwachten een relatief lager niveau van criminaliteit lieten zien na inzet van de burgerwachten. Echter, Titus beschrijft de meeste evaluaties als 'zwak' in termen van hun interne validiteit en controle voor alternatieve verklaringen. Een literatuuronderzoek van Husain (1990) naar burgerwachtprojecten in het Verenigd Koninkrijk nam de resultaten van negentig evaluaties onder de loep. Husain concludeert hieruit dat er weinig bewijs bestaat dat NW daadwerkelijk criminaliteit kan voorkomen. De evaluaties waren van te wisselende kwaliteit en in veel gevallen bleek het onzeker of positieve effecten konden worden toegeschreven aan de burgerwacht. Een veel geciteerde review komt van Sherman (1997) in de Verenigde Staten (zie ook Sherman & Eck, 2002). Om de effectiviteit van NW na te gaan, selecteerde men louter evaluaties die gebruikmaakten van experiment- en controlegebieden. Door dit strenge criterium leverde het overzicht slechts vier bruikbare studies op. De resultaten van die studies waren in het algemeen negatief: men signaleerde geen aantoonbaar effect in reducties van criminaliteit en soms trad zelfs een averechts effect op ten aanzien van het veiligheidsgevoel. Volgens Sherman vormt het bovendien een probleem dat juist in de wijken die een burgerwacht het hardst nodig zouden hebben, dat wil zeggen de 'echte' probleemwijken, bewoners nauwelijks bereid zijn er een te organiseren (vgl. Hope, 1995). De eindconclusie van

Sherman is helder: 'The oldest and best-known community policing program, Neighborhood Watch, is ineffective at preventing crime.' (Sherman, 2002: 634).

Een recentere en completere meta-analyse op dit terrein komt van Bennett, Holloway en Farrington (2006). Bennett e.a. verzamelden al het beschikbare Engelstalige onderzoek naar de Neighbourhood Watch. Doel van de studie was het effect ervan nauwkeuriger te kwantificeren. Men selecteerde de studies op basis van een drietal criteria: het type interventie, het type resultaat en het type evaluatie. Alleen de studies die NW als eigenstandige interventie hadden geëvalueerd, kwamen in aanmerking. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar is het niet. Veel burgerwachten zijn onderdeel van bredere wijkveiligheidsprogramma's. Dit maakt het doorgaans lastig om uitspraken te doen over het effect van de NW als afzonderlijke maatregel. Mogelijk heeft overlapping van de NW met andere interventies uitkomsten van eerdere reviews over de NW beïnvloed (het methodologische probleem van 'interferentie'). Bennett e.a. wilden dit in hun analyse voorkomen. Voor het type resultaat richtte men zich op indicatoren van objectieve veiligheid: overtredingen gericht tegen bewoners (bijv. straatroof, geweld), criminaliteit tegen woningen (inbraak) en straatcriminaliteit (bijv. drugshandel). Subjectievere indicatoren als onveiligheidsgevoelens van bewoners of het vertrouwen in de politie liet men buiten beschouwing. Voor het type evaluatie, ten slotte, selecteerde men louter studies die voldeden aan niveau 3 of hoger van de zogenoemde Maryland Scientific Methods Scale (SMS). Dit methodologische kwaliteitsniveau vereist een score op de uitkomstvariabele voor en na de invoering van de maatregel, gemeten in een experimentele en vergelijkbare controlegroep (in dit geval een quasi-experimenteel ontwerp met voor en nametingen van criminaliteit in geografische experiment -en controlegebieden).

De search resulteerde in 43 bruikbare evaluaties, gepubliceerd in 19 studies. 17 studies bestaande uit 36 evaluaties, analyseerde men in een zogenoemde *narrative review*. De narrative review geeft een eerste overzicht van de werkzaamheid van de NW. Het laat zien hoeveel evaluaties positieve dan wel negatieve effecten rapporteren (zie tabel 3.13). Om effecten preciezer te kwantificeren werd daarnaast in een meta-analyse een subsample van 12 studies bestaande uit 18 evaluaties nader geanalyseerd. Voor de meta-analyse kwamen alleen de evaluaties in aanmerking waarvoor het mogelijk was een gestandaardiseerde effectgrootte te berekenen. Tabel 3.12 geeft een overzicht van de gevonden studies en hun kenmerken.

Tabel 3.12 Beschrijving evaluaties Neighbourhood Watch in analyse Bennett e.a. 2006

Parameter	*Item*	*n*
Year of study	1977–1988	20
	1989–1994	23
Country	USA	21
	UK	20
	Other	2
Type of scheme	NW only	31
	NW+	12
Type of comparison	Matched	11
	Non-matched (similar size)	18
	Non-matched (remainder of force)	14
Data source	Police data	25
	Survey data	18
Published	Published	17
	Not published	26
n=		43

Bron: tabel van Bennett e.a., 2006, p. 445.

Ongeveer de helft van de evaluaties is afkomstig uit de Verenigde Staten, de andere helft uit het Verenigd Koninkrijk. Slechts één studie komt uit Canada, en één is afkomstig uit Australië. Een minderheid van de evaluaties (11) is gebaseerd op een onderbouwde koppeling tussen experiment en contrastgebied. Het overige deel gebruikte ofwel nabijgelegen woonwijken als referentie of grotere woonwijken, zonder dat sprake was van een koppeling tussen experiment en controlegebied op basis van overeenkomstige kenmerken. De meerderheid van evaluaties (25) maakte gebruik van door de politie geregistreerde criminaliteitscijfers als voornaamste meeteenheid, 18 evaluaties gebruikten data over persoonlijk slachtofferschap van bewoners.

In de narrative review gingen Bennett e.a. na of een studie positieve effecten van NW vond (een grotere reductie of kleinere toename in criminaliteit dan de controlewijk), een negatief effect (een kleinere reductie of grotere toename in criminaliteit dan de controlewijk) of een onzeker effect (uitslag niet eenduidig). Wanneer de resultaten werden gepresenteerd als absolute aantallen of percentages, werd een relatieve score berekend die het verschil laat zien tussen een verandering in de experimentwijk met een verandering in de controlewijk. Een samenvatting van de narrative review is te zien in tabel 3.13. Duidelijk wordt dat 53 procent van de evaluaties (19 studies) een positief effect van de NW op criminaliteit rapporteren. Het overige deel toont een onzekere uitkomst (11 studies) of een negatief effect (6 studies). De resultaten zijn dus gemengd, met bijna evenzoveel positieve als negatieve of onzekere evaluaties.

Tabel 3.13 Samenvatting van uitkomsten effectiviteit Neighbourhood Watch evaluaties in narrative review van Bennett e.a., 2006

Review	*Positive effect*	*Uncertain*	*Negative effect*	*Total*	*Significance of difference*
Studies in the meta-analysis	14 (78%)	2 (11%)	2 (11%)	18 (100%)	
Studies not in the meta-analysis	5 (28%)	9 (50%)	4 (22%)	18 (100%)	
Total studies	19 (53%)	11 (31%)	6 (17%)	36 (100%)	$P < 0.01$**

**Chi-square test.

Bron: tabel van Bennett e.a., 2006, p. 448.

De meta-analyse vereiste een complexere berekening aangezien men hierbij streefde naar een kwantificering van gestandaardiseerde effectgrootten van de verschillende studies. Men gebruikte hiervoor de *odds ratio* (OR). De odds ratio (kansverhouding) is een gebruikelijke schattingstechniek in effectonderzoek die gebruikmaakt van experiment- en controlegroepen. Hier behelst het in feite een schatting van het 'nettoresultaat' in het experimentgebied ten opzichte van het controlegebied, voor en na invoering van de interventie (zie voor een toelichting op de statistische berekening Bennett e.a., 2006: 443 en 449-453; zie ook Lipsey & Wilson, 2001). Figuur 3.4 geeft de resultaten weer van de 18 evaluaties opgenomen in de meta-analyse. Het laat zien dat 15 evaluaties een OR hadden van groter dan 1. Dit duidt op een positief effect in het experimentgebied, dat wil zeggen minder criminaliteit of een grotere afname van criminaliteit dan in het controlegebied. Slechts 3 evaluaties hadden een OR lager dan 1, wat duidt op een negatief effect van de Neighbourhood Watch. Het gewogen gemiddelde van de OR voor alle 18 evaluaties tezamen was 1.36 (statistisch significant op het niveau van $P < .001$). Een OR van 1.36 betekent concreet dat bij de evaluaties die een positief resultaat laten zien, gemiddeld genomen de criminaliteit in de controlegebieden (waar geen NW plaatshad) met 36 procent toenam ten opzichte van de experimentgebieden (waar wel NW plaatshad), of met 26 procent meer afnam in het experimentgebied dan in het controlegebied (Bennett e.a., 2006: 451).

Figuur 3.4 De effectiviteit van Neighbourhood Watch uitgedrukt in gestandaardiseerde Odds Ratio (OR)

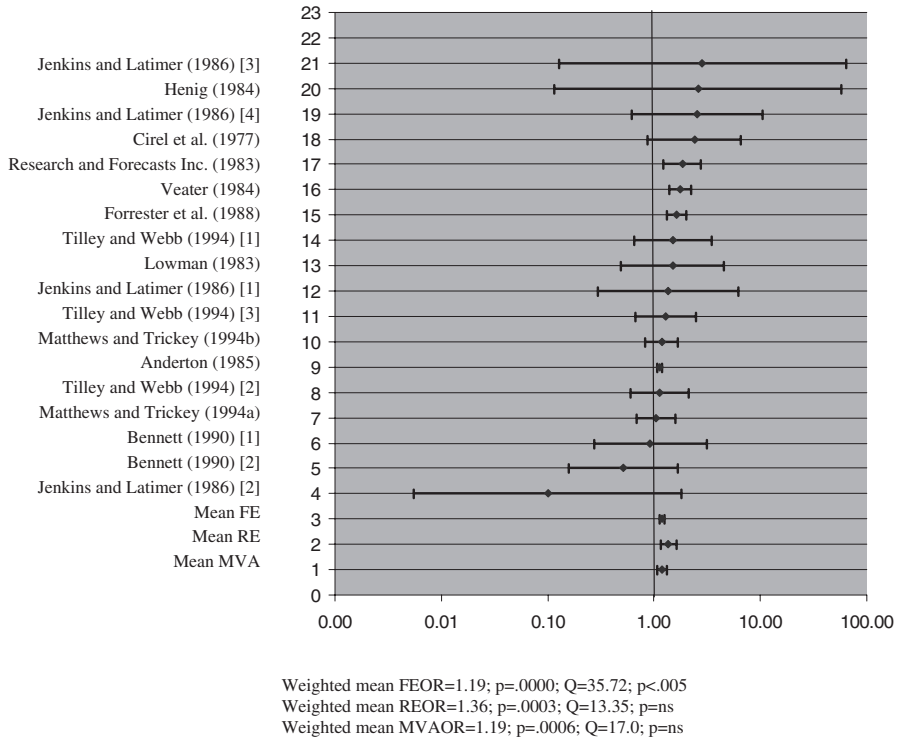

Notes: Odds ratios and confidence intervals shown on a logarithmic scale.

Bron: figuur van Bennett e.a., 2006, p. 450.

De meta-analyse van Bennett e.a. legt bloot dat burgerwachten kunnen bijdragen aan significante reducties in criminaliteit. Het pessimistische beeld over de Neighbourhood Watch van eerdere, beperktere overzichtsstudies zoals die van Sherman (1997), moet dus worden bijgesteld. Toch kunnen kwantitatieve meta-analyses – waarbij louter wordt gekeken naar óf de onderzochte maatregel in de meeste gevallen werkt – variaties in uitkomsten niet verklaren. Het blijft onduidelijk onder welke condities de NW (in)effectief is. Een blik op de gesloten hoog-laag diagrammen van figuur 3.4 leert immers dat de sterkte van het effect van de NW uiteen kan lopen, en soms zelfs overslaat naar een negatief resultaat. Om Bennett c.s. te citeren: 'It is not immediately clear why neighbourhood watch is associated with a reduction in crime.' (Bennett e.a., 2006: 454).

Wellicht hangt het succes van de burgerwacht af van de mate van criminaliteit in de wijk (laag, gemiddeld of hoog) en het vertrouwen dat bewoners hebben in ondersteunende instanties. Vergelijkend onderzoek van McConville en Shepherd (1992) onder bewoners van drie verschillende politiedistricten in Groot-Brittannië, suggereert dat het draagvlak voor een Neighbourhood Watch

groter is in middenklassewijken met relatief lage niveaus van objectieve en subjectieve veiligheid. Voor een burgerwacht is in dergelijke gebieden echter weinig eer te behalen in termen van een verbetering van de leefbaarheid. Hope (1995) vond in dit verband dat in de 'echte' probleemwijken (*high-crime areas*), bewoners nauwelijks bereid zijn een NW te organiseren. Volgens Hope wordt dit deels veroorzaakt door het relatief lage vertrouwen dat bewoners in dergelijke wijken doorgaans hebben in elkaar en in buurtinstanties (zie voor een soortgelijke argumentatie Van Dijk & Koekkoek, 2011: 20). Liddle en Gelsthorpe (1994) benadrukken dat niet zonder meer verwacht kan worden dat bewoners in kwetsbare gebieden zich aanmelden voor een burgerwacht. Men wijst vooral op het hoge niveau van vertrouwen in lokale instanties dat hiervoor is vereist, met name het vertrouwen in de politie. Het welslagen van een NW is volgens Liddle en Gelsthorpe namelijk niet alleen een zaak van burgers, maar vereist toewijding van alle betrokken wijkinstanties op verschillende niveaus. Mede omdat burgerwachten niet altijd geëquipeerd zijn om gesignaleerde wijkproblemen zelf op te lossen.

Het zou ook kunnen dat positieve resultaten van de NW in de analyse van Bennett c.s. voortkomen uit een lichte *selection bias*. Mogelijk hebben wijken met assertievere bewoners of een sterkere sociale infrastructuur een grotere kans om geselecteerd te worden voor een burgerwacht-aanpak. Deze voorsprong in *human capital* – hoe beperkt ook – zou een deel van het positieve effect in het experimentgebied kunnen verklaren (zie voor een discussie over *selection biases* Wilson e.a., 2006). Bedenk dat in het onderzoek van Bennett e.a. slechts 11 van de 43 evaluaties een onderbouwde koppeling konden maken tussen experiment- en controlegebied op basis van overeenkomstige wijkkenmerken. En zolang cruciale variabelen van experiment- en controlegebied, uitgezonderd de onderzochte maatregel, niet helemaal gelijk kunnen worden getrokken, kunnen alternatieve verklaringen voor gevonden effecten nooit helemaal worden weggestreept.

Daar komt bij dat de meta-analyse van Bennett e.a. louter een positieve invloed van de NW rapporteert op *feitelijke* criminaliteit. Aspecten van subjectieve veiligheid liet men buiten beschouwing. Er zijn echter aanwijzingen dat de inzet van de NW het veiligheidsgevoel van bewoners negatief kan beïnvloeden (Skogan, 1990; McConville & Shepherd, 1992). Mogelijk geeft – onder vooralsnog onbekende omstandigheden – de zichtbare aanwezigheid van burgerwachten andere bewoners een gevoel van kwetsbaarheid of bevestigt het in notoire achterstandswijken het beeld van de 'probleembuurt' (vgl. Laycock & Tilly, 1995). Dergelijke onbedoelde en onwenselijke neveneffecten relativeren het aantoonbare succes van de NW in de reductie van *feitelijke* criminaliteit.

De plausibiliteit van Marokkaanse buurtvaderprojecten

Een uniek Nederlandse variant van de burgerwachten zijn de zogenoemde Marokkaanse 'buurtvaders'. Het eerste Nederlandse buurtvaderproject ontstond in april 1999 in Amsterdam-West. Aanleiding vormde het ordeverstorend

gedrag van groepen Marokkaanse jongens. Inmiddels bestaan er een kleine dertig buurtvaderprojecten. De methodebeschrijving op de online-databank van het Nederlands Jeugd Instituut (NJi) vermeldt geen Nederlandse effectiviteitsstudies naar buurtvaders.[9] Volgens De Gruijter en Pels (2005: 34) evalueren weliswaar verschillende gemeenten het project, maar worden de evaluaties uitgevoerd door personen die zelf betrokken zijn bij het project en niet door onafhankelijke onderzoekers. Aan de uitkomsten van deze gemeentelijke evaluaties gaat bovendien geen nulmeting vooraf, en ook wordt niet systematisch onderzocht wat de relatie is tussen de activiteiten van de buurtvaders en eventueel opgetreden verbeteringen. Zodoende zijn geen harde uitspraken mogelijk over de bijdrage van de vaders aan de leefbaarheid in de wijk.

Wel maakt sociaal wetenschappelijke kennis het mogelijk het vermeende belang van een gedeelde culturele achtergrond voor normoverdracht op waarde te schatten. Dit biedt aanknopingspunten om de plausibiliteit van de interventietheorie te toetsen. Zijn hinderlijke of criminele Marokkaanse jongeren inderdaad eerder geneigd hun gedrag aan te passen als zij worden aangesproken door een Marokkaanse buurtvader? Is daarbij sprake van rolmodelwerking in de buurt? En in hoeverre vormt de gedeelde culturele achtergrond van jongeren en volwassenen een voorwaarde voor succes?

De Gruijter en Pels (2005) namen zes buurtvaderprojecten onder de loep. Naast het oorspronkelijke project in Amsterdam (Slotervaart/Overtoomse veld), keek men naar ervaringen met buurtvaderprojecten in Den Bosch, Rotterdam, Den Haag, Huizen en Lelystad. Het betreft een beschrijvend onderzoek waarbij op basis van deskresearch (vooral gemeentelijke evaluaties) een overzicht wordt gegeven van de werking van de aanpak. De publicatie van De Gruijter en Pels is eerder bedoeld als inspiratiebron dan als kritische analyse. Hierdoor is mogelijk sprake van enige vooringenomenheid in de beoordeling van de aanpak, waardoor voorzichtig moet worden omgegaan met conclusies. Vanuit alle buurtvaderprojecten wordt evenwel een afname van de overlast door Marokkaanse jongeren gemeld (zie De Gruijter & Pels, 2005: 34-36). Twee buurtvaderprojecten (Amsterdam en Den Bosch) verwijzen hierbij naar de cijfers van de plaatselijke politie, die een reductie van het aantal incidenten laat zien. Indicaties over de impact van de buurtvaderprojecten uit andere steden zijn vrij mager onderbouwd. Zo wordt vanuit het Rotterdamse buurtvaderproject verwezen naar een peiling bij het NS-personeel en de spoorwegpolitie waaruit blijkt dat het Marokkaanse vadersproject CS 'een positieve bijdrage heeft geleverd aan de leefbaarheid en veiligheid op het CS'. Onduidelijk blijft op welke gegevens men dit baseert. In het projectverslag van het vaderproject in Huizen wordt opgemerkt dat er 'een daling te constateren is van overlastmeldingen bij de politie tijdens de uren dat de buurtvaders hun ronde maken'. Ook merken een aantal steden op dat de buurtvaders 'meer en meer' herkend worden als aanspreekpunt voor jongeren, maar ook voor instanties die jongeren willen

9 www.nji.nl, geraadpleegd op 31-01-2012.

bereiken. De verwachting van de betrokken gemeenten is dat dit indirect zal bijdragen aan het verder terugdringen van de overlast. De gemeente Huizen zette bovendien een tevredenheidsonderzoek uit in de wijk. Hieruit bleek dat de meeste mensen vonden dat de overlast binnen de wijk was afgenomen, hoewel ongewis blijft of de respondenten tijdens het invullen van de enquête ook een koppeling maakten met de inzet van de buurtvaders.

Volgens Van Noije en Wittebrood (2009: 69) wordt 'buurtcoaching' waarbij natuurlijke mentors risicojongeren begeleiden (niet te verwarren met professionele straatcoaches) internationaal als veelbelovend aangemerkt. Vooral in de Verenigde Staten heeft de laatste jaren de idee postgevat dat peers en volwassenen in de buurt, op school en in de sportvereniging misschien wel meer invloed uitoefenen op het gedrag van kinderen en adolescenten dan ouders (zie o.a. Atkins & Hart, 2003; Chalk en Phillips, 1996; en vooral Harris, 1998). Criminologisch onderzoek van Welsh en Hoshi (2002) laat zien dat jongeren minder delinquent of antisociaal gedrag vertonen wanneer niet-professionele vrijwilligers als positieve rolmodellen tijd met hen doorbrengen en constructieve, niet-veroordelende feedback geven (zie in dit verband ook de overwegend positieve resultaten van mentoring en coachingsprojecten; Allen & Alby, 2007). De constructieve benadering van de Marokkaanse buurtvaders vertoont enige gelijkenis met die van buurtcoaching of 'community mentoring', maar zoals Van Noije en Wittebrood terecht opmerken, ligt bij de buurtvaders de prioriteit meer bij surveilleren dan bij tijd doorbrengen met de jongeren. In die zin is de vergelijking wat geforceerd, en gaan conclusies over de werkzaamheid van buurtcoaching (nadruk op leereffecten) dus niet zonder meer op voor die van buurtvaderprojecten (nadruk op toezicht).

In hoeverre vormt de gedeelde culturele achtergrond een voorwaarde voor succes in normoverdracht tussen Marokkaanse lastpakken en buurtvaders? Gemeentelijke evaluaties en de studie van De Gruijs en Pels geven hierover geen uitsluitsel. Recent veldonderzoek van Boutasmit (2012) in de Haagse Schilderswijk suggereert dat Marokkaanse buurtjongeren meer sympathie kunnen opbrengen voor Marokkaanse buurtvaders dan voor overwegend autochtone buurtpreventieteams (BPT's). Uit de interviews die Boutasmit hield met de jongeren (20) rijst het beeld van begripvolle buurtvaders tegenover chicanerende BPT's. Daarbij lijken gedeelde culturele aspecten soms een positieve invloed uit te oefenen op het gedrag van de jongeren (door andere manieren van aanspreken door de buurtvaders en nauwkeuriger interpretatie van collectief gedrag van Marokkaanse jongeren in de publieke ruimte). Maar tegelijkertijd gaven verscheidene jongeren in de interviews aan dat een gedeelde achtergrond geen rol speelde in een eventuele aanpassing van hun gedrag.

Veel sociaalwetenschappelijk onderzoek relativeert het belang van een gedeelde culturele achtergrond voor normoverdracht tussen adolescenten en volwassenen. Empirisch onderzoek naar het effect van mentoring, waarbij een maatschappelijk geslaagde volwassene een risicojongere begeleidt, laat zien dat de

invloed van de culturele achtergrond op de relatie tussen jongere en volwassene vaak wordt overschat. Zo blijken 'mono-culturele' mentorkoppels doorgaans niet succesvoller in termen van een verbeterde gedragsontwikkeling van de jongere of een betere kwaliteit van de relatie, dan etnisch gemengde koppels (zie Herrera e.a., 2000). De laatste jaren is bovendien van sociologische zijde gewaarschuwd voor een te rigide opvatting van het begrip 'cultuur', als een verschijnsel dat het menselijk handelen tot in detail zou bepalen (zie o.a. Snel, 2003), of zou opereren op basis van een eenzijdige attributie van incompatibiliteit (Schinkel, 2007). Tijdens sociale interacties speelt de culturele programmering van mensen soms een rol, maar het is belangrijk te beseffen dat het in de eerste plaats mensen zijn die elkaar ontmoeten, en niet 'culturen' (Hoffman & Arts, 1994). Het belang dat in dit verband wordt gehecht aan de inzet van *Marokkaanse* vaders in buurtvaderprojecten ademt wellicht te sterk een dergelijk statisch cultuurbegrip, omdat het impliceert dat Marokkaanse probleemjongeren alleen succesvol kunnen worden aangesproken door leden van de 'eigen' cultuur.

De antropoloog Van Gemert (2002) wees daarbij op een contradictie in de premisse van de buurtvaderprojecten. De exclusieve inzet van Marokkaanse vaders wordt vaak gelegitimeerd door de aanname dat Marokkaanse jongens ontspoord raken door de vermeende spagaat tussen culturen ('Marokkaans' thuis, 'Nederlands' op straat). Traditionele socialiserende instituties als het gezin en de moskee zouden er niet in geslaagd zijn aansluiting te vinden bij de tweede generatie, hetgeen deels als verklaring wordt opgevoerd voor de problemen met Marokkaanse jongens in de publieke ruimte. Buurtvaders zouden in dit 'pedagogisch vacuüm' zijn gesprongen om jongeren op het rechte pad te brengen (De Gruijter & Pels, 2005). Maar waarom, zo vraagt Van Gemert zich af, zouden ontspoorde Marokkaanse jongens wel naar de buurtvaders luisteren maar niet naar hun eigen vaders? Volgens Werdmölder (2005) ligt de potentie van de projecten vooral in de verwachting dat de politie en het welzijnskader door de vaders een gemakkelijker toegang krijgen tot de Marokkaanse gemeenschap. Hierdoor kunnen ook zij eerder worden ingezet bij oplopende irritaties en conflicten in de buurt waarbij Marokkaanse jongeren betrokken zijn. Afgaande op Werdmölders suggestie is het dus niet uitgesloten dat de afname van incidenten die gemeenten rapporteren, veroorzaakt wordt door een effectievere inzet van politie en instanties, en niet doordat Marokkaanse buurtwachten een grotere invloed hebben op de jongeren dan 'autochtone' instituties. Vanuit die optiek bekeken hebben de buurtvaders weliswaar potentie als sociale ambassadeurs of gatekeepers, (en kan hun inzet wellicht als waardevol of zelfs werkzaam worden bestempeld), maar verloopt hun uitwerking niet via de causale schakels die daarbij worden verondersteld.

3.3. Conclusies

Uit de wetenschappelijke literatuur kunnen enkele conclusies worden getrokken over de bijdrage van burgerbestuur en buurttoezicht aan de leefbaarheid in de wijk. De wetenschappelijke uitkomsten zijn echter verre van eenduidig. Het beschikbare onderzoek naar de vermeende bijdrage van de activering van bewoners vertoont niet zelden hiaten en laat vaak gemengde resultaten zien. Het moge duidelijk zijn dat dit een adequate toetsing van onderliggende aannames en causale veronderstellingen bemoeilijkt. Per interventietheorie volgen evenwel de voornaamste bevindingen.

- Interventietheorie 2a: informatieoverdracht van bewoners naar instanties

Probleemdefinitie: kennis om leefbaarheidsproblematiek doelgericht aan te pakken dringt onvoldoende door tot instanties, hiervoor is assistentie van bewoners nodig. Bewoners zijn logische 'ogen en oren' van de straat.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Inzet van bewonersvertegenwoordiging** → informatie van bewoners verhoogt kennis over leefbaarheidsproblematiek bij professionele partners → aanpak buurtinstanties wordt doelgerichter → overlast, kleine criminaliteit en verloedering nemen af → leefbaarheid neemt toe

Het effect van op informatieoverdracht gerichte vormen van burgerbestuur op de leefbaarheid van de wijk blijkt moeilijk in te schatten. Het beperkte onderzoek dat dit via quasi-experimenteel ontwerp expliciet getracht heeft te meten, toont uiteenlopende resultaten. Informatie-uitwisseling met politie en andere wijkinstanties lijken het veiligheidsgevoel van bewoners te vergroten. Maar deze effecten zijn in het algemeen bescheiden, en treden lang niet bij elke sociale veiligheidsfactor op (zie Wycoff en Skogan; Skogan en Hartnett, 1997). Voorts is er weinig bewijs dat de input van bewoners resulteert in feitelijke reducties van criminaliteit en wanorde. Genoemde onderzoeken rapporteren niet of nauwelijks veranderingen in feitelijke criminaliteit als gevolg van formele interactietrajecten tussen bewoners en instanties. Indien hier wel aanwijzingen voor zijn, zijn harde causale relaties beperkt aantoonbaar. De experimentele studie van Skogan en Hartnett naar het effect van CAPS in Chicago vond weliswaar een grotere afname van sommige aspecten van fysieke wanorde in CAPS-wijken ten opzichte van controlewijken (o.a. grafitti en straatvuil), maar voor enkele overige fysieke indicatoren (bijv. vandalisme) en voor sociale wanorde waren de resultaten gemengd of statistisch niet significant. En hoewel de studie van Wycoff en Skogan in Wisconsin een grotere arbeidstevredenheid onder agenten registreerde als gevolg van het intensievere contact met bewoners, is het onmogelijk om vast te stellen of de input van bewoners de kennis

verhoogde over leefbaarheidsproblematiek, zodanig dat het een doelgerichtere aanpak van de politie mogelijk maakte.

De 'nettobijdrage' van bewonersinput aan de leefbaarheid van de wijk lijkt dus beperkt. Dit wil echter niet zeggen dat de informatieoverdracht van bewoners naar instanties moet worden bestempeld als een ineffectieve strategie. Evenmin rechtvaardigt het de conclusie dat het *onwaarschijnlijk* is dat dergelijke arrangementen leiden tot een doelgerichtere aanpak van wijkinstanties. De toetsing verschaft namelijk aanwijzingen dat de geringe effectiviteit van deze aanpak het gevolg is van een inadequate uitvoering van de interventie. Anders gezegd: de arrangementen waarin bewonersactivering in wijkveiligheid in de praktijk doorgaans worden vormgegeven, missen mogelijk een effectief ontwerp. Het kwalitatieve onderzoek naar bewonersvertegenwoordiging in Nederland laat – weinig verwonderlijk – zien dat de logica van de burger doorgaans een andere is dan die van professionele instanties (Lub e.a., 2009; Van Marissing & Boutellier, 2011; Van Marissing e.a., te verschijnen). Bewoners en professionals spreken vaak niet dezelfde taal en interpreteren wijkproblemen soms verschillend. Het mag geen verbazing wekken dat dit een obstakel vormt voor een vruchtbare samenwerking. Daarnaast toont het beschikbare actieonderzoek dat – indien er wél consensus bestaat over de aanpak van problemen – actieve bewoners zich vaak stukbijten op bureaucratische belemmeringen en inflexibiliteit van de kant van professionals. Zowel het onderzoek van Lub e.a. als dat van Boutellier en Van Marissing illustreren dat het hierdoor moeilijk is voor bewoners en professionals om tot een werkzaam overleg te komen. Dit verkleint natuurlijk de kans dat informatie van bewoners 'aankomt' bij instanties en vervolgens resulteert in doelgerichtere actie.

- Interventietheorie 2b: bewoners als eerst aangewezen actor om prioriteiten te stellen

Probleemdefinitie: professionele instanties (politie, stadstoezicht, reinigingsdienst, woningcorporatie) ontberen soms de lokale kennis die nodig is voor een doelmatige lokale leefbaarheidsaanpak. Bewoners weten het beste welke problemen er spelen in de wijk en zijn de eerst aangewezen actor om instanties van input te voorzien of beleidsprioriteiten te stellen.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

Burgerbestuur levert input aan buurtinstanties over leefbaarheidsthema's → bewoners stellen prioriteiten voor instanties → inzet buurtinstanties wordt doelgerichter → overlast, verloedering en kleine criminaliteit nemen af → leefbaarheid neemt toe

Het geraadpleegde onderzoek laat beperkt uitspraken toe over de geldigheid van de theorie die stelt dat wanneer burgers mogen bepalen welke wijkproblemen instanties aanpakken, dit bijdraagt aan een effectievere aanpak van leefbaarheidsproblemen (de premisse van de 'burgerbesturen'). In feite heeft alleen Skogan (2006) nadrukkelijk onderzocht of in achterstandswijken gestelde prioriteiten van bewoners een verschil maken in de levering van diensten door buurtinstanties. Zijn onderzoek suggereert dat wanneer buurtinstanties en bewoners serieus werk maken van een gezamenlijke aanpak van leefbaarheidsthema's, bewonersprioriteiten voor een groot deel kunnen samenvallen met geleverde diensten van instanties. De 'service delivery rates' van grafittiverwijdering en sleepdiensten voor achtergelaten auto's en de prioriteiten van CAPS-deelnemers, tonen een sterke positieve statistische samenhang. Echter, het is risicovol om hieruit te concluderen dat de betrokken instanties zich lieten leiden door de voorkeuren van bewoners. Correlatie is nog geen causatie. Mogelijk kwamen de buurtdiensten onafhankelijk van de zienswijzen van CAPS-deelnemers tot de conclusie om juist op deze punten extra actie te ondernemen. Ook maakt het onderzoek van Skogan onvoldoende inzichtelijk of hierdoor de leefbaarheid in de wijk feitelijk is verbeterd. In hoeverre politie en buurtinstanties bereid of in staat waren input van bewoners serieus te nemen en te integreren in hun lokale veiligheidsaanpak, blijft dus ongewis.

Ook het axioma dat bewoners logische 'ogen en oren' zijn van de wijk, moet enigszins worden gerelativeerd. Niet alleen bewoners en professionals hebben soms uiteenlopende interpretaties van wijkproblemen, ook bewoners onderling kunnen hierin verschillen. Zo bleken CAPS-participanten meer bezorgd over buurtproblemen dan bewoners die niet deelnamen aan de beat meetings. Indicatoren van fysieke en sociale wanorde alsmede vormen van kleine criminaliteit schatten zij aanzienlijk problematischer in dan hun niet-actieve buurtgenoten (zie figuur 3.1).

Deze bevinding heeft twee mogelijke implicaties. Ten eerste zou de grotere bezorgdheid van bewonersactivisten kunnen betekenen dat wanneer instanties zich in hun prioritering eenzijdig verlaten op de input van 'burgerbesturen', zij een onevenredig deel van hun activiteiten besteden aan zaken die voor de meerderheid van bewoners wellicht geen issue zijn. Zowel kwantitatieve als kwalitatieve studies in Nederlandse en Vlaamse achterstandswijken leggen bloot dat bewoners – al naar gelang hun demografische en biografische achtergrond – ieder op hun eigen manier aankijken tegen veiligheidsthema's in de publieke ruimte (De Leeuw & Van Swaaningen, 2011; Müller, 2011; Damen, 2010; Hardyns e.a., 2010). Tegelijkertijd zou de grotere bezorgdheid van bewoners die zitting hebben in de burgerbesturen ervoor kunnen zorgen dat de geprioriteerde problemen niet in de bureaula verdwijnen van stedelijke instanties. Uit de vorige toetsing (deel 2: 'Herstel van het sociaal weefsel') bleek dat intrinsieke motivatie en individueel plichtsbesef belangrijke determinanten zijn van bewonersactivisme. Het ligt dus in de rede dat de actieve bewoners die wanordelijkheden of vormen van kleine criminaliteit als problematischer

taxeren, ook eerder geneigd zijn betrokken instanties hierover extra op de huid te zitten.

- Interventietheorie 2c: vergroten informeel toezicht door buurtinterventieteams

Probleemdefinitie: capaciteit buurtinstanties (politie, stadstoezicht etc.) schiet te kort voor de aanpak kleine criminaliteit, overlast en verloedering. Ook bewoners moeten hieraan bijdragen. Een wijk waarin sprake is van actieve sociale controle kent bovendien minder overlast en verloedering, zo is de gedachte.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Inzet buurtinterventieteams** → vrijwillige buurtwachten houden toezicht en spreken andere bewoners aan op normoverschrijdend gedrag → gelegenheid tot overlast en kleine criminaliteit wordt beperkt → minder overlast en criminaliteit → leefbaarheid neemt toe

De uitkomsten van Nederlandse evaluaties naar menselijk toezicht in de publieke ruimte zijn verre van eenduidig. De quasi-experimentele studies uit de jaren negentig die uitspraken toelaten over de effectiviteit ervan, tonen uiteenlopende resultaten. De studie van Hesseling e.a. (1991) naar de bijdrage van huismeesters vond wel een effect op aspecten van objectieve veiligheid, maar niet op subjectieve veiligheid. In de evaluatie van OV-controleurs van Bieleman en Snippe (1995) was dit resultaat precies omgekeerd. Zij vonden wel een effect op aspecten van subjectieve veiligheid, maar niet op objectieve veiligheid. Het onderzoek van Van Overbeeke (1996) naar de inzet van professionele flatwachten in de Bijlmer leverde eveneens een significante verbetering op van de veiligheidsbeleving. Maar ook Van Overbeeke signaleerde geen verbetering van feitelijk slachtofferschap en fysieke wanorde. De voor zover bekend enige experimentele Nederlandse studie naar formeel bewonerstoezicht van Veghel en Wassenberg (1999) in de Bijlmer, registreerde vooral positievere percepties onder bewoners omtrent 'schoon en heel'. Maar analyse van het feitelijke aantal vernielingen en meldingen van vandalisme bracht geen noemenswaardige verschillen aan het licht tussen experimentflat en controleflats. Wel nam in de onderzochte periode het slachtofferpercentage in de experimentflat meer af dan in de controleflats, maar niet duidelijk is of dit een statistisch significante ontwikkeling betrof.

De meta-analyse van Bennett e.a. (2006) naar de werkzaamheid van de Neighbourhood Watch (NW) geeft een ordelijker beeld. Meer dan de helft van de 43 evaluaties die zij verzamelden, leverde een positief resultaat op, dat wil zeggen een grotere reductie of kleinere toename in criminaliteit ten opzichte van de controlewijk. De statistische berekeningen van Bennett e.a. laten bovendien zien dat de gemiddelde effectgrootte – dus de relatieve impact van de

burgerwachten op de wijkveiligheid – aanzienlijk is. Gemiddeld nam bij de evaluaties met een positief resultaat, de criminaliteit in de controlegebieden (waar geen NW plaatshad) met 36 procent meer toe dan in de experimentgebieden (waar wel NW plaatshad). Dit is een zeer robuust percentage en bovendien een significant verschil. Hoewel de meta-analyse ook aantoont dat in sommige gevallen de NW geen of een negatief resultaat oplevert, en de sterkte van het effect kan variëren, kunnen we op zijn minst concluderen dat burgerwachten aanzienlijke reducties in criminaliteit tot stand kunnen brengen.[10] Onder welke condities het werkt en waarom het soms een negatieve invloed heeft op criminaliteit of het veiligheidsgevoel van bewoners (zie Skogan, 1990; McConville & Shepherd, 1992), blijft echter onduidelijk.

Het ontbreekt vooralsnog aan gedegen kwalitatief onderzoek dat inzicht geeft in processen en omstandigheden. Waarom werkt de Neighbourhood Watch in de meeste gevallen? Onder welke condities sorteert het een averechts effect? En hoe verhoudt zich de informele, vrijwillige inzet van buurtwachten in het terugdringen van normoverschrijdend gedrag tot de inzet van professionele toezichthouders (bijv. politie, stadswachten)? De afwezigheid van interpretatief onderzoek dat dergelijke vragen verkent, maakt het lastig de interventietheorie te toetsen. De causale mechanismen achter de werkzaamheid van de aanpak blijven grotendeels verborgen. Immers, in theorie kunnen buurtpreventieteams op minstens vier verschillende manieren bijdragen aan reducties van criminaliteit en wanorde. Zichtbare surveillance kan dienen als *afschrikmiddel* (Rosenbaum, 1987). Criminelen of overlastgevers denken misschien twee keer na voor zij een overtreding begaan wanneer de publieke ruimte actief wordt gecontroleerd door bewoners. Burgerwachten kunnen ook de *gelegenheid* tot criminaliteit *beperken* door bijvoorbeeld andere bewoners voor te lichten over veiligheidsmaatregelen in en rond het huis (Cirel e.a., 1977). Een derde mogelijkheid is dat burgerwachten criminaliteit indirect doet afnemen door de politie van *informatie* te voorzien over verdachte activiteiten of overlastgevers (Clarke en Hough, 1984). En tot slot is *directe interventie* een potentiële succesfactor, waarbij de burgerwacht gewenste gedragsnormen afdwingt door actieve sociale controle (Greenberg e.a., 1985).

Het beschikbare onderzoek maakt niet duidelijk welke van de vier factoren het succes van de NW verklaart. Het blijft dus vooralsnog onduidelijk of de beoogde sociale controlefunctie van burgerwachten – een gedachtegang die populair is in Nederland en de kern vormt van voorliggende interventietheorie – zich materialiseert op straatniveau. Onderzoek van Bennett (1990) en McConville en

10 Opmerkelijk genoeg concluderen de SCP-onderzoekers Van Noije en Wittebrood in het rapport *Sociale veiligheid ontsleuteld* (2008) dat van alle maatregelen om de sociale veiligheid in woongebieden te vergroten, het 'vrij duidelijk is dat de Neighbourhood Watch geen effect heeft op de criminaliteit' (Van Noije & Wittebrood, 2008: 137). Men negeert hier echter de meta-analyse van Bennett e.a. en baseert zich louter op de verzamelstudie van Sherman & Eck (2002), die slechts vier Amerikaanse evaluaties raadpleegden.

Shepherd (1992) suggereert echter dat de derde hypothese – de NW als informatiekanaal – onwaarschijnlijk is. Bennett analyseerde het aantal meldingen van Londense burgers over criminaliteit en overlast. Om te bepalen of de NW hierin enig verschil maakte, vergeleek hij het meldingspercentage van wijken met buurtwacht met die van wijken zonder burgerwacht. Zeven maanden na de implementatie van de burgerwachten was er geen noemenswaardig verschil tussen de verschillende districten in het aantal meldingen van burgers naar instanties over overlast, criminaliteit of verdachte activiteiten. Bewoners in NW-wijken informeerden *elkaar* waarschijnlijk evenmin vaker over deze zaken. Bennett ontdekte bijvoorbeeld dat in de wijken mét burgerwacht, het intralokale telefoonverkeer zeven maanden na de formatie van de teams significant was afgenomen (in de wijk Wimbledon zelfs met 26%). Uit de studie van McConville en Shepherd (1992), die interviews afnamen met enkele honderden agenten en bewoners in verschillende NW gebieden, bleek dat de politie zelden bruikbare informatie doorkreeg van de burgerteams. Deels werd dit veroorzaakt doordat bewoners en agenten verschillende percepties hadden van de wijkproblemen. Niet altijd bestempelde de burgerwacht bepaalde deviante gedragingen als 'verdacht' of 'overlastgevend' waardoor zij ook geen noodzaak voelde tot melding van deze zaken.

- Interventietheorie 2d: aanpak overlast Marokkaanse jongeren door buurtvaders

Probleemdefinitie: in veel probleemwijken wordt een buitenproportioneel deel van de overlast veroorzaakt door jongeren van Marokkaanse afkomst. Bejegening van jongeren door 'witte' instanties schiet te kort of werkt averechts.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Inzet van Marokkaanse buurtvaders** → buurtvaders hebben beter begrip van de leefwereld van Marokkaanse jongeren vanwege gedeelde culturele achtergrond → probleemjongeren zijn eerder geneigd te luisteren naar buurtvaders → overlastgevend gedrag neemt af → leefbaarheid neemt toe

Vooralsnog zijn geen effectiviteitsstudies verricht naar Marokkaanse buurtvaderprojecten. Diverse gemeentelijke evaluaties rapporteren echter positieve resultaten. Maar deze conclusies zijn gebaseerd op anekdotisch bewijs (zelfrapportage van direct betrokkenen) of *circumstantial evidence*, dat wil zeggen buurtstatistieken die alleen een samenhang registreren tussen een afname van overlast en de inzet van buurtvaders, maar niet de relatie tonen tussen de activiteiten van de buurtvaders en de opgetreden verbeteringen. Ondanks de bekendheid en lange looptijd van het initiatief 'buurtvaders', ontbreekt het dus nog altijd aan gedegen onafhankelijk onderzoek naar de uitwerking ervan. Het is daardoor niet mogelijk om op basis van de empirie harde uitspraken te doen over de geldigheid van de onderliggende theorie van buurtvaderprojecten.

Kijken we echter naar de aannames, dan pleiten een aantal zaken zowel in het voordeel als in het nadeel van de theorie. Ten eerste laat onderzoek zien dat wanneer niet-professionele vrijwilligers als positieve rolmodellen tijd doorbrengen met delinquente of gedragsproblematische jongeren, deze jongeren prosocialer gedrag gaan vertonen (Welsh & Hoshi, 2002; Allen & Alby, 2007). De constructieve benadering van de Marokkaanse buurtvaders vertoont enige gelijkenis met buurtcoaching en mentoring, hoewel bij de buurtvaders de prioriteit meer ligt op surveilleren dan op tijd doorbrengen met de jongeren (Van Noije & Wittebrood, 2009). Het veldonderzoek van Boutasmit in de Haagse Schilderswijk illustreert daarbij dat Marokkaanse jongeren doorgaans meer begrip kunnen opbrengen voor buurtvaders dan voor andere vormen van informele buurtsurveillance.

Toch kan men de vraag stellen in hoeverre Marokkaanse buurtvaders überhaupt fungeren als rolmodel voor overlastgevende en hinderlijke Marokkaanse jongens. Voor criminele jongeren van de 'harde kern' lijkt dit onwaarschijnlijk. Zo merkte Ahmed Aboutaleb, eerder directeur van Forum en thans burgemeester van Rotterdam, al eens op dat 'jongens die gewend zijn om vijfhonderd of duizend gulden per dag te verdienen, zich niet door een vriendelijke vader laten ompraten om timmerman te worden.'[11] Maar ook de aanname dat Marokkaanse buurtvaders in een 'pedagogisch vacuüm' zijn gesprongen stuit op logische bezwaren. Het is immers niet evident dat Marokkaanse jongeren die thuis ontspoord raken en daardoor hun heil op straat zoeken, wel naar de buurtvaders luisteren maar niet naar hun eigen vaders (Van Gemert, 2002). En tot slot relativeert sociaalwetenschappelijk onderzoek het belang van een gedeelde culturele achtergrond voor normoverdracht tussen adolescenten en volwassenen (zie o.a. Herrera, 2000). Ook vanuit een meer abstract sociologisch perspectief kunnen kanttekeningen worden geplaatst bij de vermeende noodzaak tot de inzet van etnisch Marokkaanse vaders: buurtvaderprojecten gaan wellicht te sterk uit van een discutabel statisch cultuurbegrip, omdat ze impliceren dat Marokkaanse probleemjongeren alleen succesvol kunnen worden aangesproken door leden van de 'eigen' cultuur.

11 In: *Metro* 18-05-2000.

4 Particuliere wijkbeveiliging: de straatcoaches

In Nederland is in een kort tijdsbestek het fenomeen van de 'straatcoach' opgekomen. Straatcoaches – ook wel particuliere toezichthouders genoemd – zijn professionele beveiligers die zichtbaar op straat aanwezig zijn en tot doel hebben overlast terug te dringen. De methode startte in 2006 in het Amsterdamse stadsdeel Slotervaart en heeft inmiddels in tientallen andere Nederlandse steden navolging gekregen. Het idee is dat de coaches sociale controle uitoefenen op die plekken waar bewoners hiertoe niet in staat zijn (omdat de overlast te grimmig is), of waar structurele controle door politie en stadstoezicht niet haalbaar is. Het Ministerie van Veiligheid en Justitie onderscheidt drie typen: de *straatwachter* die grenzenstellend optreedt (1), de *intensieve coach* die perspectief biedt (2), en de *straathoekwerker* die als ambulant jongerenwerker optreedt (3). Gezien het onderhavige thema van leefbaarheidsproblematiek in de publieke ruimte, staat in deze studie vooral type 1 centraal, en in mindere mate type 3.

Verschillende steden zijn de afgelopen jaren via de inzet van straatcoaches begonnen met een 'intensievere aanpak' van sociale veiligheidsproblemen, vooral met het oog op vermindering van jeugdoverlast. De methode is echter niet onomstreden. Sommige bestuurders en politici twijfelen openlijk aan het nut van de – vaak dure – toezichthouders.[12] Discussiepunt is ook of de coaches externe professionals moeten zijn, of juist lokale krachten die bekend zijn met de wijk. Uit een analyse van de subsidieaanvragen van 22 gemeenten van het vakblad *Binnenlands Bestuur* in 2010, bleek dat nagenoeg elke gemeente hieraan een eigen invulling geeft. Sommige steden willen coaches die uit de wijk komen, andere steden prefereren juist beveiligers van buiten. Zo stopte Gouda voorjaar 2011 met de inzet van straatcoaches tegen overlastgevende Marokkaanse jongeren. Volgens de gemeente bouwden de straatcoaches van het ingehuurde beveiligingsbedrijf onvoldoende contacten op met jongeren en bewoners en

12 Zo kost de inzet van straatcoaches de gemeente Utrecht jaarlijks 2,8 miljoen euro (zie 'Evaluatie Straatcoaches in Utrecht', 2011, p. 28) en de gemeente Almere 900.000 euro per jaar (zie Janssen & Huisman, 2011: 5). Amsterdam subsidieert de straatcoaches met 6,4 miljoen euro. Bovendien stelde in 2010 de minister van Wonen, Wijken en Integratie 7 miljoen euro beschikbaar voor straatcoaches en gezinsmanagers, een bedrag dat bovenop eventuele gemeentelijke budgetten kwam (Van Marissing, 2010: 10).

verwees men te weinig door naar hulpverleningsinstanties. Anderzijds klinkt juist kritiek dat 'lokale' straatcoaches het wangedrag van overlastgevende jeugd doorgaans onvoldoende aanpakken. Onderlinge bekendheid met de jongeren zou een 'ons kent ons' sfeer in de hand werken, wat het grenzenstellend optreden van de coaches zou ondermijnen.[13]

Dit type interventie gaat in beginsel uit van drie theorieën. Theorie 3a veronderstelt dat op sommige plekken (de zgn. *hotspots*) de ernst van de overlastproblematiek te ver reikt voor informeel burgertoezicht. Hierdoor zou professionele inzet van straatcoaches genoodzaakt zijn. Theorie 3b ziet straatcoaches als zinvolle compensatie voor capaciteitstekorten bij de politie en/of gemeentelijk stadstoezicht. Theorie 3c, ten slotte, stelt de alternatieve aanpak van de coaches centraal: straatcoaches zijn met opzet geen politieagenten of boa's, en hun socialere aanpak en inlevingsvermogen (vandaar de benaming straat*coach*) zou bij toezicht- en handhavingstaken een gunstige invloed uitoefenen op het gedrag van overlastgevers.

- Interventietheorie 3a: straatcoaches als speerpunt in de aanpak van overlast

Probleemdefinitie: op sommige plekken reikt de ernst van de overlast te ver om een beroep te doen op het zelfreinigend vermogen van bewoners. Inzet straatcoaches vergroot formele sociale controle.

Interventietheorie:

Inzet straatcoaches → straatcoaches zijn beter geëquipeerd om overlastgevers aan te spreken dan bewoners → straatcoaches spreken overlastgevers aan → overlast in de buurt neemt af → leefbaarheid neemt toe

- Interventietheorie 3b: straatcoaches als compensatie voor capaciteitstekort politie/stadstoezicht

Probleemdefinitie: Capaciteit politie en stadstoezicht schiet te kort voor structurele aanpak kleine criminaliteit en buurtoverlast.

Interventietheorie:

Inzet straatcoaches → inzet straatcoaches is door hun frequente aanwezigheid doelmatiger dan politie/stadstoezicht → straatcoaches zijn vaker in staat overlastgevers aan te spreken en doen dit ook → overlast, kleine criminaliteit en illegale activiteiten nemen af → leefbaarheid neemt toe

13 Zie bijv. 'Straatcoaches veroorzaken soms zelf overlast', *Trouw* 05-03-2011; 'Kritiek VVD op straatcoaches', *Brabants Dagblad* 02-12-2011.

- Interventietheorie 3c: straatcoaches als alternatieve aanpak

Probleemdefinitie: In de relatie tussen politie, stadstoezicht of bewoners enerzijds en straatjongeren anderzijds heerst vaak onbegrip. Straatcoaches zijn door hun inlevingsvermogen en sociale vaardigheden beter in staat op een positieve manier tot (overlastgevende) jongeren door te dringen.

Interventietheorie:

Inzet straatcoaches → coaches zetten bij het aanspreken van ongepast gedrag jongeren sociale vaardigheden in → alternatieve benadering zorgt voor grotere gedragsverandering → overlast neemt af → leefbaarheid neemt toe

Recentelijk hebben diverse Nederlandse steden de inzet van straatcoaches geëvalueerd. In een poging een en ander te synthetiseren, wordt in het navolgende eerst stilgestaan bij de uitkomsten van deze Nederlandse evaluaties (Bouscher e.a., 2008; Hulshof, De Groot & Priem, 2010; Janssen & Huisman, 2011; Evaluatie Straatcoaches Utrecht, 2011; Van Wijk, 2011; Van Marissing, 2010; Dienst Onderzoek & Statistiek Hoogeveen, 2011). De meeste studies combineren kwalitatief onderzoek (veelal analyse van dagrapportages van de coaches en interviews met betrokkenen) met een analyse van bewonersenquêtes en cijfers over geregistreerde en ervaren overlast (gemeten naar de periode dat de coaches actief waren). Sommige evaluaties zijn afkomstig van commerciële onderzoeksbureaus, andere zijn uitgevoerd door de gemeenten zelf. Daarna volgen inzichten van (internationale) academisch-wetenschappelijke studies naar commerciële beveiligers in de publieke ruimte. Daarbij kijken we in het bijzonder naar wat er in wetenschappelijke zin bekend is over hun bijdrage in woongebieden (*private security patrols in residential areas*). De oogst is op dit punt echter beperkt: een systematic review van Welsh e.a. (2010), een Britse casestudie naar het functioneren van particuliere toezichthouders (Noaks, 2000) en een Nederlandse studie naar de meningsvorming van Amsterdammers over particuliere beveiligers in de publieke ruimte (Van Steden & Roelofs, 2009). Ter verdieping zijn enkele referenties van besproken studies nagetrokken. In totaal zijn 30 bronnen geraadpleegd.

Voor de bespreking van de literatuur zijn de volgende vragen richtinggevend.

1. Zijn er aanwijzingen dat de inzet van straatcoaches buurten veiliger en leefbaarder maakt? (en zo ja, hoe plausibel is het dat eventueel geregistreerde verbeteringen rond overlast kunnen worden toegeschreven aan hun specifieke aanwezigheid?)

2. Welke contextfactoren spelen een rol bij de mate waarin commerciële beveiligers bereid of in staat zijn overlastgevers effectief aan te spreken in de publieke ruimte?

3. Hoe ziet de interactie tussen commercieel ingehuurde toezichthouders en publieke/private partijen eruit (politie, stadstoezicht, jongeren, volwassen bewoners)?

4. In welke mate moeten straatcoaches 'aansluiting' hebben bij de wijk om effectief te kunnen opereren? (wat is logischer: externe of lokale krachten?)

4.1. Een synthese van Nederlandse evaluaties van straatcoaches

Amsterdam
Adviesbureau Twynstra Gudde voerde de eerste evaluatie uit van straatcoaches in Nederland (Bouscher e.a., 2008). Men verrichtte een 'resultatenonderzoek' naar toezichthouders in vijf Amsterdamse stadsdelen (Slotervaart, Osdorp, de Baarsjes, Noord en Zeeburg), gemeten naar de eerste twee jaar van hun inzet (2006-2008). Het doel van de straatcoaches was om 'problematische jeugdgroepleden' en hun ouders aan te spreken op gedrag en verder te begeleiden door middel van 'interventieteams' (samenwerking gezins- en straatcoaches). Zodoende moest men komen tot een afname van de overlast op straat. Concreet werd in het Amsterdamse bestuursakkoord 2006-2010 vastgelegd dat het aantal problematische jeugdgroepen in de stad in 2010 met 50 procent moest zijn teruggedrongen ten opzichte van de geconstateerde jeugdgroepen bij de nulmeting in 2005. In 2006 is daartoe de Stichting Aanpak Overlast Amsterdam (SAOA) opgericht. De straatcoaches zijn vervolgens door SAOA ingehuurd bij To Serve and Protect (TSAP), een commerciële beveiligingsorganisatie. In totaal zijn 25 'teams' (vermoedelijk duo's) van straatcoaches actief. Bouscher en collega's verzamelden beschikbare cijfers over overlastmeldingen en het veiligheidsgevoel in de betrokken gebieden en interviewden 17 betrokkenen over het functioneren van de coaches (o.a. vertegenwoordigers van SAOA, de politie en ambtenaren van stadsdelen).

Men analyseerde politiecijfers op wijkteamniveau over meldingen van jeugdoverlast en splitste deze naar kwartalen. Dit vanwege het feit dat de overlastmeldingen sterk afhankelijk zijn van de seizoensinvloeden (in de lente/zomer meer overlast dan in de herfst/winter). Tabel 4.1 geeft het aantal meldingen van jeugdoverlast per kwartaal weer in de periode 2006-2008 in de wijkteams waar straatcoaches actief zijn (district 2 en 5). De onderstreepte/cursief gearceerde overlastmeldingen markeren de start van de inzet van straatcoaches in het betreffende wijkteamgebied. Er is sprake van een wisselend beeld. Bij een aantal wijkteams is sprake van een afname van het aantal overlastmeldingen sinds de inzet van de toezichthouders. Vooral het wijkteam August Allebéplein, waar de straatcoaches het langst actief zijn, laat een verbetering zien. In de eerste twee kwartalen van 2008 is sprake van een aanzienlijke daling van het aantal meldingen in vergelijking met de eerste twee kwartalen van 2007 (bij elkaar opgeteld 226 meldingen in 2008 ten opzichte van 285 in 2007). Bij de

wijkteams Waddenweg en Balistraat is eveneens een afname te zien van het aantal overlastmeldingen in de vergelijkbare periode (eerste twee kwartalen 2007 ten opzichte van eerste twee kwartalen 2008). Bij de overige wijkteams is echter sprake van een toename. Vooral het tweede kwartaal van 2008 laat voor de overige wijken een aanzienlijke stijging zien van het aantal overlastmeldingen ten opzichte van het tweede kwartaal in 2007. Volgens Bouscher c.s. correspondeert dit beeld – duidelijke toename in het tweede kwartaal van 2008 – met het regionale beeld van Amsterdam-Amstelland. Zo laat het gebied Surinameplein in kwartaal 2 van 2008 (dus de lenteperiode) een aanzienlijke stijging zien ten opzichte van het aantal meldingen in dezelfde periode het jaar daarvoor. In kwartaal 2 van 2008 is sprake van bijna een verdubbeling ten opzichte van de zomerperiode in 2007 – van 61 naar 106 meldingen – en deze stijging valt precies samen met de periode waarin de coaches actief waren. Ook het gebied Meer en Vaart laat een flinke stijging zien van de meldingen in alle te vergelijken kwartalen in 2007 en 2008.

Tabel 4.1 Aantal meldingen jeugdoverlast per kwartaal in Amsterdamse politiewijkteams waar straatcoaches actief zijn, 2006-2008. De rijen D2 en D5 geven het totaal aantal meldingen weer voor de betreffende districten

	KW 4 (2006)	KW 1 (2007)	KW 2 (2007)	KW 3 (2007)	KW 4 (2007)	KW 1 (2008)	KW 2 (2008)
D2	251	186	316	344	210	139	332
Waddenweg	88	82	99	102	*82*	45	97
Klimopweg	65	39	81	69	*58*	35	104
Balistraat	86	58	100	153	*65*	50	94
D5	366	414	694	547	419	326	761
A. Allebéplein	*92*	96	209	103	88	69	157
Meer en Vaart	84	68	*148*	152	105	80	191
Surinameplein	46	68	81	*61*	58	63	106

Bron: tabel van Bouscher, Segers, Van der Laan & Sinning, 2008, p. 15.

Om de ontwikkelingen in de Amsterdamse wijkteamgebieden beter met elkaar te vergelijken en om zicht te krijgen op de relatieve ontwikkeling in de tijd, zijn in onderstaande grafieken de cijfers over meldingen van jeugdoverlast geïndexeerd (index startmoment coaches = 100). Figuur 4.1 laat zien dat in district 2 de overlastmeldingen schommelen in de tijd met een verwachte toename in de lente- en zomerperiode. Voor alle drie de wijken geldt dat het aantal meldingen aanzienlijk daalt na de start van de straatcoaches in het najaar van 2007, maar deze neergang lijkt onderdeel van een natuurlijke trend, veroorzaakt door het slechtere weer; de afname is in relatieve zin vrijwel gelijk aan de neerwaartse piek in het jaar daarvoor. Vervolgens hervat het aantal meldingen weer zijn

gebruikelijke patroon in kwartaal 2. In de straatcoachwijken van district 5 zien we een vergelijkbare ontwikkeling. Het aantal overlastmeldingen weergegeven in figuur 4.2, piekt in de lente- en zomerperiode, en de trendlijnen ontwikkelen zich relatief onafhankelijk van de inzet van de coaches.

Figuur 4.1 Ontwikkeling meldingen jeugdoverlast politiedistrict 2 Amsterdam, per kwartaal in de periode 2006-2008 (index startmoment coaches = 100)

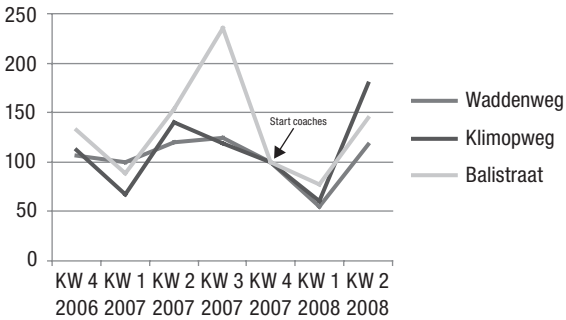

Bron: figuur samengesteld uit gegevens tabel 1 van Bouscher e.a., 2008, p. 15.

Figuur 4.2 Ontwikkeling meldingen jeugdoverlast politiedistrict 5 Amsterdam, per kwartaal in de periode 2006-2008 (index startmoment coaches = 100)

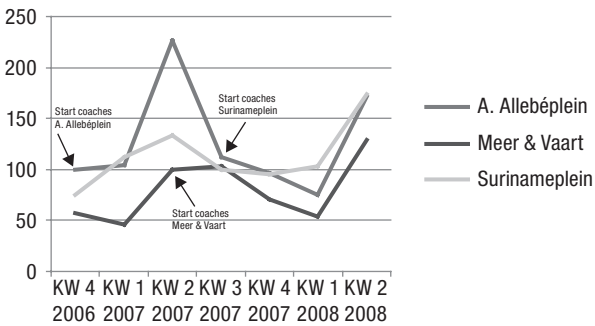

Bron: figuur samengesteld uit gegevens tabel 1 van Bouscher e.a., 2008, p. 15.

Het rapport van Bouscher e.a. maakt geen vergelijking van de ontwikkeling van meldingen in straatcoachwijken met controlegebieden. Om toch enige referentie te bieden zijn in onderstaande figuren de ontwikkeling in de wijkteamgebieden met straatcoaches afgezet tegen de ontwikkeling in de rest van het district. Door de som te nemen van het aantal meldingen in de straatcoachwijken en deze te extraheren van het totaal aantal meldingen in het district, blijft het aantal meldingen in gebieden zonder straatcoaches over, en wordt een indicatie verkregen van de ontwikkeling in het referentiegebied. Het aantal meldingen in wijken met en zonder coaches kan vervolgens weer worden geïndexeerd om beide trends met elkaar te vergelijken (index kwartaal 4 2006 = 100).

Figuur 4.3 Ontwikkeling overlastmeldingen politiedistrict 2 Amsterdam in gebieden met en zonder straatcoaches, per kwartaal in de periode 2006-2008 (index kw 4 2006 = 100)

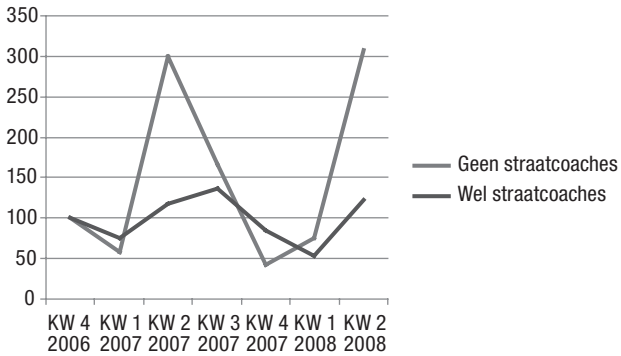

Bron: figuur samengesteld uit gegevens tabel 1 van Bouscher e.a., 2008, p. 15.

Figuur 4.4 Ontwikkeling overlastmeldingen politiedistrict 5 Amsterdam in gebieden met en zonder straatcoaches, per kwartaal in de periode 2006-2008 (index kw 4 2006 = 100)

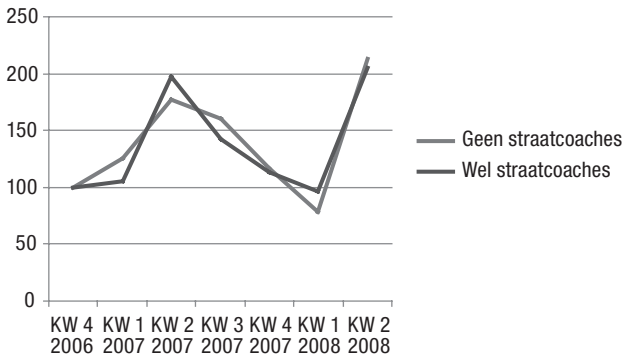

Bron: figuur samengesteld uit gegevens tabel 1 van Bouscher e.a., 2008, p. 15.

Uit de figuren blijkt dat de inzet van straatcoaches in district 2 wellicht meer zoden aan de dijk zet dan in district 5. In district 2 is de relatieve toename van het aantal meldingen in de lente- en zomerperiode namelijk veel hoger in die gebieden waar de coaches niet actief zijn dan in de gebieden met coaches (zie figuur 4.3). Vooral het relatieve verschil in toename in kwartaal 2 van 2007 en 2008 valt op. District 5 daarentegen, laat een overeenkomstige trendlijn zien tussen gebieden met en zonder straatcoaches (zie figuur 4.4). Hier lijkt de inzet van de coaches naar verhouding dus weinig verschil te maken.

In hoeverre wordt de doelstelling bereikt om het aantal problematische jeugdgroepen met de helft terug te brengen? Bouscher c.s. raadpleegden gegevens van de regiopolitie Amsterdam-Amstelland. De cijfers lijken op dit punt veelbelovend, ook wat betreft de mogelijke invloed van de straatcoaches. Zoals blijkt uit tabel 4.2 is er namelijk een afname te zien van het aantal actieve en overlastgevende groepen in de gebieden waar straatcoaches actief zijn (respectievelijk van 34 en 14 in november 2007 naar 25 en 6 in juni 2008). Het totaal aantal problematische jeugdgroepen (inclusief hinderlijke en criminele groepen) in de 'straatcoachgebieden' bleef in de periode november 2006-juni 2008 evenwel stabiel (zie tabel 4.3). Hier staat tegenover dat het aantal overlastgevende groepen een minder betrouwbare leefbaarheidsindicator is dan overlastmeldingen. Het aantal overlastgevende groepen zegt weinig over de intensiteit of frequentie van overlast (en deels blijkt dit dus ook uit de cijfers). Mogelijk veroorzaakt een klein aantal groepen een onevenredig groot deel van de problemen.

Tabel 4.2 Aantal 'overlastgroepen' in Amsterdam per stadsdeel waar straatcoaches actief zijn, 2006-2008

	Nov 2006	Mei 2007	Nov 2007	Juni 2008
Slotervaart	1	4	2	1
Osdorp	1	4	3	2
De Baarsjes	0	0	0	0
Noord	9	12	7	3
Zeeburg	1	2	1	0
Totaal	**12**	**22**	**13**[15]	**6**

Bron: tabel samengesteld uit tabellen 1 t/m 5 van Bouscher, Segers, Van der Laan & Sinning, 2008, pp. 17-18.

Tabel 4.3 Totaal aantal 'problematische jeugdgroepen' in Amsterdam per stadsdeel waar straatcoaches actief zijn, 2006-2008

	Nov 2006	Mei 2007	Nov 2007	Juni 2008
Slotervaart	4	5	10	7
Osdorp	5	8	9	9
De Baarsjes	1	1	1	2
Noord	21	19	32	24
Zeeburg	5	2	2	2
Totaal	**36**	**35**	**54**	**44**

Bron: tabel samengesteld uit tabellen 1 t/m 5 van Bouscher, Segers, Van der Laan en Sinning, 2008, pp. 17-18.

14 In de brongegevens van Bouscher e.a. (tabel 4, p. 18) wordt een foutief totaal vermeld van 14 overlastgroepen voor november 2007.

Om de zienswijze van bewoners bloot te leggen, raadpleegde men surveygegevens van de Dienst Onderzoek en Statistiek Amsterdam (onvermeld blijft om hoeveel respondenten het gaat, hoe deze zijn geworven en hoe enquêtevragen zijn geformuleerd). De bekendheid van de straatcoaches is hoog (78%), in het bijzonder in de stadsdelen Slotervaart en Osdorp, daar waar de straatcoaches het langst werkzaam zijn. Bewoners weten over het algemeen ook vrij goed wat de taak van de straatcoaches is. Bijna 40 procent weet dat de straatcoaches er zijn om jongerenoverlast tegen te gaan. Bewoners van de bewuste stadsdelen zijn relatief positief over de inzet van het middel straatcoaches. Gemiddeld wordt het rapportcijfer 7,5 gegeven. Ongeveer 70 procent van de mensen die te maken hebben gehad met de straatcoaches zijn tevreden of zeer tevreden over het functioneren van de straatcoaches. Vriendelijkheid scoort als thema het hoogst, deskundigheid het laagst. Slechts een klein deel van de ondervraagden vond dat de overlast is toegenomen (15%). Bewoners die vaak jongerenoverlast ervaren, vonden echter dat de overlast was *toegenomen*. Een groot deel van de respondenten voelt zich evenwel veiliger sinds de komst van de straatcoaches (36%). Vooral mensen die zich tot voor kort onveilig voelden, voelen zich nu veiliger door de aanwezigheid van de straatcoaches, aldus het Twynstra Gudde-rapport.

Het rapport gaat niet heel diep in op de uitkomsten van de interviews met betrokkenen. Wel wordt vermeld dat de politie 'tevreden is over de samenwerking met SAOA' en dat in Slotervaart sprake was van enkele 'opstartproblemen'. Onduidelijk blijft wat die inhielden. De Amsterdamse politie beschouwt de aanpak van SAOA als 'additioneel' op hun eigen aanpak van overlast. De toegevoegde waarde van SAOA ligt volgens de politie in de structurele aanwezigheid van SAOA op overlastlocaties, het verbreken van de anonimiteit van jongeren, en het gericht en daadwerkelijk aanspreken van jongeren op ongepast gedrag. De geïnterviewden vanuit de stadsdelen laten een wat kritischer geluid horen. Aandachtspunten zijn een gebrek aan 'professionele bejegening', onvoldoende aansluiting bij de doelgroep en onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal. Het stadsdeel en de politie in Amsterdam-Noord zijn voornamelijk ongerust over het missen van aansluiting bij de doelgroep, omdat de doelgroep overwegend autochtoon en de straatcoaches overwegend allochtoon zijn. Volgens de geïnterviewde ambtenaren vinden deze allochtone straatcoaches in Slotervaart juist wel aansluiting bij de allochtone doelgroep. Voorts zijn er zorgen over de 'continuïteit'. De straatcoaches worden volgens de netwerkpartners veel gewisseld van buurten en de nieuwe straatcoaches zijn kwalitatief veelal minder sterk dan de oude straatcoaches. Op het moment dat de coaches een goed beeld hebben van de jeugd in de wijk, worden ze overgeplaatst naar een andere wijk, wat onwenselijk wordt geacht.

Onderzoeks- en adviesbureau de DSP-groep evalueerde de inzet van particuliere toezichthouders van het bedrijf International Security Agency (ISA) in de Amsterdamse Transvaalbuurt, stadsdeel Oost/Watergraafsmeer (Hulshof, De Groot en Priem, 2010). Evenals in Slotervaart en andere Amsterdamse

stadsdelen werden de toezichthouders van ISA vooral ingeschakeld om op te treden tegen verschillende vormen van jeugdoverlast en criminaliteit in de buurt, zoals hinderijke (jongeren)groepen, drugshandel en -gebruik, alcoholgebruik en agressie en geweld. Men analyseerde gegevens gedurende de periode 2006-2010. Het rapport vermeldt niet hoeveel coaches worden ingezet, wel dat men 'altijd in koppels werkt'. Aan de hand van politiecijfers, registraties van de toezichthouders zelf, bewonersenquêtes en gesprekken met betrokkenen, ging men na hoe de overlast en criminaliteit zich in deze periode ontwikkelde. Volgens het rapport laat het project met de inzet van particuliere (onbevoegde) toezichthouders zien dat dit type toezicht 'een positieve bijdrage kan leveren aan de leefbaarheid en veiligheid in een buurt'. Men baseert deze conclusie op een daling van het aantal aangiften in 2010 ten opzichte van 2006. Of deze daling kan worden toegeschreven aan de toezichthouders is echter moeilijk vast te stellen. Het blijkt namelijk (zie figuur 4.5) dat de hoeveelheid aangiften in de Transvaalbuurt erg schommelt in de tijd en dezelfde trend volgt als overige Amsterdamse probleemwijken (die in de het DSP-rapport tezamen worden aangeduid als het 'controlegebied').[15]

Figuur 4.5 Ontwikkeling aangiftecijfers Transvaalbuurt en controlegebied per kwartaal in de periode 2006-2010 (index 2006 = 100)

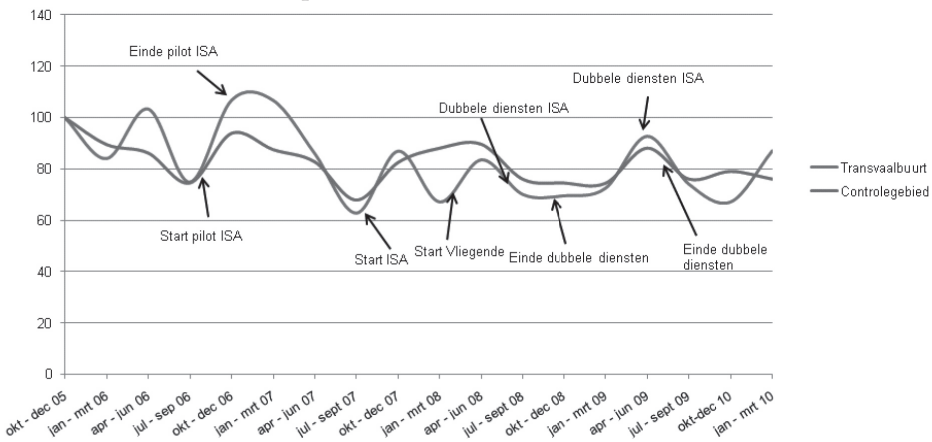

Bron: figuur van Hulshof, De Groot & Priem, 2010, p. 13.

De ISA-toezichthouders zelf signaleerden tussen 2007 en 2009 minder criminaliteit en overlast (zie tabel 4.4). Vervuiling en overlastgevende groepen jongeren bleven zich echter relatief sterk manifesteren. De subjectieve veiligheid (veiligheidsgevoel van bewoners) laat sinds 2006 een verbetering zien. Zo gaven

15 Het aantal aangiften is bovendien niet altijd een betrouwbare indicator van leefbaarheid en wijkveiligheid. Zo kan de aangiftebereidheid van bewoners afnemen indien men het gevoel heeft dat er geen opvolging plaatsvindt door politie of justitie. Zo bezien kan een daling van het aantal aangiften ook een indicatie zijn van afnemend vertrouwen in publieke instanties (zie voor een overzicht van determinanten van aangiftebereidheid Goudriaan e.a., 2005).

bewoners van de Transvaalbuurt in 2010 een rapportcijfer 7,7 voor het veiligheidsgevoel overdag, bijna anderhalf punt hoger dan in 2006. De veiligheidsgevoelens in de avonduren verbeterden nog sterker; het rapportcijfer steeg van een 5,2 in 2006 naar een 6,9 in 2010.

Tabel 4.4 Waargenomen en opgetreden vormen van criminaliteit en overlast uit dagrapportages particuliere toezichthouders Stadsdeel Oost (Amsterdam), periode 2007-2009

Type Criminaliteit en overlast	Waargenomen			Opgetreden		
	2007	2008	**2009**	2007	2008	**2009**
Groep overlastgevende dealers	90	3	0	73	1	0
Groep overlastgevende jongeren	78	29	30	70	23	27
(Groep) overlastgevende verslaafden	63	3	0	62	1	0
Drugs dealen	40	4	4	16	1	0
Drugs gebruiken	33	0	13	32	0	4
Vervuiling	25	25	16	5	5	2
Vernieling	22	9	5	17	3	3
Openlijk drankgebruik	15	13	9	15	5	8
Agressie en geweld	12	15	0	7	8	0
Wildplassen	7	5	1	7	5	1
Diefstal/beroving	4	0	2	4	0	2
Kaarten	0	0	0	0	0	0
Anders	13	13	12	13	7	11
Totaal	405	119	**92**	323	59	**58**

Bron: tabel van Hulshof, De Groot & Priem, 2010, p. 8.

De bewoners van de Transvaalbuurt gaven in 2010 een ruime 7 aan de toezichthouders als het gaat om de aanspreekbaarheid en het hebben van een luisterend oor. De rapportcijfers voor behulpzaamheid (6,9) en oplossingsgerichtheid (5,9) vielen wat lager uit. Uit de gesprekken die de DSP-onderzoeks hielden met betrokkenen, bleek dat zowel de politie als de toezichthouders tevreden zijn over de samenwerking. Wel kwam naar voren dat een belangrijke voorwaarde is dat er wordt gewerkt met een vaste groep medewerkers die de buurt 'goed kent' en die weet wie de notoire overlastveroorzakers zijn, goed contact heeft met de politie en begrijpt waar politie en stadsdeel behoefte aan hebben. Politie en stadstoezicht zouden hierbij 'back-up' moeten garanderen, anders verdwijnt het gezag en effect van de ISA-toezichthouders. Volgens de auteurs van het DSP-rapport is er inmiddels sprake van 'getrapt toezicht' in de wijk: ISA-toezichthouders spreken overlastveroorzakers aan en wanneer dat niet het gewenste effect heeft en er een APV-overtreding plaatsvindt (APV: Algemeen Plaatselijke Verordening), kunnen zij stadstoezicht oproepen voor het uitschrijven van een proces-verbaal.

Almere

In Almere onderzocht de gemeentelijke dienst Onderzoek & Statistiek het effect van zes straatcoaches, verdeeld over drie teams (Janssen & Huisman, 2011). Men analyseerde kwartaalverslagen van het beveiligingsbedrijf waar de Almeerse straatcoaches voor werken – To Serve And Protect (ook actief in Amsterdam) – cijfers over jeugdoverlast, en bewonersenquêtes. Ook hield men interviews

met betrokkenen. De toezichthouders worden vooral ingezet om overlast van jeugdgroepen terug te dringen. Volgens het rapport heeft Almere naar verhouding met andere steden een groot aantal jongeren, en hebben in sommige wijken hinderlijke en overlastgevende jeugdgroepen een negatief effect op het veiligheidsniveau. De opdracht van de straatcoaches is om de overlast van jeugdgroepen te verminderen door jongeren aan te spreken en te confronteren met hun overlastgevende gedrag. Het accent ligt op het optreden tegen 'ernstige overtredingen van de sociale normen'. De Almeerse straatcoaches hebben daardoor een andere positie dan het ambulant jongerenwerk; zij kiezen immers primair het perspectief van de door bewoners ervaren overlast. De straatcoaches werken in alle stadsdelen van Almere op 36 verschillende locaties (hotspots).

De coaches zijn sinds 1 juli 2010 aan het werk. Uit de kwartaalverslagen van de straatcoaches komt naar voren dat ze zelf merken dat er een positief effect van hun werk uitgaat. De straatcoaches communiceren naar eigen zeggen goed met de jongeren, die meestal goed luisteren en hun aanwijzigingen grotendeels opvolgen. De straatcoaches wijzen jongeren bijvoorbeeld op een alcoholverbod en geven aan dat ze zelf hun afval moeten opruimen. Dit wordt door velen ook uitgevoerd. Ook vermeldt het rapport dat de samenwerkende partners tevreden zijn over het werk van de straatcoaches, hoewel de samenwerking met jongerenwerkers (met name de informatie-uitwisseling) beter kan. In het eerste kwartaal van 2011 was de samenwerking met de politie goed, maar in het tweede kwartaal van 2011 wordt gerapporteerd over een slechte opvolging door de politie. Het is meerdere keren voorgekomen dat de straatcoaches de politie belden, wat ze alleen in een laatste stadium doen ('als het echt nodig is'), waarna de politie niet kwam. Volgens de auteurs van het rapport is dit probleem inmiddels opgelost. Een knelpunt is volgens de straatcoaches het kleine aantal van drie teams van twee personen waarmee heel Almere moet worden gedekt. De coaches hebben daardoor het gevoel dat ze niet voldoende vaak en lang op de hotspots aanwezig kunnen zijn: het aantal hotspots dat ze moeten bezoeken is daarvoor te groot. Ook vinden de straatcoaches in het tweede kwartaal van 2011 dat de opvolging van hun meldingen over incidenten beter kan. Aangezien zij de personen waarmee een incident heeft plaatsgevonden de volgende dag weer tegen kunnen komen op straat, is het volgens de auteurs voor hen van essentieel belang te weten wat er met hun melding (naar bijvoorbeeld de politie) is gedaan.

In het eerste kwartaal van 2011 hebben de Almeerse straatcoaches in totaal 2.929 keer een hotspot bezocht. In het tweede kwartaal van hetzelfde jaar was dit 3.845. De straatcoaches houden bij hoe vaak men bij bezoek van een hotspot een groep jongeren aantreft, en of deze op dat moment wel of geen overlast veroorzaakt. In de grote meerderheid van de gevallen trof men op de hotspot geen groep aan (zie figuur 4.6). Slechts bij 10 procent van de bezoeken constateerde men overlast door een jongerengroep. In het tweede kwartaal van 2011 trof men vaker een groep zonder overlast dan in het kwartaal daarvoor.

Figuur 4.6 Rapportage straatcoaches over mate van overlast en situatie op Almeerse hotspots, eerste twee kwartalen 2011

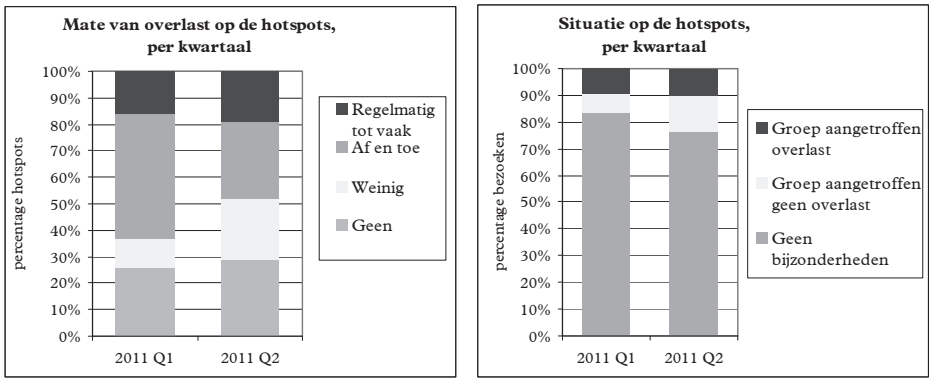

Bron: figuur van Janssen & Huisman, 2011, p. 10.

Opvallend is het groot aantal keer dat de straatcoaches op een locatie kwamen en geen jongeren aantroffen. Daarnaast valt aan figuur 4.6 op dat op een substantieel deel van de hotspots geen overlast wordt geconstateerd. Volgens Janssen en Huisman blijkt hieruit dat de inzet van de Almeerse coaches zijn vruchten afwerpt: door hun interactie met de jongeren, de afspraken die ze met hen maken, en de opvolging daarvan door de groepen vermindert of verdwijnt de overlast. Hieruit voortvloeiend verdwijnen ook weer hotspots. Ook worden de straatcoaches uit nazorg en angst dat de overlast terugkomt nog een tijdje op een problematische locatie ingezet. In dergelijke gevallen zullen de toezichthouders dus weinig (overlast) aantreffen, aldus Janssen en Huisman. Bij deze interpretaties passen echter kanttekeningen, aangezien geen gegevens worden gepresenteerd van voorgaande perioden (kwartaal 3 en 4 2010). Hierdoor is het onmogelijk om na te gaan hoe plausibel het is dat de afwezigheid van (overlastgevende) jongeren zoals gerapporteerd in 2011, inderdaad op het conto kan worden geschreven van de coaches. De geïnterviewden blijken het er in dit verband in elk geval over eens dat er sprake kan zijn van een grote toevalsfactor; enerzijds wat betreft de handel en wandel van de jeugdgroepen en anderzijds wat betreft het weer.

Om het beeld van de invloed van straatcoaches op het aantal incidenten scherper te stellen, vergeleek men het aantal incidenten – dat wil zeggen door de politie geregistreerde meldingen van jeugdoverlast – in het gebied waarin de toezichthouders waren ingezet met het Almeerse gebied waar ze niet waren ingezet. Omdat deze gebieden niet even groot zijn, vergeleek men de relatieve aantallen (per 1.000 inwoners). Figuur 4.7 laat zien dat er naar verhouding meer incidenten plaatsvinden in de wijken waar de straatcoaches wel hebben gewerkt, dan in de wijken waar ze niet zijn geweest. Maar dit is niet verwonderlijk, aangezien straatcoaches worden ingezet op plekken waar de overlast van groepen jongeren groot is. In beide gebieden loopt de ontwikkeling van het aantal incidenten evenwel ongeveer gelijk aan de trend voor Almere als geheel, een aanwijzing

dat hun invloed relatief beperkt is. Echter: tussen de twee vergelijkbare periodes juli tot en met december 2009 en juli tot en met december 2010 is de daling van het aantal incidenten jeugdoverlast sterker in het gebied waar de straatcoaches wel zijn geweest, dan in het gebied waar ze niet zijn geweest (zie tabel 4.5). Maar in het eerste halfjaar van 2011 is ten opzichte van het eerste halfjaar van 2010 de daling weer sterker in het gebied waar de straatcoaches niet zijn geweest, dan waar ze wel zijn geweest. Over beide periodes samen is de daling in beide gebieden ongeveer even sterk. Uit deze gegevens kan dus niet zonder meer worden afgeleid dat de daling van het aantal incidenten samenhangt met de aanwezigheid van straatcoaches; van een duidelijke trend is immers geen sprake.

Figuur 4.7 Bij de politie gemelde Incidenten jeugdoverlast Almere in wijken met en zonder straatcoaches, 2009-2011

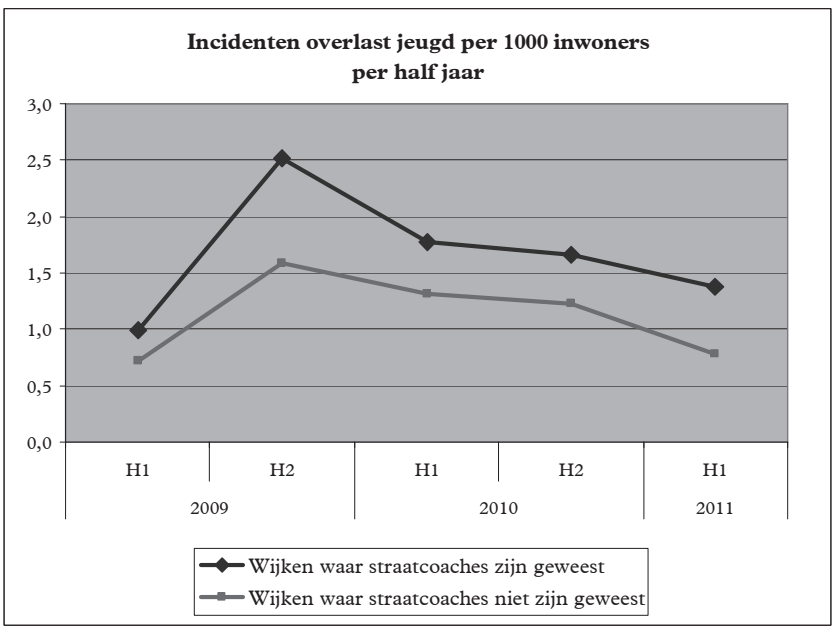

Bron: figuur van Janssen & Huisman, 2011, p. 14.

Tabel 4.5 Verschil in bij de politie gemelde incidenten jeugdoverlast Almere tussen wijken met en zonder straatcoaches 2009-2011, uitgesplitst naar eerste (H1) en tweede halfjaar (H2)

	Verschil incidenten 2009 H2 – 2010 H2	Verschil incidenten 2010 H1 – 2011 H1
Wijken waar straatcoaches zijn geweest	−34%	−22%
Wijken waar straatcoaches niet zijn geweest	−23%	−40%

Bron: tabel van Janssen & Huisman, 2011, p. 14.

Als onderdeel van de evaluatie van de inzet van straatcoaches is via een bewonersenquête in 2011 de mening van Almeerders gevraagd. Men legde de vragen voor aan 1981 deelnemers van het gemeentelijke digitale onderzoekspanel. 1.088 bewoners vulden de enquête in, wat neerkomt op een responspercentage van 55 procent. Allereerst blijkt dat een kwart van de respondenten vindt dat de leefbaarheid van de buurt het afgelopen jaar achteruit is gegaan. Daarnaast ervaren veel bewoners in 2011 nog altijd overlast van groepen jongeren (vooral lawaai, vervuiling en vernielingen). Maar liefst 45 procent ondervond een toename van de overlast, ongeveer een even groot deel vond dat deze gelijk was gebleven. Kijken we naar de buurten waar de straatcoaches actief zijn geweest (9% van het totaal aantal bewoners, dus N = 98), dan blijkt dat slechts een klein bewonersdeel (16%) van mening is dat de inzet van straatcoaches in hun buurt hielp om de overlast van jongerengroepen te verminderen (zie figuur 4.8). Anderzijds zag vrijwel niemand de overlast van groepen jongeren toenemen. Slechts een kleine groep respondenten noemt als effect van de inzet van straatcoaches dat de veiligheid in de buurt daardoor verbeterd is, terwijl tweederde van mening is dat de veiligheid gelijk is gebleven. Voor de beleving van de leefbaarheid geldt ongeveer hetzelfde.

Figuur 4.8 Inschatting effect straatcoaches op overlast, veiligheid en leefbaarheid van Almeerse bewoners die straatcoaches in eigen buurt hebben gezien (naar %)

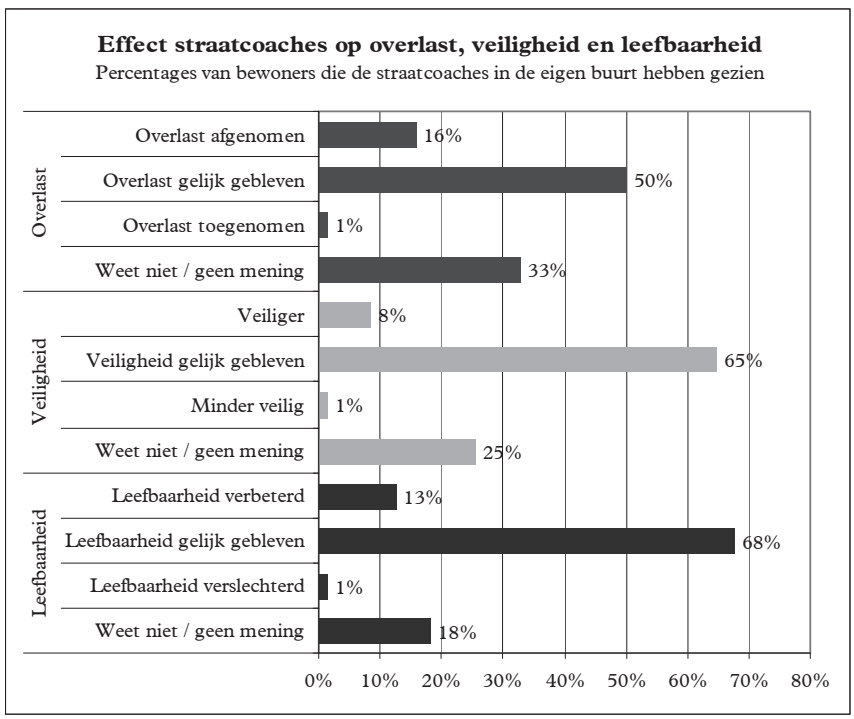

Bron: figuur van Janssen & Huisman, 2011, p. 29.

Naast een cijfermatige analyse, ondervroeg men in Almere veiligheidsmanagers, betrokken ambtenaren, politiefunctionarissen, medewerkers van jongerenwerk en leidinggevenden van de straatcoaches. Op basis van de interviews is het volgens Janssen en Huisman lastig aan te geven of de inzet van de straatcoaches tot een vermindering van de overlast van groepen jongeren heeft gezorgd. Een complicerende factor is dat het probleem van jeugdoverlast met een combinatie van maatregelen wordt aangepakt. De betrokkenen vinden de informatiefunctie van de straatcoaches, naast de directe, meestal positieve, uitwerking die ze zouden hebben op het gedrag van jongeren, evenwel belangrijk en nuttig. Deze extra 'ogen en oren', maar ook de 'extra handen', worden vooral gewaardeerd in de late uren dat ze aan het werk zijn, aangezien ze dan de enige toezichthouders zijn op straat. Veel geïnterviewde betrokkenen hebben 'het gevoel' dat de zichtbaarheid van de straatcoaches bijdraagt aan een groter veiligheidsgevoel bij bewoners. De meeste stakeholders waren dan ook positief over het werk van de straatcoaches in Almere.

Utrecht

De gemeente Utrecht onderzocht het effect van de inzet van 47 straatcoaches in verschillende wijken die kampen met overlastproblemen. Sinds 2008 worden in Utrecht particuliere toezichthouders van het bedrijf Rosa Security ingezet, vooral om overlast van jongeren in de avonduren te beperken. De functie van de straatcoach in Utrecht is als volgt gedefinieerd: 'stevige toezichthouders die sociale vaardigheid koppelen aan een stevige uitstraling en natuurlijk gezag. Ze moeten de jongerencultuur kennen, straattaal spreken en (groepen) jongeren die zich intimiderend gedragen durven aan te spreken en aan te pakken' ('Evaluatie Straatcoaches in Utrecht', 2011, p. 3). In een rapportage van het gemeentelijke projectmanagementbureau (2011) worden gegevens gepresenteerd van dagrapportages van de coaches, bewonersenquêtes en cijfers van jongerenoverlast. Ook onderzocht men via interne gesprekken hoe de coaches functioneren in de bredere keten van publieke toezichthouders op straat (politie, stadstoezicht).

Op basis van de dagrapportages constateert men dat de Utrechtse straatcoaches de meeste tijd besteden met het waarschuwen van te jonge kinderen die 's-avonds laat nog op straat spelen, alsmede het aanspreken van overlastgevende jongerengroepen. Ook blijkt dat het werk van de coaches weergebonden is: bij slecht weer hebben ze nauwelijks iets te doen. Soms hebben de coaches te maken met agressie van de kant van de jongeren, maar het blijft veelal bij schelden. Daarbij stelt men vast dat – evenals in Almere – straatcoaches vooral wat betreft hun aantal (47) en aanwezigheid in de avonduren een gat vullen in de keten tussen politie en gemeentelijk toezicht. Politie en stadstoezicht waarderen de straatcoaches om 'de extra ogen en oren op straat' en de flexibele werktijden. Straatcoaches zijn vijf dagen per week zichtbaar aanwezig op straat tot middernacht (01.00u op vrijdag en zaterdag) en kunnen vrijwel dagelijks flexibel ingezet worden op overlastlocaties. De informele benaderingswijze van straatcoaches wordt herkend door de partners maar niet als bijzondere succes-

factor genoemd. Kennis van straatcultuur of 'taal als wapen' in de omgang met jongeren wordt alleen in Kanaleneiland genoemd als meerwaarde van dit soort toezicht en dus meestal niet ervaren als een gemis in de handhavingscapaciteit bij ketenpartners. Reageren met straattaal heeft volgens het evaluatierapport ook keerzijdes: haantjesgedrag, scheldpartijen of schreeuwen.

In Utrecht bestaat de aanpak van jongerenoverlast uit een combinatie van maatregelen en betrokkenheid van verschillende 'ketenpartners'. De auteurs van het Utrechtse evaluatierapport stellen daarom vast dat mogelijke effecten op overlast niet toe te schrijven zijn aan één organisatie of maatregel. Om toch enigszins zicht te krijgen op de afzonderlijke impact van de straatcoaches, enquêteerde men in 2009 en 2010 bewoners over het onderwerp.[16] In verschillende wijken is circa 70 procent van de bewoners bekend met hun inzet. Kijken we naar hoe het oordeel van bewoners over de coaches zich ontwikkelde, dan ontstaat een niet al te gunstig beeld. De mate waarin bewoners positief oordelen over de straatcoaches nam stedelijk gezien met 20 procent af tussen de jaren 2009 en 2010 (van gemiddeld 84 naar 63%). Opvallend zijn de sterke dalingen in tevredenheid in Zuilen-west: van 81 naar 55 procent tevreden bewoners. Een sterke daling is ook in Veldhuizen/Vleuterweide te zien: van 90 naar 57 procent tevreden bewoners. Volgens de auteurs van het rapport was in Kanaleneiland altijd al een relatief laag percentage bewoners tevreden, maar die tevredenheid is nog verder afgenomen: van 66 procent bewoners met een positief oordeel in 2009 naar 58 procent in 2010. Kortom, de mate waarin Utrechters positief oordelen over de straatcoaches nam stedelijk gezien met 21 procent af tussen 2009 en 2010, en de afname van het positieve oordeel deed zich zowel voor in wijken waar straatcoaches actief zijn als in wijken waar straatcoaches helemaal niet ingezet worden.

Vervolgens analyseerde men de ontwikkeling van bij de politie geregistreerde jongerenoverlast (per 1.000 inwoners) en ervaren overlast van bewoners (aangegeven in de bewonersenquêtes) voor de wijken waar de geregistreerde jongerenoverlast hoog is. Duidelijk wordt dat het 'pakket maatregelen gericht op jongerenoverlast' – inclusief straatcoaches – tussen 2007 en 2010 in geen enkele wijk resulteerde in een structurele afname van geregistreerde of ervaren jongerenoverlast (zie tabellen 4.6 en 4.7). Overvecht, Kanaleneiland en Leidsche Rijn laten zelfs een toename zien van geregistreerde jongerenoverlast.

16 Het rapport biedt geen verdere informatie over de bewonersenquêtes (herkomst data, aantal respondenten, responspercentages enz.).

Tabel 4.6 Bij de politie geregistreerde jongerenoverlast (per 1.000 inwoners) en ervaren overlast van bewoners in Utrecht, 2007-2010. Een streepje betekent geen gegevens beschikbaar

	Bij de politie geregistreerde jongerenoverlast (‰)				Ervaren overlast van jongeren in de buurt (%)			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Overvecht	6,8	7,9	10,4	-	34,4	35,2	29,5	32,7
Utrecht-zuidwest	8,9	8,3	11	-	31,5	33,9	22,5	31,1
Utrecht-noordwest	9,4	7,4	8,7	-	27,7	24,9	18,1	24,6
Utrecht-zuid	15,3	13,5	13,8	-	14,7	19	11,8	17,4
Leidsche Rijn	5,3	6,9	7,2	-	11,5	15,8	9,3	15,3
Vleuten-De Meern	13,4	11,8	10,1	-	10,3	12,8	6,3	9,5

Bron: tabel uit 'Evaluatie Straatcoaches in Utrecht', 2011, p. 17.

Tabel 4.7 Bij de politie geregistreerde jongerenoverlast (per 1.000 inwoners) en ervaren overlast van bewoners in wijken Utrecht-zuidwest, 2007-2010. Een streepje betekent geen gegevens beschikbaar.

	Bij de politie geregistreerde jongerenoverlast (‰)				Ervaren overlast van jongeren in de buurt (%)			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Kanaleneiland	16	15,6	20,4	-	50,7	48,1	36,9	48
Transwijk	2,4	2,1	3,4	-	25,5	27	13,6	26,3
Dichterswijk, Rivierenwijk	7	5,9	7,5	-	19,1	26,8	18,4	22,8

Bron: tabel uit 'Evaluatie Straatcoaches in Utrecht', 2011, p. 17.

Het Utrechtse evaluatierapport suggereert dat de tegenvallende cijfers mogelijk het gevolg zijn van een tegenreactie van de jongeren. Zo concludeert men enigszins zwaarmoedig: 'Jongeren reageren op een beter samenwerkende keten door zichzelf ook beter te organiseren. Ze doen nu meer hun best om onzichtbaar te blijven, met kleding zoals capuchons of een zwart jack of door te hangen in portieken en kelderboxen. Jongeren wonen in de wijk, ze zullen blijven, ook met hun overlast' ('Evaluatie Straatcoaches in Utrecht', 2011, p. 18).

Den Bosch

Het onderzoeks- en adviesbureau Beke – gespecialiseerd in veiligheidsvraagstukken en criminaliteit – deed een evaluatieonderzoek naar de inzet van zes straatcoaches in drie wijken in Den Bosch (Van Wijk, 2011). In Den Bosch is de aanpak specifiek gericht op Marokkaanse jongeren. De straatcoaches worden door de gemeente ingehuurd bij PPS Investment Protection (kortweg PPS). Volgens het Beke-rapport zijn de Bossche toezichthouders geworven uit de wijken waar zij werken (lokale krachten dus) en de 'doelgroep waarop ze worden ingezet'. Met dit laatste bedoelt men dat de coaches van 'allochtone' komaf zijn (zie Van Wijk, 2011: 4). De Beke-onderzoekers gingen bij verschillende partijen (bewoners, jongeren, ondernemers en wijkprofessionals) na of de inzet van straatcoaches in hun ogen het beoogde effect had gesorteerd, en hoe de samenwerking verliep tussen de coaches, professionals en de gemeente.

Interessant is dat men tevens onderzocht in welke mate de allochtone achtergrond van de coaches en afkomst uit de eigen buurt een positieve of negatieve bijdrage leverde. Van Wijk c.s. raadpleegden verschillende informatiebronnen: registraties van de activiteiten van de straatcoaches zelf, bij de politie geregistreerde gegevens van overlast, een korte vragenlijst onder twintig betrokken wijkprofessionals, diepte-interviews met 'sleutelinformanten' (straatcoaches, leidinggevenden van PPS, vertegenwoordigers van politie/gemeente) en een enquête over het onderwerp onder een beperkte groep bewoners in de drie wijken waar de coaches actief zijn.

Uit de rapportages van de Bossche straatcoaches blijkt dat de meeste activiteiten zich concentreren in het weekend en in de avonduren. Op basis van de registraties bepaalde men tevens met *wie* de straatcoaches contacten hebben gehad (zie figuur 4.9). Niet verwonderlijk heeft het merendeel van de registraties betrekking op contacten met jongeren. Volgens Van Wijk gebeurt dit voornamelijk op initiatief van de straatcoaches die op route door de wijk jongeren aantreffen van wie zij vinden dat die moeten worden aangesproken op hun gedrag. Afgaande op de registraties constateert hij dat dat gedrag vaak verband houdt met luidruchtig aanwezig zijn, roken en/of drinken op plaatsen waar dat niet is toegestaan en het op straat gooien van afval.[17]

Figuur 4.9 Contacten straatcoaches in Den Bosch gedurende maart 2010-maart 2011 (in %)

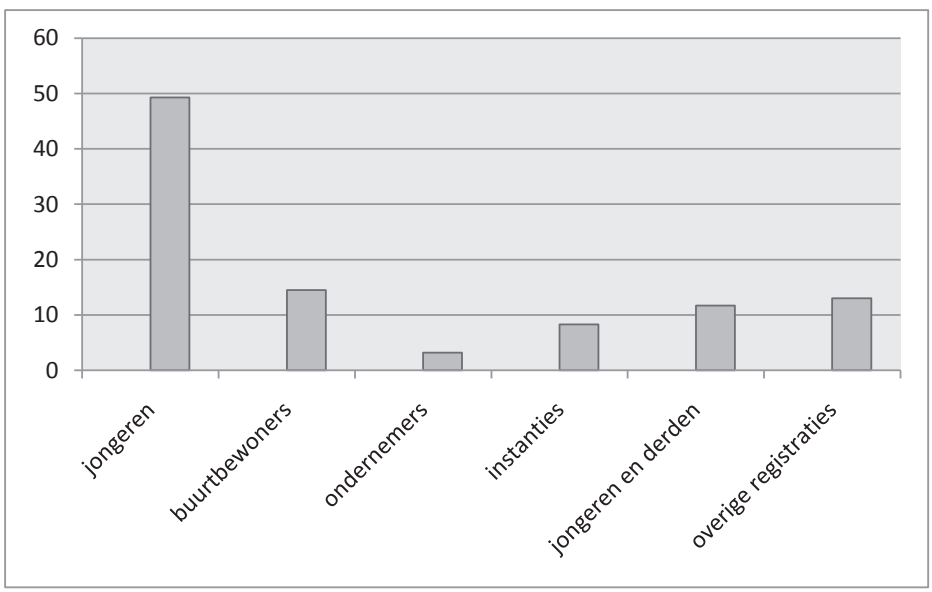

Bron: figuur van Van Wijk, 2011, p. 10.

17 De categorie 'jongeren en derden' is samengesteld uit de registraties waarbij de straatcoaches contact hebben gezocht met jongeren naar aanleiding van een verzoek of melding van een derde, bijvoorbeeld een buurtbewoner of de politie (Van Wijk, 2011: 11).

Uit de interviews die Van Wijk c.s. hield met de straatcoaches blijkt dat de jongeren die zij op de hotspots aantreffen, vaak dezelfden zijn. De meesten zijn tussen de 12 en 21 jaar oud en van Marokkaanse, maar soms ook van Turkse afkomst. De manier van werken van de straatcoaches bestaat eruit dat zij een praatje maken met de jongeren (om een band op te bouwen) en ze motiveren om hun school af te maken. Bij overlast worden de jongeren weggestuurd. Regelmatig brengen de straatcoaches 's avonds ook 'twaalfminners' naar huis. Naar eigen zeggen hebben de coaches circa tien keer per dag contact met jongeren. Dit kunnen deels ook dezelfde jongeren zijn omdat die op een andere locatie, bij een andere groep zijn gaan staan. Ook als er geen jongeren zijn te vinden, bijvoorbeeld als het slecht weer is, zijn de straatcoaches in de wijk aanwezig en maken zij bijvoorbeeld contact met wijkbewoners en ondernemers. Die contacten omschrijven de straatcoaches als goed. Van Wijk geeft het voorbeeld van een leidinggevende van een kinderopvang die veel last had van rondhangende jongeren in de buurt. De opvang kreeg het telefoonnummer van de straatcoaches, en belde regelmatig met de straatcoaches die vervolgens de jongeren verzochten om hiermee op te houden. Naast de contacten met de jongeren, al dan niet op eigen initiatief, onderhouden de straatcoaches volgens Van Wijk ook nauwe contacten met de wijkagent. Men belt elkaar als er bijzonderheden zijn. De politie vraagt ook wel eens contact aan te gaan met probleemjongeren omdat 'de straatcoaches een betere ingang hebben dan de politie'. De straatcoaches onderhouden naar eigen zeggen ook contacten met het plaatselijke jongerenwerk en stadstoezicht. Die contacten bestaan onder meer uit het doorgeven van wangedrag van jongeren aan het jongerenwerk en het doorgeven van meldingen van rommel op straat aan stadstoezicht.

Aan een beperkte groep wijkbewoners (N = 69) is gevraagd in hoeverre zij de uitgangspunten van het project, dat wil zeggen de allochtone en plaatselijke komaf van de coaches, een voordeel vinden. Een grote meerderheid van deze groep bewoners (ruim 80%) vindt het een voordeel dat de straatcoaches uit de eigen wijk en doelgroep komen. Volgens Van Wijk laat een onderverdeling naar de drie wijken wat dit betreft geen noemenswaardige verschillen zien, maar hierbij moet worden aangetekend dat het om een zeer klein aantal bewoners gaat. Ook vermeldt het rapport niet hoe de bewoners zijn geselecteerd, en waarom de respons zo beperkt is. Ook de geïnterviewde wijkprofessionals zien het over het algemeen als een voordeel dat de straatcoaches de jongeren in de wijk kennen. De meerwaarde is naar de mening van professionals dat de straatcoaches weten waar de jongeren wonen; ze kennen de familie en kunnen zo nodig ook hen aanspreken op het gedrag van hun kinderen. Door de bekendheid zouden de straatcoaches ook niet bedreigend zijn voor de jongeren. Tegelijkertijd plaatsen sommige Bossche professionals kanttekeningen bij de vermeende voordelen van een gedeelde afkomst en achtergrond. Die hebben voornamelijk te maken met het beeld dat de straatcoaches zich te veel identificeren met de doelgroep ('samen lol maken'), bijvoorbeeld om niet als 'verrader' te boek te staan. Hierdoor zouden de straatcoaches niet altijd voldoende

corrigerend kunnen optreden en bepaald wangedrag op zijn beloop laten. Het Beke-rapport vermeldt niet of een van de twee zienswijzen (voor- of nadeel van lokale krachten) bij de wijkprofessionals prevaleert.

Van Wijk c.s. vroeg ook de straatcoaches zelf hoe zij het ervaren om te werken in de eigen wijk met de hun bekende jongeren. Unaniem zien zij dat als een voordeel. Ze kennen de jongeren en bewoners, en snappen ook goed waarom bewoners soms klagen over overlast en andere irritaties. Men heeft naar eigen zeggen 'draagvlak' bij de jongeren, omdat men bekend is met de oudere broers (leeftijdgenoten van de straatcoaches) en hun families goed kent van vroeger. Vanuit die positie kunnen ze de jongeren beter aanspreken en wordt er – meestal – naar hen geluisterd, aldus de straatcoaches.

Kijken we naar de tevredenheid onder geënquêteerde bewoners (N = 77) over de aanwezigheid en aanspreekbaarheid van de straatcoaches, dan ontstaat een overwegend positief beeld. Een meerderheid van de wijkbewoners (69%) is tevreden over de aanwezigheid en aanspreekbaarheid van de straatcoaches. Een minderheid van de wijkbewoners oordeelt over beide aspecten negatief. De uitsplitsing naar wijk laat zien dat de inwoners van Oost (een van de drie Bossche wijken) minder tevreden lijken te zijn over de aanwezigheid en aanspreekbaarheid van de straatcoaches. De wijkbewoners vinden in ongeveer de helft van de gevallen (47%) dat de leefbaarheid, veiligheid en overlast in de wijk gelijk zijn gebleven ondanks de inzet van de straatcoaches (zie figuur 4.10). De andere helft is juist van mening dat de overlast door de straatcoaches is afgenomen en dat de leefbaarheid en veiligheid door de inzet van de straatcoaches zijn toegenomen. Slechts een minderheid neemt een verslechtering waar door de inzet van de straatcoaches op de genoemde onderwerpen.

Figuur 4.10 Mening bewoners Bossche 'straatcoachwijken' over leefbaarheid, veiligheid en overlast (in %)

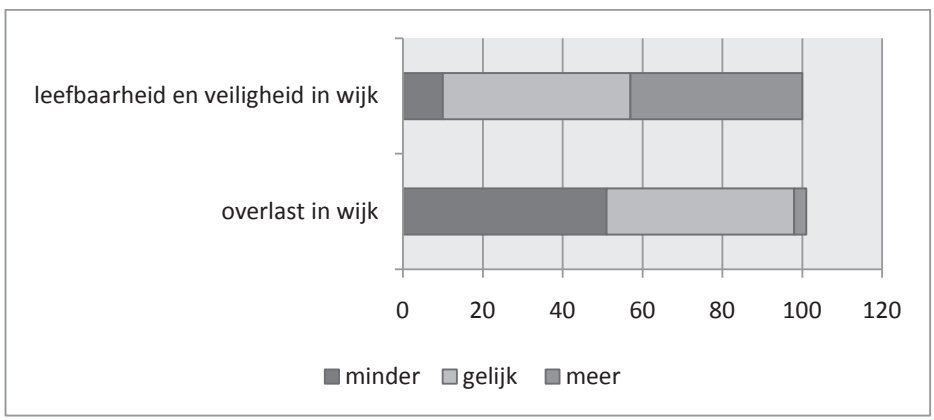

Bron: figuur van Van Wijk, 2011, p. 16.

Tot slot legden de Beke-onderzoekers de wijkinwoners een drietal stellingen voor over de toegankelijkheid van de straatcoaches in vergelijking met de politie en stadstoezicht (plus een stelling die betrekking heeft op het uit handen nemen van werk van de politie door de straatcoaches). Een meerderheid (ca. 70%) vindt de straatcoaches toegankelijker dan stadstoezicht. Datzelfde geldt in grotere mate voor de toegankelijkheid van straatcoaches in vergelijking met de politie (bijna 60% vindt straatcoaches toegankelijker). De vraag of de straatcoaches werk uit handen nemen van de politie wordt door vrijwel evenveel wijkbewoners positief als negatief beantwoord. Blijkbaar vinden de Bossche bewoners dit moeilijk in te schatten.

Figuur 4.11 Ontwikkeling aantal meldingen overlast in Den Bosch en drie 'straatcoachwijken', 2006-2010

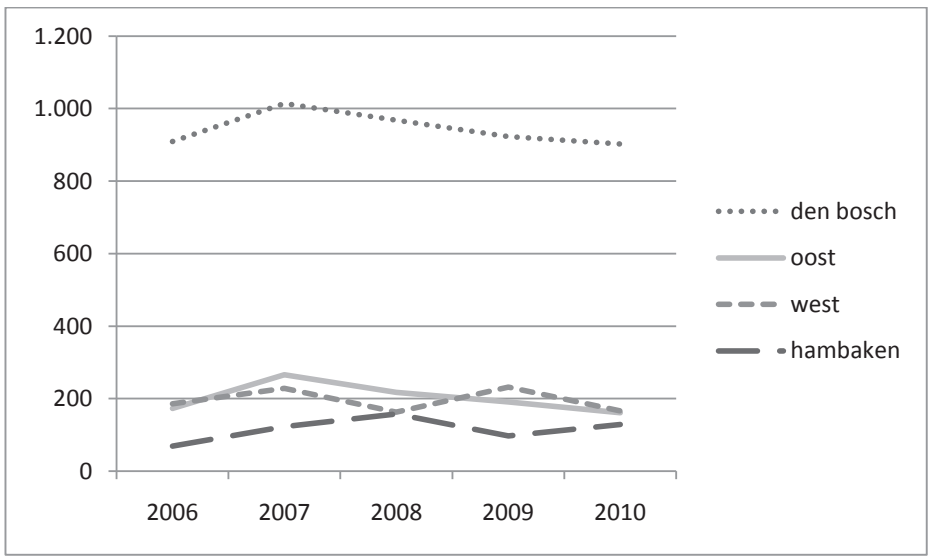

Bron: figuur van Van Wijk, 2011, p. 28.

Ten behoeve van de Beke-evaluatie verstrekte de Bossche politie cijfers over geregistreerde incidenten/delicten voor de wijken waar de straatcoaches actief zijn geweest en voor de rest van Den Bosch (periode 2006-2010). Openlijk geweld tegen personen neemt vanaf 2008 in Den Bosch toe. De aantallen van openlijke geweldpleging voor de drie afzonderlijke wijken zijn echter klein, waardoor het lastig is om trends te bepalen. Vernielingen aan/van auto's nemen eveneens toe vanaf 2008 in Den Bosch. In een van de straatcoachwijken (Oost) is sprake van een daling over een aantal jaren bezien. Hambaken en West blijken op dit punt stabiel. De vernielingen aan gebouwen nemen in Den Bosch vanaf 2007 iets toe. Voor de drie wijken zijn hierin geen duidelijke trends te zien, wederom door de kleine aantallen. Vandalisme neemt vanaf 2007 af in Den Bosch. Het aantal registraties van vandalisme in de drie wijken blijft over de jaren bezien tamelijk stabiel, alleen West lijkt vanaf 2008 iets af te nemen. Tot slot is het aantal registraties van overlast bekeken (zie figuur 4.11). Vanaf 2007 neemt de overlast in

Den Bosch licht af. Dat patroon is ook in Oost te zien. In vergelijking met 2009 neemt het aantal meldingen van overlast in Hambaken in 2010 juist iets toe. Van Wijk constateert op basis van deze gegevens dat de aanname dat de politie door de inzet van de straatcoaches minder meldingen krijgt, 'niet kan worden afgeleid uit voornoemde ontwikkelingen in de incidenten'.

Venlo

In Venlo onderzocht het Verwey-Jonker Instituut het effect van de inzet van twee straatcoaches in de periode 2009-2010 (Van Marissing, 2010). In tegenstelling tot eerder besproken evaluaties, zijn de Venlose coaches geen commerciële beveiligers, maar in dienst van de gemeente. Zij worden aangestuurd door de gemeentelijke 'jeugdregisseur' die is ondergebracht in het veiligheidshuis. Uit de ondertitel van het evaluatierapport blijkt dat men zich richtte op subjectieve gegevens ('inventarisatie van gepercipieerde effecten'). Van Marissing baseert zijn bevindingen op gesprekken met betrokken partijen, eigen observaties en een analyse van beleidsdocumenten.

Het Verwey-Jonker-rapport beperkt zich – in tegenstelling tot de eerder besproken onderzoeken – dus tot een procesbeschrijving en een inschatting van effecten door betrokkenen. Dit is tegelijkertijd ook de achilleshiel van het rapport. De beschreven ontwikkelingen en de vermeende bijdragen van de coaches daarin blijven enigszins onbestemd. Over de samenwerking met andere relevante partijen worden enkel positieve ervaringen gemeld, maar de bevindingen hierover blijven steken in nogal ambtelijke formuleringen. Zo wordt onder meer vermeld: 'De toonzetting die uit de interviews en de observatie spreekt is overwegend positief: de gemeente heeft een goede ontwikkeling in gang gezet, waarbij de eerste resultaten, in elk geval gevoelsmatig, langzaamaan zichtbaar beginnen te worden. Zowel de straatcoaches als de jeugdregisseur hebben hun plek in het systeem gevonden.' Verder wordt vermeld dat partners elkaar 'steeds beter weten te vinden' en dat er 'een stevige basis is ontwikkeld, van waaruit verder gebouwd kan worden aan een systeem dat in de behoefte voorziet' (Van Marissing, 2010: 59-60). Tegelijkertijd valt in het rapport echter te lezen dat 'inhoudelijk nog onvoldoende inzichtelijk is wat de gehanteerde aanpak precies inhoudt'. Niet verassend concludeert men dan ook dat over eventuele effecten van de coaches geen uitspraken kunnen worden gedaan. Wel meent Van Marissing op basis van zijn observaties en documentanalyse dat het huidige aantal straatcoaches (2) binnen afzienbare tijd ontoereikend zal zijn om de problematiek in het Venlose werkgebied naar behoren te kunnen aanpakken.

Hoogeveen

De gemeente Hoogeveen, ten slotte, evalueerde de inzet van één enkele straatcoach in het centrumgebied (Team Veilig / Dienst Onderzoek & Statistiek, 2011). De straatcoach was aangesteld omdat winkelend publiek en ondernemers klaagden over overlast door jongeren.[18] Ook het Hoogeveense rapport legt het accent

18 Het rapport vermeldt niet of de straatcoach is ingehuurd van een extern beveiligingsbedrijf of in dienst is van de gemeente.

op percepties. Als reden wordt aangevoerd dat de straatcoach op het moment van evalueren slechts negen maanden actief is geweest. Het 'instrument' zou daardoor nog niet zijn volle potentie hebben gehad, ook gezien het feit dat in de betrokken periode een deel van de lente-zomerperiode niet is meegenomen, waarin jongeren juist veel buiten 'actief' zijn. Ook zijn volgens de opstellers van het rapport altijd meerdere factoren verantwoordelijk voor (eventuele) vermindering van overlast dan alleen aan de inzet van de straatcoach is toe te schrijven (bijv. politie, gemeentelijke opsporingsambtenaren, cameratoezicht). In het rapport wordt de waarde van de straatcoach dan ook niet zozeer vastgesteld op basis van het terugdringen van de overlast door hangjongeren, maar kijkt men vooral of 'aannemelijk kan worden gemaakt dat de straatcoach een duidelijke toegevoegde waarde heeft binnen het bestaande instrumentarium.'[19] De Hoogeveense evaluatie raadpleegde hiervoor verschillende bronnen, maar de informatiedichtheid is beperkt. Er vonden enkele gesprekken plaats met betrokken ambtenaren, men analyseerde verslagen van de straatcoach en hield enquêtes onder winkeliers en samenwerkingspartners. Maar de respons was relatief laag (respectievelijk 12 ingevulde winkeliersenquêtes van de 38 benaderden, en 8 van de 20 samenwerkingspartners). Interessant is wel dat men ook een digitale enquête afnam onder 34 'doelgroepjongeren' die in contact staan met jongerenwerkers. Men maakte hiervoor gebruik van de sociale netwerksite Hyves. Maar ook hier was de respons laag: van de 232 benaderde jongeren vulden slechts 34 de vragenlijst in (15%).

Op grond van gesprekken met betrokken gemeentelijke medewerkers en een analyse van de verslagen van de straatcoach wordt geconstateerd dat het aantal plaatsen waar sprake is van overlast aanzienlijk is verminderd: van de tien in de periode oktober-december 2009 geïnventariseerde plaatsen zijn er in juni 2011 nog vier over. Wel is nog steeds sprake van overlast door hangjongeren in de Hoofdstraat en in het winkelcentrum De Weide. Men merkt hierbij op dat de Hoofdstraat en het winkelcentrum De Weide 'natuurlijke hangplekken' zijn, en het daarom niet realistisch is te verwachten dat hier de jongerenoverlast geheel zal verdwijnen. Van de ondervraagde jongeren zegt 94 procent van de straatcoach gehoord te hebben, tegen 67 procent van de winkeliers. Het overgrote deel van de jongeren heeft zelf en/of zijn vrienden contact gehad met de straatcoach (85%). Van de winkeliers zegt bijna 60 procent nooit zelf contact te hebben gehad met de straatcoach. Alle samenwerkingspartners zeggen of zelf of via een collega contact te hebben gehad met de straatcoach. Van de geënquêteerde Hoogeveense winkeliers zegt 36 procent een vermindering van de overlast te zien, 36 procent is het daar gedeeltelijk mee eens/oneens en 27 procent zegt het daar niet mee eens te zijn. Men analyseerde ook in hoeverre jongeren vinden

19 Ook stelt men vast dat het op het moment van evaluatie niet mogelijk is te bepalen of het aantal meldingen van jeugdoverlast in de betrokken periode is afgenomen, omdat meldingen van overlast door jeugd als zodanig niet door de gemeente worden gearchiveerd. Een nieuw registratiesysteem moet dit probleem in de toekomst ondervangen (zie Hoogeveense rapport 'Inzet straatcoach ten behoeve van vermindering jeugdoverlast op straat', 2011, p. 16).

dat ze een beter contact hebben met omwonenden en winkeliers als gevolg van de inzet van de straatcoach. Bijna driekwart zegt van niet en slechts een kwart van wel. Een ruime meerderheid van de jongeren (81,5%) zegt ook geen positievere houding van winkeliers te bespeuren, tegen slechts 18,5 procent van wel. Eenderde van de geënquêteerde jongeren zegt zich 'meer bewust te zijn van zijn omgeving en de gevolgen van zijn aanwezigheid', tegen tweederde niet.

4.2. Academische analyses van particuliere beveiliging in de publieke ruimte

In Nederland is de opkomst van particuliere beveiligers in de publieke ruimte een relatief recente ontwikkeling. Een proefschrift van Van Steden (2007) laat zien dat – in navolging van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk – het aantal particuliere toezichthouders in Nederland een grote vlucht heeft genomen. Hun aantal groeide van de rond de 5.000 werknemers begin jaren tachtig tot 30.000 in 2005.[20] De meeste van hen houden zich bezig met conventionele vormen van beveiliging zoals de inzet van deurpersoneel bij bars en discotheken, toezicht van bedrijventerreinen of persoonsbeveiliging. Maar de toezichthoudende professional op straat of in winkelcentra is eveneens in opkomst. Diens frequentere aanwezigheid lijkt voort te vloeien uit een groeiende maatschappelijke behoefte aan 'veiligheid' (zie De Graaf, 2012), en het tegengaan van 'overlast' in de publieke ruimte (vlg. Van Steden & Roelofs, 2009). Wat is er in wetenschappelijke zin bekend over het optreden van commerciële beveiligers in de publieke ruimte? En draagt hun inzet bij aan de oplossing van leefbaarheids- en veiligheidsproblemen?

Wetenschappelijk empirisch onderzoek naar deze vragen is zeer gelimiteerd. Sinds de jaren zeventig zijn in het Engels taalgebied weliswaar diverse academische publicaties over het onderwerp verschenen, maar deze beperken zich doorgaans tot kwantitatieve analyses van de groei van de sector of tot (sterk normatieve) beschouwingen over de vermeende onwenselijke gevolgen van de inzet van particuliere beveiligers en toezichthouders in de publieke ruimte (zie bijv. Becker, 1974; Cunneen, 1988; Loader, 1997; Garland, 2001; Zedner, 2003; Joh, 2004; Van der Steden & Sarre, 2007). Beschikbaar wetenschappelijk onderzoek levert echter nauwelijks inzicht in de vraag of particuliere toezichthouders bij-

20 In de Europese Unie (EU) verdubbelde het aantal particuliere beveiligers sinds het einde van de vorige eeuw. Geschat wordt dat het aantal werknemers in de branche steeg van circa 600.000 in 1999 naar ruim 1 miljoen in 2007 (Van Steden & Sarre, 2007). In de Verenigde Staten is de particuliere beveiligingsbranche zelfs de grootste aanbieder van veiligheids- en handhavingstaken, met een personeelsbestand dat driemaal zo groot is als de reguliere politiemacht (Joh, 2004). Ook in Zuid-Afrika en in diverse Oost-Europese landen overtreft de particuliere beveiligingsbranche in aantallen medewerkers de politie (zie Van Steden & Sarre, 2007).

dragen aan het terugdringen van criminaliteit of overlast in de wijk, en hoe hun interactie met politie of bewoners de facto gestalte krijgt.[21]

Welsh e.a. (2010) voerden een bescheiden review uit naar de effecten van particuliere beveiligers (*private security guards*) op criminaliteit. Men verzamelde studies die de publieke ruimte als onderzoeksterrein namen. Onder publieke ruimte (*public spaces*) schaarde men die plaatsen waar individuen zich vrij kunnen bewegen, maar waar 'natuurlijke' sociale controle vaak of soms onder druk staat, bijvoorbeeld stadscentra, het openbaar vervoer, parkeerplaatsen en woonwijken met een relatief groot aandeel sociale huurwoningen (*public housing communities*). Welsh e.a. hanteerden de volgende criteria in de selectie van evaluaties:

1. De studie neemt het particuliere toezicht als de primair te evalueren maatregel.
2. Er is sprake van een meetbare uitkomstvariabele op criminaliteit. Relevante variabelen betreffen geweld en eigendomscriminaliteit (bijv. inbraak, straatroof, vandalisme).
3. Het evaluatieontwerp is van een hoge methodologische kwaliteit, met als minimale criteria een voor- en nameting in een experimentele en controleomgeving.

De review van Welsh c.s. toont het gebrek aan gedegen wetenschappelijk effectonderzoek op dit terrein. Men traceerde slechts drie studies die aan bovenstaande criteria voldoen, waaronder een Nederlands onderzoek van Hesseling (1995). De overige twee studies zijn afkomstig uit Canada (Barclay e.a., 1996) en het Verenigd Koninkrijk (Laycock & Austin, 1992). De gevonden studies richten zich vooral op een monitoring van auto-inbraken op grote parkeerplaatsen, en – in mindere mate – op een effect op de directe omgeving. De onderzoekslocaties kampten met een bovengemiddeld aantal auto-inbraken en diefstal. De Britse en Canadese aanpakken bleken zeer effectief. Het aantal inbraken en diefstallen in de experimentgebieden werd sterk gereduceerd na de inzet van de toezichthouders, en deze afnames verschilden significant van de ontwikkeling in de controlegebieden. Men vond bovendien geen aanwijzingen van een verplaatsing van problemen naar omliggende gebieden. De Nederlandse studie van Hesseling in Rotterdam liet echter geen meetbare verandering zien in de twee jaar dat de toezichthouders werden ingezet. Hesseling vond zelfs bewijs van enige verplaatsing van inbraken en diefstal in vier van de vijf controlegebieden. Op basis van interviews met overtreders en een procesanalyse van de inzet van de toezichthouders, concludeerde Hesseling evenwel dat de aanpak in Rotterdam niet intensief genoeg was om aantoonbaar resultaat te genereren.

Een casestudie van Noaks (2000) richtte zich specifiek op het functioneren van particuliere toezichthouders in een Britse woonwijk (*private cops on the block*).

21 De academische neiging om particuliere beveiliging vooral in normatieve zin te analyseren, komt nog het meest sprekend tot uitdrukking in de titel van een frequent geciteerd artikel van Loader (1997): 'Thinking normatively about private security'.

Noaks onderzocht in een geanonimiseerde wijk van circa 12.000 inwoners ('Merryside') de rol en functie van particuliere toezichthouders in relatie tot de plaatselijke politie. In het bijzonder ging hij na hoe bewoners hun optreden percipieerden, en welke bijdrage de particuliere agenten leverden aan preventie van criminaliteit en overlast in de ogen van bewoners. Het betreft een etnografische studie (veldwerk en 'schaduwen' van patrouilles gedurende drie jaar) en een survey onder 255 bewoners (afgenomen in face-to-face interviews). Bewoners van Merryside ('subscribers') zorgden zelf voor de financiering van de commerciële bewakers.

Het blijkt dat bewoners de commerciële beveiligers vooral zien als sociaal controlemechanisme. Dit blijkt uit het hoge percentage bewoners dat aangeeft dat de prioriteit van hun inzet vooral moet liggen op het vlak van fysieke aanwezigheid in de wijk. 74 procent vond dit het belangrijkste aspect van de toezichthouders. Slechts 2 procent defenieerde hun inzet in termen van 'boeven vangen'. Het 'schaduwen' van de toezichthouders tijdens hun rondes legt volgens Noaks bloot dat het lokale kennisniveau over de bewoners en criminaliteitsproblemen van de toezichthouders hoger ligt dan dat van lokale politieagenten. Deze bevinding wordt gestaafd door de survey respons, waar veel bewoners melding maakten van een ongeïnteresseerde en 'over-stretched' *police force*. Voorts ervaren bewoners meer betrokkenheid van de kant van de toezichthouders dan de politie, hetgeen zich uitte in een snellere responstijd na meldingen, een grotere ontvankelijkheid voor lokale probleemsignalen en een actievere bereidwilligheid tot sociale controle. Maar liefst 92 procent van de bewoners was dan ook 'tevreden' of 'zeer tevreden' met het optreden van de particuliere toezichthouders in hun wijk. Daarbij vond liefst 76 procent dat het criminaliteitsniveau als gevolg van hun inzet was gedaald. De respondenten met een positieve meningsvorming noemden daarbij de regelmatige aanwezigheid in de wijk als belangrijkste succesfactor.

Loader (1997: 152) heeft gesuggereerd dat particuliere veiligheidspatrouilles anders dan de politie waarschijnlijk geen bijdrage leveren aan het veiligheidsgevoel van bewoners. Particuliere beveiligers zouden de 'symbolische aura' missen die 'echte' politieagenten met zich mee zouden brengen. Noaks wijst er echter op dat zijn bevindingen aanwijzingen verschaffen dat de politie zich eerder zorgen moet maken om de verschillen in relatieve satisfactieniveaus van bewoners tussen de politie en commerciële toezichthouders. Zo toonde 35 procent van Noaks' respondenten zich ontevreden met het optreden van de politie. De belangrijkste reden die bewoners hiervoor aandroegen was een te geringe zichtbaarheid in de wijk. Een deel van de respondenten gaf daarbij aan dat de politie te overbelast was om adequaat tegemoet te komen aan lokale veiligheidsvraagstukken. Deze bevindingen lopen eerder in de pas met Jones en Newburns (1998) prognose dat de politie door structurele ondercapaciteit in de toekomst ook in woongebieden wellicht niet meer kan concurreren met flexibele particuliere beveiligingsbedrijven.

Noaks analyseerde tevens de interactie tussen commerciële beveiligers en de plaatselijke politie. In Merryside bleek slechts sprake van minimale communicatie. Door de wederzijdse onbekendheid en onwetendheid ontstonden zelfs geregeld fricties, met klachten over en weer. De lokale politiechef omschreef de relatie als 'afstandelijk' en merkte op dat er 'argwaan heerst aan beide kanten'. Als gevolg hiervan was er in het geheel geen sprake van formele communicatie. Ondanks de veel grotere satisfactie met beveiligers en relatieve dissatisfactie met de politie, was een meerderheid van de bewoners geen voorstander van substitutie van agenten door beveiligers. Men zag liever dat beide partijen elkaar versterkten in partnerschappen. Echter, Noaks wijst op het risico dat bewoners – juist door hun hogere tevredenheid met ingehuurde beveiligers – eerder geneigd zullen zijn lokale informatie te delen met beveiligers dan met agenten. Op de langere termijn zou dit kunnen bijdragen aan een toenemende marginalisering van de rol van politie in woongebieden. Dergelijke ontwikkelingen zouden de positie van politieagenten als 'kennismakelaars' van lokaal veiligheidsrisicomanagement kunnen ondermijnen (vgl. Ericson & Haggerty, 1997).

In Nederland onderzochten Van Steden en Roelofs (2009) de meningsvorming van bewoners over particuliere beveiligers in de publieke ruimte. Van Steden en Roelofs gingen na welke percepties, verwachtingen en oordelen burgers ten aanzien van 'politieachtige' professionals koesteren ('Hoeders van de hygiënische stad'). Hiertoe analyseerde men de resultaten van een enquête over hoe burgers in Amsterdam over deze professionals denken en oordelen – een oordeel dat volgens Van Steden en Roelofs iets zegt over de acceptatie van hun aanwezigheid en de legitimatie van hun optreden. Op basis van een aangepaste vragenlijst over burgerpercepties ten aanzien van particuliere beveiligers maakte men een vergelijking tussen beveiligers enerzijds en gemeentelijke veiligheidsfunctionarissen anderzijds. De vragenlijst is medio 2008 door de Dienst Onderzoek en Statistiek (O+S) van de gemeente Amsterdam afgenomen. Voor het onderzoek werden twee identieke vragenlijsten over gemeentelijke toezichthouders en particuliere beveiligers uitgezet onder elk 900 panelleden. Uiteindelijk reageerden respectievelijk 393 (44%) en 368 (41%) respondenten.

Respondenten moesten allereerst antwoorden welke associaties zij bij 'gemeentelijke toezichthouders' en 'particuliere beveiligers' hebben. Bij gemeentelijke toezichthouders bleken veelvoorkomende termen 'stadswachten', 'controle', 'straatcoaches' (hoewel dit dus feitelijk gediplomeerde beveiligers zijn), 'uniform', 'veiligheid en orde' en 'nep-politie'. Bij particuliere beveiligers ging het meer om 'bewaking', 'uniform', 'veiligheid', 'klerenkast', 'cowboy' en namen van beveiligingsbedrijven. Tevens werd bij particuliere beveiligers vaker naar uiterlijkheden ('dikke nek') en (negatieve) karaktereigenschappen verwezen. De bekendheid met beide type handhaver is hoog (zie tabel 4.8). Binnen de groep over gemeentelijke functionarissen noemen respondenten zeer vaak parkeerbeheer (87%), milieuhandhaving (74%), verkeersregelaars (71%), controleurs

bij het openbaar vervoer (67%), medewerkers toezicht en veiligheid (58%) en straatcoaches (47%). Binnen de groep over particuliere beveiliging springt het type van winkelbeveiliger (96%) eruit. Rond de 70 procent van deze respondenten verwijst naar beveiligers op bedrijventerreinen, bij uitgaansgelegenheden en van geldtransporten. Beveiligers bij evenementen (64%) en op NS-stations (61%) worden eveneens geregeld genoemd. Volgens Van Steden en Roelofs bevestigt dit de aanname dat burgers beveiligers en toezichthouders in hun dagelijks leven regelmatig tegenkomen.

Tabel 4.8 Bekendheid met toezichthouders en beveiligers in Amsterdam (meerdere antwoorden mogelijk)

Toezichthouders (N = 393)	Percentage	Beveiligers (N = 368)	Percentage
Parkeerbeheer	87	In winkels/winkelcentra	96
Milieuhandhaving	74	Op bedrijventerreinen	69
Verkeersregelaars	71	In uitgaansgebieden	68
Toegangscontroleurs OV	67	Van geldtransporten	68
Toezicht op straat	58	Bij evenementen	64
Straatcoaches	47	Op NS-stations	61
Veiligheidsteam OV	45	In buurten en wijken	42
Buurtconciërges	36	Anders	8
Parkwachten	13		
Anders	2		

Bron: tabel van Van Steden & Roelofs, 2009, p. 162.

Kijken we naar de zichtbaarheid van beide type professionals, dan valt op dat zowel gemeentelijke toezichthouders als particuliere beveiligers vaker buiten de eigen buurt worden waargenomen dan binnen, maar dat een groter percentage van de groep over beveiligers meent dat ze in de buurt actief zijn (zie tabel 4.9). Dit is een indicatie dat de inzet van particuliere beveiliging in woongebieden toeneemt (althans in Amsterdam). Daarbij geeft 41 procent van de groep over gemeentelijke veiligheidsfunctionarissen aan dat er 'voldoende' toezichthouders in de buurt zijn, 37 procent vindt dit 'te weinig'. Voor de groep over particuliere beveiliging liggen de aantallen op respectievelijk 51 procent en 23 procent. Bijna niemand vindt dat er 'te veel' toezichthouders of beveiligers in de eigen buurt zijn. Panelleden uit de eerste groep die vaker gemeentelijke toezichthouders willen zien, geven aan dat zij vooral blij zouden zijn met meer medewerkers toezicht en veiligheid (59%), reinigings-/milieupolitie (58%) en straatcoaches (47%).

Tabel 4.9 Zichtbaarheid gemeentelijke toezichthouders en commerciële beveiligers in Amsterdam (in %)

	Toezichthouders (N = 393)		Beveiligers (N = 368)	
	In buurt	Buiten buurt	In buurt	Buiten buurt
Vaak	18	19	26	26
Geregeld	24	33	17	30
Af en toe	25	29	18	28
Zelden of nooit	32	13	37	12
Weet niet	2	6	2	4

Bron: tabel van Van Steden & Roelofs, 2009, p. 162.

Opvallend is dat respondenten die zich over particuliere beveiligers uitspreken, zulke professionals meer zien in de rol van 'boeven vangen' (37%) vergeleken met respondenten die hun mening hebben gegeven over gemeentelijk veiligheidspersoneel (10%). Volgens Van Steden en Roelofs is dit een aanwijzing dat de gemeentelijke professionals een tamelijk 'soft' imago hebben; beveiligers komen daarentegen vrij 'stoer' over. Daarmee is hun imago regelmatig ook wat negatiever. Zoals aangegeven wordt eerder op onaantrekkelijke uiterlijkheden ('dikke nek', 'domme kracht') gewezen. Amsterdammers hebben moeite eenduidig te oordelen over de kwaliteit en professionaliteit van toezichthouders en beveiligers. Bij gemeentelijke toezichthouders geven bijvoorbeeld vier van de tien respondenten aan niet te kunnen oordelen over de stelling of zij 'goed opgeleid en getraind' zijn. Over particuliere beveiligers zijn de voor deze groep relevante ondervraagden iets uitgesprokener: bijna een kwart vindt niet dat zij voldoende opgeleid/getraind zijn. Respondenten ondervraagd over beveiligers zijn weer wel vaker van mening dat zij 'gezag' uitstralen dan respondenten die over gemeentelijke toezichthouders oordelen (35% versus 25%). Volgens Van Steden en Roelofs komt hier wederom het enigszins 'softe' imago van gemeentelijke toezichthouders naar voren. Men zou ook kunnen concluderen dat een vermeend gebrek aan professionaliteit van de kant van beveiligers wordt gecompenseerd door hun grotere gezag.

Tot slot ondervroeg men respondenten naar de verhouding tussen toezichthouders/beveiligers en de politie. Zoals tabel 4.10 laat zien, zijn zowel ondervraagden over gemeentelijke toezichthouders als ondervraagden over particuliere beveiligers het oneens met de negatief geformuleerde stelling dat zij 'niet goed te onderscheiden zijn van de politie' (respectievelijk 76% en 73%). Beide typen 'politieachtige' professionals lijken dus een duidelijk eigen plek in te nemen binnen het publieke domein. Wel wordt van gemeentelijke toezichthouders vaker gezegd dat zij een goede aanvulling op de politie vormen dan van particuliere beveiligers (55% tegenover 43%). Een groter aantal ondervraagden over particuliere beveiligers is hier neutraal over. Verder zijn deze respondenten vaker van

mening dat veiligheid een taak van de politie is en dat het aantal particuliere beveiligers zo klein mogelijk moet zijn, dan respondenten die hetzelfde over gemeentelijke toezichthouders vinden (53% tegenover 35%).

Tabel 4.10 Oordeel Amsterdammers over verhouding gemeentelijke toezichthouders, commerciële beveiligers en politie (in procenten)

	Toezichthouder (N = 393)				Beveiliger (N = 368)			
	eens	neutraal	oneens	weet niet	eens	neutraal	oneens	weet niet
Zijn niet te onderscheiden van de politie	7	14	76	3	9	17	73	1
Zijn goede aanvulling op de politie	55	22	18	5	43	31	21	5
Veiligheid is exclusief een politietaak	35	22	42	1	53	21	25	1

Bron: tabel van Van Steden & Roelofs, 2009, p. 164.

Van Steden en Roelofs menen uit de enquêtegegevens op te maken dat respondenten politieachtige professionals zeer regelmatig tegenkomen en veelal weinig moeite hebben met hun zichtbare aanwezigheid op straat, maar dat diezelfde respondenten weinig idee hebben van wat beveiligers en toezichthouders doen, hoe het met hun kwaliteit en professionaliteit staat en wat hun toegevoegde waarde in termen van veiligheidszorg is. 'Veel mensen weten het eigenlijk niet goed; het ontbreekt aan een duidelijke mening', (Van Steden & Roelofs, 2009: 167). Vervolgens plaatst men in normatieve zin vraagtekens bij de vermeende 'baat het niet, dan schaadt het niet'-mentaliteit van burgers; de haast argeloze behoefte aan beveiligers, toezichthouders en handhavers ter sociale controle en gedragscorrectie zou weleens tot een onwenselijke en paternalistische 'controlecultuur' kunnen leiden, die de 'spontaniteit' in de publieke ruimte zou kunnen smoren (vgl. Garland, 2001).

Uit de enquête blijkt inderdaad dat de ondervraagde respondenten het moeilijk vinden een inschatting te maken over de kwaliteit en professionaliteit van commerciële beveiligers. Maar de conclusie dat burgers weinig idee hebben van wat toezichthouders en beveiligers feitelijk doen, vindt geen legitimatie in de uitkomsten. De bekendheid met beide typen handhaver is immers hoog, en aanzienlijke percentages respondenten zijn in staat aan te geven welke taken zij vervullen (zie tabel 4.8). Ook is het discutabel dat Van Steden en Roelofs op basis van de uitkomsten concluderen dat burgers 'argeloos' zijn in hun meningsvorming op dit punt of 'meer behoefte' zouden hebben aan verschillende toezichthouders; dit betreffen kwesties die niet in de Amsterdamse enquête zijn opgenomen en als zodanig dus ook niet aan burgers zijn voorgelegd. Het zij in dit verband vermeld dat een meerderheid van de respondenten die de vragenlijst over beveiligers invulde, van mening is dat veiligheid exclusief een politietaak is (zie tabel 4.10). De vermeende argeloosheid van de kant van de burger over eventuele publiek/private vervaging van toezicht en handhavingstaken lijkt dus mee te vallen.

4.3. Conclusies

Uit de literatuur kunnen enkele conclusies worden getrokken over de bijdrage van straatcoaches aan de leefbaarheid in de wijk. Inzichten hierover komen voornamelijk van semiwetenschappelijke stedelijke evaluaties. Academisch onderzoek dat de effectiviteit of het functioneren van particulier toezicht in woongebieden problematiseert, is uiterst beperkt. Per interventietheorie volgen de voornaamste bevindingen.

- Interventietheorie 3a: straatcoaches als speerpunt in de aanpak van overlast

Probleemdefinitie: op sommige plekken reikt de ernst van de overlast te ver om een beroep te doen op het zelfreinigend vermogen van bewoners. Inzet straatcoaches vergroot formele sociale controle.

De theorie die centraal stond luidde:

> **Inzet straatcoaches** → straatcoaches zijn beter geëquipeerd om overlastgevers aan te spreken dan bewoners → straatcoaches spreken overlastgevers aan → overlast in de buurt neemt af → leefbaarheid neemt toe

Analyse van dagrapportages en kwartaalverslagen van straatcoaches in stedelijke evaluaties uit Nederland suggereren dat de coaches actief op straat aanwezig zijn. Men rapporteert veel uren in hotspotgebieden en in diverse steden klinken positieve geluiden van de politie en het ambtelijk apparaat als het gaat om hun functioneren. Vooral de structurele aanwezigheid die de coaches bieden (met inzet 's avonds, 's nachts en in het weekend) wordt geprezen. Of de coaches jongeren daadwerkelijk gericht aanspreken op ongepast gedrag valt echter niet te verifiëren: geen van de rapportages baseert zich op onafhankelijke observaties van derden. Uit de verschillende bewonersenquêtes blijkt wel dat de bekendheid met de straatcoaches meestal hoog is; bewoners weten wie de straatcoaches zijn en weten over het algemeen ook vrij goed wat hun taak is. Over de *output* van de straatcoach (dat wil zeggen: wat er wordt gedaan, niet wat wordt bereikt) als toezicht-en handhavingsmiddel kan dus een overwegend positief beeld worden geschetst.

Kijken we naar de *outcome* (dat wil zeggen: de effecten die optreden als gevolg van de interventie), dan ontstaat een minder positief beeld. Geen van de besproken stedelijke evaluaties kan hardmaken dat de inzet van de coaches daadwerkelijk leidt tot een afname van (jeugd)overlast. Daarvoor zijn de resultaten in de verschillende steden te gemengd en overlast- en aangifteontwikkelingen in de periode dat de coaches actief zijn te overeenkomstig met trends in referentiegebieden (zie figuren 4.4, 4.5, 4.7 en 4.11). Vooral de uitkomsten in Utrecht en sommige delen van Amsterdam trekken het vermeende positieve effect van de straatcoaches serieus in twijfel. In de maatschappelijke verbeelding groeide juist Utrecht de afgelopen jaren uit tot symbool van 'straatterreur' van (vooral

Marokkaanse) jongeren. De stad zette dan ook sinds 2008 breed in met een inzet van bijna vijftig straatcoaches in verschillende overlastgebieden. Maar in geen enkele Utrechtse wijk waar straatcoaches actief waren, resulteerde hun inzet in een afname van geregistreerde of ervaren overlast. De meest notoire probleemgebieden – Overvecht, Kanaleneiland en Leidsche Rijn – laten zelfs een *toename* zien van geregistreerde jongerenoverlast sinds de inzet van de coaches.[22] Men zou hier natuurlijk tegenin kunnen brengen dat overlastcijfers zónder de inzet van straatcoaches misschien nog wel hoger waren uitgekomen (duidend op een niet zichtbaar maar desondanks manifest positief effect). Maar gezien de bredere ontwikkeling van overlastcijfers voor, tijdens en na inzet van de coaches, is deze redenering weinig plausibel. Uit de politiecijfers blijkt dat schommelingen in jongerenoverlast vooral onder invloed staan van seizoens- en weerinvloeden; meestal volgen de cijfers een vast patroon, relatief onafhankelijk van de inzet van de particuliere toezichthouders (zie ook de cijfers in Almere, Amsterdam en Den Bosch).

De impact van 'coachende' particuliere toezichthouders op structurele overlast lijkt derhalve minimaal, als er al sprake is van enige impact. Amsterdam liet weliswaar een afname zien van het *aantal* overlastgevende jeugdgroepen in de gebieden waar straatcoaches actief zijn, maar het aantal overlastgevende groepen is een minder betrouwbare leefbaarheidsindicator dan overlastmeldingen. Het aantal overlastgevende groepen zegt weinig over de intensiteit of frequentie van overlast (en deels blijkt dit dus ook uit de cijfers). Mogelijk veroorzaakt een klein aantal groepen een onevenredig groot deel van de problemen.

- Interventietheorie 3b: straatcoaches als compensatie voor capaciteitstekort politie/stadstoezicht

Probleemdefinitie: Capaciteit politie en stadstoezicht schiet te kort voor structurele aanpak kleine criminaliteit en buurtoverlast.

De theorie die centraal stond luidde:

Inzet straatcoaches → inzet straatcoaches is door hun frequente aanwezigheid doelmatiger dan politie/stadstoezicht → straatcoaches zijn vaker in staat overlastgevers aan te spreken en doen dit ook → overlast, kleine criminaliteit en illegale activiteiten nemen af → leefbaarheid neemt toe

22 Overigens kan een toename van het aantal meldingen in dit geval niet worden geïnterpreteerd als een indicatie van het succes van de coaches. In theorie zou de meldingsbereidheid van bewoners kunnen toenemen op het moment dat zij constateren dat hun meldingen aan de politie ook worden opgevolgd door de straatcoaches (vgl. Bouscher e.a. 2008: 16). De straatcoaches zijn echter nadrukkelijk een *preventief* middel: zij worden juist ingezet om melding van overlast bij de politie of gemeente te *voorkomen* doordat zij worden geacht normoverschrijdend gedrag van jongeren te neutraliseren en concentratie van groepen hinderlijke jongeren op hotspots tegen te gaan.

Het lijkt erop dat de coaches op een adequate manier een capaciteitstekort opvullen van politie en stadstoezicht. In alle beschikbare evaluaties spreken geïnterviewde agenten, ambtenaren en gemeentelijke toezichthouders in overwegend positieve bewoordingen over de auxillaire inzet van de coaches. Hun extra 'ogen en oren', maar ook de 'extra handen' worden vooral gewaardeerd in de late uren dat ze aan het werk zijn. Er is echter –zoals aangegeven – geen overtuigend causaal bewijs dat hun inzet ook leidt tot een afname van overlast, criminaliteit of illegale activiteiten. Overlapping van interventies speelt in dit verband wellicht mee. In de meeste Nederlandse steden is de inzet van straatcoaches ingebed in een gezamenlijke, intensievere aanpak van (jeugd)overlast door ambulant jongerenwerkers, stadstoezicht en politie. Uit deze kluwen van simultane maatregelen is het afzonderlijke effect van straatcoaches op overlast moeilijk te ontwarren.[23] Maar *binnen* dat pakket aan openbare veiligheidsmaatregelen vormt de inzet van straatcoaches – voor Nederlandse begrippen althans – wel een relatief unieke aanpak. De coaches constitueren het meest intensieve controle-element: toezicht en handhaving is immers hun kerntaak. Straatcoaches zijn ook veel vaker op hotspots aanwezig dan andere toezichthouders en surveilleren ook 's avonds en vaak zelfs 'snachts. Toch spreekt die extra inzet en extra aanwezigheid niet overtuigend uit de cijfers. Zoals aangegeven heeft in de meeste gevallen de intensievere aanpak – inclusief straatcoaches – weinig invloed op ontwikkelingen van overlastcijfers. Mogelijk spreken straatcoaches overlastgevers onvoldoende actief aan om echt een impact te maken, zijn jeugdige lastpakken niet van hen onder de indruk of vereenzelvigen de coaches zich toch te zeer met de doelgroep, waardoor zij niet genoeg corrigerend kunnen optreden.

Daarbij blijft de interactie tussen politie(agenten) en straatcoaches schimmig. De Nederlandse evaluatierapporten zijn op dit punt nogal formeel van toon en missen diepgang als het gaat om een kritische analyse van de interactie met veiligheidspartners. De positieve meningsvorming van agenten en ambtenaren in de besproken rapportages komt daardoor soms wat obligaat over. Het is moeilijk vast te stellen of men oprecht tevreden is of dat er sprake is van 'ceremoniële conformiteit' (Meyer & Rowan, 1977), waarbij voor de vorm constructief wordt samengewerkt, maar men in de praktijk langs elkaar heen werkt.[24] Bijgevolg komen veel aanbevelingen voor publiek/private samenwerking rond leefbaarheid in de besproken rapporten niet veel verder dan procedurele gemeenplaatsen als 'voor draagvlak zorgen' of 'betere samenwerking in de ketenaanpak'.

23 In evaluatiejargon spreekt men in dit geval van het probleem van 'interferentie', waarbij andere maatregelen de uitkomstvariabelen van de geëvalueerde maatregel mede beïnvloeden.

24 Recent enquêteonderzoek van Van der Wal e.a. (2012) verschaft in dit verband aanwijzingen dat bij politieagenten doorgaans een beeld van particuliere beveiligers domineert van 'lager geplaatste krachten', in termen van inachtneming van morele waarden, aanspreekbaarheid en sociabiliteit.

- Interventietheorie 3c: straatcoaches als alternatieve aanpak

Probleemdefinitie: In de relatie tussen politie, stadstoezicht of bewoners enerzijds en straatjongeren anderzijds heerst vaak onbegrip. Straatcoaches zijn door hun sociale vaardigheden en inlevingsvermogen beter in staat op een positieve manier tot (overlastgevende) jongeren door te dringen.

De theorie die centraal stond luidde:

> **Inzet straatcoaches** → coaches zetten bij het aanspreken van ongepast gedrag jongeren sociale vaardigheden in → alternatieve benadering zorgt voor grotere gedragsverandering → overlast neemt af → leefbaarheid neemt toe

Straatcoaches bezetten een andere positie in het veiligheidsnetwerk dan politieagenten of stadswachten. In de meeste steden worden zij speciaal ingezet om *jeugd*overlast tegen te gaan. En anders dan agenten of boa's, is toezicht en het 'optreden tegen ernstige overtredingen van de sociale normen' (Almere) feitelijk hun enige opdracht. Maar wat blijft er over van hun *coachende* benadering? Dringen zij met hun alternatieve benadering beter door tot de jongeren dan andere toezichthouders? Uit de kwartaalverslagen en dagrapportages komt meestal naar voren dat de straatcoaches zelf merken dat er een positief effect van hun werk uitgaat. De coaches communiceren naar eigen zeggen 'goed' met de jongeren, die meestal naar hen luisteren en hun aanwijzingen 'goed opvolgen'. In hoeverre deze weergave ook overeenkomt met de werkelijkheid is onmogelijk na te gaan. Met uitzondering van Hoogeveen, presenteert geen van de besproken evaluaties ervaringen van jongeren zelf, en geen van de evaluatoren heeft observerend onderzoek verricht naar het optreden van de straatcoaches in de publieke ruimte (alleen Verwey-Jonker-onderzoeker Van Marissing liep een middag mee met het Venlose straatcoachkoppel). Het hoeft weinig betoog dat louter afgaan op de zelfrapportages van de coaches in dit verband risicovol is. Het valt niet te verwachten dat de coaches zelf zouden verkondigen dat men weinig doordringt tot de jongeren, als dit het geval zou zijn.

De Nederlandse rapportages werpen evenmin licht op de kwestie in hoeverre straatcoaches nu 'aansluiting' moeten hebben bij de wijk om effectief te kunnen opereren (externe of juist lokale krachten?). Alleen de Bossche evaluatie van Van Wijk (2011) heeft dit punt kort aangestipt. Maar ook in Van Wijks onderzoek is de vraag of een 'allochtone' achtergrond van straatcoaches en afkomst uit 'de eigen buurt' een positief dan wel een negatief effect sorteert, niet systematisch onderzocht. Niet verwonderlijk zien de Bossche straatcoaches zélf een gedeelde achtergrond unaniem als een voordeel; de gemeente selecteerde de toezichthouders immers op basis van dit criterium. Het argument dat de coaches aanvoeren, is dat een gedeelde achtergrond meer 'draagvlak' creëert bij de jongeren, omdat men bekend is met de oudere broers (leeftijdgenoten van de straatcoaches) en hun families 'goed kent van vroeger'. Vanuit die positie

kan men de jongeren beter aanspreken en wordt er beter geluisterd, aldus de Bossche beveiligers.

Mogelijk heeft een gedeelde achtergrond voorwaar meerwaarde. Maar het is discutabel om dit causale oordeel over te laten aan de coaches. Van de coaches kan namelijk niet worden verwacht dat zij zich een voorstelling kunnen maken van hoe de situatie was geweest indien zij *geen* achtergrond met de jongeren hadden gedeeld. Daar komt bij dat enkele Bossche overheidskrachten kanttekeningen plaatsen bij de vermeende voordelen van een gedeelde afkomst en achtergrond. De kritiek komt overeen met berichtgeving uit plaatsen als Gouda en Helmond die voornamelijk een proces van *going native* beschrijft; straatcoaches die zich te veel identificeren met de doelgroep ('samen lol maken'). Hierdoor zouden de coaches onvoldoende corrigerend kunnen optreden en bepaald wangedrag van jongeren soms op zijn beloop laten.

Een laatste tekortkoming is dat zuiver *wetenschappelijk* onderzoek naar het effect en het functioneren van particuliere toezichthouders in woonwijken zeer beperkt is. Het merendeel van de criminologen en stadssociologen dat zich direct of indirect met het onderwerp bezighoudt, etaleert in conceptualiseren en beschouwingen een impliciete of expliciete weerzin tegen een versterkte inzet van beveiligers, toezichthouders en handhavers in de publieke ruimte. Het lijkt niet in hun wereldbeeld te passen dat particuliere beveiligers een positieve rol zouden kunnen spelen bij het verbeteren van de veiligheid. Dit zorgt voor een bias in hun academische analyses. Er wordt in academische kringen echter nauwelijks empirisch onderzoek verricht, anders dan om de expansie van de sector te monitoren of om 'aan te tonen' dat de samenleving niet beseft welke risico's de wildgroei aan particulier toezicht met zich mee zou brengen (bij wijlen ondersteund door karakteriseringen als 'controlemaatschappij', 'stigmatisering' of 'disciplineringsoffensief'). Zodoende wordt vanuit academische hoek amper bezien in hoeverre en op welke wijze particulier toezicht de kwaliteit van leven in een wijk met leefbaarheidsproblemen feitelijk beïnvloedt. Meer onderzoek is echter hard nodig (zowel naar effecten als omstandigheden), al was het maar om de normatieve discussie over de groei van particulier toezicht in woongebieden beter te kunnen voeren. Resumerend kan men wellicht stellen dat de gemeentelijke evaluaties in hun analyse van processen en omstandigheden rond de inzet van straatcoaches/particulier toezicht doorgaans wat te cosmetisch blijven, waar de academische studies een en ander juist te zwaar aanzetten (met het risico op 'wetenschappelijke overinterpretatie', vgl. Engbersen & Lub, 2011).

5 Een beschavingsoffensief op straat: gebiedsgebonden gedragscodeprojecten

Gedragscodeprojecten beogen op collectief niveau afspraken te maken tussen bewoners over de omgangsvormen in een wijk, buurt of straat. Formele doelstellingen vanuit bestuurs- en beleidskringen zijn veelal het 'sociale leefklimaat bevorderen' en de 'sociale samenhang' versterken. De premisse van gedragscodeprojecten (naar Rotterdams voorbeeld soms ook 'stadsetiquette' genoemd) is dat bewoners elkaar steeds minder aanspreken op ongewenst gedrag en dat men te weinig rekening houdt met belangen van anderen. Vooral achterstandswijken zouden op dit punt gekenmerkt worden door een hoge graad van anonimiteit en onverschilligheid. Een dergelijke grondhouding zou normoverschrijdend gedrag in de hand werken en uiteindelijk leiden tot spanningen, verloedering, agressie en zelfs geweld.

De aanpak heeft met name opgang gemaakt in Rotterdam en in Gouda (waar men spreekt van de 'Goudse regels'). Maar ook diverse andere steden experimenteerden de afgelopen jaren met convenant-achtige afspraken tussen bewoners op het gebied van gedragsregels of ontwikkelden plannen daartoe (bijv. Groningen, Almere, Amersfoort en Dordrecht). In feite is sprake van een beschavingsoffensief op straat. Met de gedragscodeprogramma's staat men voor ogen dat bewoners vaker corrigerend jegens elkaar optreden bij gedragingen die als zodanig niet onwettig zijn (of waarvan onduidelijk is dat ze dat zijn), maar die wel 'onprettig' zijn en materiële, emotionele of sociale schade kunnen toebrengen (Diekstra, 2006a). Zo kent Rotterdam honderden straten waar in het kader van het programma 'Mensen maken de stad' straatborden met leefregels te vinden zijn. Hierop staat bijvoorbeeld vermeld: 'Wij groeten elkaar' of 'Wij spreken elkaar aan op overlast'. Het vaststellen van gedragscodes kan derhalve worden gezien als de poging tot een zelfreinigend sociaal controlemiddel van bewoners om ongewenst gedrag in de buurt te verminderen, door normering over omgangsvormen informeel te formaliseren. Informeel, want het betreffen geen regels met een dwingende rechts-juridische basis. Maar tegelijkertijd heeft de normering een formele dimensie, want de projecten voltrekken zich veelal via quasi-officiële gemeentelijke procedures en rituelen (denk aan de ondertekening van 'straatagenda's', opstellen van convenanten, etc.), waarmee men de 'gemaakte' afspraken hoopt te ontdoen van al te veel vrijblijvendheid.

In beleidsnota's en projectbeschrijvingen wordt vaak benadrukt dat het bij dit soort programma's – naast het codificeren van afspraken – gaat om het stimuleren van een onderlinge discussie tussen buurtbewoners ('het belang van het proces', Diekstra, 2006a: 131). Een discussie over 'waarden en normen', 'gewenste omgangsvormen' en 'grenzen stellen'. Het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) ontwikkelde in dit verband een stappenplan voor het opstellen van gebiedsgebonden gedragscodes. Nochtans presenteert het centrum dergelijke projecten als 'voor en door bewoners'. Zo benadrukt men op de eigen website dat een gedragscode 'geen wet is' en 'niet van bovenaf is opgelegd'. In hoeverre gedragscodeprojecten werkelijk het initiatief vormen van bewoners, is niet te confirmeren. Zeker is dat ze altijd worden gefaciliteerd door ambtenaren, gemeentelijke projectbureaus en welzijnsorganisaties. Zo worden CCV-gedragscodeprojecten uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Dit type interventie gaat uit van de volgende interventietheorie.

- Interventietheorie 4: gebiedsgebonden gedragscodes als sociaal controlemiddel

Probleemdefinitie: Bewoners in probleemwijken houden te weinig rekening met elkaars belangen en spreken elkaar te weinig aan op normoverschrijdend gedrag, waardoor spanningen, verloedering, agressie en geweld een kans krijgen. Het is zaak bewoners een gedeeld perspectief te laten ontwikkelen op gewenste normen in de buitenruimte.

Interventietheorie:

Bewoners maken collectief afspraken over gedrag in de publieke ruimte → meer duidelijkheid over regels en grenzen in de buurt → bewoners voelen zich gesteund door quasigeformaliseerde leefregels → men spreekt elkaar eerder aan op overlast → overlast neemt af → leefbaarheid neemt toe

In de SCP-studie *Overlast en verloedering ontsleuteld* constateren Van Noije en Wittebrood (2009: 70) dat de effectiviteit van gedragscodeprogramma's nationaal noch internationaal in kaart is gebracht. De vraag of buurten die op enigerlei wijze collectieve gedragscodes hebben vastgesteld, leefbaarder zijn dan vergelijkbare buurten die niet beschikken over collectieve leefregels, is dan ook onmogelijk te beantwoorden. Maar dit betekent niet dat we met lege handen staan. Ter toetsing zijn ten eerste verkennende en kwalitatieve studies naar de stadsetiquette en het programma 'Mensen maken de Stad' in Rotterdam raadpleegbaar (Lub, 2005; Diekstra, 2006b; Uitermark & Duyvendak, 2006a). Daarnaast publiceerde het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid recentelijk een evaluatie van eigen gedragscodeprojecten in zes verschillende 'pilotgemeenten' (Bongers & Langeveld, 2011). Centraal in die evaluatie staan de ervaringen van bewoners en ondersteunende professionals (analyse van logboeken en enquêtes).

Ten tweede kunnen we met betrekking tot dit onderwerp een laag dieper graven door meer fundamentele vragen te stellen over de invloed van groepsnormen op menselijk gedrag. Elk gebiedsgebonden gedragscodeprogramma gaat immers uit van een zekere mate van groepsinvloed op de regulering van onwenselijk geachte omgangsvormen. In feite wordt verondersteld dat bewoners vaker corrigerend jegens elkaar optreden in de publieke ruimte wanneer daar een explicitering wordt aangebracht van sociale normen. Het is bekend dat sociale normen per definitie zijn ingebed in een sociale context; voor hun manifestatie zijn zij onlosmakelijk verbonden met processen van betekenisgeving in de *groepen* waarmee een individu zich identificeert (Postmes e.a. 2009). Sociaalpsychologische inzichten over de invloed van groepsnormen op menselijk gedrag en sociologische inzichten over de mate waarin 'de buurt' of 'de straat' als de gewenste groepsidentiteit kan fungeren, maken het derhalve mogelijk impliciete veronderstellingen van gedragscodeprojecten tegen het licht te houden (zie o.a. Blokland-Potters, 1998; Völker e.a., 2007; Postmes, Steg & Keizer, 2009). Door de wetenschappelijke literatuur juist op deze punten te analyseren kan een indicatie worden verkregen van de plausibiliteit van gedragscodeprojecten. In totaal zijn voor deze toetsing 53 bronnen geraadpleegd.

Voor de bespreking van de literatuur zijn de volgende vragen richtinggevend.

1. In hoeverre is het mogelijk om op collectief niveau afspraken te maken over gewenst gedrag in de buitenruimte?

2. In hoeverre vormen de door actieve bewoners en wijkprofessionals vastgelegde gedragscodes een representatieve afspiegeling van opvattingen van de straat of wijkpopulatie?

3. Hoe aannemelijk is het dat de gemaakte afspraken zich laten afdwingen op straatniveau (committeren bewoners zich aan de codes en laten zij zich aanspreken op grond van informeel geformaliseerde leefregels)?

5.1. Nederlandse studies naar gedragscodeprojecten

Qua omvang is het Rotterdamse programma 'Mensen maken de stad' (Mmds) zonder twijfel het grootste gebiedsgebonden gedragscodeprogramma van Nederland. Sinds 2003 is het in naar schatting vijfhonderd Rotterdamse straten 'geïmplementeerd'.[25] Mmds startte in 2002 op initiatief van het College van Burgemeester en Wethouders met als centrale doelstelling 'het bevorderen van verbondenheid en verantwoordelijkheid van burgers op het niveau van de

25 Zie de online Databank Effectieve Interventies van kennisinstituut MOVISIE, onderdeel 'praktijkvoorbeelden'. In 2012 maakte de gemeente Rotterdam evenwel bekend het programma niet langer (actief) te ondersteunen. Rotterdamse opbouwwerkorganisaties zijn echter vrij elementen van de methodiek toe te passen.

straat' (Programmabeschrijving Straataanpak Mensen maken de stad, 2004, p. 9.). Die verantwoordelijkheid betekent onder meer dat bewoners zich 'rekenschap geven van de gevolgen van hun gedrag voor de kwaliteit van samenleven in hun straat of buurt', en dat ze zich aan bepaalde 'voor de gemeenschap belangrijke omgangsregels' houden. Volgens de projectbeschrijving betekent het daarnaast dat ze 'elkaar aanspreken op hun gedrag' en zich door medebewoners laten aanspreken 'waar dat nuttig of terecht is'. Concreet worden in het Mmds-programma straatactiviteiten georganiseerd en straatafspraken vastgelegd, die vervolgens via de plaatsing van een bord visueel worden gemaakt.

Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde in 2004 enkele pilotstraten van Mmds (zie De Meere e.a., 2004). Hiervoor organiseerde men 'keuringsbijeenkomsten' waarbij bewoners betrokken werden bij de beoordeling en waardering van het programma. 'Keurmeesters' van het Verwey-Jonker Instituut maakten vervolgens verslagen van die bijeenkomsten. Tijdens de bijeenkomsten werden vragen gesteld aan bewoners, sociaal werkers en vertegenwoordigers van betrokken instellingen en diensten. In een onderdeel van de bijeenkomsten, het keuringsadvies, kon men reacties geven en toelichting vragen bij het programma, maar 'mogelijkheid voor discussie' was er niet, zo vermeldt de rapportage. Het Verwey-Jonker-rapport beschrijft de conclusies van de keuringen van de straataanpak wat oppervlakkig en men verschaft weinig toelichting. De publicatie is duidelijk meer bedoeld ter inspiratie dan als kritische analyse. Hierdoor wordt niet duidelijk wat de pilots precies opleverden met het oog op een verbeterde straatetiquette. Daarnaast zijn diverse conclusies met elkaar in tegenspraak. Zo wordt enerzijds vastgesteld dat Mmds bewoners 'sterker maakt richting elkaar' maar anderzijds dat de contacten tussen de mensen onderling in de straat 'nog altijd te wensen overlaat'. Ook wordt enerzijds geconstateerd dat de aanpak 'betrokkenheid helpt creëren tussen deelgemeente, professionals en bewoners', maar dat tegelijkertijd de samenwerking tussen de straat enerzijds en buurtdiensten en deelgemeenten anderzijds onvoldoende uit de verf komt.

Kort na het verschijnen van de Verwey-Jonker-evaluaties verrichtte Lub (2005) een 'belevingsonderzoek' naar het effect van Mmds. Hij bestudeerde twee pilotstraten van nabij, de Heenvlietstraat (Tarwewijk) en het Taandersplein (Spangen). Hoewel het onderzoek een meervoudig karakter had (onder meer de betekenis en praktische uitwerking van de als vanzelfsprekend geachte twee-eenheid 'actief burgerschap' en 'sociale cohesie' werd geproblematiseerd), richtte het zich voor een belangrijk deel op het resultaat van de vastgestelde leefregels in beide straten. Hiervoor interviewde hij twintig 'actieve' en 'passieve' bewoners, betrokken opbouw- en jongerenwerkers en beleidsmedewerkers. Daarnaast werd op beide locaties gedurende een halfjaar observerend veldwerk verricht (onder meer via gesprekken op straat en het bijwonen van Mmds-activiteiten).

In de aanpak van Mmds krijgen de leefregels zijn beslag in een zogenoemde 'straatagenda'. In de Heenvlietstraat en het Taandersplein werden hierin zowel afspraken tussen bewoners vastgelegd, als afspraken met buurtdiensten (bijv.

rond parkeeroverlast of afvalverwerking). De afspraken tussen de bewoners hadden onder meer betrekking op onnodig lawaai, het schoonhouden van de eigen stoep, het omgaan met grofvuil, elkaar op een fatsoenlijke manier aanspreken bij overlast en het (niet) voeren van etensresten aan vogels. De punten op de straatagenda werden voor beide locaties via bijeenkomsten met de meest actieve bewoners (de zgn. 'gangmakers') en overige geïnteresseerden vastgelegd, en via een feestelijke startbijeenkomst geformaliseerd. Aanwezige bewoners konden hierbij de agenda letterlijk 'ondertekenen'.

Volgens Lub stond het programma ver af van de belevingswereld van bewoners. Het abstracte begrip van de 'straatagenda' sprak niet aan. Hij concludeert dat Mmds als zodanig dan ook geen bijdrage leverde aan de verbetering van omgangsvormen en dat het ideaal van actief burgerschap voor het gros van de bewoners te hoog gegrepen bleek. Alleen de gangmakersgroepen zelf beantwoordden volgens hem aan het uitgangspunt van 'actief burgerschap' (in de zin van verantwoordelijkheid nemen voor de directe leefomgeving). De meeste bewoners stonden echter structureel buiten het proces; naast de gangmakers bleek slechts een enkeling in beide straten op de hoogte van de afgesproken leefregels. Hierdoor materialiseerden formeel gemaakte afspraken zich nauwelijks in het informele omgangsverkeer op straat. Deels werd dit veroorzaakt door in zichzelf gekeerde gangmakersgroepen en te formele handelingsprocedures. Maar een mondainere oorzaak bleek een gebrek aan interesse van bewoners die niet direct bij Mmds betrokken waren (de meerderheid van de bewoners op beide locaties). Ook bleek uit Lubs veldobservaties en straatgesprekken dat zelfs de bewoners die tijdens de festiviteiten de straatagenda ondertekenden, dit niet bewust deden, maar hiertoe overgingen uit een motief van 'rituele participatie': een wee gevoel van sociale verplichting, maar geen werkelijke committering.

Een van de geestelijk vaders van Mmds is de sociaal psycholoog René Diekstra. Diekstra speelde sinds de start van het programma een voorname rol in het onderzoek naar de effecten. In 2006 verscheen van zijn hand *Van straataanpak tot straatburgerschap. Rapportage van de straataanpak,* als evaluatierapport in de serie 'Sociale integratie' van de gemeente Rotterdam. Afgezien van het methodologische probleem van een belangenverstrengeling tussen initiator en evaluator, beperkt Diekstra's analyse zich veelal tot indicatoren waarbij 'maatschappelijke effecten' van het programma worden geïllustreerd op basis van persoonlijke inschattingen van actieve bewoners (zelfrapportage dus). Het betreft namelijk een analyse van gegevens van 'straatkeuringen', bijeenkomsten waarbij vooral de zogenoemde Mmds-gangmakers aanwezig zijn. Hoewel dit een indicatie geeft van de subjectieve veiligheidsbeleving, moet daarom voorzichtig worden omgesprongen met causale conclusies. Van de circa 85 straten die eind 2005 zijn 'gekeurd' vergeleek Diekstra de gegevens met de situatie in die straten van een jaar daarvoor. Kijken we naar de resultaten die het dichtst raken aan de doelstellingen van de gedragscodes (omgangsvormen), dan blijkt dat een meerderheid van mening is dat 'vriendelijkheid' en 'respect in de onderlinge omgang' zijn toegenomen (zie figuur 5.1). Hetzelfde beeld is ook te zien

voor onbeheerst en overlastgevend gedrag. Ruim tweederde van de bewoners die bij de keuringen aanwezig waren, ervaart na de invoering van Mmds in hun straat een afname van overlastgevend gedrag en, daarmee samenhangend, van buurtproblemen.

Figuur 5.1 Oordeel over de omgang tussen bewoners in 85 'Mensen maken de stad-straten', 2005

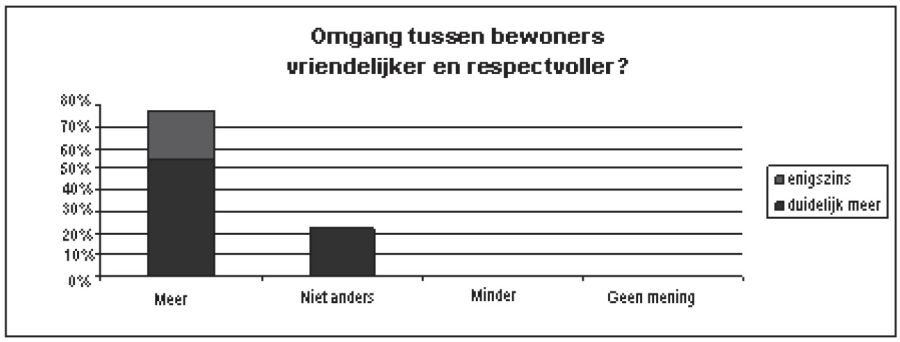

Bron: figuur overgenomen van good practice beschrijving Hengeveld & Janssens, 2010, p. 21.

In dezelfde periode (2005-2006) namen Uitermark en Duyvendak (2006a) van de Universiteit van Amsterdam (UvA) het programma onder de loep.[26] Ook hun onderzoek verscheen in de publicatieserie 'Sociale integratie' van de gemeente Rotterdam, in de vorm van een essay. Het onderzoek heeft meer een beschouwend, dan een toetsend karakter; het gaat vooral om een conceptuele verkenning van de mogelijkheden en ontwikkeling van 'straatburgerschap' in kwetsbare wijken. Deels grijpt men hierbij terug op eigen observaties van Mmds-straatkeuringen (UvA-onderzoekers woonden twintig keuringen bij) en diepte-interviews met actieve bewoners in acht straten. Vanwege de essayistische stijl van de publicatie is niet altijd duidelijk op basis waarvan conclusies worden getrokken maar het eindoordeel is grotendeels positief, althans waar het gaat om het bevorderen van bewonersactivisme. Volgens Uitermark en Duyvendak bevordert Mmds voor een belangrijk deel actief burgerschap, in de vorm van actief *straat*burgerschap, hoewel er grote verschillen zijn in de mate waarin bewoners door Mmds hun straatburgerschap ontwikkelen. Sommige gangmakers ontpopten zich nadrukkelijk tot aanspreekpunt voor andere bewoners en buurtdiensten, anderen beperkten zich tot een bescheidener rol. Dit verschil hing vooral af van de mate waarin men betrokken is bij de gangmakergroep en de georganiseerde activiteiten. Volgens de auteurs leidden de in dat kader ontwikkelde 'gedeelde normen' (dat wil zeggen, de gecodificeerde leefregels in de straatagenda) voor veel bewoners tot een zekere aanpassing van gedrag in de openbare ruimte, hoewel deze conclusie niet direct wordt ondersteund door empirische voorbeelden. Gelijktijdig waarschuwt men dat naast

26 Justus Uitermark is thans werkzaam voor de Erasmus Universiteit Rotterdam.

de actieve kern, ook de 'minder actieve bewoners zich zodanig thuis moeten voelen in de buurt, dat zij zich aangesproken weten door de opgestelde regels' (Uitermark & Duyvendak, 2006a: 19). Blijkbaar was hier in de onderzochte straten ten tijde van het onderzoek (nog) beperkt sprake van.

Een recente evaluatie van een gedragscodeprogramma anders dan Mmds, komt van Bongers en Langeveld (2011), van het Centrum voor Veiligheid en Criminaliteitspreventie (CCV). Het betreft een evaluatie van het eigen CCV 'gedragscodeproject', uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, in zes verschillende 'pilotgemeenten': Maastricht, Middelburg, Roosendaal, Leeuwarden, Velsen en Weert. Bongers en Langeveld omschrijven hun onderzoek als een 'procesevaluatie', hoewel men de centrale onderzoeksvraag formuleert in termen van effectiviteitsvinding. Deze luidt: 'Welke bijdrage hebben de gedragscodeprojecten geleverd aan het bevorderen van het leefklimaat en het verbeteren van de sociale samenhang in de buurt?' Het rapport geeft de uitkomsten weer van het verloop van de pilots Maastricht, Middelburg en Roosendaal in 2008, en de pilots Leeuwarden, Velsen en Weert in 2009 tot najaar 2010. Met baseert zich op informatie uit logboeken (bijgehouden door ondersteunende professionals) en schriftelijke enquêtes onder bewoners en betrokken beroepskrachten.

De projecten werden uitgevoerd volgens een door het CCV ontwikkeld stappenplan. Het CCV ondersteunde de pilots en 'stimuleerde' de lokale professionals bij de organisatie en uitvoering van het project. Hoewel de verschillende locaties verschillen qua buurtkenmerken, kampten alle pilotbuurten met typische meervoudige leefbaarheidsproblematiek zoals jeugdoverlast, rommel op straat, ruwe omgangsvormen en asociaal gedrag. Per locatie richtte het gedragscodeproject zich steeds op een specifieke buurt of straat met tussen de 80 en 250 huishoudens. In totaal zijn 23 vragenlijsten verstuurd naar projectgroepleden (begeleidend professionals). Hiervan hebben in totaal 20 leden de vragenlijst ingevuld. 400 vragenlijsten zijn verstuurd naar bewoners uit Maastricht, Middelburg en Roosendaal. Hiervan zijn 41 vragenlijsten ingevuld en teruggestuurd, een respons van 10 procent. In totaal zijn 385 vragenlijsten verstuurd naar bewoners uit Leeuwarden, Velsen en Weert. Hiervan zijn 28 vragenlijsten ingevuld en teruggestuurd, wat neerkomt op een respons van 8 procent. De respons van bewoners uit beide pilotrondes is dus erg laag. De resultaten kunnen dan ook onmogelijk representatief zijn voor alle bewoners van de pilots. Mogelijk zeggen ze alleen iets over de meer actieve, direct betrokken bewoners.[27]

27 De bewoners uit Roosendaal ontvingen geen enquête. De projectleider van de gemeente Roosendaal wilde de bewoners niet extra belasten, omdat er een grote 'renovatie' plaatsvond die onder de bewoners voor veel onrust zorgde.

Bongers en Langeveld bespreken de resultaten op geaggregeerd niveau in plaats van per locatie. Opmerkelijk is dat nergens wordt vermeld *welke* gedragscodes per locatie werden vastgelegd. In de enquêtes werd enerzijds gevraagd naar ervaringen over de uitvoering van het stappenplan (proces), en anderzijds naar waargenomen resultaten. De bespreking van de proceservaringen zijn inhoudelijk weinig diepgravend, en gaan vooral over 'communicatie' en 'informatievoorziening' (men vroeg bewoners bijvoorbeeld wat er georganiseerd is in hun buurt om de gedragscodes te promoten). Om inzicht te krijgen in de resultaten, informeerde men naar de invloed van de gedragscodes op overlast, fysieke verloedering, vandalisme, en onderlinge relaties. Bij de bewoners valt op dat zij vooral vinden dat de onderlinge relaties zijn verbeterd dankzij de gedragscodes. Een derde van de respondenten deelt deze mening. Over de invloed op sociale en fysieke wanorde is men minder positief. Zo vindt de helft van de bewoners dat de overlast niet is afgenomen. Een meerderheid vindt ook dat de fysieke verloedering niet minder is geworden. Een derde van de bewoners zegt bovendien dat vernielingen en vandalisme niet zijn afgenomen (zie figuur 5.2).

Figuur 5.2 Reactie van bewoners op stelling 'Sinds er afspraken zijn gemaakt…' in CCV-enquête gedragscodeprojecten. Geaggregeerde antwoordpercentages van 6 pilotlocaties (N =53)

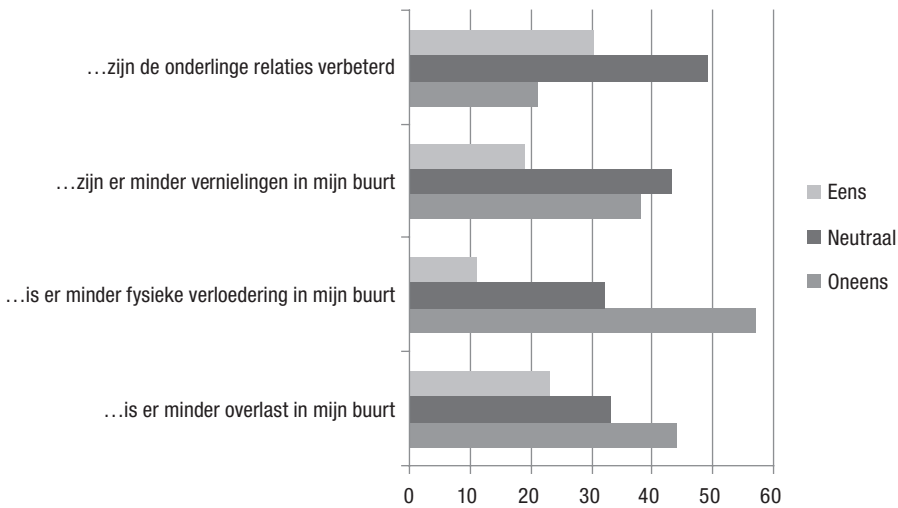

Bron: staafdiagram samengesteld op basis van brongegevens 'Tabellenboek' Bongers & Langeveld, 2011.

Het rapportcijfer dat bewoners geven aan de sfeer in de buurt vóór de introductie van de gedragscode is een 5,5. Het rapportcijfer dat zij geven aan de sfeer in de buurt ten tijde van dit onderzoek is significant hoger, namelijk een 6,21. Onduidelijk blijft evenwel of het rapportcijfer voor de invoering van het gedragscodeproject ook daadwerkelijk vóór de invoering is bevraagd, of dat men hiernaar pas informeerde in de eindevaluatie, en men dus bewoners

achteraf een inschatting liet maken van een ontwikkeling in de tijd (wat methodologisch minder betrouwbaar is).

Van de projectgroepleden is ongeveer driekwart neutraal over de resultaten van gedragscodes op overlast, fysieke verloedering, vernielingen en vandalisme. Ruim een derde van de projectgroepleden uit zich neutraal over de resultaten op onderlinge relaties tussen bewoners in de buurt. Iets meer dan de helft van de projectleden is van mening dat de onderlinge relaties niet zijn verbeterd. Desondanks geeft een kwart van de projectleden aan dat de beoogde effecten van het project gedragscodes 'zijn behaald'. Volgens deze projectgroepleden is vooral het gevoel van onveiligheid in de wijk lager geworden.

Interessant is dat Bongers en Langeveld ook nagingen in hoeverre bewoners zelf aangaven zich aan de afspraken in de gedragscodes te houden, en in hoeverre zij vonden dat andere bewoners zich hieraan committeerden. De meeste geënquêteerden gaven aan dat ze zich aan de afspraken hielden. Doch slechts een kwart van de bewoners vond dat *anderen* zich ook aan de afspraken hielden. Met andere woorden: bijna alle ondervraagde bewoners vertelden dat zij zich zowel in woord en daad committeerden aan de gedragscodes, maar vonden dat anderen in hun buurt hierin verzaakten.[28]

Het directe (evaluatie)onderzoek naar gedragscodeprojecten is van wisselende kwaliteit en scope. De gevonden studies zijn ofwel te cosmetisch (De Meere e.a., 2004), te kleinschalig (Lub, 2005), te conceptueel (Uitermark & Duyvendak, 2006) of methodologisch te weinig solide (Diekstra, 2006b; Bongers & Langeveld, 2011) om een betrouwbare indicatie te krijgen van de uitwerking van gedragscodeprojecten. Dit kennistekort kan echter deels worden gecompenseerd door enkele onderliggende assumpties van gedragscodeprojecten nader te problematiseren. Zoals gezegd gaan gedragscodeprojecten uit van een collectieve conformering aan sociale normen. Het is bekend dat sociale normen voor hun manifestatie onlosmakelijk zijn verbonden met processen van betekenisgeving in de groepen waarmee een individu zich identificeert (Postmes e.a., 2009). Sociaalpsychologische inzichten over de invloed van groepsnormen op menselijk gedrag en sociologische inzichten over de mate waarin 'de buurt' of 'de straat' als de gewenste groepsidentiteit kan fungeren, maken het mogelijk de plausibiliteit van gedragscodeprojecten te toetsen.

28 Vergelijk hier uitkomsten van landelijke SCP-surveys waaruit al jaren blijkt dat Nederlanders zich vooral druk maken om het asociale gedrag van *anderen* (en de oorzaken van de vermeende 'verhuftering' van de samenleving dus goeddeels buiten zichzelf zoeken).

5.2. De invloed van groepsnormen sociaalpsychologisch bekeken

Meer dan een halve eeuw sociaalpsychologisch onderzoek biedt oriëntatiepunten voor een inschatting van de invloed van groepsnormen in de publieke ruimte. Het voert te ver om alle gedane psychologische studies op dit terrein te bespreken, maar als richtsnoer is een recente state-of-the-art van Postmes, Steg en Keizer (2009: 139-162) geraadpleegd, gecompleteerd met enkele gerichte zoekacties naar de uitwerking van groepsnormen op menselijk gedrag. De synthese van de sociaalpsychologische literatuur roept in verschillende opzichten meer vragen op dan ze beantwoordt. In feite is voor ieder sociaalpsychologisch mechanisme dat consensus over en conformering aan groepsnormen bevordert, gelijktijdig een contrair mechanisme te bedenken dat die werking in de publieke ruimte kan ondermijnen (zoals in figuur 5.3 verbeeld).

Figuur 5.3 Sociaalpsychologische mechanismen die consensus over en conformering aan groepsnormen in de publieke ruimte gelijktijdig kunnen bevorderen en ondermijnen

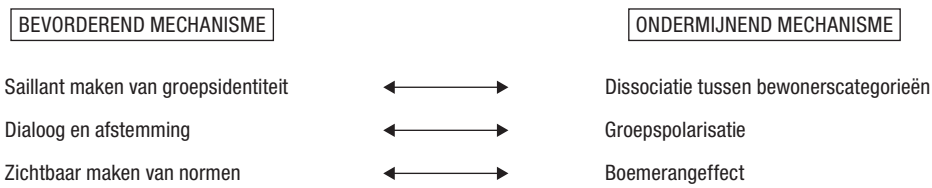

Alvorens bovenstaande paradoxale mechanismen toe te lichten, is het noodzakelijk het in de sociale psychologie bekende onderscheid te verduidelijken tussen injunctieve en descriptieve normen (Cialdini e.a., 1990, 1991). Postmes e.a. omschrijven injunctieve normen als gedeelde meningen of voorschriften over wat gewenst en ongewenst gedrag is (bijv. 'Roken verboden' of 'Niet praten met de mond vol'). Een individu leert deze normen meestal door communicatie met anderen in de naaste omgeving. Ook de geïnstitutionaliseerde gedragscodes in bijvoorbeeld het wetboek of religieuze geschriften zijn voorbeelden van dit type normen. Leefregels zoals die in gedragscodeprojecten worden geformuleerd (bijv. 'Wij groeten elkaar' of 'Wij gooien geen rommel zomaar op straat') zijn dus injunctieve normen. Descriptieve normen zijn minder expliciet en geformaliseerd dan injunctieve normen. Descriptieve normen zijn gebaseerd op de *perceptie* van het gedrag van andere mensen in specifieke situaties, of uit indirecte informatie over dat gedrag (bijv. een omgeving met veel zwerfvuil, een platgetreden grasveld). Uit zulke waarnemingen leidt men af wat 'normaal' is in een bepaalde situatie, waarna men zijn gedrag hierop kan aanpassen. Volgens Postmes e.a. is dit mechanisme vooral van belang bij nieuwe of ambigue

situaties, omdat iemand daarin minder makkelijk kan terugvallen op kennis over wat in de betreffende situatie juist of gewenst is.[29]

Volgens Postmes e.a. wordt de mate waarin normen van invloed zijn op gedrag vooral bepaald door de mate waarin deze normen 'saillant' worden gemaakt (zie het eerste bevorderende mechanisme in de figuur). Saillantie is een kernbegrip in de sociale psychologie, en doelt op de mate waarin bepaald gedrag cognitief is 'geactiveerd' (Cialdini e.a., 1990; 1991). Een bepaalde norm is saillant als deze zeer goed zichtbaar is en opvalt ten opzichte van de omgeving, of als er om een andere reden de aandacht op wordt gevestigd. Hoe meer de aandacht gericht is op de norm, hoe groter dus zijn invloed. Uit onderzoek van Adarves-Yorno e.a. (2006, 2007) blijkt bijvoorbeeld dat individuen uit een groep hun creativiteit aanpassen aan de groepsnormen als deze saillant zijn. Met andere woorden: de *groeps*norm bepaalt vaak wat men creatief en vernieuwend vindt, niet het individu. Hiermee komen we op een cruciaal punt. Naarmate mensen zich sterker met een groep identificeren, gaan zij de normen die gangbaar zijn in hun groep navenant internaliseren (Haslam, 2004; Tajfel, 1978; Tajfel & Turner 1986; Turner, 1987). En als een specifieke sociale identiteit saillant wordt gemaakt, dan wordt ons gedrag automatisch mede aangestuurd door de sociale normen die er deel van uitmaken (zie o.a. Oakes, 1987; Terry, Hogg & White, 1999; Turner, 1991). Postmes e.a. illustreren dit met een voorbeeld rond hooliganisme: de leden van een problematische 'harde kern-groep' kunnen net als ieder ander feest vieren als Oranje de finale haalt. Pas op het moment dat hun identiteit als lid van de harde kern saillant wordt gemaakt, zouden zij mogelijk de orde gaan verstoren. In diverse landen hebben politie en instanties van dit inzicht gebruikgemaakt om voetbalgeweld beter te beheersen, en een verschuiving in internationaal hooliganisme aangemoedigd van orde verstoren naar feestvieren (zie ook Reicher e.a., 2004). Dit deed het aantal openbare orde-incidenten bij internationale wedstrijden significant afnemen (zie Stott e.a., 2008).

In feite proberen gedragscodeprojecten 'de buurt' of 'de straat' saillant te maken als groepsidentiteit bij bewoners, vooral via collectieve straatrituelen. Men probeert een specifieke sociale beleving te construeren rond een geografische lokaliteit, die er op haar beurt voor moet zorgen dat normhandhaving *in die lokaliteit* effectiever plaatsvindt (want deze vindt dan zogenaamd plaats binnen 'de groep' (de buurt) waaraan men zijn identiteit zou ontlenen). Maar zoals bekend vormt 'de buurt' geen monolithisch geheel (zeker niet in multietnische stadsbuurten), maar valt deze in verschillende bewonerscategorieën uiteen. Dit ondermijnt een eventuele ontlening van sociale identiteit aan 'de

29 In feite probeert men met gedragscodeprojecten injunctieve normen over gedrag in de publieke ruimte dus descriptief te maken, en *vice versa*. Door een procedureel proces in gang te zetten (opstellen straatagenda, convenanten, feestelijkheden, plaatsing van straatbord) worden gewenste normen geformaliseerd, dat wil zeggen, injunctief gemaakt, in de hoop dat die normen op termijn weer descriptief worden: idealiter gaan bewoners zich namelijk aan de gestelde regels houden zodat dát gedrag voortaan de dominante norm wordt en subtiele signalen aan anderen afgeeft over 'hoe het hoort'.

buurt', en dus een effectieve handhaving van gedeelde normen binnen die buurt. Postmes e.a. wijzen er bovendien op dat sociale identiteiten niet enkel groep en individu aaneen smeden, maar ook een wig tussen beide kunnen drijven. En als de *verschillen* tussen groepsidentiteiten saillant zijn, kan het gebeuren dat mensen juist *afstand nemen* tot de groep door zich af te zetten tegen zijn normen (zie Terry en Hogg, 1996). Vertalen we dit inzicht naar de context van de gedragscodeprojecten, dan zijn de implicaties evident. Welke categorie bewoners bepaalt welke normen moeten worden aangemoedigd? Het risico bestaat dat een selecte groep bewonersactivisten het initiatief neemt in procedés en rituelen rond gedragscodeprojecten, en zich daarmee dissocieert van andere categorieën bewoners (zie het eerste ondermijnende mechanisme van figuur 5.3: dissociatie). Het is in dit verband belangrijk te benadrukken dat in de eerder besproken onderzoeken van Lub (2005), Uitermark & Duyvendak (2006) en Bongers & Langeveld (2011) al aanwijzingen te vinden zijn dat gedragscodeprojecten vooral een aangelegenheid zijn van het meer actieve bewonerskader.

Volgens Postmes e.a. brengen 'dialoog en afstemming' consensus over het streven naar gedeelde normen evenwel dichterbij. Normen ontstaan en veranderen namelijk primair als gevolg van sociale interactie (praten en observeren). In conversatie wordt geleidelijk en ongemerkt een gezamenlijke mening geformuleerd die normatieve implicaties heeft. Vaak mondt een en ander uit in een gedeelde visie. Deelnemers aan het gesprek moeten zich voortdurend aan de ander aanpassen en zich in de ander verplaatsen, en dit 'accommoderen' gebeurt automatisch (Giles, Coupland & Coupland, 1991). In die zin kunnen discursieve technieken consensus over normen in de buurt versterken, wat pleit voor het 'belang van het proces' (Diekstra, 2006a) in gedragscodeprojecten. Maar communicatie kan normen ook extremer maken. Dit proces wordt in de sociale psychologie aangeduid als 'groepspolarisatie' (Myers & Lamm, 1976). Bij groepspolarisatie bewegen de meningen van groepsleden zich niet naar een gemiddelde van wat de diverse groepsleden vinden, maar juist naar een meer extreme positie. Uit onderzoek blijkt dat dit komt doordat de sociale normen die worden waargenomen (welke positie men typerend acht voor de eigen groep) kunnen verschuiven (zie Postmes, Haslam & Swaab, 2005). In de dialoog probeert men weliswaar de verschillen tussen de groepsleden onderling te minimaliseren en consensus te bereiken, maar tegelijkertijd wordt de positie van de groep ten opzichte van 'de anderen' buiten de groep onderscheiden. Men zoekt, in de woorden van Turner (1991), *distinctiviteit*. Normen worden daarmee de poging van een groep om te bepalen wie 'wij' zijn en waarin 'wij' en 'zij' onderscheiden worden. Het moge duidelijk zijn dat met betrekking tot gedragscodeprojecten, de fragmentatie van de buurt zich hier opnieuw wreekt. Wetende dat de buurt in demografisch en cultureel opzicht divers is, is bij het vaststellen van gedragsregels het risico op groepspolarisatie tussen verschillende bewonerscategorieën (jong, oud, autochtoon, allochtoon, welvarend, economisch achtergesteld etc.) niet ondenkbeeldig (zie het tweede niveau van figuur 5.3).

Naast dialoog, kunnen normen ook indirect worden afgeleid via observatie van anderen (Cialdini & Goldstein, 2004). Mensen vinden het doorgaans zeer interessant om te weten wat anderen wel of niet doen, en deze informatie heeft een sterke invloed op het eigen gedrag. Een bijzonder effectieve manier om in dit verband gezamenlijke normen te ontwikkelen is door *samen* dingen te doen. Het is dus niet noodzakelijk daar uitdrukkelijk over te praten. Door samenwerking richten de activiteiten van groepsleden zich op hetzelfde doel. Zo leidt eendrachtige samenwerking tot positief waarderen van gedeelde groepskennis (Adarves-Yorno e.a., 2007; Postmes, Spears & Cihangir, 2001). Wellicht dat de gezamenlijke schoonmaakacties, vigerend in gedragscodeprojecten, of andere, zichtbare collectieve uitingen van gewenst normatief gedrag, eventuele negatieve effecten van groepspolarisatie in de buurt kunnen neutraliseren. Merk op dat een ervaring van gemeenschap of de sociale constructie van een 'straatidentiteit' in dit geval geen vereiste is; zolang een bepaalde kritische massa wordt bereikt (d.w.z. een substantiële groep mensen participeert in de schoonmaakactie) kan dit voor de rest van de bewoners een afdoende non-verbaal signaal zijn dat 'de buurt schoonhouden' er de norm is. Maar hierbij vormt het zogenoemde 'boemerangeffect' het contraire, ondermijnende mechanisme. Een befaamd onderzoek van Schultz e.a. (2007) laat zien dat sommige normatieve boodschappen een tegengesteld effect kunnen sorteren. In het onderzoek van Schultz e.a. kregen huishoudens informatie over het hoge energiegebruik van andere huishoudens in hun buurt. Het bleek dat het energiegebruik van mensen die minder energie gebruikten dan het wijkgemiddelde *steeg* na het lezen van deze informatie. Postmes e.a. lichten toe dat in dit geval de normatieve boodschap ironisch genoeg de aandacht richtte op het ongewenste gedrag, dat onbedoeld fungeerde als een standaard die men nastreeft. Een soortgelijk paradoxaal cognitief mechanisme ligt op de loer bij een gedragscodeproject dat veel zichtbaarheid geeft aan zijn eigen implementatie (denk aan de schoonmaakacties, het organiseren van festiviteiten, plaatsen van straatborden etc.). Gelet op het boemerangeffect kan de onbedoelde boodschap van dergelijke geëxpliciteerde en zichtbare gedragsregels dan zijn: 'Hier gooit men rommel op straat', of 'Hier groet men elkaar doorgaans niet', of 'Hier gedraagt men zich asociaal'. Dit zou normoverschrijdend gedrag eerder bevorderen dan bestrijden (zie derde niveau van figuur 5.3; merk op dat bij een dergelijk boemerangeffect de descriptieve norm het spiegelbeeld wordt van de injunctieve norm!).

De psychologische literatuur biedt geen uitsluitsel over welke mechanismen onder welke omstandigheden de doorslag geven (wanneer werkt een mechanisme vooral normconformerend, wanneer normafwijkend?). Dit maakt het lastig te taxeren hoe een en ander zou kunnen uitwerken in de context van een gebiedsgebonden gedragscodeproject. Een basisvoorwaarde voor conformering aan sociale normen is echter dat er enigszins sprake moet zijn van een gedeelde sociale identiteit. Mensen houden zich eerder aan bepaalde gedragscodes als zij die codes zien als elementair voor de omgang binnen de eigen groep. Om de plausibiliteit van gedragscodeprojecten te toetsen, is het daarom tevens zaak een tweede veronderstelling nader te problematiseren: de assumptie dat een

buurt of straat een gemeenschap vormt of kan vormen waaraan bewoners hun sociale identiteit ontlenen. In de volgende paragraaf wordt hier uitgebreider op ingegaan.

5.3. Voorwaarden voor normconformering: wanneer zijn buurten 'gemeenschappen'?[30]

Volgens Komter e.a. (2000) is 'de buurt' een sociologisch moeilijk af te bakenen begrip. Wat bewoners onder hun buurt verstaan, is vaak afhankelijk van hun subjectieve beleving hiervan. In moderne, technologisch hoogontwikkelde samenlevingen maken mensen bovendien steeds vaker deel uit van *functionele* sociale netwerken, gebaseerd op interesses en belangen, in plaats van *lokale* sociale netwerken, gebaseerd op fysieke nabijheid (vgl. Webber, 1963). Al sinds de jaren vijftig laat het sociologische onderzoek daarbij zien dat er grote verschillen bestaan tussen buurtbewoners als het gaat om de mate waarin en de wijze waarop zij contact wensen te hebben met andere bewoners (zie o.a. Mann, 1954; Van Doorn, 1955; Burgers, 1976; Nauta; 1973; Hortulanus e.a., 1993; Blokland-Potters, 1998). Het belangrijkste gemeenschappelijke inzicht hieruit is dat het hebben van *weinig contacten* niet automatisch hoeft te leiden tot een *negatieve waardering* van de buurt waarin men woont. Als we al sporen van een lokale gemeenschap zien in bepaalde wijken in de stad van vandaag, zo stellen Komter e.a., dan betreft dit vooral groepen en activiteiten die in hoge mate als deviant kunnen worden gezien. Te denken valt aan (jeugd)bendes of sterk in een sociaal isolement verkerende bewonersgroepen, bijvoorbeeld (allochtone) ouderen. Volgens Komter e.a. is het derhalve weinig zinvol over buurten te spreken in termen van Ferdidand Tönnies' *Gemeinschaft.*[31] Dit impliceert niet dat in een moderne samenleving de dagelijkse directe leefomgeving onbelangrijk zou zijn geworden. Iedereen wil immers leven in een relatief prettige en 'leefbare' buurt. Maar een gevoel van sociale verbondenheid kan niet (meer) zonder meer onproblematisch worden gekoppeld aan een specifieke geografische plek.

Sociale relaties in de buurt

Kijken we scherper naar het verband tussen sociale relaties in een stadsbuurt en een perceptie van gemeenschap, dan is een analyse van Blokland-Potters

30 De titel van deze paragraaf is vrij naar het artikel van Völker, Flap & Lindenberg (2007): When Are Neighbourhoods Communities? Community in Dutch Neighbourhoods. *European Sociological Review*, 23, 1, 99-114.

31 Het is daarom opvallend, zo stellen Komter e.a., dat in veel stadssociologische publicaties (en thans ook in beleidspublicaties) aandacht wordt besteed aan de teloorgang van de – om de traditionele term te gebruiken – 'arbeidersbuurten' (vgl. hier Van der Woud, 2010). Zoals eerder de agrarische dorpsgemeenschappen uiteen vielen, zijn het tegenwoordig de moderne stadsbuurten die hun integrerende functie lijken te verliezen, zo is vaak de veronderstelling. Zie in dit verband ook het in paragraaf 2.1 besproken ideaal van 'buurtcohesie' dat al geruime tijd hoog op de agenda staat van menig stadsbestuur, en vooral in kwetsbare wijken de dominante beleidsterm is geworden.

(1998) opportuun. Blokland-Potters deed intensief onderzoek in de Rotterdamse achterstandswijk Hillesluis. Via etnografische observaties, interviews en sociale netwerkanalyses richtte zij zich op de vraag welke rol de 'buurt' speelt voor een begrip van 'gemeenschap'. In haar studie hanteerde Blokland-Potters een typologie van sociale relaties. Deze relaties verschillen naar duurzaamheid, frequentie en intensiviteit. Zij maakt een onderscheid naar transacties, verbindingen, banden en interdependenties. De verschillende sociale relatievormen kennen in meer of mindere mate een rationeel dan wel een sociabel karakter. In onderstaande figuur wordt dit verduidelijkt.

Figuur 5.4 Het kwadrant van sociale relaties van Blokland-Potters

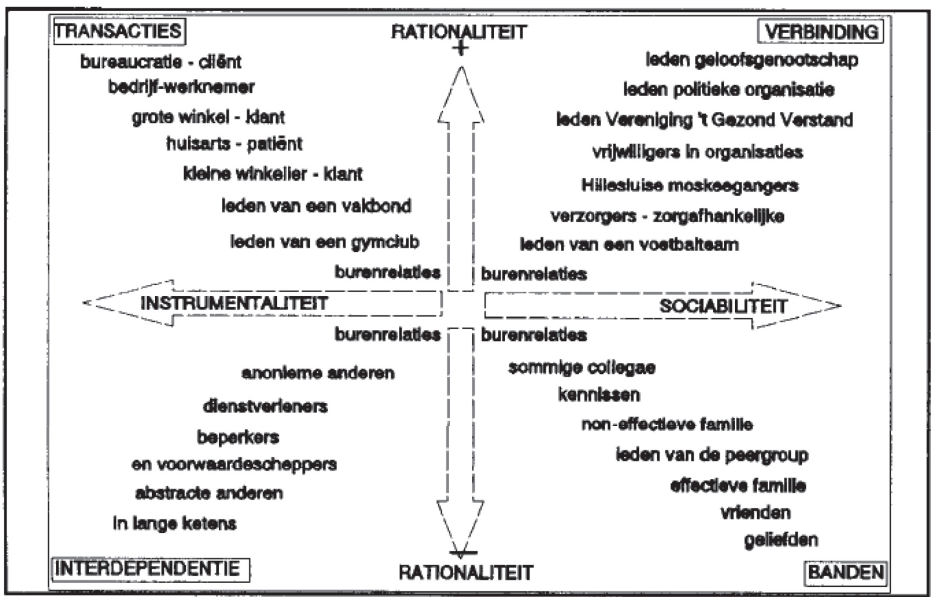

Bron: figuur van Blokland-Potters, 1998.

De vraag is nu of elk van de besproken relaties een basis kan vormen voor het ervaren van lokale gemeenschap en wat dit betekent voor processen van sociale interactie in de buurt. Voor Tönnies bestond de moderniserende maatschappij in toenemende mate uit onpersoonlijke transacties en gingen affectieve banden verloren. Blokland-Potters betoogt daarentegen – in navolging van prognoses van klassieke sociologen als Weber en Durkheim – dat sociale relaties weliswaar zijn veranderd, maar het wezen van de verschillende relatietypen niet. Het verschil is alleen dat met de moderniteit, de eigen, directe referentiegroep steeds meer van de publieke naar de private ruimte is verschoven. Dit betekent dat normen omtrent hoe te handelen in het contact met anderen in die *publieke* ruimte (bijv. handelingen ten opzichte van buurtgenoten) minder dwingend zijn geworden. Blokland-Potters meent dat gemeenschappen 'geprivatiseerd' zijn geraakt; wat de gangbare normen en waarden zijn in de ruimten waarin mensen sociale relaties aangaan ligt minder collectief vast. Dat wil niet zeg-

gen dat er helemaal geen standaarden voor gedrag meer bestaan. Maar nu er in de publieke ruimte minder familiaire relaties bestaan, is niet meer op voorhand duidelijk wie zich conform welke standaarden gedraagt of zou moeten gedragen. En aangezien er daar geen scheppende collectiviteiten meer zijn, zo stelt Blokland-Potters, kan men ook geen 'zo zijn onze manieren' ontwikkelen, want wie zouden immers die 'onze' moeten zijn? Kortom, gemeenschappen worden bepaald, gevormd en bestendigd in de eigen, directe referentiegroep die van de publieke naar de private ruimte is verschoven. Dit blijkt ook uit het veldonderzoek van Blokland-Potters. Daaruit wordt duidelijk dat er variatie is in de invulling die bewoners uit achterstandswijken geven aan de buurt en de manier waarop zij deze invulling *relateren aan hun huidige gemeenschappen*. Op basis van haar interviews en observaties in Hillesluis onderscheidt zij vier typen: bewoners voor wie locatie geen betekenis heeft (bijv. hoogopgeleide alleenstaanden in de buurt), bewoners die de buurt vooral in praktische zin gebruiken (bijv. geïsoleerde vrouwengroepjes of jongerengroepen), bewoners voor wie het accent ligt op symbolisch buurtgebruik (bijv. meer welgestelde bewoners) en bewoners die het wonen in de buurt als onderdeel zien van een specifieke leefstijl (bijv. het type 'moderne stedeling' c.q. creatieve klasse). In feite vervult alleen voor de tweede en vierde bewonerscategorie de buurt een zeker 'gemeenschapspotentieel'. Anders gezegd: dergelijke type bewoners richten zich voor de vorming en bestendiging van hun eigen referentiegroep wat sterker op de directe woonomgeving.

Buurtkenmerken en percepties van gemeenschap

Völker e.a. (2007) hebben – in meer sociaalgeografische zin – via surveyonderzoek getracht statistisch te verklaren waaróm buurten variëren in hun mate van onderlinge betrokkenheid. Völker e.a. spreken van 'gemeenschap' (*community*) indien individuen verschillende, meervoudige doelen rond persoonlijk welbevinden realiseren binnen een en dezelfde groep. In de kern wordt het begrip daarmee opgevat als een verzameling multifunctionele relaties, waarmee 'gemeenschap' altijd op enigerlei wijze is verbonden met het voordeel dat het lidmaatschap individuen oplevert (zie Völker e.a., 2007: 100). Volgens de auteurs is gemeenschap 'lokaal' voor zover deze realisatie van persoonlijke doelen plaatsvindt in de buurt. Daarbij ziet men contacten tussen bewoners eerder als een *voorwaarde* voor gemeenschap, dan als een dimensie van het concept. In die zin wijkt hun conceptualisering af van veel ander sociaalgeografisch onderzoek naar buurtgemeenschap, dat in de meting ervan vooral de nadruk legt op de frequentie en intensiteit van het contact (wat in de internationale literatuur van oudsher wordt aangeduid als *neighbouring*).[32]

32 In het onderzoek dat zich hierop richt, worden de begrippen 'gemeenschap' en 'buurtcontacten' doorgaans aan elkaar gelijkgesteld en wordt de mate van gemeenschap vervolgens gemeten via surveyvragen als hoeveel buurtgenoten men bij naam kent of in hoeverre men bij buren aanklopt voor sociabiliteit of steun (zie o.a. Cambell & Lee, 1990; Taub e.a., 1977; Keller, 1968; Greer, 1972).

Völker e.a. onderscheiden vier hypothetische 'oorzaken' of condities van buurtgemeenschap: de aanwezigheid van faciliteiten in de publieke ruimte (1), de motivatie om te investeren in lokale relaties (2), de mate waarin men alternatieve relaties (d.w.z. relaties buiten de buurt) kan ontwikkelen (3), en de mate waarin bewoners wederzijds afhankelijk van elkaar zijn voor sociale steun en materiële hulpbronnen (4). Voor het eerste type conditie geldt dat er geen 'mating without meeting' kan zijn (Verbrugge, 1977). Het vermoeden bestaat dat omstandigheden die ertoe leiden dat mensen meer tijd doorbrengen in de buurt (bijv. veel faciliteiten voor ontmoeting, extensieve woonduur, geen werk) het gemeenschapsniveau in die buurt verhogen. Het tweede type conditie wordt gevormd door het belang van mensen om te investeren in het contact met anderen. Deze redenering leidt tot de verwachting dat gemeenschap gemakkelijker tot stand komt in buurten waar bewoners beschikken over veel hulpbronnen (want dan levert contact met de ander persoonlijk voordeel op), en waar bewoners overeenkomen in leefstijl (o.a. familiestatus, huishouden compositie, inkomensniveau, eigen woningbezit). Het derde type conditie refereert aan de relationele alternatieven die een persoon kan ontwikkelen buiten de buurt. Völker e.a. redeneren dat de bereidheid en attractiviteit om banden in de buurt aan te gaan, deels kan worden verklaard uit wat het iemand oplevert voor persoonlijk welbevinden als relaties *buiten* de buurt worden gevormd. Men vermoedt in dit verband dat gemeenschap eerder gedijt als bewoners weinig alternatieven hebben voor buurtcontacten. Het vierde type conditie, ten slotte, gaat over wederzijdse afhankelijkheid (interdependentie). Mensen die in sociale of materiële zin van elkaar afhankelijk zijn, zullen eerder geneigd zijn te investeren in de relatie met buurtgenoten, wat op zijn beurt meer gemeenschap genereert. Volgens dit perspectief worden mensen met relatief weinig hulpbronnen (bijv. bewoners met een laag opleidings- en inkomensniveau) als het ware 'gedwongen' om hun schaarse middelen met elkaar te delen (vgl. Portes, 1998, die in dit verband spreekt over *forced solidarity*).

Surveydata waren afkomstig van een representatief CBS-databestand van 168 Nederlandse buurten, bestaande uit 1.007 respondenten (uit elke buurt werden willekeurig 25 adressen geselecteerd). De verwachte 'oorzaken' of condities voor buurtgemeenschap vormden de onafhankelijke variabelen. Ontmoetingskansen werden gemeten door te vragen naar de aanwezigheid van faciliteiten in de buurt (o.a. winkels, parken, scholen). Voor investeringsoverwegingen combineerde men items over hoogst genoten opleiding, wel/geen eigen woningbezit, en vragen over in hoeverre men zich overeen vond komen met de compositie van de buurt in termen van inkomen en leefstijl. Relationele alternatieven werd geoperationaliseerd als de proportie niet-buurtgenoten in het persoonlijk netwerk van de respondent. De laatste onafhankelijke variabele, 'interdependenties', construeerde men op basis van items over gezamenlijke activiteiten in de buurt en de mate waarin men personen op straat herkent.[33]

33 Naast deze factoren controleerde men voor geslacht en leeftijd van de respondenten, alsmede de verstedelijkingsgraad en het percentage migranten.

Zoals vermeld, bezien Völker e.a. 'gemeenschap' als de mate waarin individuen doelen rond persoonlijk welbevinden realiseren binnen een en dezelfde groep. Voor de afhankelijke variabele 'buurtgemeenschap' meette men daarom in hoeverre respondenten hun doelen realiseren binnen de buurt. In navolging van Lindenberg (1996) onderscheidde men vier 'doelen van welbevinden': comfort, stimulering, affectie en status. Elk van deze doelen werd geoperationaliseerd naar een afzonderlijk surveyitem. Comfort correspondeerde met het item 'Ik voel me veilig in deze buurt', stimulering met 'Er gebeurt veel in deze buurt', affectie met 'De contacten in deze buurt zijn doorgaans goed' en status met 'Ik geniet respect in deze buurt'. Völker e.a. clusterden deze vier items tot een afzonderlijke variabele 'buurtgemeenschap'. Men paste echter geen factor- of betrouwbaarheidsanalyses toe om te bepalen of ze statistisch gezien ook één onderliggende dimensie representeren. Wel blijkt dat elk van deze factoren afzonderlijk sterk samenhangt met de variabele gemeenschap als geheel (veel sterker dan het aantal buurtgenoten in het persoonlijk netwerk, wat op zichzelf een interessante bevinding is), en dat de verschillende items zwak tot matig met elkaar correleren (zie tabel 5.1).

Tabel 5.1 Correlaties tussen afhankelijke variabelen onderzoek Völker e.a., 2007

	Community	No. of Neighbours (*n*)	Stimulation	Comfort	Affection
Community	1				
No. of neighbours (*n*)	0.13**	1			
Stimulation	0.65**	−0.03	1		
Comfort	0.34**	−0.02	0.04	1	
Affection	0.63**	0.02	0.07	0.18**	1
Status	0.65**	0.06	0.04	0.08*	0.40**

Source: SSND, 593 respondents in 168 neighbourhoods.
*Significance: **p<0.01; *p<0.05.*

Bron: tabel van Völker, Flap & Lindenberg, 2007, p. 106.

Analyse vond plaats via een multilevel-regressiemodel. Tabel 5.2 illustreert zowel de resultaten van de invloed van de door Völker e.a. veronderstelde oorzakelijke condities op buurtgemeenschap (*community*) als de invloed op relatievorming in de buurt (*No. of neighbours*). Bij dit model bestaat evenwel het risico dat sommige afhankelijke variabelen de onafhankelijke variabelen beïnvloeden in plaats van andersom (het probleem van 'endogeniteit', waarbij het causale verband mogelijk in tegengestelde richting wijst). Daarom zijn voor een zuiverder beeld in de derde en vierde kolom alleen de exogene variabelen opgenomen, dat wil zeggen die onafhankelijke variabelen waarvan het onmogelijk of zeer onwaarschijnlijk is dat ze beïnvloed worden door de afhankelijke variabele.[34]

34 Zie voor een uitgebreidere toelichting op deze keuzes Völker e.a. (2007: 103).

Tabel 5.2 Multilevel-regressiemodel van buurtcondities op ervaring buurtgemeenschap (*community*) en aantal buurtgenoten in persoonlijk netwerk (*No. of neighbours*) in 168 Nederlandse buurten

	Community	No. of neighbours	Community (exogenous conditions only)	No. of neighbours (exogenous conditions only)
Meeting opportunities				
FACILITIES	0.146 (0.043)*	0.016 (0.032)	178 (0.044)*	0.034 (0.033)
Length of residence	0.041 (0.048)	−0.035 (0.038)	–	–
R has a paid job	−0.017 (0.042)	−0.056 (0.033)***	−0.009 (0.044)	−0.053 (0.034)
Children in house	0.081 (0.040)**	0.047 (0.035)	0.094 (0.046)**	0.049 (0.035)
RESIDENTIAL MOBILITY	−0.040 (0.052)	0.021 (0.033)	−0.116 (0.044)**	−0.038 (0.033)
Investment considerations				
Education	−0.086 (0.043)**	0.128 (0.034)*	−0.110 (0.044)**	0.123 (0.033)*
Home-ownership	0.032 (0.045)	0.004 (0.035)	0.106 (0.047)**	0.035 (0.035)
Intention to leave	−.247 (0.044)*	0.066 (0.035)***	–	–
HOMOGENEITY: income	0.098 (0.040)**	0.003 (0.031)	0.142 (0.042)*	0.012 (0.032)
HOMOGENEITY. Family composition	0.036 (0.041)	0.028 (0.032)	0.064 (0.042)	0.041 (0.033)
Alternatives				
Number of neighbours	0.118 (0.041)*	–	–	–
Interdependencies				
COMMON ACTIVITIES	0.231 (0.042)**	0.151 (0.032)**	–	–
R knows where others live who are met in the street	0.185 (0.054)*	0.053 (0.033)***	–	–
Contact among neighbours	0.109 (0.040)*	0.062 (0.031)**	–	–
Individual-level control variables				
Gender	−0.002 (0.040)	−0.014 (0.032)	0.009 (0.042)	−0.014 (0.032)
Being married	0.018 (0.054)	0.054 (0.037)	0.082 (0.049)	0.077 (0.037)***
Age	−0.044 (0.049)	0.063 (0.038)***	0.073 (0.045)	0.088 (0.034)**
Neighbourhood-level control variables				
URBANIZATION	−0.033 (0.061)	−0.039 (0.037)	0.092 (0.055)***	0.023 (0.038)
% MIGRANTS	−0.022 (0.053)	−0.068 (0.032)**	−0.060 (0.055)	−0.078 (0.037)**
Intercept	5.902 (0.046)	0.003 (0.033)	5.903 (0.050)	−0.003 (0.034)
Deviance	3188.151	2705.433	3298.518	2746.597
Explained variance				
Total	10%	9%	10%	5%
At neighbourhood level	46%	8%	23%	5%
At individual level	17%	42%	8%	24%

Note: Variables at the neighbourhood level are indicated by capital letters.
Source: SSND, 1,007 respondents in 168 neighbourhoods. All variables are centred.
*Significance: *P<0.01; **P<0.05; ***P<0.10; R, respondent.*
Bold letters indicate headers for the different theoretical conditions.

Bron: tabel van Völker, Flap & Lindenberg, 2007, p. 109.

Het blijkt dat de mate van gemeenschap afhangt van het aantal faciliteiten in de buurt (ontmoetingskansen), maar niet wordt beïnvloed door verhuismobiliteit of woonduur. Ook de aanwezigheid van huishoudens met kinderen versterkt gemeenschapsvorming. Voorts is het niveau van gemeenschap hoger naarmate bewoners minder alternatieven hebben ten opzichte van de relaties met hun buurtgenoten. Een vergelijking tussen de uitkomsten van het model dat gemeenschap weergeeft (*community*) met het model met het aantal buurtgenoten in het persoonlijk netwerk (*No. of neighbours*), levert interessante verschillen op. Zo maakt het aantal faciliteiten in de buurt niet uit voor het aantal buurtgenoten in het persoonlijk netwerk. Opmerkelijk is ook dat hoog opgeleide bewoners meer buurtgenoten tot hun persoonlijk netwerk rekenen, maar minder gemeenschap

ervaren in de buurt. Voorts levert de homogeniteit in de buurt (in termen van inkomen) geen significante relatie op met het aantal buurtgenoten in het netwerk, maar wel met het gevoel van gemeenschap; dit verband is positief. De indicatoren behorende tot 'interdependenties' zijn eveneens minder sterk gerelateerd aan aspecten van *neighbouring* dan aan aspecten van *community*, hoewel het ondernemen van gezamenlijke activiteiten in dit verband een belangrijke voorspeller blijkt te zijn van beide afhankelijke variabelen. Maar hier kan evengoed sprake zijn van omgekeerde causatie: wanneer men gemeenschap ervaart of buurtgenoten tot het persoonlijk netwerk rekent, wordt ook de kans groter dat men gezamenlijk activiteiten onderneemt. Kijken we naar de modellen met alleen de exogene variabelen (3e en 4e kolom), dan valt op dat residentiële stabiliteit (weinig doorstroming) en eigen woningbezit belangrijke voorspellers zijn van een perceptie van gemeenschap in de buurt. Tot slot is een zwak effect van urbanisatie zichtbaar: in plattelandsgebieden wordt iets meer gemeenschap gecreëerd.[35]

Wat vertellen deze analyses ons over de mate waarin een buurt een 'gemeenschap' constitueert? En welke condities werken daarvoor bevorderlijk of ondermijnend? Kijken we naar het methodologisch meest zuivere causale model (multilevel-analyses met louter de exogene condities), dan ontstaat het volgende patroon:

- In buurten met meer faciliteiten is de ervaring van gemeenschap sterker.
- Vooral de bewoners die meer aan de buurt gebonden zijn vanwege hun jonge kinderen realiseren meer lokale gemeenschap.
- Verhuismobiliteit beïnvloedt gemeenschap in de buurt in negatieve zin.
- Lager opgeleiden ervaren meer lokale gemeenschap.
- Eigen woningbezit begunstigt lokale gemeenschap.
- Hoe homogener de inkomenspositie van bewoners, hoe meer gemeenschap.
- Hoe hoger de mate van verstedelijking, hoe minder gemeenschap.

Diverse bevindingen verlenen een statistisch onderwerk voor de conceptualiseringen en veldanalyses van de eerder besproken Blokland-Potters. Zo blijkt een ervaring van gemeenschap voorwaar te variëren naar bewonerscategorie en het daaraan gekoppelde buurtgebruik (bijv. wel/geen kinderen, hoog/laag opgeleid, wel/geen eigen woningbezit) en dragen faciliteiten in de buurt in belangrijke mate bij aan een gevoel van verbondenheid. Deze laatste vaststelling kan mogelijk worden verklaard doordat deze faciliteiten (parken, winkels, scholen etc.) fungeren als ontmoetingsplekken, hetgeen publieke familiariteit begunstigt, wat op zijn beurt een ervaring van gemeenschap genereert.[36]

35 De positieve regressiecoëfficiënt is in dit verband enigszins verwarrend: in de survey werd de urbanisatiegraad echter gemeten via een variabele waarbij een *oplopende* score correspondeert met *minder* verstedelijking.

36 In latere beleidsadviezen (zie o.a. het RMO-rapport 'Niet langer met de ruggen tegen elkaar', 2005) deed dit Blokland-Potters pleiten voor meer 'vanzelfsprekende ontmoetingsruimten' en functiemening in de wijk (niet alleen wonen in de wijk, maar ook recreëren, produceren en consumeren).

Buurt en gemeenschap ruimtelijk bekeken
Tot slot is het in dit deel van belang het begrippenpaar 'buurt' en 'gemeenschap' nader te problematiseren langs een ruimtelijke dimensie. Een buurt is immers een fysiek-geografische lokaliteit: een verzameling straten, huizen, gebouwen en infrastructurele knooppunten die mentaal (door bewoners) of administratief (door bestuurders) wordt afgegrensd.[37] Het onderzoek van Völker e.a. verschaft aanwijzingen dat de infrastructuur (bijv. het aantal faciliteiten) of bebouwing (bijv. de urbanisatiegraad) een rol speelt bij de ervaring van gemeenschap in de buurt, maar onduidelijk blijft hoe precies.

Vergelijkend onderzoek van Weenig e.a. (1990) biedt de mogelijkheid preciezer na te gaan in hoeverre de gebouwde omgeving samenhangt met lokale gemeenschapszin. Weenig e.a. wilden achterhalen welk type buurt meer cohesie laat zien in termen van interne sociale bindingskracht – de hechtheid, frequentie en intensiteit van sociale relaties en contact – en een gevoel van gemeenschap (*sense of community*). Men wilde bepalen hoe een en ander de impact van lokale informatieprogramma's (bijv. gemeentelijke voorlichting rond gezondheid, diensten etc.) zou kunnen beïnvloeden. De analyse vond plaats op basis van surveydata afkomstig van acht vroeg-naoorlogse achterstandswijken uit twee verschillende Nederlandse steden (912 respondenten, men vermeldt niet welke steden en wijken werden onderzocht). In de survey werden verschillende vragen gesteld die betrekking hadden op buurtcontacten en een gevoel van gemeenschap, overeenkomend met het dichotome onderscheid naar *community* en *neighbouring* van Völker c.s. Vier buurten konden worden gekarakteriseerd als 'laagbouwbuurten', overwegend bestaande uit een-gezinshuishoudens, de andere vier als 'hoogbouwbuurten', overwegend bestaande uit appartementencomplexen van vier verdiepingen of hoger.

Het blijkt dat cohesie significant sterker is in laagbouwbuurten dan in hoogbouwbuurten. Ook blijkt dat bewoners zich sterker *identificeren* met hun buurt indien zij wonen in een laagbouwbuurt. Wanneer dit wordt uitgesplitst naar de twee afhankelijke dimensies die Weenig c.s. onderscheiden (*neighbouring* vs. *sense of community*), dan blijkt dat het onderscheid tussen laag- en hoogbouw zich vooral manifesteert bij de community-component. Alle laagbouwbuurten scoren hoog op deze dimensie, de hoogbouwbuurten scoren hierop daarentegen overwegend laag. Met name de t-tests (een statistische techniek om het verschil

37 Grafisch onderzoek suggereert dat het concept 'buurt' in ruimtelijke zin meestal een heldere en toegankelijke betekenis heeft voor bewoners (Kaal e.a., 2008). Doorgaans heeft men weinig moeite om aan te geven wat als de eigen buurt kan worden beschouwd. Maar de gemiddelde omvang van de eigen buurt zoals waargenomen door bewoners, is vaak kleiner dan de daarvoor vastgestelde administratieve indeling (zie o.a. Kaal e.a., 2008; Messer, 2007, Guo & Bhat, 2007). Met name onderzoek van Kaal e.a. (2008) wijst uit dat een spontane bewonersdefinitie van de buurt meestal niet meer omvat dan de eigen directe leefomgeving, dat wil zeggen de straat waarin men woont plus enkele omliggende straten en woonblokken. Architectonische eenheid (eenvormigheid in huizentype, bouwstijl) en een hoge adressendichtheid lijken daarbij bij te dragen aan een kleinere buurtperceptie.

in gemiddelden tussen twee onafhankelijke steekproeven te bepalen) voor de verschillende sociale indicatoren illustreren dit (zie derde kolom tabel 5.3).

Tabel 5.3 Vergelijking tussen acht 'hoogbouwbuurten' en 'laagbouwbuurten' in interactie, identificatie en perceptie van gemeenschap. Gemiddelden en t-waarden

	Mean High-Rise (Nos. 1,3,6,8)	*Mean Low-Rise (Nos. 2,4,5,7)*	*t value*	*Level of Significance*
1. Identification	3.18	3.63	−6.35	.000
2. Interaction with direct neighbors	3.36	3.47	−1.21	n.s.
3. Interaction with street/block	2.76	2.70	0.61	n.s.
4. Interaction with rest of neighborhood	2.40	2.65	−2.65	.01
5. Social support	0.96	1.08	−1.83	n.s.
6. Lack of mutual involvement	2.75	3.33	−7.34	.000
7. Solidarity	3.58	3.38	2.60	.01
8. Disapproval of deviancy	3.48	3.53	−0.56	n.s.
9. Gossip	3.33	3.36	−0.34	n.s.

Bron: tabel van Weenig, Schmidt & Midden, 1990, p. 45.

Opnieuw tekenen zich verbindingslijnen af met eerder besproken onderzoek. Zo kan de bevinding van Völker e.a. dat buurten met meer faciliteiten meer gemeenschap vertonen, een verklaring vormen voor de lagere interactie en minder gevoel van verbondenheid in hoogbouwbuurten. In vroeg-naoorloogse woonbuurten met rijen eenvormig opgestelde flatgebouwen zijn vaak weinig voorzieningen voorhandig waar mensen elkaar op een laagdrempelige manier kunnen ontmoeten (vgl. Bolt e.a. 2008; Engbersen & Engbersen, 2008). Ook ligt het in de rede dat het eigen woningbezit, wat een belangrijke voorspeller bleek van gemeenschapszin, hoger is in laagbouwbuurten dan in hoogbouwbuurten, en mogelijk vormt ook dit een van de onderliggende verklaringen voor lagere gemeenschapspercepties in hoogbouwbuurten. Tot slot lijkt ook de hoogbouw zélf een deel van de variantie te verklaren. De regressieanalyses van Völker e.a. wijzen immers op een zelfstandig effect van de urbanisatiegraad op *community*: hoe meer verstedelijking, hoe minder gemeenschap. Mogelijk leidt al te grootschalige woningbouw tot sociale vervreemding of sociaal 'terugtrekgedrag' van mensen, een dynamiek waar in het verleden auteurs als Jacobs (1961), Newman (1972) en Coleman (1985) reeds voor waarschuwden. Een dergelijk stedenbouwkundig ontwerp en de sociale sfeer die dit met zich meebrengt, verkleinen mogelijk de ontmoetingskansen in de publieke ruimte. En zoals uit de analyse van Blokland-Potters naar voren kwam, vormt ontmoeting (publieke familiariteit) een belangrijke voorwaarde voor lokale gemeenschapsvorming.

Ter afsluiting van dit deel kan op basis van de sociologische literatuur worden vastgesteld dat in de huidige tijd de meeste mensen vooral deel uitmaken van functionele sociale netwerken (gebaseerd op interesses en gedeelde belangen) in plaats van lokale sociale netwerken, gebaseerd op fysieke nabijheid. Bestaande gemeenschappen zijn daarbij geprivatiseerd geraakt. Door de bank genomen vormen buurt en stad dus nauwelijks nog een 'reëel integratiekader', zoals wijlen J.A.A. van Doorn dat ooit verwoordde. De intenties van gedragscodeprojecten indachtig, ondergraaft dit de veronderstelling dat in een buurt gemeenschappelijke gedragsstandaarden zijn te ontwikkelen. Hier staat tegenover dat met name in achterstandswijken een ervaring van lokale gemeenschap kan variëren naar bewonerscategorie, en dat diverse demografische en stedenbouwkundige eigenschappen van de buurt een perceptie van gemeenschap kunnen bevorderen. Afhankelijk van die demografische en geografisch-ruimtelijke kenmerken, kunnen gedragscodeprojecten zich dus een gunstiger dan wel ongunstiger uitgangspositie verwerven. Maar de vraag is natuurlijk hoe relevant gedragscodeprojecten zijn in een gebied waar al een zeker gevoel van gemeenschap heerst: dergelijke projecten zijn immers juist geïnitieerd om tegenwicht te bieden aan de vermeende anonimiteit en onverschilligheid in stadswijken door bewoners met verschillende achtergronden een gedeeld perspectief te laten ontwikkelen op omgangsvormen op straat.

5.4. Conclusies

Uit de literatuur kunnen enkele conclusies worden getrokken over de plausibiliteit van gebiedsgebonden gedragscodeprojecten. Tegelijk blijven veel vragen onbeantwoord. Direct onderzoek naar gedragscodeprojecten is helaas schaars. Echter, door verschillende kennisniveaus op elkaar aan te laten sluiten (kwalitatief-evaluatief, sociaalpsychologisch, sociologisch) zijn de basisassumpties van een dergelijk 'beschavingsoffensief op straat' wel degelijk op de proef te stellen. Hieronder volgen de voornaamste bevindingen.

- Interventietheorie 4: gebiedsgebonden gedragscodes als sociaal controlemiddel

Probleemdefinitie: Bewoners in probleemwijken houden te weinig rekening met elkaars belangen en spreken elkaar te weinig aan op normoverschrijdend gedrag, waardoor spanningen, verloedering, agressie en geweld een kans krijgen. Het is zaak bewoners een gedeeld perspectief te laten ontwikkelen op gewenste normen in de buitenruimte.

De theorie die centraal stond luidde:

> **Bewoners maken collectief afspraken over gedrag in de publieke ruimte** → meer duidelijkheid over regels en grenzen in de buurt → bewoners voelen zich gesteund door quasigeformaliseerde leefregels → men spreekt elkaar eerder aan op overlast → overlast neemt af → leefbaarheid neemt toe

Of gedragscodeprojecten sec bijdragen aan de verbetering van de leefbaarheid blijft onduidelijk. De effectiviteit van gedragscodeprogramma's is vooralsnog nationaal noch internationaal in kaart gebracht (Van Noije & Wittebrood, 2009: 70). De vraag of buurten die op enigerlei wijze collectieve gedragscodes hebben vastgesteld, leefbaarder zijn dan vergelijkbare buurten die niet beschikken over collectieve leefregels, is dan ook onmogelijk te beantwoorden. Bovendien zijn de beperkte aanwijzingen die in dit verband beschikbaar zijn, enigszins met elkaar in tegenspraak. Zo ervoer van de Rotterdammers die Mmds-straatkeuringen bijwoonden, ruim tweederde na de invoering van Mmds in hun straat een afname van overlastgevend gedrag. Maar van de respondenten van de CCV-gedragscodeprogramma's bleek juist een minderheid positief over de uitwerking van het project op overlast, fysieke verloedering en vandalisme.

De getraceerde kwalitatieve en quasi-evaluatieve studies naar het Rotterdamse aanpak 'Mensen maken de stad' (Mmds) en de CCV-gedragscodeprojecten zijn ofwel te cosmetisch, te kleinschalig, te conceptueel of methodologisch te weinig solide om een betrouwbare indicatie te krijgen van de uitwerking van gedragscodeprojecten. Nochtans lijkt de rode draad van deze studies dat de articulatie en formalisatie van de straatafspraken vooral een aangelegenheid is van een beperkt aantal actieve bewoners. Zo bleek uit Lubs veldonderzoek in de Rotterdamse Heenvlietstraat en het Taandersplein dat naast de 'gangmakers' slechts een enkele bewoner op de hoogte was van de 'afgesproken' leefregels. Hierdoor materialiseerden formeel gemaakte afspraken zich nauwelijks in het informele omgangsverkeer op straat. Ook de analyse van Uitermark en Duyvendak wijst in die richting. In hun essay waarschuwen zij voor het feit dat ook 'minder actieve bewoners' zich thuis moeten voelen in de buurt, zodat zij zich aangesproken weten door de opgestelde regels. Blijkbaar was in de twintig Mmds-straten die men onderzocht beperkt sprake van een collectieve conformering op dit punt. De extreem lage enquêterespons in de zes CCV-pilotgemeenten van Bongers en Langeveld, ten slotte, is op zichzelf al een indicatie van selectieve bewonersbetrokkenheid in gedragscodeprojecten. Het ligt dan ook in de rede dat de uitkomsten van de CCV-enquête alleen iets zeggen over de meningsvorming van de meer actieve, direct betrokken bewonersgroep.[38]

38 Dit blijkt ook uit het feit dat de meeste CCV-geënquêteerden aangeven dat zij zich aan de afspraken houden, terwijl slechts een minderheid vindt dat *anderen* zich eveneens aan die afspraken conformeren. Waarschijnlijk maakten de respondenten bij de beantwoording van

Kijken we naar de impliciete veronderstellingen van gedragscodeprojecten – dat de straat of buurt een gemeenschap kan vormen waarin groepsnormen kunnen worden afgedwongen – dan moeten we allereerst vaststellen dat die collectieve lokale plaatsbepaling (nog) nauwelijks opgaat. Wellicht het belangrijkste sociologische inzicht is dat een buurt of straat in demografisch en cultureel opzicht vrijwel nooit een geheel vormt, maar altijd in deelaspecten uiteen valt. Daarbij vervult 'de buurt' slechts voor weinig bewonerscategorieën gemeenschapspotentieel. Dit maakt het problematisch om kunstmatig (dat wil zeggen, beleidsmatig van buitenaf) gemeenschappelijke gedragsregels te formuleren; zonder een ervaring van gemeenschap zijn immers nauwelijks collectieve standaarden te ontwikkelen. Sociale normen zijn namelijk altijd 'groep-specifiek' (Chekroun, 2008), wat inhoudt dat gedrag dat wordt gepercipieerd als 'onbeschaafd', niet dezelfde betekenis heeft voor verschillende sociale groepen. Dit vormt wellicht ook een van de verklaringen voor de gevonden selectiviteit in bewonersbetrokkenheid van de eerder genoemde kwalitatieve en evaluatieve studies. Het beeld dat hieruit ontstaat, is dat van een bewonerskliek die zich in haar symbolisch of praktisch buurtgebruik en bestendiging van de eigen referentiegroep sterker dan gemiddeld richt op de directe woonomgeving, en zich daarbij aangetrokken voelt tot een specifiek soort sociale normering. Voor deze categorie zullen de straatafspraken ongetwijfeld een extra bindend effect hebben. Maar het is onwaarschijnlijk dat hiermee een wijdere kring van bewoners wordt bereikt die zich vervolgens committeert aan de vastgestelde regels.

Bovendien kunnen diverse sociaalpsychologische mechanismen consensus over en conformering aan groepsnormen in de publieke ruimte bevorderen, maar deze paradoxaal genoeg *gelijktijdig* ondermijnen (zoals eerder verbeeld in figuur 5.3). Zo kunnen gedragscodeprojecten pogen om een 'straatidentiteit' saillant te maken bij bewoners, wat de kans op normconformering vergroot. Maar daarmee ontstaat tegelijkertijd het risico dat – gegeven de diversiteit in de buurt – alleen *specifieke* groepsidentiteiten (d.w.z. die van bepaalde bewonerscategorieën) saillant worden gemaakt waardoor juist dissociatie kan optreden. Ook dialoog en afstemming zijn in beginsel instrumenten om gezamenlijke normen te ontwikkelen. Zij kunnen echter evenzeer leiden tot groepspolarisatie, waarbij de meningen van groepsleden zich niet naar een gemiddelde bewegen, maar juist naar een meer extreme positie van de diverse groepsleden. Het moge duidelijk zijn dat met betrekking tot gedragscodeprojecten, de fragmentatie van de buurt zich op dit punt opnieuw wreekt. Wetende dat de buurt in demografisch en cultureel opzicht divers is, is bij het vaststellen van gedragsregels via discursieve technieken het risico op groepspolarisatie tussen verschillende bewonerscategorieën niet ondenkbeeldig. Tot slot geeft het zichtbaar maken van gewenst normatief gedrag idealiter non-verbale signalen af van de gewenste normen (denk aan collectieve schoonmaakacties). Maar hierbij kan evengoed een mentaal 'boemerangeffect' optreden. De normatieve boodschap

deze vraag mentaal een onderscheid naar actieve 'deelnemende' bewoners (het eigen perspectief) en 'passieve' bewoners die in het proces grotendeels afzijdig bleven.

die wordt uitgedragen richt dan paradoxaal genoeg juist de aandacht op het *ongewenste* gedrag. De onbedoelde boodschap van geëxpliciteerde gedragsregels kan dan zijn: 'Hier gooit men rommel op straat', of 'Hier groet men elkaar doorgaans niet', of 'Hier gedraagt men zich asociaal'. Dit zou normoverschrijdend gedrag eerder bevorderen dan bestrijden. Overigens is het voorstelbaar dat dit boemerangeffect eveneens kan optreden in het 'afstemmingsproces' tussen bewoners. Naarmate deviante groepen in de wijk (denk aan jongeren met een straatcultuur) meer worden aangesproken om zich te conformeren aan bepaalde normen, wordt wellicht tegelijkertijd de kans groter dat zij zich er juist tegen willen afzetten (het wordt dan des te meer 'cool' om je niets van de afspraken aan te trekken of er actief tegenin te gaan).

De huidige staat van het onderzoek laat geen uitspraken toe over welke sociaalpsychologische mechanismen onder welke condities de doorslag geven. Dit maakt het lastig te taxeren hoe een en ander uitwerkt in de context van een gebiedsgebonden gedragscodeproject. Het eerder besproken verkennende onderzoek naar Mmds en de CCV-projecten verschaft echter aanwijzingen dat het medium van gedragscodeprojecten onvoldoende in staat is een sociale straatidentiteit zodanig saillant te maken dat groepsnormen effectief kunnen worden vormgegeven en afgedwongen. De meeste publicaties laten op dit punt namelijk vrij magere resultaten zien. Overigens bleek uit het eerste deel van deze studie al dat de causale veronderstelling dat bewoners zich eerst en vooral gesteund willen weten door hun medebewoners *alvorens* zij overgaan tot het aanspreken van anderen op ongewenst gedrag, discutabel is. Individuele factoren en de aard van de overlastsituatie c.q. buurtproblemen zijn vaak bepalender in de bereidheid tot actieve sociale controle dan 'steun' vanuit de sociale omgeving, voor zover die steun al beleidsmatig kan worden gegenereerd (zie paragraaf 2.1 en 2.4). In die zin is het op voorhand twijfelachtig in hoeverre gedragscodeprojecten een causale keten in gang kunnen zetten die uiteindelijk leidt tot meer sociale controle.

6 Leerschool en bindmiddel: sport en spel in de wijk

Het organiseren van sport en spel is een van de populairste interventies in de wijkaanpak. Uit bestuurlijke nota's en projectbeschrijvingen verzameld rond dit thema, spreekt een sterke overtuiging en consensus over het nut ervan. Sport wordt in eerste instantie gezien als een effectieve methode om 'risicojongeren' op een positieve manier bij de buurt te betrekken: in plaats van overlast te veroorzaken of zich met (kleine) criminaliteit in te laten, kunnen deze jongeren beter gaan sporten, zo is de gedachte. Aansluitend ligt in de stimulering van sport een pedagogisch burgerschapsmotief besloten. Het wordt mede ingezet om 'opvoedingstekorten' van jongeren in achterstandswijken weg te werken. Sport zou antisociaal en (potentieel) crimineel gedrag van risicojongeren tegengaan doordat het een alternatief sociaal milieu vormt waar jongeren positieve normen en waarden aanleren (vgl. Schafer, 1969). Op termijn zou dit ook de leefbaarheid in die buurten ten goede moeten komen, omdat de jongeren met de in de sportcontext aangeleerde vaardigheden zich ook in het dagelijks leven 'beter' zouden gaan gedragen. Een subdoel van wijksport en -spel is het vergroten van de buurtbetrokkenheid van *volwassenen*. De sportactiviteiten gelden dan als sociaal bindmiddel, als ontmoetingskader voor ouders en overige buurtbewoners, waarbij 'sociale cohesie' de spin-off moet zijn van de georganiseerde activiteiten. In feite wordt verondersteld dat bij het sporten en spelen in de buurt contacten ontstaan tussen mensen die elkaar anders niet zouden ontmoeten ('Integratie door sport', zie Actieplan Krachtwijken VROM/WWI, 2007).

In de context van de wijkaanpak richten formeel georganiseerde sport- en spelactiviteiten zich in beginsel echter op kinderen en adolescenten. Voorbeelden zijn door het lokale jeugdwerk en/of sportbuurtwerkers georganiseerde voetbaltoernooien, taekwondo-lessen of sportieve pleinactiviteiten. Voor de wat jongere doelgroep (kinderen tot ca. 12 jaar) ligt het accent vaak meer op de spelcomponent dan het sporten. Een voorbeeld is de aanpak van het Rotterdamse Thuis op Straat, die ook met alternatieve werkvormen experimenteert, bijvoorbeeld met danslessen en waterfietsen.

Dit type interventie gaat aldus uit van drie afzonderlijke interventietheorieën. Theorie 5a veronderstelt prosocialer gedrag van jongeren als gevolg van sport, theorie 5b beschouwt sportbeoefening als substitutie voor overlastgevend

gedrag en theorie 5c gaat ervan uit dat het organiseren van sport en spel in de buurt bewoners dichter bij elkaar brengt en overbruggende contacten smeedt, hetgeen het sociaal leefklimaat in de buurt moet verbeteren.

- Interventietheorie 5a: verbeterde sociale vaardigheden als gevolg van sportbeoefening

Probleemdefinitie: Deel jongeren zorgt voor overlast in de buurt. Participatie in sport en spel versterkt de sociale vaardigheden van jongeren.

Interventietheorie:

Risicojongeren worden betrokken bij sport en spel → jongeren gaan zich beter gedragen in de buurt → omgangsvormen verbeteren → conflicten escaleren minder snel → sociaal leefklimaat in de buurt verbetert → leefbaarheid neemt toe

- Interventietheorie 5b: sport als substitutie voor overlast

Probleemdefinitie: Deel jongeren zorgt voor overlast in de buurt. Sport en spel betrekken jongeren op een positieve manier bij hun buurt.

Interventietheorie:

Risicojongeren worden betrokken bij sport en spel → sportbeoefening maakt dat jongeren hun tijd anders besteden dan voor overlast te zorgen → minder jongeren zorgen voor overlast → leefbaarheid neemt toe

- Interventietheorie 5c: sport als sociaal bindmiddel

Probleemdefinitie: Anonimiteit zorgt voor gevoelens van onveiligheid. Sport is een laagdrempelige manier van ontmoeting voor verschillende bevolkingsgroepen.

Interventietheorie:

Organiseren van sport in de buurt → sport stimuleert contacten tussen bewoners → onderlinge bekendheid en vertrouwdheid tussen bewoners/groepen nemen toe → anonimiteit wordt doorbroken → gevoelens van onveiligheid in de buurt nemen af → leefbaarheid neemt toe

Er is een grote hoeveelheid literatuur beschikbaar over de effecten van sportbeoefening op het persoonlijk welzijn van mensen. Vooral in Noord-Amerika en in Scandinavië heeft de psychosociale analyse van sport zich ontwikkeld tot een volwassen onderzoekterrein. Het reikt te ver om op deze plaats een overzicht te geven van alle gedane studies. Gezien de specificiteit van bovenstaande onderzoeksvragen kunnen we echter tot een selectie komen. In een recente publicatie van het Verwey-Jonker Instituut over de 'maatschappelijke waarde' van sport presenteren Boonstra en Hermens (2011) een bondig overzicht van onderzoek naar de relatie tussen sport, gedragsverandering en opvoeding (Boonstra & Hermens, 2011: 22-25). Een nadere analyse van hun bronnen dient als eerste

aanknopingspunt voor het toetsen van beleidsassumpties en geïmpliceerde causale verbanden. De studies behandelen het verband tussen jeugdsport en jeugdcriminaliteit (Carmichael, 2008), de relatie tussen sportdeelname en zelfvertrouwen onder adolescenten (Daniels & Leaper, 2006), het verband tussen sport en hinderlijk gedrag in de klas (Sandford e.a., 2008) en het verband tussen vechtsporten en gewelddadig gedrag van jongens (Endresen & Olweus, 2005; Elling & Wissen, 2010). Voorts zijn er enkele gedegen empirische studies naar het onderwerp beschikbaar die niet worden besproken door Boonstra en Hermens, maar die niettemin relevant zijn voor onze toetsing. Deze – veelal longitudinale – onderzoeken behandelen het effect van educatieve sportprogramma's op de sociale relaties en morele ontwikkeling van (risico)jongeren (Gibbons e.a., 1995; Romance e.a., 1986), de uitwerking van sportdeelname op het emotionele welzijn van jongeren (Steptoe & Butler, 1996), de invloed van fysieke inspanning op probleemgedrag (Kirkcaldy e.a., 2002), de samenhang tussen deelname aan specifieke sportdisciplines en gewelddadig gedrag van jonge jongens (Kreager, 2007), en de relatie tussen middelbare schoolsport en sociaal wenselijk en deviant gedrag (Rees e.a., 1990; Hartmann & Massoglia, 2007).

Ten besluit wordt behandeld wat er in de literatuur bekend is over de samenbindende kracht van sport. Het (academisch) onderzoek hiernaar wordt echter sterk gedomineerd door een analyse van *verenigings*sport (in hoeverre zorgt lidmaatschap van een sportvereniging voor interetnische en klasseoverstijgende contacten?). Onderzoek dat het effect van meer vrijblijvende vormen van sportbeoefening in de wijk op sociale relaties *tussen bewoners* problematiseert, is schaars. Het SCP onderzocht via experiment- en controlewijken in hoeverre de aanwezigheid van sport- en speelvoorzieningen gunstige effecten heeft voor de sociale cohesie en leefbaarheid in de buurt (Wittebrood & Permentier, 2011). Daarnaast verkenden enkele Nederlandse onderzoekers via observaties, interviews en enquêtes welk effect wijksportvoorzieningen als Krajicek Playgrounds en Cruijff Courts hebben voor de leefbaarheid in de buurt en in hoeverre zij kunnen worden beschouwd als ontmoetingspunten waar *bonding relations* worden gesmeed (Vermeulen, 2010; Breedveld e.a., 2009; Bakker e.a., 2008).

In de bespreking van de literatuur wordt extra kritisch gekeken naar de methodologie van de respectieve studies. Gezien het wijdverbreide geloof in de heilzame werking van sport, is het onderwerp gevoelig voor een bias van de kant van (academische) sportonderzoekers (Rees e.a., 1990). Ook zijn subjectieve interpretaties van bevooroordeelde sportbuurtwerkers en de doelgroep zelf, een risico bij meer kwalitatief georiënteerd evaluatieonderzoek (vgl. Wilson, 2011). McCormack en Chalip (1988) hebben er bovendien op gewezen dat sociale jeugdinterventies met een sportcomponent bij uitstek gevoelig zijn voor zelfselectie. Wellicht zijn de meer sociaal vaardigen onder de risicojongeren eerder gemotiveerd om zich voor sporttrajecten aan te melden en participeren zij ook langduriger. Indien zich dan na evaluatie gewenste gedragseffecten laten optekenen, is het lastig te achterhalen door wat dit is veroorzaakt: de interventie of de gunstige uitgangspositie van de jongere. Uitkomsten van effectiviteits-

onderzoek dat niet berust op zorgvuldige controle van verstorende variabelen of gerandomiseerde experiment- en controlegroepen, kunnen daarom misleidend zijn.

In totaal zijn 45 bronnen geraadpleegd.

Voor de bespreking van de literatuur zijn de volgende vragen richtinggevend.

1. In hoeverre versterkt sportbeoefening de sociale vaardigheden van (overlastgevende) jongeren?

2. In hoeverre leidt het organiseren van sport en spel in de buurt tot minder jeugdoverlast? (en zo ja, hoe plausibel is het dat dit effect kan worden toegeschreven aan de aanwezigheid van sport en spel?)

3. In hoeverre leiden sport- en speelvoorzieningen tot een leefbare wijk (zijn wijken met veel sport in de buurt leefbaarder dan vergelijkbare wijken met minder sport)?[39]

4. Draagt sport en spel bij tot ontmoetingskansen tussen bewoners, en zo ja, hoe sterk is dit bindend effect?

6.1. Sport als middel tegen criminaliteit en antisociaal gedrag[40]

Dat sportbeoefening een positief effect heeft op de socialisatie van kinderen en adolescenten, lijkt thans nauwelijks ter discussie te staan. Van omvangrijke stimuleringsprogramma's van overheidswege tot kleinschalige wijkactiviteiten, het *sport builds character* argument is alom vertegenwoordigd in de westerse wereld, en vormt de basis van vrijwel elk sport-georiënteerd sociaal programma (Rees e.a., 1990). Het is derhalve niet verwonderlijk dat ook in de Nederlandse wijkaanpak sport steeds vaker wordt ingezet als interventie om de leefbaarheid van probleembuurten te verbeteren. In veel kwetsbare wijken is jongerenoverlast immers de meest prangende leefbaarheidskwestie (werkelijk of gepercipieerd) en sport wordt gezien als een effectief middel om hinderlijke of criminele jongeren op een positieve manier bij de buurt te betrekken. Reeds in 1969 formuleerde Walter Schafer in dit verband enkele hypotheses die nog altijd de basis vormen van veel beleidsassumpties op dit vlak:

39 Let wel: het gaat hier dus niet om de aanwezigheid van gevestigde verenigingssport, maar om meer vrijblijvende vormen van sportbeoefening in de wijk, zoals die in het kader van de wijkaanpak worden georganiseerd (bijv. sportieve pleinactiviteiten, voetbaltoernooien, vechtsportlessen etc.).

40 Interventietheorieën 5a en 5b worden niet apart beoordeeld maar zijn in deze paragraaf samengenomen, aangezien het geraadpleegde wetenschappelijke materiaal voor beide theorieën sterk overlapt.

1. Sport voorkomt verveling.
2. Sport is voor kansarme jongeren een alternatief sociaal milieu waarin zij zichzelf positieve normen en waarden aanleren.
3. Sport is een alternatieve manier om status te vergaren onder leeftijdsgenoten.
4. Sport zorgt – net als crimineel gedrag – voor een bepaalde spanning die jongeren nodig hebben, maar kanaliseert die spanning op een positieve manier.

Boonstra en Hermens: verklaringen voor sport als alternatief 'opvoedingsmilieu'
In een recent literatuuroverzicht halen Boonstra en Hermens (2011) enkele auteurs aan die – in de geest van Schafer – nagaan in hoeverre sport een probaat middel is in het tegengaan van antisociaal gedrag en criminaliteit. Hun bronnen kunnen als eerste aanknopingspunt dienen voor het toetsen van beleidsassumpties en geïmpliceerde causale verbanden. Hieronder volgt daarom een uitgebreidere bespreking van enkele relevante wetenschappelijke referenties die Boonstra en Hermens in dit verband aanhalen.

Carmichael (2008) voerde een (Angelsaksisch georiënteerde) review uit naar het wetenschappelijk bewijs dat deelname aan sport deelname aan criminele activiteiten vermindert. Uit zijn review blijkt dat diverse studies uitwijzen dat participatie in sportactiviteiten voorwaar criminaliteit kan reduceren. Zo zorgden in Kansas City (VS) avond-basketbalprogramma's voor 10- tot 21-jarigen voor een derde tot tweederde afname in jeugdcriminaliteit in wijken waar een dergelijk programma aanwezig was (Hawkins, 1998). In Australië droegen rehabilitatieprogramma's die jeugdige Aboriginal-overtreders stimuleerden tot deelname aan sportactiviteiten bij aan een significante afname in criminaliteitscijfers in Aboriginal-gemeenschappen (Mason & Wilson, 1988). En in Canada zorgden speciale sportkampen voor een gemiddelde afname van 49 procent in jeugdcriminaliteit in de acht Aboriginal-gemeenschappen waar het programma werd aangeboden (Winther & Currie, 1987). Een programma in Bristol (V-K) dat risicojongeren en recidive criminele jongeren aanspoorde tot deelname aan verschillende vormen van sport, resulteerde in een afname van maar liefst 43 procent in jeugdcriminaliteit tussen oktober 1997 en januari 1998, vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder. Elders in Engeland, West-Yorkshire, voerde men een programma in gericht op jonge recidivisten die de jongeren stimuleerde om hun vrije tijd constructief te benutten via sport. De onderzoekers die het programma evalueerden, concludeerden dat het succesvol was in het ombuigen van het criminele gedrag van hardnekkige recidivisten. De jongeren die participeerden in het acht tot twaalf weken durende programma ervoeren significante verbeteringen in hun zelfvertrouwen en hun fysieke fitheid, maar onduidelijk blijft of het programma ook het normen- en waardepatroon en sociale gedrag van de jongeren beïnvloedde (Nichols & Taylor, 1996).

De Amerikaanse onderzoekers Daniels en Leaper (2006) deden longitudinaal onderzoek naar de relatie tussen sportdeelname, peer-acceptatie en zelfvertrouwen onder adolescenten. In het onderzoek werd nagegaan of er een direct ver-

band bestaat tussen sport en zelfvertrouwen of dat peer-acceptatie eerder moet worden gezien als een potentiële mediator in de relatie tussen sportdeelname en zelfvertrouwen (in dat geval zou sport niet direct voor een hoger zelfvertrouwen zorgen, maar zou het verband indirect verlopen via peer-acceptatie). Men trok een representatieve steekproef onder 4.689 meisjes en 5.811 jongens die deelnamen aan het *National Longitudinal Study of Adolescent Health*. Op scholen werd vervolgens op twee verschillende meetmomenten (met een tussenperiode van een jaar) een survey over de genoemde onderwerpen afgenomen. Zelfvertrouwen werd gemeten door het gemiddelde te berekenen van vier items op een eens/oneens vijfpuntschaal (een stelling over zelfvertrouwen was bijvoorbeeld: 'Ik heb veel goede kwaliteiten'). Sportdeelname werd gemeten door de som te nemen van het antwoord op de vraag: 'Hoe vaak heb je de afgelopen week gesport?' Antwoordmogelijkheden verliepen van 'Helemaal niet (0)' tot 'Vijf keer of meer (5)'. Peer-acceptatie werd gemeten door het gemiddelde van vier stellingen te nemen, wederom met een vijfpuntschaal per afzonderlijk item (helemaal eens-helemaal oneens). Stellingen over peer-acceptatie varieerden van 'Ik voel mij sociaal geaccepteerd' tot 'Ik voel me fijn op deze school'.

Uit de analyses blijkt dat voor zowel jongens als meisjes geldt dat sportdeelname significant positief correleert met zelfvertrouwen, hoewel deze verbanden klein zijn (<0.10). Uit de regressieanalyse blijkt echter ook dat peer-acceptatie een belangrijke mediërende rol speelt in de relatie tussen sport en zelfvertrouwen (zoals verbeeld in figuur 6.1). Hoewel het effect van sport op zelfvertrouwen significant blijft, wordt dit effect met meer dan de helft gereduceerd na controle voor peer-acceptatie[41]. Met andere woorden: jongeren die sporten hebben meer zelfvertrouwen, maar de mate waarin dit positieve effect optreedt, hangt voor een groot deel af van de waardering (peer-acceptatie) van leeftijdsgenoten. Volgens de auteurs is de uitkomst voor jongens consistent met het sterke verband tussen sport en masculiniteit in de Amerikaanse samenleving. Ideaaltypisch worden jongens in de Verenigde Staten veelal beoordeeld op basis van hun atletische vermogens en interesse in sport, aldus Daniels en Leaper. De resultaten suggereren aansluitend dat de participatie van jongens in sport een belangrijk vehikel vormt voor acceptatie van peers en (latere) gevoelens van zelfvertrouwen. Voor meisjes is het mediërende effect van peer-acceptatie op zelfvertrouwen moeilijker te verklaren aangezien – zeker in de VS – sportdeelname voor meisjes eerder negatief wordt beoordeeld. Maar volgens de auteurs wordt sportieve activiteit onder meisjes de laatste jaren meer geaccepteerd, waardoor er wellicht eenzelfde verklaringsmechanisme aan ten grondslag ligt als bij jongens.

41 In statistische analyse spreken we van volledige mediatie als het effect van de onafhankelijke variabele (in dit geval sport) op de afhankelijke variabele (in dit geval zelfvertrouwen) niet langer significant is na controle voor de mediërende variabele (in dit geval peer-acceptatie); partiële mediatie treedt op wanneer het effect van de onafhankelijke variabele wordt gereduceerd maar nog wel significant blijft (wat hier het geval is).

Figuur 6.1 Peer-acceptatie als mediator van sportdeelname en zelfvertrouwen onder jongens. De cijfers bij de pijlen geven coëfficiënten weer van de regressieanalyse, standaarderror tussen haakjes

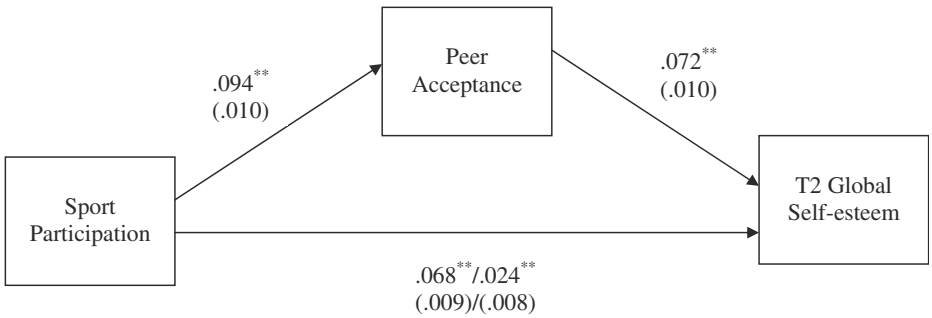

Bron: figuur van Daniels & Leaper, 2006, p. 879.

Volgens de auteurs legitimeren de uitkomsten de conclusie dat sport op zich geen direct oorzakelijke factor is van verhoogd zelfvertrouwen; sport moet in zijn bredere sociale context worden beschouwd. Anders gezegd: het is wellicht niet de sport zelf die het hem doet, maar het sociale effect dat ervan uitgaat (waardering van peers). Volgens Daniels en Leaper bevestigen hun bevindingen daarmee dat het belangrijk is om te zoeken naar sportcontexten die de peer-acceptatie onder jongeren bevorderen. De studie kent echter zowel sterke als zwakke kanten. Een sterkte is de steekproefgrootte en het longitudinale design van de studie (effecten zijn consistent in de tijd). Een beperking is dat gevonden statistische correlaties tussen de drie centraal staande variabelen (sport, peer-acceptatie en zelfvertrouwen) hoewel significant, klein zijn (<0.10). Dit betekent dat veel factoren anders dan sport het zelfvertrouwen van jongens en meisjes bepalen, en de auteurs beamen de tekortkoming van hun verklaringsmodel op dit punt (zie Daniels & Leaper, 2006: 879).

De Britse onderzoekers Sandford, Duncombe en Armour (2008) keken naar het verband tussen sport en fysieke inspanning van jongeren en hinderlijk en antisociaal gedrag in de klas. Aanleiding voor het onderzoek was de – volgens de politiek en publieke opinie – groeiende dissociatie onder Britse middelbare scholieren met 'onderwijs' en toenemend wangedrag in de klas, en de hoop van politici en beleidsmakers dat het stimuleren van sportactiviteiten een oplossing zou kunnen vormen voor dit probleem. Sandford c.s. keken naar twee grote sportstimuleringsprogramma's, het *HSBC/Outward Bound project* en het *Youth Sport Trust/BSkyB 'Living For Sport' programme.* Gedurende een periode van drie jaar participeerden meer dan zevenduizend leerlingen in een van deze programma's en voor 50 tot 90 procent van hen verkregen de onderzoekers volledige datasets met surveygegevens. Het voornaamste doel van zowel het HCBC-project en het BSkyB-programma is om via fysieke activiteiten 'afgehaakte' jongeren weer te betrekken in het onderwijssysteem. Het HSBC-project is een vijfjarig, door het bedrijfsleven gefinancierd programma dat

verschillende activiteiten in woonwijken organiseert voor leerlingen van vijf lokale scholen in het Londense Docklands area. Naast het sporten staan sociale aspecten centraal als 'team building', 'communicatie' en 'verantwoordelijkheid'. Begeleiding komt van getrainde vrijwilligers. Het BSkyB-project is een nationaal initiatief dat scholen aanmoedigt om sportprojecten op te zetten en hen in contact brengt met sponsors en relevante partners. Docenten of schoolbesturen die een BSkyB-project willen organiseren kunnen vervolgens kiezen uit een specifieke activiteit of een combinatie van sportonderdelen, uiteenlopend van voetbal en tennis tot abseilen en oosterse vechtsporten. Hoewel beide programma's in bepaalde opzichten verschillen, delen zij een aantal kenmerken relevant voor het onderzoek van Sandford e.a.: de sociale doelen, leerlingselectie door docenten en het 'eigenaarschap' van de projecten door de scholen (zij het met globale richtlijnen vanuit de programma's).

Om effecten in kaart te brengen verzamelde Sandford c.s. 'pupil profile information' via door de school verzamelde statistieken en surveys. De surveys werden zowel voorafgaand aan deelname van de activiteiten (*pre involvement*) als achteraf afgenomen (*post involvement*). Van de in totaal zevenduizend leerlingen die ten tijde van het onderzoek deelnamen aan de projecten werden ten behoeve van het onderzoek gedurende drie jaar gegevens van enkele honderden leerlingen verzameld. Voorts werden surveys afgenomen bij leraren om door hen gepercipieerde effecten te achterhalen. Tot slot voerde men enkele lokale casestudies uit, voornamelijk via groepsdiscussies met docenten. Data van jaar 1 tot 3 indiceren dat het gedrag van veel leerlingen verbetert als gevolg van deelname aan het project. Door de school verzamelde statistieken uit jaar 2 en 3 van het BSkyB-project bijvoorbeeld, registreren een (lichte) toename in gemiddelde aanwezigheid en een afname in het aantal verwijderingen uit de klas vanwege storend gedrag (zie tabel 6.1).[42] Ook de percepties van docenten over het gedrag van participerende leerlingen in het project (gemeten op een vijfpuntschaal) suggereren verbeteringen in het gedrag, aanwezigheid en zelfvertrouwen van leerlingen (zie tabel 6.2). Sandford e.a. vermelden echter niet of deze geregistreerde ontwikkelingen ook statistisch significant zijn.

42 Let wel: de afname in het aantal verwijderingen uit de klas weergegeven in tabel 6.1 is wat vertekenend aangezien in jaar 3 de onderzoekspopulatie aanzienlijk kleiner is dan in jaar 2 (118 t.o.v. 326 leerlingen).

Tabel 6.1 Mutaties in verwijderingen uit de klas en aanwezigheidspercentages (schoolstatistieken) voor leerlingen betrokken in het BSkyB-sport-project

	Behaviour Mean number of referrals (Year 2: N=326; Year 3: N=118)		**Attendance** Mean attendance rates (Year 2: N=367; Year 3: N=231)	
	Baseline	**Final**	**Baseline**	**Final**
Year 2 (04/05)	77.2	41.2	86.9%	88.06%
Year 3 (05/06)	14.2	7.1	83.2%	84%

Bron: tabel van Sandford, Duncombe & Armour, 2008, p. 426.

Tabel 6.2 Mutaties in gedrag, aanwezigheid en zelfvertrouwen van leerlingen betrokken in het BskyB-sportproject (leraren percepties)

	Behaviour (Year 2: N=373; Year 3: N=755)		**Attendance** (Year 2: N=434; Year 3: N=553)		**Self-esteem** (Year 3: N=828)	
	Baseline	**Final**	**Baseline**	**Final**	**Baseline**	**Final**
Year 2 (04/05)	3.14	3.77	3.65	3.89	Not measured in Year 2	
Year 3 (05/06)	2.97	3.85	3.65	4.05	2.65	3.78

Bron: tabel van Sandford, Duncombe & Armour, 2008, p. 426.

De data voor het HSBC-project zijn louter gebaseerd op de inschattingen van docenten (en dus minder valide), hoewel men hier ter vergelijking wel een controlegroep formeerde van leerlingen die niet participeerden in het project. Uit de analyse blijkt dat de participerende leerlingen grotere verbeteringen laten zien dan de controlegroep (zie tabel 6.3). Sandford e.a. vermelden echter niet hoe de leerlingen in de controlegroep zijn geselecteerd en of zij vergelijkbaar (probleem)gedrag vertoonden als de projectgroep. Hierdoor blijft enigszins onduidelijk wat deze verschillen nu precies zeggen (en wederom wordt niet ingegaan op statistische significantie). Uit de gegevens kan dus niet zonder meer worden afgeleid dat het HSBC-project de causale factor is in de geregistreerde (gedrags)verbeteringen.

Tabel 6.3 Veranderingen na zes maanden (leraren percepties) voor leerlingen betrokken in het HSBC-sportproject en controlegroep (uitgesplitst naar jaar 1, 2 en 3)

		Perceived Direction of Change from Baseline		
		Positive (% of pupils)	No change (% of pupils)	Negative (% of pupils)
Year 1 (03/04)	Project Group	71.5	17.1	11.4
	Comparison Group	Not used in Year 1	Not used in Year 1	Not used in Year 1
Year 2 (04/05)	Project Group	58.0	24.3	17.7
	Comparison Group	37.6	42.4	20.0
Year 3 (05/06)	Project Group	49.8	41.7	8.5
	Comparison Group	32.3	41.7	26

Bron: tabel van Sandford, Duncombe & Armour, 2008, p. 427.

Uit de kwalitatieve analyse (interviews en groepsdiscussies) blijkt bovendien dat lang niet alle leerlingen in gelijke mate profiteren van de projecten. Dit geldt voor zowel het HSBC- als het BSkyB-programma. Volgens de docenten hangt de impact van het project sterk af van individuele factoren en de thuiscontext van leerlingen, en zijn gesignaleerde verbeteringen vaak slechts tijdelijk. Bovendien kwamen in het kwalitatieve deel van het onderzoek vaak conflicterende rapportages van verschillende leraren naar boven over de ontwikkeling van dezelfde leerling, aldus Sandford e.a. Zo was bijvoorbeeld een docent over een bepaalde lastpak van mening dat hij nog steeds agressief gedrag vertoonde, waar een andere docent over dezelfde leerling rapporteerde dat hij zijn temperament na deelname aan het project aanzienlijk beter onder controle had (zie interviewfragmenten Sandford e.a. 2008: 427).

Volgens de auteurs moeten sportprogramma's vooral werken aan het stimuleren van een *sense of belonging* bij leerlingen en sociale acceptatie (vgl. Donnelly en Coakley, 2002). Hun conclusie is enigszins vergelijkbaar met de bevindingen van de hiervoor besproken Daniels en Leaper (2003), die erop wijzen dat het sociale aspect van sport de belangrijkste factor is in het genereren van een positieve gedragsverandering van jongeren, en niet zozeer de sportbeoefening zelf.

De Noorse onderzoekers Endresen en Olweus (2005) keken naar het verband tussen zogenoemde *power sports* (vechtsporten, boksen, gewichtheffen) en gewelddadig en antisociaal gedrag van jongens. De studie van Endresen en Olweus is extra relevant voor onze toetsing, aangezien sommige sportactiviteiten in Nederlandse achterstandswijken trachten aan te sluiten bij de rauwe straatcultuur van jongeren via een aanbod van oosterse vechtsporten en boks-

scholen.[43] De vraag die Endresen en Olweus poneren, is of jongens nu meer of minder sociaal vaardig of gewelddadig worden van dergelijke 'powersport'. Met andere woorden: zijn geweldsgeoriënteerde sportdisciplines een effectief middel om lastige jongens in het gareel te krijgen of versterkt het juist agressief gedrag?

De onderzoekers volgden gedurende 24 maanden 477 jongens in de leeftijd van 11 tot 13 jaar. Op drie verschillende tijdpunten vulden de jongens een gevalideerde vragenlijst in over hun participatie in een powersport, alsmede hun niveau van antisociaal/gewelddadig gedrag. Variabelen over het niveau van antisociaal gedrag en geweld werden samengesteld uit eerdere betrouwbaar gebleken itemschalen, de *antisocial scale* en *violence scale* (zie Kaufmann, 1988; Bendixen & Olweus, 1999). Om de richting van verbanden te traceren werden vier groepen geformeerd, gebaseerd op het patroon van participatie in een powersport gemeten in de tijd. De eerste groep, de niet-participatiegroep, bestond uit jongens die op geen van de drie meetmomenten (T1, T2, T3) een powersport beoefende. De tweede groep, participatiegroep T1, bestond uit jongens die een powersport beoefende op meetmoment T1 maar niet op meetmoment T3. Een derde groep, participatiegroep T3, bestond uit jongens die een powersport beoefende op meetmoment T3 maar niet op meetmoment T1. De participatiegroep T1T3, ten slotte, bestond uit jongens die aan powersport deed op zowel meetmoment T1 als T3.

Uit de analyse van Endresen en Olweus blijkt allereerst dat participatie in een powersport sterk correleert met antisociaal en gewelddadig gedrag. De correlaties zijn aanzienlijk, positief en sterk significant (zie tabel 6.4). Op de meetmomenten T1, T2 en T3 is het verband het sterkst voor boksen, worstelen en gewichtheffen. De correlaties voor oosterse vechtsporten (*martial arts*) is over het geheel genomen wat zwakker, maar nog steeds statistisch significant. Dit ondersteunt de hypothese dat deelname aan een powersport antisociaal gedrag in de hand werkt.

43 Zie bijv. de stichting Opboxen in Rotterdam, die kansarme jongeren via de bokssport perspectief tracht te bieden of de Stichting Taekrosa, die taekwondolessen geeft aan jongeren in Utrechtse aandachtswijken.

Tabel 6.4 Pearson correlaties Power Sports participatie en antisociaal/ gewelddadig gedrag van jonge jongens.

	Violence Scale			Total Antisocial Scale		
	T1	T2	T3	T1	T2	T3
Martial arts/ wrestling	.12**	–	–	–.06*	–	–
Martial arts	–	.14***	.11***	–	.14***	.09**
Wrestling	–	.05	.26***	–	.05*	.26***
Boxing	.32***	.19***	.37***	.15***	.21***	.35***
Weightlifting	.27***	.26***	.21***	.17**	.24***	.23***
Power Sports Index	.34**	.27***	.31***	.18***	.27***	.31***

*p < .05; **p < .01; ***p < .001 (one-tailed).

Bron: tabel van Endresen & Olweus, 2005, p. 473.

Om (de richting van) het causale verband scherp te stellen, keek men of de vier groepen verschillende patronen en scores laten zien in de tijd, gerelateerd aan hun participatie in een powersport. Hiertoe zette men de uitkomsten van de verschillende groepen tegenover elkaar. De F-waarden in tabel 6.5 geven het verschil aan in de gemiddelde score op de schalen tussen de groepen, *d* geeft de effectgrootte weer. Kijken we naar de mean-scores voor T1 en T2 (blok A in tabel 6.5), dan blijkt dat het verschil tussen PT1T3 en de niet-participatiegroep sterk significant is voor zowel de geweldsschaal (d = 1.06) als de antisocial schaal (d = .59). Ook de blokken B en C laten significante verschillen zien ten aanzien van de niet-participatiegroep, wat duidt op een hoger niveau van geweld en antisociaal gedrag bij de jongens die aan powersport doen. Blokken D, E en F illustreren dat hogere niveaus van antisociaal en gewelddadig gedrag, in elk geval deels, kunnen worden verklaard uit een zichzelf versterkend effect van deelname (dus hoe actiever de participatie in powersport, hoe gewelddadiger). De eerste relevante vergelijking, aangaande een verandering in de tijd, laat immers hoge significante toenames zien op beide schalen voor de PT3-groep vergeleken met de niet-participatiegroep (zie blok D). Ditzelfde geldt voor vergelijkingen tussen PT1T3 en de niet-participatiegroep en tussen PT1T3 en PT1, hoewel significantie vooral optreedt ten aanzien van antisociaal gedrag, en minder voor geweld. Een en ander duidt er echter wel op dat actievere deelname aan dit soort sportdisciplines antisocialer gedrag in de hand werkt en dat passievere deelname of het stoppen met dergelijke sporten dergelijk gedrag afzwakt.

De laatste twee blokken in de tabel, G en H, illustreren hoe sterk het 'selectie-effect' in dezen is. Mogelijk reflecteren hogere niveaus van antisociaal en gewelddadig gedrag een combinatie van zelfselectie en zichzelf versterkende effecten van deelname. De meest informatieve vergelijking in dit verband is die tussen de PT3-groep en de niet-participatiegroep op meetmoment T1 (blok G).

Geen van de verschillen in gemiddelde scores tussen deze groepen zijn significant, wat duidt op een afwezigheid van selectie-effecten (aangezien de PT3-groep bestond uit jongens die een powersport beoefende op meetmoment T3 maar niet op meetmoment T1). Deze conclusie wordt extra onderstreept door een vergelijking tussen de groepen PT1T3 en PT3, die eveneens geen significante verschillen laat zien.

Tabel 6.5 F-waarden en effectgrootten (*d*) voor groepsvergelijkingen jongeren gerelateerd aan hun participatie in een powersport en meting in de tijd.

	F	*d*
A. PT1T3 vs. Non-part.		
(*M* Time 1 & Time 3)		
Violence Scale	21.32***	1.06
Total Antisocial Scale	12.45***	.59
B. PT1 vs. Non-part.		
(Time 1 scores)		
Violence Scale	11.92***	1.08
Total Antisocial Scale	4.67*	.39
C. PT3 vs. Non-part.		
(Time 3 scores)		
Violence Scale	9.14**	.45
Total Antisocial Scale	13.82***	.44
D. PT3 vs. Non-part.		
(Change T1 to T3)		
Violence Scale	11.23***	.50
Total Antisocial Scale	14.21***	.44
E. PT1T3 vs. Non-Part.		
(Change T1 to T3)		
Violence Scale	1.64	.29
Total Antisocial Scale	9.07**	.51
F. PT1T3 vs. PT1		
(Change T1 to T3)		
Violence Scale	.62	.29
Total Antisocial Scale	4.08*	.47
G. PT3 vs. Non-part.		
(Time 1 scores)		
Violence Scale	.80	.13
Total Antisocial Scale	.41	.08
H. PT1T3 vs. PT3		
(Change T1 to T3)		
Violence Scale	.69	.21
Total Antisocial Scale	.11	.06

*$p < .05$; **$p < .01$; ***$p < .001$; (one-tailed).

Bron: tabel van Endresen & Olweus, 2005, p. 474.

De studie van Endresen en Olweus levert overtuigend bewijs dat jongeren die doen aan vechtsport, boksen, worstelen en krachtsporten meer antisociaal en gewelddadig gedrag vertonen dan jongeren die dit niet doen. Bovendien blijkt dat jongeren die tijdens de eerste meting nog niet aan een van deze sporten

deden en tijdens de derde meting wel (de PT3-groep), een duidelijke toename laten zien van gewelddadig gedrag (zie opwaartse lijn van PT3 in figuur 6.2). Endresen en Olweus geven als mogelijke verklaring dat wat jongeren leren tijdens de training, zij ook (gaan) toepassen buiten de training (geredeneerd vanuit de Social Learning Theory). Een tweede verklaring ligt besloten in de cultuur van sommige vechtsporten die een bepaalde hardheid en machogedrag in de hand zou werken, wat zich ook vertaalt naar gedrag buiten de sport (vgl. Nixon, 1997).

Figuur 6.2 De relatie tussen de vier patronen van participatie in powersport en het geweldsniveau

Bron: figuur van Endresen & Olweus, 2005, p. 474.

In Nederland keken Elling en Wissen (2010) van het Mulier-instituut naar de relatie tussen vechtsport en sociaal gedrag, en zij kwamen tot andere conclusies dan Endresen en Olweus. Men trachtte inzicht te krijgen in de invloed van deelname van verschillende groepen jongeren aan vechtsporten om daarin 'cruciale succes- en faalfactoren te identificeren' (Elling & Wissen, 2010: 14). Hiertoe werden onder andere vragenlijsten afgenomen bij bijna vierhonderd sporters van 12 tot 20 jaar. Daarnaast werd een vergelijkbare vragenlijst uitgezet bij een referentiegroep van circa vijfhonderd scholieren van 12 tot 17 jaar (bestaande uit zowel sportende als niet-sportende scholieren). Om praktische redenen kon men slechts één afzonderlijke meting uitvoeren in plaats van een (methodologisch sterkere) voor- en nameting te verrichten. In de studie van Elling en Wissen worden verschillende variabelen onderzocht. Hier is het met name opportuun om te kijken naar wat men vond over de invloed van vechtsporten op sociaal gedrag.

Via de vragenlijst construeerde men vijf schalen ten aanzien van zelfwaardering, beeld van sportieve competenties, prosociaal gedrag, antisociaal gedrag en agressietolerantie (hoe snel wordt iemand uitgelokt tot agressie, of hoeveel plezier ondervindt men om ruzie te maken; hoe meer 'tolerant', hoe

agressiever).[44] Vervolgens vergeleek men de scores van de verschillende groepen. Uit figuur 6.3 wordt duidelijk dat de verschillen in het algemeen marginaal zijn. De vechtsporters scoren iets hoger op prosociaal gedrag, maar opvallend genoeg ook op antisociaal gedrag. De agressietolerantie van vechtsporters is daarentegen beduidend lager dan die van niet-sporters (zie laatste kolommenrij), en dit verschil is significant, een uitkomst die enigszins in tegenspraak is met de bevindingen van Endresen en Olweus. Niet-sporters scoren scoren dus hoger op gedragsaspecten zoals het snel boos of geïrriteerd zijn. Volgens Elling en Wissen dragen alle vormen van sportdeelname mogelijk in bepaalde mate bij aan agressieregulatie, of beoefenen jongeren met een hoge agressietolerantie (bijv. afkomstig uit probleemgezinnen) minder sport. Tevens is het opvallend dat onder jongens vechtsporters (37%) significant lager scoren op agressietolerantie dan andere sporters (vooral voetballers; 44%). Mogelijk geeft dit aan dat vechtsportdeelname vooral een positief agressieregulerend effect heeft op jongens. Volgens Elling en Wissen is het niet waarschijnlijk dat deze verschillen duiden op een selectie-effect (prosociale scholieren die eerder kiezen voor vechtsport). Het geven van sociaal wenselijke antwoorden kan wel van invloed zijn geweest, zo merkt men op. Van vechtsporters wordt immers over het algemeen verwacht dat zij zich 'in kunnen houden', aldus Elling en Wissen, en het zou kunnen dat deze mentaliteit zich ook heeft vertaald naar het invullen van de enquête.

Figuur 6.3 Psychosociale zelfrapportage van vechtsporters en scholieren 12-16 jaar, in %

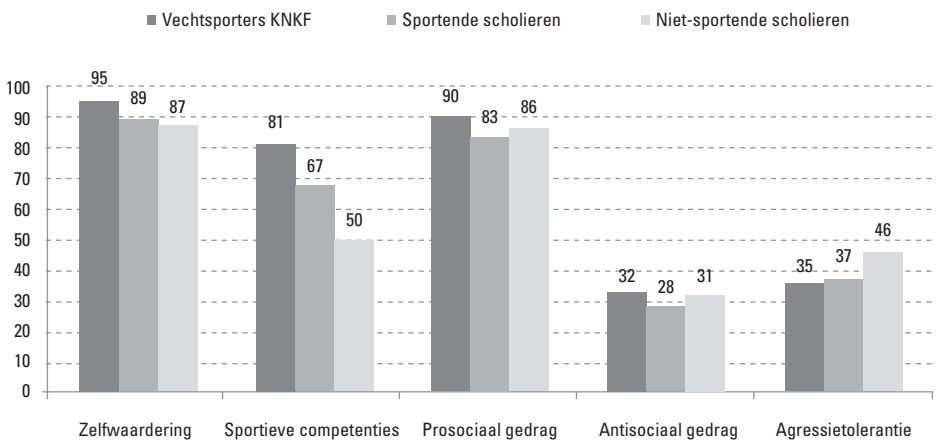

Bron: figuur van Elling & Wissen, 2010, p. 56.

44 De auteurs vermelden dat alle schalen betrouwbaar zijn met een Cronbach's Alpha > .60, hoewel de wetenschappelijke consensus doorgaans is dat de Chronbach's Alpha een minimale waarde moet hebben van .70.

Concluderend laten de wetenschappelijke bronnen van Boonstra en Hermens een divers beeld zien. Enerzijds wijzen diverse studies uit dat sportprogramma's met een sociale insteek lokale criminaliteit en overlast kunnen reduceren. De verschillende metingen die met betrekking tot dit onderwerp zijn gedaan, laten behoorlijk overtuigende cijfers zien, met vaak een significante afname van jeugdcriminaliteit – lopende in de tientallen procenten – op plaatsen waar intensieve sportprogramma's werden aangeboden (zie Hawkins, 1998; Mason & Wilson, 1988; Winther & Currie, 1987; Nichols & Taylor, 1996).[45] Anderzijds lijkt de invloed van sport op de mentale gesteldheid en prosociaal gedrag van jongeren minder eenduidig. Sporten verhoogt weliswaar het zelfvertrouwen van jongeren, maar zoals de studie van Daniels en Leaper (2003) illustreert, is sport niet zozeer de direct oorzakelijke factor maar is het sociale effect dat ervan uitgaat verantwoordelijk voor een hoger zelfvertrouwen, met name de waardering van leeftijdsgenoten en het sociale contact dat men ondervindt tijdens het sporten (peer-acceptatie). Ook is het bewijs dat sporttrajecten probleemgedrag op school verminderen (Sandford e.a., 2008) niet geheel overtuigend; de meeste onderzoeksgegevens werden verzameld op basis van inschattingen van docenten (in plaats van feitelijke metingen van gedrag van leerlingen), waarbij uit interviews bovendien blijkt dat leraren vaak conflicterend rapporteren over de ontwikkeling van leerlingen. Tot slot moeten we op basis van longitudinaal onderzoek vaststellen dat zogenoemde *power sports* (sporten met een hoog 'masculien' gehalte zoals vechtsporten, boksen en gewichtheffen) gewelddadig en antisociaal gedrag van jongens eerder aanwakkeren dan beperken (Endresen & Olweus, 2005). Nederlands surveyonderzoek van Elling en Wissen (2010) laat weliswaar zien dat jonge vechtsporters juist significant lager scoren op agressietolerantie dan andere sporters, maar dit betrof wel een eenmalige meting met bovendien een minder fijnmazige vergelijking van interventie- en controlegroepen dan de studie van Endresen en Olweus.

Overige studies naar het verband tussen sport en (anti)sociaal gedrag van jongeren

In het nu volgende deel worden empirische studies besproken die ontbreken in het overzicht van Boonstra en Hermens, maar die niettemin relevant zijn voor onze toetsing. Achtereenvolgens wordt behandeld: het effect van educatieve sportprogramma's op de sociale relaties en morele ontwikkeling van (risico)-jongeren (Gibbons e.a., 1995; Romance e.a., 1986), de uitwerking van sportdeelname op het emotionele welzijn van jongeren (Steptoe & Butler, 1996), de invloed van fysieke inspanning op probleemgedrag (Kirkcaldy e.a., 2002), de samenhang tussen deelname aan specifieke sportdisciplines en gewelddadig gedrag van jonge jongens (Kreager, 2007), en de relatie tussen middelbare schoolsport en sociaal wenselijk en deviant gedrag (Rees e.a., 1990; Hartmann en Massoglia, 2007).

45 Een en ander wordt ondersteund door criminologisch onderzoek waaruit consequent blijkt dat sportende jongeren een kleinere kans hebben om in de criminaliteit te belanden, hoewel vaak onduidelijk blijft in hoeverre er sprake is van zelfselectie-effecten (zie Landers & Landers, 1978; Stark e.a., 1987; Mahoney, 2000; Langbein & Bess, 2002).

Conformering aan de 'principes van sport' (bijv. fair play, respect voor de tegenstander) is vaak een onderliggend doel van sport georiënteerde educatie op scholen. Romance, Weiss en Bockoven (1986) onderzochten de effectiviteit van een speciaal ontworpen programma voor lichamelijke opvoeding op de morele ontwikkeling van basisschoolleerlingen. Twee vijfde klasgroepen lichamelijke opvoeding (N = 32) dienden als controle en experimentgroep, en namen deel aan dezelfde fysieke activiteiten gedurende een acht-weeks programma. De experimentele groep werd blootgesteld aan speciale onderwijsstrategieën, ontwikkeld om morele groei te bevorderen, de controlegroep niet. De morele ontwikkeling werd in kaart gebracht met behulp van pre- en posttestvragenlijsten. Uit een variantietoets op de pre-testscores bleek dat de twee onderzoeksklassen gelijkwaardig waren wat betreft moreel besef (dus gelijk scoorden voorafgaande aan de interventie). Bijgevolg konden in het experiment winstscores tussen de experiment- en controlegroep goed met elkaar worden vergeleken. T-testanalyses van de morele ontwikkelingscores toonden significante verschillen tussen de groepen in de morele groei, waarbij de experimentele groep een grotere verbetering liet zien in het moreel redeneren. T-testen uitgevoerd op veranderingen in de tijd lieten eveneens een significante verbetering zien voor de experimentele groep in de nameting vergeleken met de voormeting in het moreel redeneren. Deze ontwikkeling was afwezig in de controlegroep. De resultaten illustreren dus dat een specifiek programma ontwikkeld om morele ontwikkeling te bevorderen door middel van lichamelijke opvoeding, veranderingen in de niveaus van de morele groei kan beïnvloeden (hoewel de onderzoekspopulatie in dezen klein is).

Enige jaren later onderzochten Gibbons, Ebbeck en Weiss (1995) in een vergelijkbare studie wat het effect is van een educatief sportprogramma (Fair Play for Kids) op de morele oordeelsvorming en prosociaal gedrag van kinderen van 10 tot 12 jaar. Het onderzoek van Gibbons e.a. kent een aanzienlijk grotere onderzoekspopulatie (N = 452) dan die van Romance e.a. In zes klassen werden kinderen van drie verschillende niveaus ('4th' tot '6th grade') willekeurig toebedeeld aan een controlegroep, een interventiegroep van kinderen die het Fair Play for Kids-curriculum doorliepen tijdens sportlessen en een interventiegroep die het Fair Play for Kids-curriculum onderwezen kregen in de klas. Het experiment duurde in totaal zeven maanden. Morele ontwikkeling werd via gevalideerde vragenlijsten in kaart gebracht, vooraf, tijdens en na het programma (*repeated measures*). Beide interventiegroepen lieten zowel tijdens als na het doorlopen van het programma significant hogere scores zien op morele ontwikkeling dan de controlegroep. De analyse bracht daarbij aan het licht dat kinderen participerend in het Fair Play-programma significant hogere posttestsscores hadden op alle vier de gemeten indicatoren (morele oordeelsvorming, intenties, redenering en prosociaal gedrag) vergeleken met leerlingen in de controlegroep.

Veelal wordt aangenomen dat regelmatige fysieke inspanning ook psychologische baten met zich meebrengt. Steptoe en Butler (1996) keken naar de invloed van sport op het emotioneel welzijn van jongeren van 16 jaar. De gegevens werden verzameld uit een cohort van adolescenten, geboren tussen 5 april en 11 april 1970, in Engeland, Schotland en Wales, die deelnamen aan het follow-up-onderzoek op de leeftijd van 16 jaar. De steekproef bestond uit 2.223 jongens en 2.838 meisjes. Emotioneel welzijn werd gemeten door de General Health Questionnaire (GHQ) en de Malaise Inventory (verdeeld in psychologische en somatische subschalen). Informatie over de participatie in sport werd verkregen via antwoordopties voor 10 teamsporten en 25 individuele sporten en 'intensieve recreatieve activiteiten' in het jaar voorafgaand aan het onderzoek. Niet-intensieve recreatie, zoals darts en snooker, werden afzonderlijk beoordeeld. Sociale klasse en gezondheidstoestand (recente ziekte en het gebruik van diensten van ziekenhuizen) nam men op in de analyses als mogelijk verstorende factoren. Statistische analyse vond plaats via meervoudige lineaire en logistische regressie.

De resultaten laten zien dat – na controle voor sociale klasse en recente ziektes – sport en intensieve fysieke inspanning sterk negatief samenhangen met problematische psychische symptomen. Dit geldt zowel voor jongens als voor meisjes. Jongeren die meer aan sport doen, laten minder psychische problemen zien, en dit effect is ook aanwezig bij participatie in minder intensieve recreatievormen (zie tabel 6.6). Hierbij dient wel te worden aangetekend dat de verklaarde variantie van beide statistische modellen niet erg hoog is (R^2 van rond de 10%). Dit betekent dus dat zo'n 90 procent van de variantie van de uitkomst op de afhankelijke variabele 'emotioneel welzijn' moet worden verklaard door andere factoren dan de hier opgenomen variabelen (waaronder sport). De analyse van Steptoe en Butler aangaande de General Health Questionnaire (GHQ) laat voorts zien dat een sterkere participatie in intensieve sportactiviteiten samenhangt met een lager risico van emotionele stress, onafhankelijk van geslacht, sociale klasse, recente ziektes of het gebruik van ziekenhuisdiensten (zie de Odds Ratio's in tabel 6.7). Er bestaat echter geen significante relatie tussen emotionele stress gemeten volgens de GHQ en minder intensieve recreatieve activiteiten (non-vigorous activities index).

Tabel 6.6 Meervoudige regressie van Malaise Inventory (via subschalen)

	Regression coefficient (95% CI)	Standardised regression coefficient	p
Psychological symptom subscale*			
Sex	1·88 (1·58 to 2·17)	0·220	0·001
Social class (father's occupation)	0·139 (0·031 to 0·247)	0·039	0·01
Illness in previous year	0·810 (0·710 to 0·910)	0·248	0·001
Use of hospital services during previous year	0·172 (−0·117 to 0·461)	0·018	0·24
Sport and vigorous activity index	−0·024 (−0·036 to −0·011)	−0·065	0·001
Non-vigorous activities index	0·079 (0·029 to 0·130)	0·059	0·005
Somatic symptom subscale†			
Sex	0·643 (0·506 to 0·781)	0·156	0·001
Social class (father's occupation)	0·160 (0·110 to 0·212)	0·094	0·001
Illness in previous year	0·368 (0·320 to 0·415)	0·232	0·001
Use of hospital services during previous year	0·244 (0·107 to 0·381)	0·053	0·001
Sport and vigorous activity index	−0·002 (−0·008 to 0·004)	−0·021	0·46
Non-vigorous activities index	0·064 (0·040 to 0·088)	0·098	0·001

*F=80·9, df=6, 3730, p<0·001, R^2=0·115; †F=67·4, df=6, 4019, p<0·0001, R^2=0·091.

Bron: tabel van Steptoe & Butler, 1996, p. 1791.

Tabel 6.7 Logistische regressie van GHQ-index

Variable	Odds ratio (95% CI)	p
Sex	0·775 (0·717–0·837)	0·001
Social class	0·936 (0·884–0·939)	0·005
Illness during previous year	1·28 (1·22–1·35)	0·001
Use of hospital services during previous year	0·963 (0·894–1·04)	0·32
Sport and vigorous activity index	0·992 (0·985–0·998)	0·01
Non-vigorous activities index	1·01 (0·979–1·03)	0·66

Bron: tabel van Steptoe & Butler, 1996, p. 1791.

Participatie in sport hangt dus positief samen met emotioneel welzijn. De vraag is natuurlijk of het ook een causale relatie betreft. Leidt sporten tot meer emotioneel welzijn of leidt een hoger emotioneel welzijn tot een grotere kans op sportbeoefening? Het risico van zelfselectie kan in dit geval een vertekenend beeld geven. Misschien dat adolescenten met psychische problemen er minder snel voor kiezen om te sporten. Volgens Steptoe en Butler is het echter aannemelijk dat de causale pijl in de richting wijst van sport naar emotioneel welzijn, en niet andersom. Ten eerste vond men in de eigen analyses geen aanwijzingen dat lichamelijke ziektes die resulteren in een zwak psychologisch welzijn, de associatie tussen sport en welzijn beïnvloeden. Ten tweede is sport ('lichamelijke opvoeding') op scholen verplicht, wat het risico op selectie-effecten verkleind. En ten derde zijn de uitkomsten volgens de auteurs consistent met experimenteel onderzoek dat aantoont dat intensieve fysieke inspanning symptomen van depressiviteit kan reduceren (Farmer e.a., 1988).

In een vergelijkbaar Duits onderzoek analyseerden Kirkcaldy, Stephard en Siefen (2002) de relatie tussen fysieke inspanning en het zelfbeeld en probleemgedrag van adolescenten. Volgens de onderzoekers is er veel onderzoek dat aantoont dat fysieke inspanning (geestelijke) gezondheidswinst oplevert voor volwassenen, maar zijn er nauwelijks studies die dit effect hebben onderzocht bij kinderen en adolescenten. Men analyseerde de associatie tussen de participatie in sportactiviteiten (zowel teamsporten als individueel) en zelfgerapporteerde data over een reeks van variabelen aangaande het zelfbeeld, de fysieke en psychologische gezondheid en leefwijze via een representatieve steekproef van duizend middelbare scholieren in Duitsland (leeftijd: 14-18 jaar). Het betreft hier geen longitudinaal onderzoek: er werden eenmalig surveys afgenomen in het klaslokaal. De resultaten wijzen uit dat adolescenten die regelmatig aan sport doen (frequently), een significant hoger zelfbeeld hebben dan jongeren die minder sporten. Ditzelfde geldt voor gedragsvariabelen als verslavings- en depressieneigingen en problemen in de sociale omgeving (zie mean scores en F-waarden in tabel 6.8).

Hoewel de uitkomsten in eerste instantie wijzen op een positief effect van sport, blijft de richting van het verband onduidelijk (correlatie is nog geen causatie). De causale richting kan omgekeerd zijn: het zou kunnen dat regelmatig sporten tot een hoger zelfbeeld en minder probleemgedrag leidt, maar het is evengoed voorstelbaar dat jongeren met een hoger zelfvertrouwen eerder geneigd zijn om te gaan sporten. In dat geval zou er wederom sprake zijn van een vertekenend zelfselectie-effect. Ook de auteurs zelf houden in dezen een slag om de arm: zij wijzen erop dat een laag zelfbeeld of achtergestelde fysieke en/of psychische gezondheid de oorzaak kan zijn van fysieke inactiviteit in plaats van het gevolg. Ook is het denkbaar dat een gunstige thuissituatie waarbij ouders hun kind stimuleren tot sport alsmede een positief zelfbeeld bemoedigen, aanzet tot sporten. Voor het vaststellen van causale relaties is volgens Kirkcaldy c.s. daarom meer onderzoek nodig, bijvoorbeeld via zorgvuldige *path analysis* of

clinical trials waarbij een deel van de leerlingen willekeurig wordt geselecteerd en aangemoedigd tot een verhoogd niveau van sportbeoefening.

Tabel 6.8 Relaties tussen participatie in sport, zelfbeeld en probleemgedrag van Duitse adolescenten (N = 1000). Significantie van associaties verkregen via discriminant analyse (een variant van ANOVA)

Group category	1 (n = 80)		2 (n = 286)		3 (n = 218)		4 (n = 143)		F (3,723)
	Never		Seldom		Often		Frequently		
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	
Attitudes									
Self-image	5.10	2.92	*5.07*	2.81	5.76	2.82	**6.25**	2.84	6.68***
Paternal acceptance	5.30	2.96	5.29	2.89	5.85	2.99	5.55	2.74	1.72
Mathematical competency	5.06	2.99	5.53	2.76	5.59	2.69	6.06	2.92	2.31
Educational threat	5.90	3.12	5.36	2.91	5.52	2.83	5.45	2.76	0.75
Maternal rejection	*5.28*	3.11	5.64	2.76	5.36	2.91	5.62	2.83	0.63
Linguistic competency	*4.94*	3.06	5.37	2.87	**5.91**	2.77	5.53	2.94	2.67*
Personality									
Addiction	**12.36**	4.83	11.02	4.51	9.69	4.57	*9.62*	5.04	5.40***
Physical well-being									
Physical illness	**121.34**	27.13	120.86	25.94	113.58	25.36	*112.53*	27.67	5.09**
Psychological well-being									
Anxiety-depression	**23.09**	5.31	**23.09**	5.78	22.30	5.26	*21.05*	4.56	2.95*
Social problems	**10.25**	2.57	9.70	1.99	9.59	2.08	*9.43*	1.75	9.29***

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Bron: tabel van Kirkcaldy, Shephard & Siefen, 2002, p. 547.

In de Verenigde Staten onderzocht Kreager (2007) in hoeverre sportbeoefening op middelbare scholen bijdraagt aan gewelddadig gedrag van jonge jongens. Hiervoor analyseerde hij data van 6.397 jongens op 121 scholen. De studie van Kreager is interessant omdat hij – in vergelijking met de meeste studies op dit terrein – een scherp onderscheid maakt tussen sportdisciplines (American football, basketbal, honkbal, worstelen en tennis) en het afzonderlijke effect daarvan op het (probleem)gedrag van jongeren. Daarnaast relateert hij empirische bevindingen aan relevante theorievorming, waarmee de uitkomsten in een verklarend kader worden geplaatst, iets wat bij veel andere studies achterwege blijft. Om zicht te krijgen op de sport-geweld-relatie formuleert Kreager drie centrale hypotheses, analoog aan de sociale controletheorie, de social learning-theorie en de masculiniteitstheorie. Voor een goed begrip van Kreagers empirische resultaten is het belangrijk deze kort te bespreken.

De *sociale controletheorie* stelt dat de disciplinerende invloed van sociale banden individuele variaties in crimineel of antisociaal gedrag tussen jongeren kan verklaren. Jongeren die hechte banden onderhouden met hun school en/of studiegenoten zullen zich vaker onthouden van gewelddadig gedrag vergeleken met 'minder gebonden' jongeren. Omdat middelbare schoolsport een institutioneel gesanctioneerde activiteit behelst die wordt gereguleerd door aan de school verbonden volwassenen, voorspelt deze theorie dat sportparticipatie de banden van jongeren aan de 'conventionele samenleving' sterker maakt en zodoende antisociaal gedrag reduceert (zie ook Crosnoe, 2001; McNeal, 1995). Voor deze aanname bestaat het nodige empirisch bewijs: zo laten adolescen-

ten die sporten minder schooluitval zien (zie o.a. Mahoney & Cairns, 1997) en sportende jongeren hebben een kleinere kans om in de criminaliteit te belanden (zie o.a. Landers & Landers , 1978; Stark e.a., 1987; Langbein & Bess, 2002). Volgens Kreager adresseert echter geen enkele studie de specifieke relatie met *geweld*, noch beschouwt het de mogelijkheid van verschillende uitkomsten aangaande antisociaal gedrag voor verschillende sportdisciplines. De *social learning*-theorie stelt dat individuen (anti)sociale waarden aanleren binnen intieme sociale relaties, vooral via vrienden en familieleden (Sutherland, 1947). In lijn met deze theorie zal antisociaal of delinquent gedrag vaker voorkomen wanneer jongeren meer positieve definities hanteren van criminaliteit. Een soortgelijk mechanisme, zo betoogt Kreager, treedt mogelijk op bij agressief gedrag in sport, omdat agressie vaak een essentieel element is voor 'on-the-field'-succes. De social learning-theorie voorspelt in dat geval dat gedragsaspecten die aangeleerd zijn in de sport ook (kunnen) worden toegepast in het dagelijks leven; jonge sporters beschouwen in dat geval geweld en intimidatie als acceptabele middelen voor het verkrijgen van 'off-the-field'-succes en het oplossen van problemen die niet gerelateerd zijn aan sport. De *masculiniteitstheorie*, ten slotte, stelt dat bepaald gedrag van jonge jongens voortkomt uit culturele concepties van masculiniteit die propageren dat sommige mannen andere mannen en/of vrouwen mogen domineren (vgl. Connel & Messerschmidt, 2005). Uitingen van agressie, onafhankelijkheid, competitie en een afkeuring van feminiene waarden worden in dit verband gezien als cultureel gewaardeerde manieren om te laten zien dat je 'een man bent'. Volgens Kreager worden *heavy contact sports* (zoals American Football, worstelen) vaak maatschappelijk neergezet als platforms voor jonge jongens om hun gewenste masculiniteit te uiten. Met het oog op deze theorie zou het verband tussen geweld op het veld en de identiteitsontwikkeling van jonge jongens het risico op gewelddadig gedrag buiten het veld moeten doen toenemen.

Kreagers data waren afkomstig van de National Study of Adolescent Health, waarbij surveys werden afgenomen onder 6.397 jongens in de leeftijd van 12 tot 17 jaar. Items in de survey bestonden uit demografische basisgegevens, schoolgerelateerde activiteiten (waaronder sport) en zelfgerapporteerd risicogedrag (inclusief de variabele geweld, die werd geoperationaliseerd naar het betrokken raken bij een serieus fysiek gevecht in de laatste twaalf maanden). Tevens werd gevraagd naar vriendschapsbanden van de jongens, om de invloed van peers en sociale netwerken in kaart te brengen. Om vertekenende zelfselectie-effecten te ondervangen, toetste Kreager ook of reeds bestaande omstandigheden of kenmerken van de jongens (bijv. eerdere uitingen van geweld/vechten, delinquentie) eventuele significante sport-geweld-relaties tot een vals verband maken. Ter analyse werd logistische regressie toegepast. Tabel 6.9 rapporteert vijf statistische modellen van 'male serious fighting' (afhankelijke variabele) met niet-sporters (non-athletes) als referentiegroep. Het eerste model bevat de individuele achtergrond en controlevariabelen, alsook de (dichotome) meting van wel/geen sportdeelname (athletic participation). Het tweede model splitst de atletische variabele op in zes verschillende sportdisciplines: american foot-

ball, basketbal, honkbal, worstelen en tennis. Het derde model controleert voor eventuele selectie-effecten door metingen van eerder gerapporteerd geweld of delinquentie op te nemen. Het vierde en vijfde model voegen de metingen van peergedrag en sociale netwerken toe.

Tabel 6.9 Logistische regressie van Male Adolescent Violence en sport (N = 6.397)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
Variable	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio
Intercept	4.37***		4.29***		1.73**		1.82**		1.59*	
	(.51)		(.52)		(.61)		(.63)		(.65)	
Age	–.17***	.84	–.16***	.85	–.14***	.87	–.14***	.87	–.13***	.87
	(.03)		(.03)		(.03)		(.03)		(.03)	
Black	.37**	1.44	.34**	1.41	.42**	1.52	.42**	.84	.42**	.85
	(.11)		(.11)		(.12)		(.12)		(.12)	
Intact Family	–.27**	.77	–.27**	.77	–.18	.84	–.17	.97	–.17	.97
	(.09)		(.09)		(.09)		(.10)		(.10)	
Parent Attachment	–.12	.89	–.11	.90	.00	1.00	.01	.96	.01	.96
	(.06)		(.06)		(.06)		(.06)		(.06)	
School Commitment	–.23***	.80	–.21***	.81	–.04	.97	–.03	.99	–.03	.99
	(.05)		(.05)		(.07)		(.07)		(.07)	
Self-Esteem	–.12*	.89	–.14**	.87	–.11	.89	–.11	1.02	–.12	1.01
	(.05)		(.05)		(.06)		(.06)		(.06)	
Family SES	–.04**	.96	–.04*	.96	–.04*	.96	–.04*	1.25	–.04*	1.23
	(.02)		(.02)		(.02)		(.02)		(.02)	
Club Member	–.31***	.74	–.28**	.76	–.24**	.79	–.24**	.90	–.24**	.90
	(.08)		(.08)		(.08)		(.08)		(.09)	
Body Mass Index	.002	1.00	–.007	.99	–.013	.99	–.014	1.04	–.014	1.04
	(.01)		(.01)		(.01)		(.01)		(.01)	
Athlete	.10	1.10								
	(.08)									
Football			.34***	1.41	.23*	1.26	.18	1.19	.18	.81
			(.09)		(.10)		(.11)		(.11)	
Basketball			–.01	.99	–.02	.98	.02	1.02	.01	.94
			(.09)		(.10)		(.10)		(.10)	
Baseball			–.01	.99	–.05	.96	–.02	.98	–.02	.89
			(.10)		(.10)		(.10)		(.10)	
Wrestling			.37*	1.45	.24	1.27	.22	1.25	.21	1.37
			(.14)		(.16)		(.15)		(.15)	
Tennis			–.43*	.65	–.48*	.62	–.45*	.64	–.45*	.64
			(.20)		(.20)		(.20)		(.20)	
Other Sport			–.13	.88	–.14	.87	–.11	.90	–.10	.90
			(.09)		(.09)		(.09)		(.09)	

(continued on next page)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
Variable	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio	Beta (SE)	Odds Ratio
Prior Physical Fighting					1.40*** (.08)	4.07	1.41*** (.08)	4.09	1.40*** (.08)	4.07
Minor Delinquency					.04*** (.01)	1.04	.04*** (.01)	1.04	.04*** (.01)	1.04
Peer Network Measures										
No Reciprocated Male Friends							–.08 (.09)	.93	.04 (.12)	1.04
Friends Outside School							.04 (.02)	1.04	.04 (.02)	1.04
Percent Male Friends Football							.35* (.16)	1.42	.33* (.16)	1.38
Percent Male Friends Basketball							–.20 (.15)	.82	–.22 (.15)	.81
Percent Male Friends Baseball							–.20 (.15)	.82	–.22 (.14)	.80
Percent Male Friends Wrestling							–.02 (.24)	.98	–.07 (.24)	.94
Percent Male Friends Tennis							–.55 (.34)	.58	–.52 (.34)	.59
Percent Male Friends Other Sport							–.14 (.14)	.87	–.12 (.14)	.89
Male Friends Average Delinquency									–.01 (.01)	.99
Percent Male Friends Physical Fight									.31* (.14)	1.37
F-Statistic (df1, df2)	12.88 (10,128)		10.97 (15,107)		37.64 (17,105)		25.64 (25,97)		27.05 (27,95)	

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$.

Bron: tabel van Kreager, 2007, pp. 716-717.

Model 1 toont weinig verrassingen in de relatie tussen individuele kenmerken van jongeren en geweld. Consistent met eerder onderzoek blijken leeftijd, intacte familiebanden, hogere sociaaleconomische status, ouderlijke binding en toewijding aan school significant negatieve risicofactoren voor geweld onder jonge jongens. Model 1 laat echter ook zien dat – in weerwil van de sociale controle theorie – sportdeelname (*athletic participation*) een *positieve* relatie heeft met geweld (hoewel niet significant). Model 2 onderzoekt de zelfstandige effecten van american football (football), basketbal, honkbal, worstelen en tennis op geweld. De resultaten illustreren dat de diverse sporten significant verschillen in hun relatie tot serieus geweld. Van de Amerikaanse 'big three' (football, basketbal en honkbal) laat alleen football een significant positieve relatie zien met vechten. Het spelen van football verhoogt het risico op betrokkenheid bij een serieus gevecht met meer dan 40 procent (zie Odds Ratio van 1.41) vergeleken met jongens die niet aan sport doen (*non-athletes*), terwijl deelname aan

basketbal en honkbal geen relatie vertonen met geweld.[46] Van de twee individuele sporten (worstelen en tennis), laat worstelen een postief effect zien op vechten dat overeenkomt met football. Worstelaars lopen ruim 45 procent meer kans dan niet-sporters om bij een gevecht betrokken te raken. Tennis laat juist een tegengesteld effect zien; het reduceert het risico op een gevecht significant met 35 procent. Volgens Kreager ondersteunen deze resultaten masculiniteitsargumenten, in de zin dat de twee 'heavy contact-' en exclusieve mannensporten (d.w.z. football en worstelen) de sterkste positieve relatie hebben met geweld van jongens, terwijl tennis, de sport met het minste fysieke contact en historisch gezien de minst door mannen gedomineerde sport, de sterkste negatieve relatie heeft met geweld.

Het is natuurlijk mogelijk dat de effecten van football en worstelen op geweld vals zijn en moeten worden verklaard door zelfselectie effecten (predispositie van jongens en/of eerdere socialisatie). Model 3 biedt inzicht in deze kwestie door metingen van eerdere uitingen van geweld en klein crimineel gedrag op te nemen (*minor delinquency*). Deze variabelen verzwakken voorwaar het effect van football met meer dan een derde en met bijna de helft van het effect van worstelen, waarbij het verband met worstelen ook niet meer significant is. Echter, ook na controle van deze variabelen blijft football een sterke en significante voorspeller van geweld (OR = 1.26; $p < .05$), hetgeen volgens Kreager suggereert dat zelfselectie welliswaar een rol speelt, maar niet de gehele relatie tussen sport en geweld kan verklaren. Model 4 analyseert het potentiële mediërende effect van vriendschapsnetwerken (beredeneerd vanuit de sociale controletheorie) op de sport-geweld-relatie. Het blijkt dat jongens met veel vrienden die football spelen een significant grotere kans hebben om zich gewelddadig te gedragen dan jongens zonder 'football-vrienden'. Interessant genoeg toont deelname aan worstelaarsnetwerken (veel vrienden die worstelen) een kleine negatieve relatie met geweld. Volgens Kreager verschaft dit aanwijzingen dat het de combinatie is van zwaar fysiek contact én een teamsetting die bepaald agressief gedrag stimuleert (bijv. football), en niet louter het fysieke contact, dat geweld bij jongens stimuleert.

Op basis van zijn resultaten betoogt Kreager dat sportgerelateerd sociaalwetenschappelijk onderzoek zich niet louter moet richten op (potentiële) positieve uitkomsten van sport. De relatie tussen sport en geweld moet naar zijn idee nader worden onderzocht. Volgens Kreager illustreert zijn studie op zijn minst dat 'playing hypermasculine contact sports shapes subsequent violence' (Kreager, 2007: 719). Een deel van dit effect wordt – niet geheel verwonderlijk – veroorzaakt door selectiefactoren (jongens die tennissen zijn doorgaans heel andere types dan jongens die aan American football doen). Maar zoals bleek bij de analyse van football, vertellen selectie-effecten niet het hele verhaal. De studie kent

46 Aangezien het hier variabelen betreft met twee uitkomstcategorieën (vandaar logistische regressie) kunnen de Odds Ratio's worden gelezen als kansverhoudingen kleiner of groter dan de waarde 1 (bij het ontbreken van een associatie zou de OR gelijk zijn aan 1).

echter enkele methodologische tekortkomingen. Deels snijdt de auteur deze tekortkomingen zelf aan. Ten eerste is het mogelijk dat ongeobserveerde variabelen – factoren anders dus dan eerder geweld of aanraking met criminaliteit – de associatie tussen sport en geweld verklaren.[47] Ten tweede beschikt Kreager niet over longitudinale data, hetgeen de kennis over eventuele causale relaties zeer ten goede zou komen. Ten derde blijft de verbinding tussen de gepresenteerde sociale controle- en masculiniteitstheorieën enerzijds en de onderzoeksresultaten anderzijds – hoe goed beargumenteerd ook – enigszins speculatief. Volgens Kreager geeft zijn onderzoek dan ook aanleiding voor meer gedegen kwalitatief onderzoek op dit terrein, om te determineren of bepaalde theorieën inderdaad als verklarende mechanismen kunnen worden opgevoerd.

Parallel met Kreager plaatsten Rees, Howell en Miracle (1990) reeds eerder op basis van empirische gegevens kanttekeningen bij de populaire 'sports builds character'-gedachte. Ook Rees c.s. keek daarbij naar het effect van afzonderlijke sportdisciplines. Doel van het onderzoek was te bepalen of er een directe lijn loopt van het participeren in middelbare schoolsporten naar prosociaal gedrag. Maakt sporten jongeren tot 'betere mensen'? Rees e.a. maakten gebruik van nationaal representatieve data van het Youth in Transition Project (YIT). De analyse had betrekking op vijf verschillende metingen (*panel waves*) op 87 Amerikaanse middelbare scholen, verricht van 1966 tot 1974, hetgeen een sample inhield van 1.628 jongens (de studie richtte zich louter op jongens). Om een totaalbeeld te krijgen van het effect van sport op gedrag en attitudes, werd een waaier van afhankelijke variabelen (21) opgenomen die op enigerlei wijze betrekking had op 'positieve karaktervorming' of 'prosociaal gedrag'. Men analyseerde onder meer opleidings- en beroepsmotivatie, gevoelens van sociale onafhankelijkheid, irritatievermogen, zelfvertrouwen, zelfbeheersing, agressie, eerlijkheid en sociaal verantwoordelijkheidsbesef. Voor de operationalisering van deze variabelen werd gebruikgemaakt van gevalideerde en betrouwbare psychosociale persoonlijkheidsindexen (zie voor een verantwoording Rees e.a. 1990: 307-308).

Rees c.s. omschrijft zijn onderzoek als 'quasi-experimenteel'. In plaats van gebruik te maken van een gerandomiseerde experiment- en controlegroep, maakte men vergelijkingen via het statistisch constant houden van achtergrondvariabelen, waarbij de 'post-test'-persoonlijkheidsmetingen (verkregen een jaar na het verlaten van de middelbare school) als afhankelijke variabelen golden. De 'pre-test'-persoonlijkheidsmetingen betroffen de eerdere meting van de post-testvariabele, verkregen in het tweede middelbare schooljaar. De analyse behelsde aldus een meervoudige regressieanalyse. Het veronderstelde causale pad wordt verbeeld in figuur 6.4.

47 Of zoals de sociaal-psycholoog Timothy D. Wilson dit probleem omschrijft: 'We cannot statistically control for things we don't measure' (Wilson, 2011: 32).

Figuur 6.4 Schematische weergave van quasi-experimenteel onderzoeksontwerp Rees e.a. inzake het effect van middelbare schoolsport (Varsity Sports) op (pro)sociaal gedrag van jongens

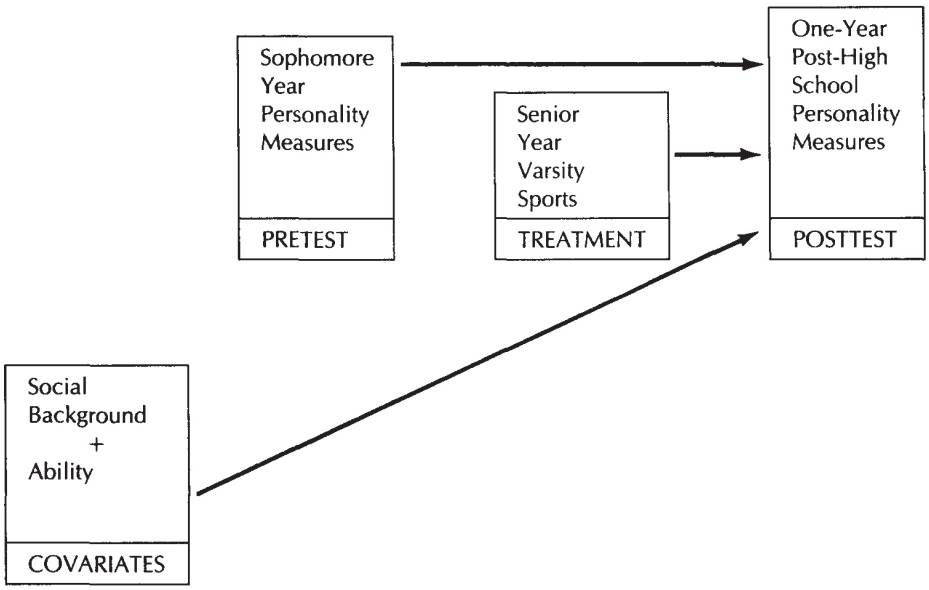

Bron: figuur van Rees, Howell & Miracle, 1990, p. 309.

De regressieuitkomsten zijn weergegeven in tabel 6.10. Wat deze tabel laat zien, is hoe relatief weinig participatie in middelbare schoolsport samenhangt met verandering van persoonlijkheidskenmerken gedurende de middelbare schooljaren (slechts enkele significante coëfficiënten). Waar er bovendien statistisch significante effecten optreden, is er geen patroon waarneembaar dat duidelijk in de richting wijst van pro- dan wel antisociale eigenschappen. Rees e.a. concluderen dan ook dat er slechts bescheiden bewijs bestaat voor de *sports builds character*-propositie. Participatie in American football verhoogt het zelfvertrouwen van jongens enigszins en ook de waardering voor het goed presteren op school (*academic achievement*). Elke vorm van participatie in middelbare schoolsport (VARSATHL in tabel 6.10) alsook het totaal aantal sporten dat een jongen beoefent (TSPOR), leiden tot meer positieve attitudes tegenover de schoolervaring zelf (dit alles na controle voor schoolniveau (academic ability) en sociaaleconomische achtergrond). Er zijn echter ook significant negatieve effecten waarneembaar. Irritatievermogen bijvoorbeeeld (IRRIT), wordt significant beïnvloed door het totaal aantal sporten dat een jongen beoefent. Sport beïnvloedt ook de waardenoriëntatie. Het spelen van basketbal (BSKT) vermindert het geloof dat wordt gehecht aan eerlijkheid (HON) en het sociaal verantwoordelijkheidsbesef (SRESP). Attitudes ten opzichte van zelfbeheersing (SCONT) en onafhankelijkheid (INDVAL) worden zelfs gereduceerd voor elke vorm middelbare schoolsport (VARSATHL). Belangwekkender nog, is dat de resultaten van Rees c.s. een significant effect laten zien van sportparticipatie op

agressie (AGRR, b = .062 p < .05). Met andere woorden, participatie in schoolsport in het algemeen *bevordert* agressief gedrag van jongens significant gedurende de middelbare schooljaren. Opvallend is dan weer wel dat vergeleken met niet-sporters, vooral honkbal (BASE) en overige sporten (OTHER) bijdragen aan agressie, en niet American football (in de hiervoor besproken studie van Kreager was dit precies andersom). Tot slot valt uit de tabel af te lezen dat middelbare schoolsport in het algemeen een significante *afname* veroorzaakt in zelfbeheersing (SCONT) en gevoelens van onafhankelijkheid (IND).

De analyse levert dus een tegenstrijdig beeld op. Maar wat geeft nu de doorslag? Heeft sport vaker een prosociaal of antisociaal effect op het gedrag van jongens? Om hier meer zicht op te krijgen berekende Rees c.s. het percentage van significante en niet-significante betas van de vijf YIT-panelmetingen van sportparticipatie voor de prosociale, antisociale en ambigue effecten (zie tabel 6.11). Van de 48 prosociale effecten bleken er 14 (29,2%) significant. Echter, Rees c.s. benadrukt dat met uitzondering van een positief effect van football op zelfvertrouwen, al deze effecten betrekking hebben op educatie- en beroepsmotivatie, en niet op meer fundamentele sociale vaardigheden en attitudes zoals zelfbeheersing, sociaal verantwoordelijkheidsgevoel en agressie. De tabel illustreert voorts dat er eveneens weinig significante antisociale resultaten zijn op te tekenen (slechts 6 van de 66 betas zijn in dit geval significant , ofwel 9,1%). Maar zoals gezegd manifesteren die zich wel in wezenlijke persoonlijkheidseigenschappen, zoals zelfbeheersing, sociaal verantwoordelijkheidsgevoel, eerlijkheid en agressie. Rees e.a. geven als mogelijke verklaring dat agressie en reducties in sociabel gedrag deel uitmaken van wat jonge jongens verstaan onder de 'cultuur van sport'. Hoewel speculatief, is deze conclusie consistent met de empirische uitkomsten van de hiervoor besproken Kreager en zijn verbinding met masculiniteitstheorieën. Al met al zijn de resultaten echter te ambivalent voor één bepaalde stellingname (positief dan wel een negatief effect van sport). De eindconclusie van hun studie vat Rees c.s. (1990: 312-313) dan ook als volgt samen: 'The results of the present study indicate that, for the most part, the overall effects of participation in high school sports on personality traits are small […] and at present, moral growth is at best a side effect of high school athletic programs.'

Tabel 6.10 Regressieresultaten van quasi-experimenteel onderzoek van het effect van middelbare schoolsport op sociaal gedrag van jongens. Meeteenheid: gestandaardiseerde coëfficiënten (N = 1.628)

Personality Variable	Various H.S. Sport Effects: VARSATHL	TSPOR	FOOT	BSKT	BASE	OTHER	Stability Coefficient[a]
SDUT	.003	.030	.039	.004	.013	−.011	.363
SELCON	.016	.006	.054*	.008	−.038	−.023	.392
IND	−.008	−.009	−.020	.011	.011	−.014	.379
AGGR	.062*	.049	−.022	−.021	.068*	.058*	.348
ANO	−.025	−.012	−.026	.004	.001	.004	.379
RESENT	.027	.021	−.044	.006	.043	.037	.381
IRRIT	.050	.052*	−.009	.010	.041	.046	.432
PALIEN	−.057*	−.065*	−.042	−.042	−.029	.009	.230
FLEX	.041	.048	−.020	.042	.004	.059*	.346
KIND	−.008	−.014	.034	−.051	−.018	.004	.249
HON	−.050	−.045	.025	−.065*	−.007	−.034	.325
SRESP	−.041	−.050	.021	−.092*	−.031	.012	.267
RECIP	−.018	−.022	.042	−.038	−.024	−.025	.269
SKILL	−.040	−.027	.028	−.051	−.005	−.021	.299
ACACH	−.018	−.012	.063*	−.052	−.015	−.028	.265
SCONT	−.068*	−.056	.009	−.042	−.016	−.047	.190
INDVAL	−.109*	−.102*	−.024	−.049	−.064*	−.030	.206
EDEX	.094*	.079*	.064*	.058*	.001	.001	.249
OCEX	.050	.061*	−.032	.097*	.027	.019	.318
EXCPX	.069*	.070*	−.019	.068*	.034	.039	.314
SCHATT[b]	.065*	.064*	−.014	.042	.035	.047	.396

[a]Stability coefficient is the standardized regression coefficient of the lagged dependent variable (measured in 1966).

[b]For school attitudes (SCHATT) the "posttest" measure is taken during the spring of the senior year of high school since, obviously, one year post-high school YIT panel members were no longer in high school.

*$p < .05$

Bron: tabel van van Rees, Howell & Miracle, 1990, p. 310.

Tabel 6.11 Overzicht van significante en niet-significante betas van de vijf YIT-panelmetingen inzake invloed sport op sociaal gedrag

	Significant Beta Weights		*Nonsignificant Beta Weights*		*Total*	
Type of Effect	*N*	%	*N*	%	*N*	%
Pro Social	14	29.2	34	70.8	48	38.1
Anti Social	6	9.1	60	90.9	66	52.4
Ambiguous	5	41.7	7	58.3	12	9.5
Total	25	19.8	101	80.2	126	100.0

Bron: tabel van Rees, Howell & Miracle, 1990, p. 311.

Een derde studie, tot slot, die vraagtekens zet bij de veronderstelde negatieve relatie tussen sport en probleemgedrag van jongeren, is afkomstig van Hartmann en Massoglia (2007). Deze Amerikaanse sociologen startten vanuit de notie dat sport een zekere mate van 'dualiteit' in zich draagt: in plaats van een louter positieve, prosociale uitwerking van sport op jongeren te veronderstellen, is vanuit de theorie eveneens denkbaar dat sport dysfunctionele resultaten met zich mee kan brengen, bijvoorbeeld gevoelens van narcisme, ongezonde rivaliteit, deviant gedrag als gevolg van negatieve peerinvloed en sociale uitsluiting van (atletisch) zwakkere jongeren (zie voor relevante theorievorming o.a. Dunning en Waddington, 2003; Eitzen, 2003). In het licht van deze duale theorieën, is het volgens Hartmann en Massoglia noodzakelijk dat empirisch onderzoek zich openstelt voor het achterhalen van zowel positieve als negatieve resultaten van sport, en de vinger probeert te leggen op welke variabelen in dezen precies met elkaar verband houden.

De analyse van Hartmann en Massoglia betreft een longitudinale studie. Niet alleen wilde men nagaan welke invloed sport heeft op deviant gedrag van jongeren, men wilde tevens achterhalen hoe sportparticipatie tijdens de adolescentie doorwerkt in de (vroege) volwassenheid. Data waren afkomstig van de Youth Development Study (YDS), een longitudinaal survey van 763 middelbare scholieren in de Amerikaanse staat Minnesota. De eerste meting vond plaats in 1988, het jaar waarin de respondenten zich in het eerste jaar van hun middelbare school bevonden. In de survey werden zij bevraagd over onder andere werk- en schoolactiviteiten, sportactiviteiten, sociale activiteiten, familierelaties en delinquent gedrag. In 2002 werd opnieuw een survey afgenomen, respondenten waren op dat moment 29-30 jaar. De afhankelijke variabelen in het onderzoek omvatten verschillende betrouwbare indexen van delinquent gedrag, bijvoorbeeld betrokkenheid in vechtpartijen, rijden onder invloed en winkeldiefstal (zie voor een verantwoording Hartmann en Massoglia, 2007: 488-491). De voornaamste onafhankelijke variabelen bestonden uit drie verschillende items van middelbare schoolsport: of de jongeren überhaupt participeerden in sport (wel/niet), hoe lang de jongeren reeds sportten (in jaren), en een vraag over hoe

belangrijk sport voor hen was gedurende de middelbare schooltijd (schaal 0-4: geheel niet belangrijk-zeer belangrijk). Om selectieeffecten te vermijden, controleerde men voor een reeks van demografische en sociaaleconomische kenmerken, alsmede eerder gerapporteerd crimineel gedrag.

Tabel 6.12 De effecten van middelbare schoolsport op algemeen delinquent gedrag in de vroege volwassenheid (regressiecoëfficiënten, standaarderror tussen haakjes)

Variables	Model 1	Model 2	Model 3
Female	–.063	–.015	–.029
	(.19)	(.21)	(.22)
White	–.222	–.186	–.189
	(.28)	(.25)	(.24)
Marriage	–.665**	–.673**	–.665**
	(.24)	(.22)	(.22)
Parents' educational attainment	–.290	–.247	–.228
	(.24)	(.23)	(.23)
Educational attainment	–.259	–.221	–.251
	(.25)	(.24)	(.14)
Children	.324	.321	.343
	(.25)	(.23)	(.23)
Employment	.952**	.949**	.961**
	(.30)	(.29)	(.28)
Civic orientation	–.264	–.351	–.359
	(.22)	(.21)	(.20)
High school total deviance	.620**	.652**	.659**
	(.08)	(.08)	(.07)
Control orientation	.243	.248	.242
	(.18)	(.18)	(.18)
Self-esteem	–.206	–.214	–.210
	(.21)	(.20)	(.20)
Current recreational activities	.098**	.096**	.096**
	(.02)	(.02)	(.02)
Sports participation	.122		
	(.22)		
Sports importance		.062	
		(.07)	
Time in sports			.064
			(.06)
Intercept	1.090	.998	.970
	(.99)	(.94)	(.94)
R^2	.22	.23	.23

**$p < .05$.

Bron: tabel van Hartmann & Massoglia, 2007, p. 494.

Men begint de analyse door de relatie te schatten tussen de drie sportvariabelen en de geaggregeerde indicator (samengestelde variabele) van algemeen deviant gedrag in de vroege volwassenheid (via een regressieanalyse). Volgens Hartmann en Massoglia zijn de resultaten van deze drie statistische modellen – weergegeven in tabel 6.12 – niet bepaald bemoedigend voor voorstanders van de traditionele 'sport als middel tegen deviant gedrag'-hypothese. Ongeacht hoe de betrokkenheid met sport wordt gemeten (wel/geen sporter, duur, sport wel/niet belangrijk), er lijkt geen relatie te bestaan met deviant gedrag in de vroege volwassenheid (geen significante verbanden).

Vervolgens zoomde men in op de invloed van afzonderlijke items van de algemeen deviant gedrag-variabele. In dit model selecteerde men dus enkele specifieke componenten van probleemgedrag, te weten winkeldiefstal en rijden onder invloed. Dit om te bepalen of sport inderdaad zowel positieve als negatieve effecten kan genereren. Tabel 6.13 en 6.14 laten de resultaten van deze analyse zien, waarbij uit tabel 6.13 duidelijk wordt dat het belang dat men aan sport hecht en de duur dat men actief is in sport, een negatieve associatie hebben met het plegen van winkeldiefstal in de adolescentiefase. Dit zou erop duiden dat sporten prosociale effecten teweegbrengt (want hoe meer sport, hoe minder diefstal). Tabel 6.14 illustreert daarentegen dat betrokkenheid in middelbare schoolsport eveneens samenhangt met een *toename* van het rijden onder invloed. Volgens Hartmann en Massoglia toont dit aan dat algemene, eenzijdige claims over de positieve effecten van (middelbare school-)sport niet kunnen worden ondersteund door empirisch bewijs. In lijn met de eerder genoemde 'dualiteitstheorieën' (Dunning & Waddington, 2003; Eitzen, 2003; Snyder, 1994), verschaft de studie eerder aanwijzingen dat sport zowel positieve als negatieve uitkomsten kan hebben. Of zoals de auteurs het zelf verwoorden: 'The tendency toward some deviant behaviors appears to be mitigated by involvement in sport, while the tendency toward others is accentuated.' (Hartmann & Massoglia, 2007: 498). De auteurs zijn misschien wat overmoedig in de veralgemenisering van hun conclusies. Het gaat hier immers om twee hele specifieke variabelen (winkeldiefstal en rijden onder invloed), gemeten bij een specifieke respondentgroep (middelbare scholieren uit Minnesota). Bovendien is de verklaarde variantie van de statistische modellen aan de lage kant (ca. 20%). In die zin moet voorzichtig worden omgegaan met de generaliseerbaarheid van de resultaten. Maar men heeft een punt als men naar aanleiding van de resultaten stelt dat toekomstig onderzoek naar de relatie tussen sport en (pro)sociaal gedrag voorbij moet gaan aan al te simplistische argumenten ten faveure van sport, en dat genuanceerdere theorievorming en empirische analyse in dit verband noodzakelijk is (Hartmann & Massoglia, 2007: 499).

Tabel 6.13 De effecten van middelbare schoolsport op winkeldiefstal in de vroege volwassenheid (regressiecoëfficiënten, standaarderror tussen haakjes)

Variables	Model 1	Model 2	Model 3
Female	.553	.054	.055
	(.48)	(.38)	(.39)
White	–.580	–.695	–.646
	(.51)	(.41)	(.42)
Marriage	–.787**	–.794**	–.779**
	(.39)	(.38)	(.38)
Parents' educational attainment	–.409	–.117	–.087
	(.52)	(.44)	(.44)
Educational attainment	.579	.488	.527
	(.54)	(.43)	(.45)
Children	–.568	–.398	–.415
	(.52)	(.43)	(.43)
Employment	–.739	–.493	–.509
	(.58)	(.50)	(.50)
Civic orientation	–1.471**	–1.37**	–1.383**
	(.58)	(.48)	(.48)
Financial stability	–.011	–.009	–.010
	(.008)	(.007)	(.007)
High school theft	.701**	.679**	.704**
	(.35)	(.34)	(.32)
Control orientation	–.131	–.112	–.143
	(.36)	(.33)	(.33)
Self-esteem	–.204	–.205	–.179
	(.34)	(.33)	(.33)
Current recreational activities	.035	.041	.039
	(.03)	(.03)	(.03)
Sports participation	–.347		
	(.49)		
Sports importance		–.301**	
		(.15)	
Time in sports			–.279**
			(.14)
Intercept	.099	.247	.217
	(1.68)	(1.56)	(1.54)
–2 log likelihood	170.75	228.96	228.58

**$p < .05$.

Bron: tabel van Hartmann & Massoglia, 2007, p. 496.

Tabel 6.14 De effecten van middelbare schoolsport op rijden onder invloed in de vroege volwassenheid (regressiecoëfficiënten, standaarderror tussen haakjes)

Variables	Model 1	Model 2	Model 3
Female	–.868**	–.756**	–.782**
	(.22)	(.22)	(.22)
White	.079	.240	.221
	(.29)	(.27)	(.28)
Marriage	–.228	–.318	–.315
	(.24)	(.24)	(.24)
Parents' educational attainment	.054	.081	.092
	(.24)	(.07)	(.24)
Educational attainment	–.709**	–.728**	–.763**
	(.26)	(.25)	(.25)
Children	–.294	–.373	–.334
	(.25)	(.24)	(.24)
Employment	.419	.245	.253
	(.41)	(.39)	(.39)
Civic orientation	–.111	–.237	–.238
	(.22)	(.22)	(.22)
Workplace socialization	–.157**	–.132**	–.133**
	(.07)	(.06)	(.06)
High school drunk driving	.625**	.754**	.772**
	(.23)	(.22)	(.23)
Control orientation	–.144	–.166	–.161
	(.18)	(.19)	(.18)
Self-esteem	.243	.238	.228
	(.22)	(.22)	(.22)
Current recreational activities	.042**	.045**	.047**
	(.02)	(.02)	(.02)
Sports participation	.502**		
	(.23)		
Sports importance		.182**	
		(.07)	
Time in sports			.174**
			(.06)
Intercept	–1.037	–1.124	–1.121
	(1.148)	(1.124)	(1.12)
–2 log likelihood	525.81	557.32	555.02

**$p < .05$.

Bron: tabel van Hartmann & Massoglia, 2007, p. 497.

De hiervoor besproken studies laten een wat kritischer geluid horen omtrent het vermeende gunstige effect van sport. Sport hangt weliswaar vaak samen met 'positieve' gedragsaspecten, het blijft discutabel om in deze sport ontegen-

zeggelijk als oorzakelijke factor aan te wijzen. Leidt sporten tot positiever gedrag of leidt positiever gedrag tot een grotere kans op sportbeoefening? Een deel van het onderzoek verschaft aanwijzingen dat de causale pijl voorwaar in de richting wijst van sport naar verbeterde sociale vaardigheden (Steptoe & Butler, 1996; Romance e.a. 1986; Gibbons e.a., 1995). Maar soms blijft de richting van het verband onduidelijk (Kirkcaldy e.a., 2002). Bovendien hebben de positieve uitkomsten van de evaluaties van Romance e.a. en Gibbons e.a. alleen betrekking op sportprogramma's met een expliciet educatief karakter. Voorts hebben we gezien dat er niet te veralgemeniserend over 'sport' gesproken kan worden. Met name de studie van Kreager (2007) illustreert dat verschillende typen sport heel verschillende uitwerkingen kunnen hebben op het gedrag van jonge jongens (iets wat we ook al zagen in de studie van Endresen en Olweus, 2005), en dat deze verschillen mogelijk verklaard kunnen worden door fysiologische aspecten (*heavy contact* of juist niet) en kenmerken van de 'cultuur' die een bepaalde sport met zich meebrengt (bijv. masculiene waarden bevestigend, agressie-belonend of juist niet, invloed van peers etc.). Ook zijn er uitkomsten die regelrecht ingaan tegen de populaire assumptie van sport als gedragsverbeteraar. Zo tonen de resultaten van Hartmann en Massoglia dat sport dubbelzinnige effecten kan sorteren: op sommige gedragsaspecten heeft een positieve invloed, op andere juist een negatieve invloed. Rees c.s. vond zelfs dat participatie in schoolsport agressief gedrag van jongens *bevordert* en een significante *afname* veroorzaakt in zelfbeheersing.

6.2. Sport en spel als ontmoetingskader?

Een subdoel van wijksport- en spel is de buurtbetrokkenheid van *volwassenen* te vergroten. De sportactiviteiten gelden dan als sociaal bindmiddel, als ontmoetingskader voor ouders en overige buurtbewoners, waarbij 'sociale cohesie' de spin-off moet zijn van de georganiseerde activiteiten. De onderliggende beleidsassumptie is dat het organiseren van sport en spel in de buurt bewoners dichter bij elkaar brengt en overbruggende contacten smeedt, hetgeen het sociaal leefklimaat en de leefbaarheid in de buurt zou verbeteren (zie bijv. Actieplan Krachtwijken VROM/WWI, 2007).

Om de plausibiliteit van bovenstaande gedachtegang te toetsen, wordt in dit deel onderzoek besproken dat het effect van vrijblijvende vormen van sportbeoefening op de leefbaarheid en sociale relaties in de wijk problematiseert. Het SCP onderzocht via experiment- en controlewijken in hoeverre de aanwezigheid van sport- en speelvoorzieningen gunstige effecten heeft voor de sociale cohesie en leefbaarheid in de buurt (Wittebrood & Permentier, 2011). Daarnaast verkenden enkele Nederlandse onderzoekers via observaties, interviews en enquêtes welk effect wijksportvoorzieningen als Krajicek Playgrounds en Cruijff Courts hebben voor de leefbaarheid in de buurt en in hoeverre zij kunnen worden beschouwd als ontmoetingspunten waar *bonding relations* worden gesmeed (Vermeulen, 2010; Breedveld e.a., 2009; Bakker e.a., 2008).

Tabel 6.15 Sociale cohesie en leefbaarheid voor en na aanwezigheid van sport- en speelvoorzieningen (vergelijking experimentele en controlebuurten G-31)

	niet te koppelen experimentele buurten N = 24			gekoppelde experimentele buurten N = 90			controlebuurten N = 90			effect interventie[a]	
	voor	na	Δ	voor	na	Δ	voor	na	Δ	Δ na	DiD
woningvoorraad											
% huurwoningen	71.5	68,2	−3,3	63.4	60,7	−2,7	62.5	59,9	−2,6	−0,8	0,1
% meergezinswoningen	57.9	57,4	−0,5	54.2	54,3	0,1	53.6	53,5	−0,1	−0,8	−0,2
% bouwjaar < 1945	15.1	14,5	−0,6	28.3	27,7	−0,6	27.0	26,8	−0,2	−0,9	0,4
% bouwjaar 1945 – 1970	50.9	48,5	−2,4	30.0	29,1	−0,9	31.8	30,8	−1,0	1,7	−0,1
bevolkingssamenstelling											
% huishoudens met lage inkomsten	31,1	32,5	1,4	27,7	28,5	0,8	27,2	27,7	0,5	−0,8	−0,3
% sociale stijgers	20,4	19,5	−0,9	20,6	19,2	−1,4	20,0	18,9	−1,1	−0,3	0,3
% 15-19-jarigen	6,6	6,6	0,0	5,9	6,0	0,1	5,9	5,9	0,0	−0,1	−0,1
% 65 jaar en ouder	13.1	13,0	−0,1	13,5	13,5	0,0	14,2	14,4	0,2	0,9	0,2
% niet-westerse migranten	40.3	40,9	0,6	26,9	27,4	0,5	24,7	25,2	0,5	−2,2	0,0
sociale cohesie	54.0	54,9	0,9	59,5	58,1	−1,4	59,5	59,8	0,3	1,7	1,7
leefbaarheid en veiligheid											
geweldscriminaliteit	6,3	9,8	3,5	5,6	6,8	1,2	5,4	6,9	1,5	0,1	0,3
diefstalcriminaliteit	22,5	24,0	1,5	18,2	18,7	0,5	19,2	18,1	−1,1	−0,6	−1,6
verloedering	37,2	34,5	−2,7	33,0	30,4	−2,6	33,6	27,2	−6,4	−3,2	−3,8
% voelt zich wel eens onveilig	32,9	33,0	0,1	31,8	25,6	−6,2	32,9	22,1	−10,8	−3,5	−4,6
% tevreden met woonomgeving	65,6	63,8	−1,8	74,2	73,6	−0,6	74,1	73,2	−0,9	−0,4	−0,3

a Lichtgrijze cel is een gunstig effect; donkergrijze cel is ongunstig effect.
Δ na = nameting controlebuurten minus nameting gekoppelde experimentele buurten.
DiD = Difference in Difference = Δ controlebuurten minus Δ gekoppelde experimentele buurt.

Bron: tabel van Wittebrood en Permentier, 2011, p. 49.

In een cijfermatige evaluatie van fysieke interventies in het Nederlandse wijkenbeleid onderzochten de SCP-onderzoekers Wittebrood en Permentier (2011) de ontwikkelingen in de veertig aandachtswijken (ten aanzien van herstructurering, verkoop sociale huurwoningen, groenaanleg en aanwezigheid sport- en speelvoorzieningen). Het betreft een quasi-experimenteel onderzoek met longitudinaal karakter. Informatie werd verkregen op basis van diverse bronnen van woon- en buurtgegevens van de G-31 gemeenten (via CBS, VROM, ABF-monitor en BZK/Justitie). Buurtindicatoren op het gebied van leefbaarheid, veiligheid, bevolkingssamenstelling en sociale cohesie zijn zowel voor als na de interventie vastgesteld, en vergeleken met indicatoren van overeenkomstige buurten waar de interventie niet heeft plaatsgevonden.[48]

Wittebrood en Permentier keken naar de aanwezigheid van drie specifieke types sport- en speelvoorzieningen in een buurt: Cruyff Courts, Krajicek Playgrounds en Jantje Beton Sprankelplekken. Men kwam tot deze selectie aangezien deze voorzieningen naar eigen zeggen specifiek gericht zijn op het vergroten van de sociale cohesie in sociaal zwakke wijken. De Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds zijn vooral bedoeld om te sporten, terwijl de Jantje Beton Sprankelplekken meer gericht zijn op het spelen. Men koos ervoor de interventieperiode vast te stellen op de periode 2005-2009. Voor elk van de drie voorzieningen is vanaf 2005 namelijk een sterke toename te zien in het aantal voorzieningen. Men sprak van een interventie als in deze periode in een wijk minimaal één van de drie genoemde voorzieningen in gebruik was. Van alle woonwijken in de G31 voldeden er 114 wijken aan dit criterium. Van deze 114 wijken zijn er 29 tevens aandachtswijk. Van de 114 experimentele buurten konden Wittebrood en Permentier er uiteindelijk 89 koppelen aan een vergelijkbare controlebuurt. De kwaliteit van deze match is behoorlijk, de voormetingen van de experimentele en controlebuurten op de onderzochte variabelen ontlopen elkaar niet veel (zie tabel 6.15). Sociale cohesie werd gemeten met behulp van negen stellingen over de sociale verhoudingen en de omgang binnen een buurt in het Woningbehoefteonderzoek en het WoonOnderzoek Nederland. Voor de overige leefbaarheidsindicatoren (criminaliteit, onveiligheidsbeleving etc.) werd onder andere gebruik gemaakt van de landelijke Politiemonitor en de Integrale veiligheidsmonitor (CBS).

48 Voor een uitgebreide methodologische toelichting op de selectie en matching van de experiment- en controlebuurten zie Wittebrood & Permentier, 2011, pp. 26-30.

In tegenstelling tot de verwachting blijkt dat de aanwezigheid van de onderzochte voorzieningen een ongunstig effect heeft op de sociale cohesie. Uit tabel 6.15 blijkt dat deze in de gekoppelde experimentele buurten zelfs afnam. Ongunstige effecten zijn er ook op de diefstalcriminaliteit, verloedering, veiligheidsbeleving en de tevredenheid met de woonomgeving. Op de geweldscriminaliteit is daarentegen een bescheiden gunstig effect van sport- en speelvoorzieningen te zien: in de experimentele buurten nam de geweldscrimininaliteit minder toe dan in de controlebuurten. Daarbij is in de niet-gekoppelde experimentele buurten de criminaliteit en onveiligheidsbeleving hoger. Ook is de toename van de criminaliteit daar groter, is de onveiligheidsbeleving vrijwel constant en is de tevredenheid over de woonomgeving onder de bewoners sterker afgenomen. Hoe deze voornamelijk ongunstige effecten te interpreteren? Wittebrood en Permentier opperen dat dit soort aanpassingen aan de publieke ruimte niet alleen (jonge) bewoners aantrekt die een positieve invloed hebben op de leefbaarheid en veiligheid, maar ook andere gebruikers die zorgen voor overlast en de onveiligheidsbeleving negatief beïnvloeden. Ook kunnen er irritaties ontstaan tussen bewoners en gebruikers of tussen verschillende gebruikers onderling waardoor er overlast en zelfs onveiligheidsgevoelens worden ervaren. De mate waarin er 'begeleiders' aanwezig zijn op de sport- en speelvoorzieningen is hierop van invloed, zo stellen de auteurs, maar men licht niet toe waarop men deze conclusie baseert. Verder merkt men op dat de sport- en speelvoorzieningen uiteenlopende doelstellingen hebben (zoals meer bewegen), waarvan het vergroten van de sociale cohesie en de leefbaarheid en veiligheid slechts een onderdeel vormt. Vanuit methodologisch oogpunt moet echter worden vermeld dat de gevonden verschillen/effecten klein zijn, de verklaarde variantie van het statistische model niet hoog is (23%, zie Wittebrood & Permentier, 2011: 47) en dat men niet heeft getoetst voor statistische significantie.

In contrast met de cijfermatige aanpak van het SCP staat een kwalitatieve studie van Vermeulen (2010) naar de playgrounds van de Krajicek Foundation. Vermeulen (Universiteit Utrecht) onderzocht op etnografische wijze of sportactiviteiten in publieke ruimten bijdragen aan een versterking van de buurtrelaties. Interessant voor onze toetsing is dat een onderscheid wordt gemaakt tussen *bonding*- en *bridging*-relaties (vgl. Putnam, 2000), waarbij – kort gezegd – bonding verwijst naar een versterking van bestaande contacten binnen de eigen, directe referentiegroep, terwijl bridging juist betrekking heeft op het aangaan van nieuwe contacten buiten de eigen referentiegroep (bijv. met leden van andere leeftijdsgroepen, etniciteiten, subculturen, sociale klassen etc.). Aangezien de veronderstelling is dat bij sporten en spelen contacten ontstaan tussen mensen die elkaar anders niet zouden ontmoeten (in het Actieplan Krachtwijken 'Integratie door sport' genoemd, p. 10) is het met name opportuun te bespreken wat Vermeulen tegenkwam inzake *bridging*-relaties.

De onderzoekspopulatie van Vermeulen bestond voornamelijk uit jongeren in de leeftijd van 16-18 jaar. Het grootste deel van de data bestond uit observatieverslagen, gebaseerd op participerende observatie op zes playgrounds in zes

verschillende steden, en informele gesprekken (Vermeulen vermeldt niet hoeveel observaties hij deed of hoeveel gesprekken hij voerde). Met sportbegeleiders zijn daarnaast semigestructureerde interviews gehouden over hun ervaringen met de jongeren op de playgrounds (aantal onvermeld). Ook sprak hij met coördinatoren van welzijnsorganisaties, gemeentelijke diensten en (commerciële) sportaanbieders. In alle gevallen gaat het om playgrounds in stadswijken die bekend zijn om hun sociaaleconomische problematiek.

Een eerste belangwekkende observatie van Vermeulen is dat de playgrounds een ontmoetingsplek vormen voor 'verschillende gebruikers'. Hoewel allochtone jongens in de leeftijd van 8-18 jaar de meest frequente bezoekers zijn, worden de veldjes regelmatig aangedaan door andere groepen zoals meisjes, autochtone jeugd en volwassenen, en in veel gevallen zijn deze groepen tegelijkertijd aanwezig. Hoe gevarieerder de sport- en spelmogelijkheden, hoe meer uitnodigend de playground is voor verschillende typen gebruikers. Volgens Vermeulen zorgt vooral de aanwezigheid van een speeltuin ervoor dat ook volwassenen (ouders, opa's en oma's) naar de playground komen. De *mogelijkheden* voor bridging-relaties zijn er dus. Of die relaties de facto ook tot stand komen, is een ander verhaal. Voor jongeren blijken vooral bonding relaties centraal te staan. Het zijn voornamelijk bestaande vriendengroepjes die de playground gebruiken als gemeenschappelijk sportontmoetingspunt. Groepjes vrienden gaan naar de playground om te sporten, ze spreken daar af. Volgens Vermeulen neemt dat echter niet weg dat de toevallige ontmoeting op de playground tussen enkelingen of tussen kleine groepjes bekenden, veel voorkomt. Op playground Park de Gagel in Utrecht bijvoorbeeld zag men vaak dat jongens in kleine groepjes van twee of drie naar het veld komen en ook in dezelfde groepjes weer weggaan, terwijl ze op de playground met andere jongens sporten, meestal voetballen. Maar *bonding*-relaties zijn het sterkst aanwezig. *Bridging*-relaties lijken zich te beperken tot de playgrounds zelf, waar kinderen met anderen sporten. Ook constateert Vermeulen dat er doorgaans niet veel contact bestaat tussen sporters op de playground en (volwassen) omstanders. Vermeulen richt zijn analyse vooral op de jongeren die gebruikmaken van de veldjes. Welke betekenis de playgrounds hebben voor (de onderlinge relaties van) volwassen buurtbewoners blijft wat onderbelicht. Wel concludeert hij dat dat de gebruikers van de playgrounds in het geval van niet-begeleide activiteiten, vooral 'onder elkaar' sporten. Vermeulen (2010: 240) vermeldt hierover: 'De playgrounds zijn niet vanzelf ontmoetingsplekken voor sporters die elkaar niet kennen. Het lijkt vaker zo te zijn dat groepjes jongeren die elkaar al kennen – vrienden van elkaar, of familie – met elkaar sporten. […] de onderlinge relaties tussen de gebruikers worden meer gekenmerkt door *bonding* dan door *bridging*.'

Ook Breedveld, Romijn en Cevaal (2009) van het Mulier Instituut (het Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek) deden een studie naar het gebruik en de effecten van moderne trapveldjes, en wel de Cruyff Courts. In

opdracht van de Johan Cruyff Foundation verzamelde men zowel cijfermatige als meer kwalitatieve informatie (casestudies). Voor het cijfermatige deel werden vragenlijsten afgenomen bij 637 jongeren en 194 omwonenden van Cruyff Courts in Nijmegen, Almere en Rotterdam. Daarnaast verzamelde men gegevens van bestaande – veelal gemeentelijke – onderzoeksbronnen. Voor het kwalitatieve deel werden enkele tientallen gesprekken gevoerd en gedurende meerdere weken tellingen en observaties verricht. Breedveld c.s. formuleerden verschillende onderzoeksvragen (een groot deel van de studie richtte zich op randvoorwaardelijke en organisatorische aspecten, bijv. inzet van mensen en middelen en gevolgen van beleidskeuzes). Hier is vooral van belang welke effecten de courts hadden op de sociale relaties en leefbaarheid in de buurt.

De Cruyff Courts hebben niet alleen tot doel jongeren in kwetsbare wijken (meer) te laten sporten. Ze moeten ook uitnodigen om 'samen' te sporten en te spelen in een aantrekkelijk vormgegeven openbare ruimte, zodat ze kunnen bijdragen aan het verbeteren van contacten tussen mensen in de wijk, en aan het tegengaan van vandaalgedrag en andere vormen van criminaliteit en meer in het algemeen aan de leefbaarheid van de wijk. Om na te gaan in hoeverre de courts die rol vervullen, analyseerde Breedveld c.s. de sociale relaties die er op de velden ontstaan, de houding van jongeren jegens andere groepen, de mate waarin het Cruyff Court een bijdrage levert aan de vermindering van criminaliteit en wangedrag en de wijze waarop buurtbewoners tegen het veld aankijken.

Kijken we naar het eerste thema, de sociale relaties en beeldvorming jegens andere groepen, dan moeten we allereerst constateren dat de onderzoekers gebruikmaakten van tamelijk obligate enquêtestellingen in plaats van onderliggende attitudes te meten. Hierdoor ontstaat een hoog risico op het geven van sociaal wenselijke antwoorden. Stellingen als 'Het veldje moet er zijn voor goede en minder goede voetballers' en 'Jongeren van verschillende afkomst zijn gelijkwaardig' konden in elk geval bij een ruime meerderheid van de geënquêteerde jongeren op goedkeuring rekenen. Opmerkelijk is dat men jongeren wel vroeg naar hun vriendschapsrelaties (omvang en diversiteit), maar hierbij niet in kaart bracht in hoeverre deze ontstonden of verduurzaamden op het Cruyff Court. Daardoor kan niet opgemaakt worden of het iets hogere cijfer vrienden onder spelers in vergelijking met niet-spelers (79% tegen 73%) verklaard wordt door het samen sporten op het Cruyff Court, of dat het Cruyff Court juist jongeren aantrekt die veel vrienden hebben (de hiervoor besproken studie van Vermeulen suggereert het laatste). Gegevens van ouders en overige buurtbewoners in dezen ontbreken.

Ten aanzien van vandalisme heeft ruim één op de vier Cruyff Courts te kampen met vernielingen op het veld. Ruim een derde van de Cruyff Courts is bekend met de problematiek van zwerfafval rond het veld en 43 procent rapporteert problemen rond beschadigingen aan het hekwerk (zie figuur 6.5). Volgens Breedveld e.a. wijzen deze uitkomsten erop dat jongeren het eigen veld 'sparen'

om op te kunnen blijven voetballen en met name wanneer de verveling toeslaat – buiten het veld, bijvoorbeeld tijdens een wachtmoment –, men het Court 'misbruikt'.

Figuur 6.5 Vandalisme en misbruik van het Cruyff Court (in %)

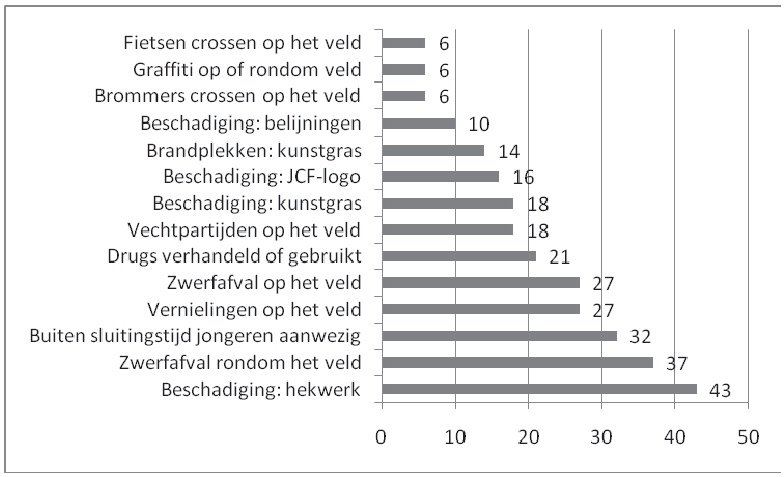

Bron: MI, ECC Cahier 2008

Bron: figuur van Breedveld, Romijn & Cevaal, 2009, p. 68.

Breedveld e.a. keken vervolgens voor een aantal locaties naar de verschillen in overlast en criminaliteit voor en na aanleg van het Cruyff Court in de wijk. In de wijk Hatert in Nijmegen lijkt de rol van het Cruyff Court marginaal. Het volgt qua criminaliteitscijfers de Nijmeegse tendens, met een toename van vernielingen maar een afname van diefstal. Ook in de Almeerse Stedenwijk is geen neerwaartse trend te zien in het aantal overlastmeldingen sinds de aanleg van het Cruyff Court. In figuur 6.6 is te zien dat het aantal overlastmeldingen dat de politie binnenkreeg per maand niet minder is geworden sinds de aanleg van het court. Opmerkelijk is dat geïnterviewde wijkagenten menen dat het Cruyff Court wel degelijk substantieel heeft bijgedragen aan de leefbaarheid van de wijk. Maar, zoals Breedveld c.s. in hun rapportage benadrukt, staan die impressies dus wel haaks op de cijfers. Ook de aanname dat de Cruyff Courts in belangrijke mate zouden bijdragen aan beter gedrag van jongeren lijkt niet ondersteund te worden door de jongeren zelf. Van de spelers die Breedveld c.s. ondervroeg, geeft slechts 13 procent aan zich 'beter te zijn gaan gedragen sinds de aanleg van het veldje', alhoewel ook hier weer – gelet op de formulering van de stelling – vraagtekens moeten worden gezet bij de validiteit van een dergelijk enquêteitem.

Figuur 6.6 Overlastmeldingen per maand in Almeerse Stedenwijk sinds aanleg Cruyff Court, 2007-2008

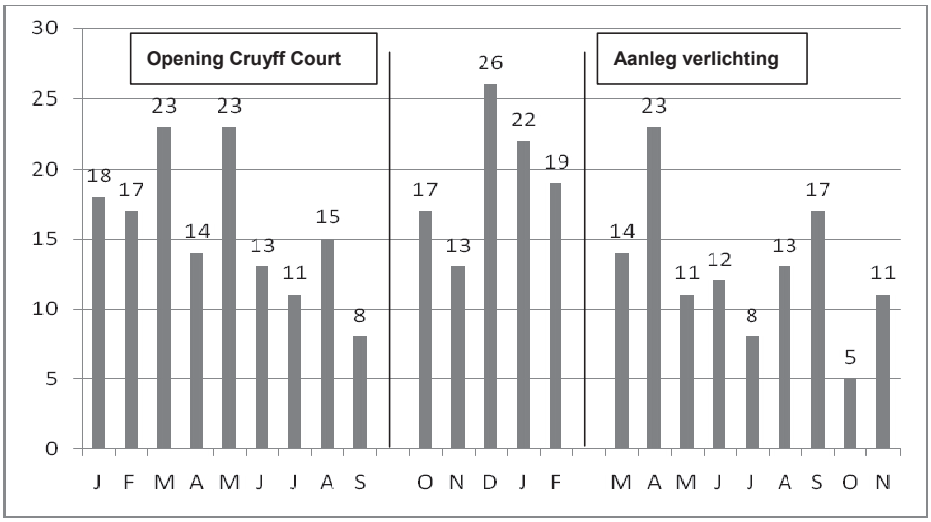

Bron: Politie Flevoland, Overlastmeldingen Stedenwijk 2008

Bron: figuur van Breedveld, Romijn & Cevaal, 2009, p. 73.

Kijken we naar de gegevens van de overlastmeldingen over het Cruyff Court zelf, dan blijkt dat bij een groot deel van de courts er per maand geen enkele overlastmelding binnenkomt bij de gemeente (zie tabel 6.16). Cruyff Courts die recentelijk zijn aangelegd brengen echter meer overlast met zich mee. Breedveld e.a. verklaren dit doordat bewoners die dichtbij de courts wonen en geconfronteerd worden met een soms luidruchtige groep gebruikers, daar zeker in het begin behoorlijk last van kunnen hebben. Ook kunnen de meldingen van overlast zijn ingegeven door vrees dat dit het begin is van nog veel meer overlast, aldus de auteurs.

De gegevens overziend kan volgens Breedveld c.s. moeilijk hard worden gemaakt dat een Cruyff Court het aantal overlastveroorzakende of criminele gedragingen terugdringt. Tegelijkertijd zijn er geen aanwijzingen dat de Courts het aantal overlastmeldingen vermeerdert in de wijk. Anders gezegd: Cruyff Courts reduceren geen overlast en criminaliteit, maar ze doen overlast en criminaliteit ook niet toenemen. Helaas vermelden de auteurs niet hoe de percentages van de overlastmeldingen van de Cruyff Courts zelf (tabel 6.16) precies gelezen moeten worden. Hoe is de overlast voor de overige 56 procent precies verdeeld? Hoe frequent en hoe intensief? Als bij 44 procent van de Cruyff Courts sinds oplevering per maand geen enkele overlastmelding binnen komt, betekent dit dan dat op 56 procent van de courts wel sprake is van (maandelijkse) overlast? Het rapport laat deze vragen onbeantwoord.

Tabel 6.16 Overlastmeldingen van Cruyff Courts per maand naar jaar van oplevering (in %)

Jaar	Diefstal	Vernielingen
2005	78	79
2006	28	76
2007	74	82
2008	61	89

Bron: Politie Gelderland, politiecijfers Nijmegen 2008

Bron: figuur van Breedveld, Romijn & Cevaal, 2009, p. 73.

Tot slot de vraag hoe buurtbewoners tegen de veldjes aankijken. Veel van de interviewfragmenten die Breedveld c.s. hierover presenteert zijn behoorlijk negatief (verhalen over overlast, schelden, vandalisme) maar de cijfers laten een heel ander beeld zien. Uit bewonersonderzoek in Almere en Nijmegen (tabel 6.17) blijkt dat 86 procent van de omwonenden het veldje een aanwinst noemt voor de buurt. Dat 74 procent aangeeft blij te zijn met het veldje kan volgens Breedveld c.s. als een ondersteuning beschouwd worden dat bewoners de meerwaarde wel zien, maar niet altijd blij zijn met de wijze waarop het veldje in de wijk is geplaatst. Bijna 40 procent geeft aan minder overlast te ervaren sinds het veldje is geopend en 7 procent geeft aan juist meer overlast te ervaren. Slechts 6 procent van de bewoners geeft aan geluidsoverlast te ervaren. In Almere is dit slechts 2 procent. Of volwassen buurtbewoners de courts ook gebruiken als ontmoetingsplekken, en zo ja, of daar vervolgens duurzamere contacten uit ontstaan, wordt in het rapport niet behandeld, maar gezien de gepresenteerde gegevens lijkt het erop dat de courts vooral een aangelegenheid zijn van jongeren en dat volwassen buurtbewoners hier relatief buiten staan.

Tabel 6.17 Overlastbeleving onder omwonenden van de Cruyff Courts in Almere en Nijmegen (in %)

Aantal strafbare feiten	Hatert		Nijmegen	
	2003	2008	2003	2008
Geen strafbare feiten gepleegd	63	70	61	68
1 of meer soorten vandalisme	24	18	20	16
1 of meer soorten diefstal	13	9	19	11
Iemand lastig gevallen	8	5	4	3
Betrokken bij gevecht	20	13	14	14

Bron: Nijmegen, Jeugdmonitor 2003 / 2008

Bron: figuur van Breedveld, Romijn & Cevaal, 2009, p. 73.

Het multidisciplinaire onderzoeksinstituut TNO evalueerde in 2006 zes playgrounds in aandachtswijken in Noord- en Zuid-Holland: een Sprankelplek van Jantje Beton, een Cruyff Court, een Zoneparc Schoolplein, een Krajicek Playground, een KOMPAN-playground en een Nijha-playground (Bakker e.a., 2008). Men ging na in welke mate de playgrounds bijdragen aan 1) de intensiteit en de mate van lichamelijke activiteit, 2) de motorische ontwikkeling, 3) de 'integratie' 4) het beweegplezier van de kinderen, 5) de bezettingsgraad en 6) de aantrekkingskracht van de playgrounds. Het onderzoek richtte zich op 6- tot en met 12-jarige kinderen. Op drie doordeweekse dagen en een dag in het weekend observeerde men op drie tijdstippen per dag (tussen de middag, na schooltijd en 's avonds). Tijdens de observaties is gekeken naar de beweegvormen van de aanwezige kinderen, zijn de kenmerken van de kinderen (N =552) in kaart gebracht en heeft een aantal kinderen (N =157) een beweegmeter gedragen om het energieverbruik te kunnen bepalen. Tevens zijn er focusgroepinterviews gehouden met de aanwezige kinderen (N =227).

De meeste onderzoeksvragen zijn niet relevant voor onderhavige toetsing, waarbij het gaat om de vraag of sportvoorzieningen bijdragen aan de sociale wijkcohesie en leefbaarheid. Wel is het interessant om te bespreken wat men vond aangaande de resultaten rond 'integratie', omdat die mogelijk informatie opleveren over het sociale gebruik van de playgrounds. Onder integratie verstond men in het onderzoek: 'een gelijkwaardige deelname van allochtone en autochtone kinderen op de playgrounds, van jongens en meisjes en van kinderen van verschillende leeftijden' (Bakker e.a., 2008: 171). In het onderzoek was sprake van een 'optimale integratie' als het percentage allochtone kinderen op de playground in overeenstemming was met het percentage allochtone kinderen in de wijk (de potentiële gebruikersgroep), als er even veel jongens als meisjes op de playgrounds aanwezig waren en als er verschillende leeftijdsgroepen vertegenwoordigd waren. Uit het onderzoek blijkt dat op alle playgrounds allochtone kinderen oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van autochtone kinderen (zie tabel 6.18). Op de Nijha-playground in de wijk Poelenburg in Heemskerk is het percentage allochtonen zelfs vier keer zo hoog als op basis van de wijkgegevens verwacht zou worden. Ook op de KOMPAN-playground in de wijk Kort Ambacht in Zwijndrecht komen relatief veel allochtone kinderen: het percentage allochtone kinderen op deze playground is meer dan twee keer zo hoog als het percentage allochtonen in de wijk. De onderzochte playgrounds lijken dus aantrekkelijker te zijn voor allochtone kinderen dan voor autochtone kinderen. Ook de verdeling jongens-meisjes is niet op alle playgrounds in overeenstemming met de potentiële gebruikersgroep. Uitzondering hierop zijn de Sprankelplek en het Zoneparc. Dit zijn de twee pleinen naast of behorende bij een basisschool. Op het Cruyff Court spelen meer dan twee keer zoveel jongens als op basis van de wijkgegevens verwacht zou worden. Volgens de auteurs heeft dit (deels) te maken met het feit dat er voornamelijk voetbal gespeeld wordt, wat jongens meer aanspreekt dan meisjes. Maar ook op de Richard Krajicek-playground en de KOMPAN-playground spelen relatief meer jongens dan meisjes. De Nijha-playground (een soort multifunctioneel sportcourt) laat

een tegengesteld beeld zien: hier spelen relatief meer meisjes dan jongens. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door de diversiteit in het aanbod van voorzieningen en activiteiten van Nijha-playgrounds.

Tabel 6.18 Demografische kenmerken van de gebruikers van sportplaygrounds (N = 552) en de potentiële gebruikers in de wijk

	Cruyff Court	Sprankel-plek	KOMPAN	RK play-ground	Zone-parc	Nijha	Totaal
% allochtonen in de wijk	59	82	29	51	68	9	58
% allochtonen op playground	94	91	77	80	80	37	80
% mannen in de wijk	48	49	49	50	50	45	49
% jongens op playground	98	48	60	79	51	39	69

Bron: tabel van Bakker, De Vries, Van den Boogaard, Van Hirtum, Joore & Jongert, 2008, p. 171.

6.3. Conclusies

Uit de sociaal-wetenschappelijke sportliteratuur kunnen enkele conclusies worden getrokken over de potentie van wijksport als gedragsverbeteraar van 'risicojongeren' en sociaal bindmiddel voor de buurt. Met name theorieën die stellen dat sport prosocialer gedrag bij jongeren stimuleert, kunnen afdoende getoetst worden aan de hand van de empirie. Hieronder volgen de voornaamste bevindingen.

- Interventietheorie 5a: verbeterde sociale vaardigheden als gevolg van sportbeoefening

Probleemdefinitie: Deel jongeren zorgt voor overlast in de buurt. Participatie in sport en spel versterkt de sociale vaardigheden van jongeren.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Risicojongeren worden betrokken bij sport en spel** → jongeren gaan zich beter gedragen in de buurt → omgangsvormen verbeteren → conflicten escaleren minder snel → sociaal leefklimaat in de buurt verbetert → leefbaarheid neemt toe

De oorsprong van het geloof in sport als gedragsverbeteraar kan worden herleid tot de christelijke idealen van het Victoriaanse Groot-Brittannië (Armstrong, 1984). Van de zonen van de elites werd mannelijkheid verwacht, hetgeen moest worden bereikt door een combinatie van psychologische druk en de fysieke ongemakken van competitieve sporten zoals rugby, cricket en cross-country running. Men veronderstelde dat de ervaringen van deze sportactiviteiten jongeren ook belangrijke waarden aanleerden zoals eerlijkheid, leiderschap,

zelfbeheersing en ander 'prosociaal' gedrag. Aan het begin van de twintigste eeuw werd dit geloofssysteem algemeen aanvaard in de westerse wereld (zie Mrozek, 1983). Inmiddels is de *sports builds character*-gedachte stevig verankerd in het onderwijsbeleid van diverse landen. Rees e.a. (1990) menen dat het geloof in sport zo algemeen geaccepteerd is, dat het – in sociologische zin – moet worden aangemerkt als een 'culturele mythe', dat wil zeggen, een axioma dat eigenlijk geen bewijs nodig heeft. Ook in de wijkaanpak heeft deze gedachte nu wortel geschoten, getuige de sterke bestuurlijke en beleidsmatige consensus over het nut van sport in aandachtswijken.

Maar hoe verhouden dergelijke ideaalbeelden zich tot de werkelijkheid? Allereerst moet op basis van de wetenschappelijke bronnen worden geconcludeerd dat sport een veel minder grote impact heeft op het gedrag en de ontwikkeling van kinderen en adolescenten dan veelal wordt aangenomen. Uit de grotere klinische onderzoeken op dit terrein blijkt dat de effectgrootten van het verband tussen sport en (pro)sociaal gedrag van jonge mensen alsook de verklaarde variantie van de gebruikte statistische modellen, gering zijn (Daniels & Leaper, 2006; Steptoe & Butler, 1996). Dit betekent dat sport slechts een marginale rol speelt in de ontwikkeling van het emotioneel welzijn en gedragingen van jongens en meisjes: hierin zijn vooral andere factoren bepalend. De beperkte invloed van sport wordt nog eens onderschreven door de longitudinale studie van Hartmann en Massoglia (2007), die geen direct verband vond tussen sporten in de jeugd (ongeacht de duur en intensiteit) en algemeen deviant gedrag in de (vroege) volwassenheid.

Dit betekent echter niet dat sport niet vaak samenhangt met 'positieve' gedragsaspecten van jongeren. Maar het is discutabel om in deze sport als oorzakelijke factor aan te wijzen. Leidt sporten tot positiever gedrag of leidt positiever gedrag tot een grotere kans op sportbeoefening? Een deel van het onderzoek verschaft aanwijzingen dat de causale pijl in de richting wijst van sport naar verbeterde sociale vaardigheden (Steptoe & Butler, 1996; Romance e.a. 1986; Gibbons e.a., 1995). Maar soms blijft de richting van het verband onduidelijk (Kirkcaldy e.a., 2002). Bovendien hebben de positieve uitkomsten van de evaluaties van Romance e.a. en Gibbons e.a. alleen betrekking op sportprogramma's met een expliciet educatief karakter: de programma's die speciaal zijn opgezet om de morele ontwikkeling van jongeren te verbeteren via een speciaal daarvoor ontworpen onderwijscurriculum, *gekoppeld* aan sportieve activiteiten. Dergelijke resultaten duiden erop dat het niet de sportbeoefening zelf is die aanzet tot morele verheffing, maar dat dit effect pas optreedt wanneer sport in een pedagogisch jasje wordt gestoken (met aanvullende educatie en begeleiding die expliciet gericht is op het bevorderen van morele waarden).

Als het gaat om sport en prosociaal gedrag van jongeren lijkt sport op zich ook niet zozeer de direct oorzakelijke factor maar is eerder het sociale effect dat ervan uitgaat verantwoordelijk voor eventueel prosocialer gedrag. De stu-

die van Daniels en Leaper (2006) illustreert bijvoorbeeld dat sporten weliswaar het zelfvertrouwen van jongeren verhoogt, maar dat met name de waardering van leeftijdsgenoten en het sociale contact dat men ondervindt tijdens het sporten (peer-acceptatie) hierin de bepalende factoren zijn. Het 'bewijs' dat sporttrajecten probleemgedrag op school verminderen (Sandford e.a. 2008) is niet geheel overtuigend; de meeste onderzoeksgegevens werden verzameld op basis van inschattingen van docenten (in plaats van feitelijke metingen van gedrag van leerlingen), waarbij uit interviews bovendien blijkt dat leraren vaak conflicterend rapporteren over de ontwikkeling van leerlingen. Ook moeten we op basis van longitudinaal onderzoek vaststellen dat zogenaamde *power sports* (sporten met een hoog 'masculien' gehalte zoals vechtsporten, boksen en gewichtheffen) gewelddadig en antisociaal gedrag van jongens eerder aanwakkeren dan beperken (Kreager, 2007; Endresen en Olweus, 2005; zie ook Nixon, 1997). Dit noopt tot enige voorzichtigheid in het stimuleren van boksscholen en taekwondo-lessen in Nederlandse aandachtswijken. Enquêteonderzoek van Elling en Wissen (2010) laat weliswaar zien dat jonge vechtsporters juist significant lager scoren op agressietolerantie dan andere sporters, maar dit betrof wel een eenmalige meting met bovendien een minder fijnmazige analyse en vergelijking van interventie- en controlegroepen dan de geciteerde buitenlandse studies. Met name het onderzoek van Kreager en Olweus en Endresen illustreren dat verschillende typen sport heel verschillende uitwerkingen kunnen hebben op gewelddadig gedrag van jonge jongens, en dat deze verschillen mogelijk verklaard kunnen worden door fysiologische aspecten (*heavy contact* of juist niet) en kenmerken van de 'cultuur' die een bepaalde sport met zich meebrengt (bijv. bevestiging van masculiene waarden, agressie-belonend of juist niet, invloed van peers etc.).

Tot slot zijn er uitkomsten die regelrecht ingaan tegen de populaire assumptie van sport als gedragsverbeteraar. Zo tonen resultaten van Hartmann en Massoglia (2007) dat sport op zijn best dubbelzinnige effecten sorteert: op sommige gedragsaspecten van jongeren heeft sport een positieve invloed, op andere juist een negatieve invloed. De longitudinale studie van Rees c.s. vond zelfs dat participatie in schoolsport agressief gedrag van jongens *bevordert* en een significante *afname* veroorzaakt in zelfbeheersing. Men kan hier tegenin brengen dat het gaat om Amerikaans onderzoek. In de Verenigde Staten neemt sport wellicht een wat andere maatschappelijke plaats in dan in Europa, met mogelijk meer nadruk op competitie, beloning van agressie en masculiene waarden (zie bijv. Eitzen, 2003). Maar ondanks dit mogelijke verschil in sportbeleving plaatsen dergelijke bevindingen ook in Nederland wel degelijk kanttekeningen bij al te rooskleurige sociale verwachtingen van sport.

- Interventietheorie 5b: sport als substitutie voor overlast

Probleemdefinitie: Deel jongeren zorgt voor overlast in de buurt. Sport en spel betrekken jongeren op een positieve manier bij hun buurt.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Risicojongeren worden betrokken bij sport en spel** → sportbeoefening maakt dat jongeren hun tijd anders besteden dan voor overlast te zorgen → minder jongeren zorgen voor overlast → leefbaarheid neemt toe

Diverse buitenlandse studies wijzen uit dat sportprogramma's met een sociale insteek lokale criminaliteit en overlast kunnen reduceren. De verschillende metingen die met betrekking tot dit onderwerp zijn gedaan, laten behoorlijk overtuigende cijfers zien. Vaak is zelfs een significante afname van tientallen procenten zichtbaar van jeugdcriminaliteit op plaatsen waar intensieve sportprogramma's werden aangeboden (zie Hawkins, 1998; Nichols & Taylor, 1996; Mason & Wilson, 1988; Winther & Currie, 1987). Dit duidt erop dat wijksport een effectieve maar weinig tot de verbeelding sprekende bijdrage kan leveren aan de reductie van overlast. Effectief, omdat de overlast er daadwerkelijk van kan afnemen. Weinig tot de verbeelding sprekend, omdat het mechanisme daartoe dus niet zozeer te maken heeft met de zo gewenste gedragsverbetering van jongeren, maar eerder met tijdsbesteding: zolang jongeren sporten, kunnen ze geen serieuze overlast veroorzaken of criminaliteit bedrijven. In dit licht lijkt de wetenschappelijke basis van bovenstaande 'substitutietheorie' vrij sterk.

In feite worden deze bevindingen al jaren ondersteund door criminologisch onderzoek waaruit consequent blijkt dat sportende jongeren een kleinere kans hebben om in de criminaliteit te belanden, hoewel vaak onduidelijk blijft in hoeverre er sprake is van zelfselectie-effecten (zie Landers en Landers, 1978; Stark e.a., 1987; Mahoney, 2000; Langbein & Bess, 2002). In dat verband is het des te opvallender dat de inmiddels ruime aanwezigheid van sport- en spelvoorzieningen en sportbuurtwerkers in Nederlandse aandachtswijken zo weinig impact lijkt te hebben op de criminaliteits- en leefbaarheidscijfers, of zelfs een licht negatief effect sorteert (zie o.a. de studies van Wittebrood & Permentier, 2011; Breedveld e.a., 2009). Mogelijk heeft dit te maken met de programmering van de voorzieningen: wellicht zijn ze niet intensief genoeg om echt een impact te maken. Een andere mogelijke verklaring is dat 'buurteffecten' (de mate waarin de buurt invloed heeft op individueel gedrag) in Nederland a priori te zwak zijn om via sportbeoefening een significante reductie te bewerkstelligen in lokale overlast en criminaliteit.

- Interventietheorie 5c: sport als sociaal bindmiddel

Probleemdefinitie: Anonimiteit zorgt voor gevoelens van onveiligheid. Sport is een laagdrempelige manier van ontmoeting voor verschillende bevolkingsgroepen.

De interventietheorie die centraal stond luidde:

> **Organiseren van sport in de buurt** → sport stimuleert contacten tussen bewoners → onderlinge bekendheid en vertrouwdheid tussen bewoners/groepen nemen toe → anonimiteit wordt doorbroken → gevoelens van onveiligheid in de buurt nemen af → leefbaarheid neemt toe

Gelet op onze toetsing laten de beschikbare studies naar de impact van wijksportvoorzieningen op de sociale relaties en leefbaarheid in de buurt een belangrijke tekortkoming zien. De meeste studies leggen het primaat bij het effect op kinderen en jongeren, waardoor grotendeels onduidelijk blijft in hoeverre voorzieningen als Krajicek Playgrounds en Cruyff Courts kunnen worden beschouwd als natuurlijke ontmoetingsplekken voor *volwassenen*. Alleen het SCP heeft expliciet gekeken in hoeverre de aanwezigheid van dergelijke sport- en speelvoorzieningen gunstige effecten heeft voor de sociale cohesie in aandachtswijken (Wittebrood & Permentier, 2011). Hoewel daaruit blijkt dat de aanwezigheid van sportvoorzieningen de sociale cohesie negatief beïnvloedt, is het de vraag wat deze uitkomsten precies zeggen. De gevonden verschillen tussen experiment- en controlewijken alsmede de effecten zelf zijn immers gering. Maar een uitgesproken positief effect op de saamhorigheid in de buurt hebben de sportvoorzieningen dus ook niet. De kwalitatieve studies schetsen daarbij een beeld dat op sommige punten ver verwijderd is van bepaalde beleidsassumpties (Vermeulen, 2010; Breedveld e.a. 2009; Bakker e.a., 2008). Hoewel de diverse playgrounds volop gebruikt worden, zijn ze niet de 'vanzelfsprekende ontmoetingsplekken' zoals beleidsmakers en bestuurders ze graag zouden zien. De voorzieningen worden vrijwel uitsluitend gebruikt door allochtone jongens die reeds bestaande vriendschapsbanden op de veldjes bestendigen: echt nieuwe contacten worden er niet gesmeed, laat staan dat die plaatsvinden tussen volwassenen.

Ook de vermeende positieve bijdrage van sport- en speelvoorzieningen op het leefbaarheidsniveau van de wijk blijkt discutabel. De genoemde SCP-studie vond niet alleen ongunstige effecten op sociale cohesie. Ook de diefstalcriminaliteit, verloedering, onveiligheidsbeleving en de ontevredenheid met de woonomgeving bevonden zich in wijken met deze voorzieningen op een hoger niveau dan in vergelijkbare wijken zonder deze voorzieningen. Opnieuw moet worden aangetekend dat de verschillen klein zijn, maar de analyse van Wittebrood en Permentier maakt in elk geval duidelijk dat de aanwezigheid van wijksport en spel geen panacee is voor leefbaarheidsproblemen. Ook de studie van Breedveld e.a. illustreert dat de aanleg van Cruyff Courts een marginale impact heeft op de criminaliteit en overlast in de wijk, als zij die al heeft. Zo was in de Almeerse Stedenwijk geen neerwaartse trend zichtbaar in het aantal overlastmeldingen sinds de aanleg van het Cruyff Court en bleven de criminaliteitscijfers in de Nijmeegse aandachtswijk Hatert ook na aanleg van het court de Nijmeegse tendens volgen.

7 Conclusies

'The strongest arguments prove nothing, so long as the conclusions are not verified by experience.' – Roger Bacon

Sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid zijn doortrokken van als vanzelfsprekend aangenomen assumpties over 'wat werkt'. De argumentatie achter deze interventies en de causale verbanden die daarbij worden verondersteld, klinken vaak aannemelijk. Maar daarmee zijn ze nog niet per definitie waar. In dit deel wordt de balans opgemaakt van de plausibiliteit van het sociale leefbaarheidsbeleid. In hoeverre komen assumpties over 'wat werkt in de wijk' nu overeen met de empirische werkelijkheid? Welke interventievormen snijden hout? En welke aanpakken kunnen hoogstens bogen op een matige of zwakke wetenschappelijke fundering?

Dit hoofdstuk vat per interventievorm de belangrijkste conclusies samen. Daarbij volgt een beoordeling van de wetenschappelijke houdbaarheid van de respectieve theorieën aan de hand van de toetsingscriteria causaliteit, effectgrootte en consistentie. Deze beoordeling mondt uiteindelijk uit in het wetenschappelijke predicaat 'zwak', 'matig' of 'sterk'. Het hoofdstuk besluit met een eindrepresentatie van de oogst: hoe scoren Nederlandse sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid langs de wetenschappelijke meetlat?

7.1. Bewonerscontacten: sociale factor wordt overschat

In de context van achterstandswijken is de idee dat meer sociale cohesie leidt tot een veiliger wijk voor velen een axioma dat eigenlijk geen bewijs nodig heeft. De aanname dat frequentere en hechtere contacten tussen bewoners meer sociale controle genereren en zodoende een gunstige invloed uitoefenen op de leefbaarheid (theorie 1a in hoofdstuk 2), is zo sterk verankerd in het stedelijke beleidsdenken dat het voor menigeen een verassing zal zijn dat het de tucht der wetenschap feitelijk niet kan doorstaan. Achilleshiel van de theorie is vooral de veronderstelde oorzaak-gevolg-relatie tussen de belangrijkste causale schakels: sociale cohesie, sociale controle en leefbaarheid. Deze factoren hangen weliswaar met elkaar samen, maar er bestaat geen enkel bewijs dat meer sociale cohesie, via de tussenstap van meer sociale controle, leidt tot een

veiliger en leefbaardere woonomgeving. De causale richting van het verband zou evengoed tegengesteld kunnen zijn, en een groot deel van de wetenschappelijke kennis wijst hier ook op.

Bovendien spelen bij de mate waarin sociale controle in de wijk plaatsvindt vooral andere zaken een rol. Sociale controle hangt vooral af van de aard van het gesignaleerde buurtprobleem (is de situatie potentieel bedreigend of juist relatief onschuldig?) en de individuele competenties van bewoners (is men in staat de situatie goed in te schatten? Beschikt men over het communicatieve vermogen om anderen adequaat aan te spreken?). Daarbij blijkt dat een sterke infrastructuur van actieve bewonersgroepen en wijkprofessionals (rugdekking), bewoners er eerder toe aanzet om anderen aan te spreken op normoverschrijdend gedrag, dan de mate waarin men contact heeft met buurtgenoten. Ondanks het feit dat de theorie intern consistent is (vanuit sociale netwerktheorieën lijkt het alleszins plausibel dat het bevorderen van contacten leidt tot meer sociale controle) moet op basis van het empirische materiaal de wetenschappelijke basis van theorie 1a dus als 'zwak' worden betiteld.

Evenmin overtuigend is de idee dat bewoners actiever worden en meer verantwoordelijkheid nemen voor hun leefomgeving indien de onderlinge contacten worden versterkt (theorie 1b). Ook met betrekking tot deze theorie kunnen veronderstelde causale verbanden onvoldoende empirisch worden hardgemaakt. Onderzoek wijst uit dat als er al een verband bestaat tussen activisme en sociale cohesie, de richting van het causale verband eerder in tegengestelde richting loopt, van participatie naar sociale interactie. Anders gezegd: mensen zijn wellicht niet actief omdat een buurt zo sociaal cohesief is, een buurt wordt sociaal cohesiever naarmate de bewoners zich actiever opstellen. En dat activisme wordt veelal door andere factoren aangedreven dan sociale contacten. Verschillende studies tonen aan dat bewonersactivisme vooral samenhangt met *individuele* aspecten: individueel plichtsbesef en intrinsieke motivatie zijn bepalender dan de onderlinge bekendheid in de buurt. Als er al een collectief aspect in het spel is, dan is het dat bewonersactivisme – evenals de bereidheid tot sociale controle – veeleer een uitdrukking vormt van *identificatie* met de buurt (wat men in de Verenigde Staten *Neighborhood Attachement* noemt), dan van de mate van sociale verbondenheid met buurtgenoten. Hoewel ook hier weer de interne consistentie van de theorie niet slecht scoort (inzet voor de publieke zaak – in dit geval de leefbaarheid in de wijk – vereist immers een gevoel van gemeenschap, en zonder contactlegging geen gemeenschap) is haar wetenschappelijke basis desondanks zwak.

Het argument, ten slotte, dat het stimuleren van contact tussen achterstandsgroepen en leden van de middenklasse op termijn de leefbaarheid gunstig beïnvloedt, moet worden weerlegd. De toetsing heeft laten zien dat de tussenstappen die nodig zijn om via klasseoverstijgende contacten de wijk leefbaarder te maken, nauwelijks reëel zijn. De *kans* dat middenklassebewoners en lagere inkomensgroepen zich in achterstandswijken met elkaar verbinden, is

immers gering. Als er al sprake is van een positief middenklasse-effect op de leefbaarheid van een wijk, dan heeft dat meer te maken met een veranderende bevolkingssamenstelling, dan met een verbetering van het sociaal of cultureel kapitaal van kansarmen door overbruggend contact. De wetenschappelijke basis van theorie 1c is derhalve zwak.

Tabel 7.1 De wetenschappelijke basis van interventietheorieën inzake bewonerscontacten en leefbaarheid

Toetsingscriteria > Interventietheorie	Causaliteit	Effectgrootte	Consistentie	Wetenschappelijke basis
Theorie 1a: Bewonerscontacten en sociale controle	–	–	+-	Zwak
Theorie 1b: Buurtactivisme als spin-off van sociale cohesie	–	–	+-	Zwak
Theorie 1c: Middenklasse-effect van overbruggend bewonerscontact	– –	– –	– –	Zwak

7.2. Activering van bewoners: een wisselend beeld

De veronderstelling dat informatieoverdracht van bewoners naar instanties de leefbaarheidsaanpak van buurtinstanties doelgerichter maakt waardoor overlast, kleine criminaliteit en verloedering minder kans krijgen (theorie 2a; zie hoofdstuk 3), wordt beperkt gestaafd door wetenschappelijk bewijs. Er is weinig onderzoek dat de veronderstelde werking van dit mechanisme expliciet heeft gemeten. De empirische gegevens die wel voorhanden zijn, tonen wisselende resultaten. Het veiligheidsgevoel van bewoners lijkt door de interactie met instanties doorgaans toe te nemen, maar feitelijke verbeteringen op de buurtleefbaarheid (afname van criminaliteit, verloedering etc.) worden slechts zelden geregistreerd. De 'nettobijdrage' van bewonersinput aan de leefbaarheid van de wijk is dus gering. In die zin scoort de theorie relatief laag op het criterium 'effectgrootte'. Concluderend heeft theorie 2a een matige wetenschappelijke basis, maar dit wordt dus vooralsnog vooral veroorzaakt door afwezigheid van bewijs in plaats van bewijs voor afwezigheid.

Theorie 2b toont soortgelijke tekortkomingen. Er bestaat weinig onderzoek dat het waarheidsgehalte expliciet heeft beproefd van de aanname dat wanneer burgers mogen bepalen welke wijkproblemen instanties aanpakken, dit een effectievere aanpak van leefbaarheidsproblemen mogelijk maakt. Het onderzoek dat in dit verband wel beschikbaar is, toont echter magere resultaten. De impact van meer bewonersinbreng op de feitelijke buurtleefbaarheid is verwaarloosbaar. Theorie 2b scoort daarom relatief laag op zowel bewijs van causaliteit als effectgrootte. Ook op het punt van consistentie moet de interventietheorie worden gerelativeerd. Hoewel de aanpak intuïtief plausibel overkomt (bewoners weten

toch immers het beste wat er speelt in de wijk?) wijzen tal van onderzoeken erop dat bewoners al naar gelang hun achtergrond ieder op hun eigen manier aankijken tegen veiligheidsthema's in de publieke ruimte. Bewoners kunnen in hun onderlinge interpretaties van buurtproblemen dus behoorlijk verschillen. Dit impliceert dat wanneer instanties zich in hun prioritering eenzijdig verlaten op de input van 'burgerbesturen', zij een onevenredig deel van hun activiteiten besteden aan zaken die voor de meerderheid van bewoners wellicht geen issue zijn. Hoewel ook bij deze interventietheorie meer onderzoek verheldering zou kunnen brengen, is diens wetenschappelijke basis voorlopig dus matig.

De hoop dat informeel buurttoezicht via burgerwachten een gunstige invloed heeft op de leefbaarheid in de wijk (theorie 2c) kan daarentegen bogen op een relatief sterke wetenschappelijke basis. Hoewel de (wat verouderde) uitkomsten van Nederlandse evaluaties naar menselijk toezicht in de publieke ruimte verre van eenduidig zijn, geeft de omvangrijke en strenge meta-analyse van Bennett e.a. uit 2006 een positief beeld van de aanpak. De meerderheid van evaluaties die zij verzamelden, leverde een positief resultaat op, dat wil zeggen een grotere reductie of kleinere toename in criminaliteit ten opzichte van de controlewijk. Bovendien is de gemiddelde effectgrootte – dus de relatieve impact van de burgerwachten op de wijkveiligheid – aanzienlijk. Gemiddeld nam de criminaliteit in de controlegebieden (waar geen burgerwacht patrouilleerde) met 36 procent meer toe dan in de experimentgebieden met burgerwachten. Dit is een robuust percentage. Desondanks krijgt het criterium 'causaliteit' bij deze theorie een plus-minus-beoordeling, omdat de causale mechanismen achter de werkzaamheid van de burgerwachten grotendeels verborgen blijven.

Het argument, ten slotte, dat overlast van Marokkaanse hangjongeren het best bestreden kan worden door *Marokkaanse* buurtvaders, kan op wetenschappelijke gronden moeilijk worden verdedigd. Er zijn geen (onafhankelijke) effectiviteitsstudies verricht naar Marokkaanse buurtvaderprojecten, en het blijft onduidelijk in hoeverre de gedeelde etniciteit tussen 'overlastgevers' (de jongeren) en 'aansprekers' (de vaders) een doorslaggevende factor is in het succesvol terugdringen van overlast. Hoewel de aanpak gelijkenissen vertoont met doorgaans werkzame buurtcoaching- en mentoringmethoden, is het onwaarschijnlijk dat de vaders afdoende fungeren als rolmodel voor Marokkaanse lastpakken. Het is immers niet evident dat Marokkaanse jongeren die thuis ontspoord raken en daardoor hun heil op straat zoeken, wel naar de buurtvaders luisteren maar niet naar hun eigen vaders. Daarbij komt dat buurtvaderprojecten wellicht te sterk uitgaan van een door de sociale wetenschap discutabel geacht statisch cultuurbegrip, omdat ze impliceren dat Marokkaanse probleemjongeren alleen succesvol kunnen worden aangesproken door leden van de 'eigen' cultuur. Door dergelijke contradicties scoort de theorie relatief laag op interne consistentie. In samenhang met het geringe empirische bewijs voor de aanpak is de wetenschappelijke basis van de theorie derhalve voorlopig zwak.

Tabel 7.2 De wetenschappelijke basis van interventietheorieën inzake bewonersactivering en het bevorderen van de leefbaarheid

Toetsingscriteria > Interventietheorie	Causaliteit	Effectgrootte	Consistentie	Wetenschappelijke basis
Theorie 2a: Informatieoverdracht van bewoners naar instanties	+-	–	+	Matig
Theorie 2b: Bewoners als eerst aangewezen actor om prioriteiten te stellen	+-	–	+-	Matig
Theorie 2c: Vergroten informeel toezicht door buurtinterventieteams	+-	++	+	Sterk
Theorie 2d: Aanpak overlast Marokkaanse jongeren door buurtvaders	–	–	+-	Zwak

7.3. Particuliere wijkbeveiliging: veel output, weinig outcome

Wetenschappelijk onderzoek naar het effect en het functioneren van particuliere toezichthouders in woonwijken is zeer beperkt. Voor de beoordeling van particuliere wijkbeveiliging zijn we overwegend aangewezen op single-case-evaluaties van straatcoaches in Nederlandse steden. De uitkomsten van dit type onderzoek zijn niet onverdeeld positief. De veronderstelling dat straatcoaches beter geëquipeerd zijn om overlastgevers aan te spreken dan bewoners en dat overlast in de buurt afneemt wanneer deze vorm van particulier toezicht wordt ingezet, is twijfelachtig. Stedelijke evaluaties suggereren dat de straatcoaches veel aanwezig zijn op hotspots en het nodige werk uit handen nemen van de politie. Maar dat intensievere professioneel toezicht vertaalt zich niet in een grotere objectieve of subjectieve veiligheid in probleemgebieden. Er is dus vooral sprake van *output*, niet van *outcome*. Geen van de besproken stedelijke evaluaties kan hardmaken dat de inzet van de coaches daadwerkelijk leidt tot een afname van (jeugd)overlast. Daarvoor zijn de resultaten in de verschillende steden te gemengd en overlast- en aangifteontwikkelingen in de periode dat de coaches actief waren, te overeenkomstig met trends in referentiegebieden. In Utrecht laten de meest notoire probleemgebieden zelfs een *toename* zien van geregistreerde jongerenoverlast sinds de inzet van de coaches. Vooralsnog krijgt de effectgrootte van de theorie 3a dan ook een lage beoordeling. Logischerwijs is het bewijs van causaliteit van straatcoaches daarmee eveneens mager. Door het tekort aan onderzoek in andere landen en contexten kan de theorie echter niet helemaal verworpen worden, en gelet op dit feit krijgt de theorie dan ook voorlopig het stempel 'matig' in plaats van 'zwak'. Het is immers niet uitgesloten dat wanneer particuliere beveiligingsaanpakken met eenzelfde intensiteit en omvang worden onderzocht als burgerwachten, er door de bank genomen een gemiddeld *positief* effect van de aanpak uitkomt.

Voor theorie 3b kunnen overeenkomstige conclusies worden getrokken, zij het dat het probleem hem hier vooral zit in de laatste schakels van veronderstelde causale keten. Zoals gezegd suggereert het beschikbare onderzoek dat de coaches frequenter aanwezig zijn op hotspots dan politie of stadstoezicht. In die zin compenseren zij dus mogelijk een capaciteitstekort van meer reguliere toezichthouders. Er is echter – zoals aangegeven – geen overtuigend causaal bewijs dat hun inzet ook leidt tot een afname van overlast, criminaliteit of illegale activiteiten. Mogelijk spreken straatcoaches overlastgevers onvoldoende actief aan om echt een impact te maken, zijn jeugdige lastpakken niet van hen onder de indruk of vereenzelvigen de coaches zich toch te zeer met de doelgroep waardoor zij niet genoeg corrigerend kunnen optreden. Doordat zij capaciteit overnemen, scoort de theorie op het punt van causaliteit nog gemiddeld (een plus-minus), maar op effectgrootte een onvoldoende (een min). Resumerend moet de wetenschappelijke basis worden gekenschetst als 'matig'.

Het argument, ten slotte, dat straatcoaches een soort alternatieve benadering vormen ten opzichte van reguliere toezichthouders waarbij hun (grotere) sociale vaardigheden de doorslag geven in het succesvol aanspreken van overlastgevers, kan op basis van de empirie moeilijk worden beoordeeld. Uit de verschillende onderzoeken komt overwegend naar voren dat de straatcoaches zelf merken dat er een positief effect van hun werk uitgaat. De coaches communiceren naar eigen zeggen 'goed' met de jongeren, die meestal naar hen luisteren en hun aanwijzingen 'goed opvolgen'. In hoeverre deze weergave ook overeenkomt met de werkelijkheid is onmogelijk te verifiëren. Het valt niet te verwachten dat de coaches zelf zouden verkondigen dat zij te weinig doordringen tot de jongeren, als dit het geval zou zijn. De Nederlandse rapportages werpen evenmin licht op de kwestie in hoeverre straatcoaches nu 'aansluiting' moeten hebben bij de wijk om effectief te kunnen opereren (externe of juist lokale krachten?). De wetenschappelijke basis van de theorie is derhalve matig. Enerzijds wordt dit dus veroorzaakt door een gebrek aan relevante onderzoeksinformatie (afwezigheid van bewijs, in plaats van bewijs voor afwezigheid). Maar anderzijds kan men stellen dat *als* de socialere aanpak van de straatcoaches daadwerkelijk effectiever zou zijn dan *treatment as usual* (toezicht van politie, boa's) dit overtuigender uit de cijfers naar voren had moeten komen.

Tabel 7.3 De wetenschappelijke basis van interventietheorieën inzake de inzet van straatcoaches

Toetsingscriteria > / Interventietheorie	Causaliteit	Effectgrootte	Consistentie	Wetenschappelijke basis
Theorie 3a: Straatcoaches als speerpunt in de aanpak van overlast	–	–	+	Matig
Theorie 3b: Straatcoaches als compensatie voor capaciteitstekort politie/stadstoezicht	+-	–	+	Matig
Theorie 3c: Straatcoaches als alternatieve aanpak	–	–	+	Matig

7.4. Gedragscodeprojecten: ongeloofwaardige premissen

Wanneer we alle toetsingscriteria op een rij zetten, moeten we concluderen dat de interventietheorie van gedragscodeprojecten implausibel is. Er is eenvoudigweg onvoldoende overtuigend bewijs dat dergelijke programma's de leefbaarheid in de wijk gunstig beïnvloeden. Veel van het kwalitatieve onderzoek illustreert bovendien dat de projecten die dit zelfregulerend sociaal controlemiddel gestalte moeten geven in aandachtswijken, slechts een beperkt aantal bewoners weet te bereiken. Het bewijs van causaliteit en de effectgrootte verdienen daarom een lage beoordeling. Heel consistent is de theorie evenmin. De zwakte op dit punt blijkt vooral wanneer we de voornaamste premissen van gedragscodeprojecten confronteren met sociologische en sociaalpsychologische inzichten. Hieruit blijkt dat de straat of buurt nauwelijks nog een gemeenschap vormt waarin effectief groepsnormen kunnen worden afgedwongen. Weliswaar kunnen diverse sociaalpsychologische mechanismen de consensus over en conformering aan groepsnormen in de publieke ruimte bevorderen, maar die mechanismen kunnen die consensus paradoxaal genoeg *gelijktijdig* ondermijnen (zie in dit verband figuur 5.3).

Tabel 7.4 De wetenschappelijke basis van gebiedsgebonden gedragscodeprojecten

Toetsingscriteria > / Interventietheorie	Causaliteit	Effectgrootte	Consistentie	Wetenschappelijke basis
Theorie 4: Gebiedsgebonden gedragscodes als sociaal controlemiddel	–	–	–	Zwak

7.5. Wijksport en spel: pedagogisch vehikel, maar geen gedragsveranderaar

De aanname dat jongeren door sport prosocialer gedrag gaan vertonen en *als gevolg* daarvan het sociaal leefklimaat c.q. de leefbaarheid van probleembuurten verbeteren (theorie 5a, zie hoofdstuk 6), is weinig overtuigend. Er zijn te veel studies die ideaalbeelden hieromtrent ontkrachten. Onderzoek dat wel een positieve samenhang tussen sport en positieve gedragseigenschappen rapporteert, kan bovendien onvoldoende de causale richting van het verband aantonen. De effectgrootte van het verband tussen sport en sociaal gedrag is daarbij gering. Bovendien kunnen sommige sporten ook asocialer gedrag genereren. Desondanks bezit de interventietheorie nog enige geloofwaardigheid, aangezien de elementen waaruit de theorie is opgebouwd een hoge interne consistentie hebben. Maar het wetenschappelijke materiaal suggereert dat het niet zozeer de sportbeoefening zelf is die tot prosocialer gedrag leidt, maar het sporten *in combinatie* met morele educatie en een activiteitenbegeleiding die gericht is op de pedagogische vorming van jongeren. Gelet op de huidige onderzoeksinzichten moet de wetenschappelijke basis dus als 'zwak' betiteld worden: met het louter aanbieden van sport in aandachtswijken zullen (hinderlijke) jongeren zich nauwelijks beter gaan gedragen en de kans dat hierdoor de leefbaarheid verbetert, is klein.

Theorie 5a (de 'substitutietheorie') scoort daarentegen goed wat betreft bewijs van causaliteit en effectgrootte. Op basis van de empirie is er gegronde reden om aan te nemen dat wanneer (risico)jongeren worden betrokken bij sport in de buurt, de kans op overlastgevend en crimineel gedrag van die jongeren aanzienlijk wordt gereduceerd. Maar dit wordt dus vooral veroorzaakt doordat de jongeren hun tijd anders besteden (sport als substituut voor overlast) en niet omdat zij hun gedrag aanpassen. De assumpties en causale veronderstellingen van de substitutietheorie zijn derhalve als redelijk geloofwaardig te kenschetsten, en in die zin is de wetenschappelijke basis van de interventietheorie sterk.

Het argument, ten slotte, dat sport als sociaal bindmiddel kan dienen, wat op termijn de leefbaarheid van de wijk gunstig beïnvloedt, moet worden weerlegd. Sport- en spelvoorzieningen zijn niet de 'vanzelfsprekende ontmoetingsplekken' zoals beleidsmakers en politici ze graag zouden zien. De voorzieningen worden vrijwel uitsluitend gebruikt door allochtone jongens die reeds bestaande vriendschapsbanden op de veldjes bestendigen. Nieuwe contacten worden er nauwelijks gesmeed, laat staan die tussen volwassenen. Daarnaast rapporteren diverse kwantitatieve studies geen of zelfs negatieve effecten van deze voorzieningen op de sociale cohesie en leefbaarheidsindicatoren. Theorie 5c scoort dan ook laag op alle drie de toetsingscriteria, hetgeen resulteert in een zwakke wetenschappelijke basis.

Tabel 7.5 De wetenschappelijke basis van interventietheorieën van wijksport

Interventietheorie / Toetsingscriteria >	Causaliteit	Effectgrootte	Consistentie	Wetenschappelijke basis
Theorie 5a: Verbeterde sociale vaardigheden als gevolg van sport	–	–	+ -	Zwak
Theorie 5b: Sport als substitutie voor overlast	+-	++	+	Sterk
Theorie 5c: Sport als sociaal bindmiddel	– –	– –	– –	Zwak

7.6. Eindoordeel: merendeel theorieën matige of zwakke wetenschappelijke basis

Welk beeld ontstaat als we de in deze studie geproblematiseerde interventievormen langs de wetenschappelijke meetlat leggen? Figuur 7.1 biedt een visuele representatie. Van de veertien onderzochte leefbaarheidstheorieën kunnen er momenteel slechts twee bogen op een relatief sterke wetenschappelijke basis: de assumptie dat burgerwachten een positieve bijdrage leveren aan de veiligheid in de wijk en de idee dat het uitoefenen van wijksport risicojongeren weerhoudt van het veroorzaken van overlast. Deze interventievormen zijn dus wetenschappelijk gezien veelbelovend, en dit beleid moet zoveel mogelijk doorgaan op de ingeslagen weg, zij het dat inzicht in werkzame processen en omstandigheden rond het functioneren van burgerwachten nog onderontwikkeld is (meer hierover in hoofdstuk 8).

Figuur 7.1 De wetenschappelijke basis van interventietheorieën van sociale leefbaarheidsinterventies (naar aantallen)

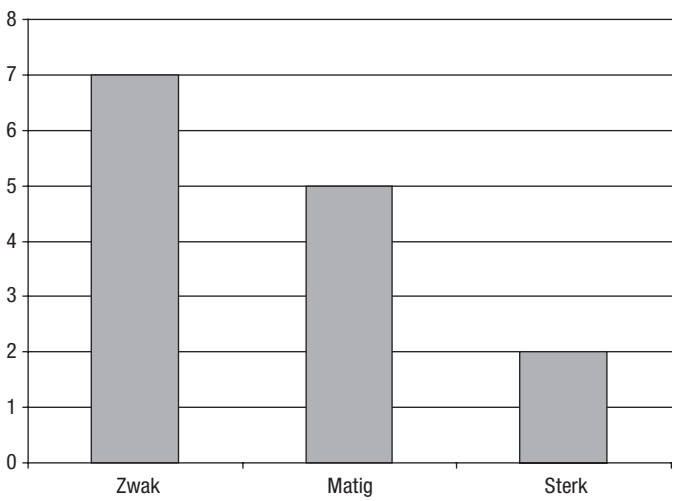

Van vijf theorieën moet de wetenschappelijke basis worden bestempeld als 'matig'. Dit geldt voor aannames over de bijdrage van burgerbesturen aan de oplossing van leefbaarheidsproblematiek en de inzet van particuliere wijkbeveiliging. Voor beleidsassumpties rond burgerbesturen is het empirische bewijs niet direct afwijzend, maar vooralsnog wel mager of twijfelachtig (*inconclusive evidence*). Bij het thema van particuliere wijkbeveiliging ontbreekt het eveneens aan voldoende wetenschappelijk bewijs, zij het dat de synthese van Nederlandse evaluaties van straatcoaches in dit verband weinig aanleiding geeft tot optimisme.

Het merendeel van de onderzochte leefbaarheidstheorieën (7) beschikt over een ronduit zwakke wetenschappelijke fundering. Beleidsassumpties op het terrein van contactstimulering, het collectief vormgeven van gedragscodes, Marokkaanse buurtvaderprojecten en op gedragsverandering georiënteerde sportactiviteiten hebben nauwelijks wetenschappelijke grond als het gaat om het bevorderen van de buurtleefbaarheid. Voor deze interventievormen wijst een aanzienlijke *body of knowledge* in de richting dat de theorie implausibel is, tot onwenselijke effecten leidt of op inconsistente premissen berust.

8 Waarnaartoe?

Dit laatste hoofdstuk maakt de stap naar implicaties voor beleid, wetenschap en effectiviteitsonderzoek. Indien opportuun worden aanbevelingen gedaan voor bestuurders en beroepskrachten werkzaam in de wijkaanpak. Tevens bespreekt dit deel de meest urgente kennisleemtes, met een onderscheid in implicaties voor wetenschappelijk onderzoek naar buurtleefbaarheid, en effectiviteitsonderzoek naar sociale interventies in het algemeen. Vragen die hierbij onder meer aan bod komen, zijn: op welke thema's zou het toekomstig onderzoek naar leefbaarheidsinterventies zich moeten richten? Hoe moet dat onderzoek eruit zien? En welke functie heeft literatuuronderzoek als we het beschouwen als evaluatiemethode van sociale aanpakken?

8.1. Implicaties voor beleid

Van horizontale naar verticale buurtverbanden

Kijken we naar beleidsimplicaties, dan relativeert de studie allereerst het belang dat wordt gehecht aan initiatieven die zijn gericht op het verstevigen van sociale netwerken ter bevordering van buurtleefbaarheid (vgl. hier Van Stokkom & Toenders, 2010; Van Steden e.a., 2010). De sociale desorganisatietheorie van Shaw en McKay (en diens moderne afgeleide 'collectieve zelfredzaamheid') moet niet zozeer worden begrepen in termen van relaties tussen bewoners, maar naar de mate van *organiserend vermogen* die een *deel* van de bewoners en professionals met elkaar in de wijk tot stand kunnen brengen. De mate waarin sociale controle plaatsvindt in achterstandsbuurten hangt vooral af van de kracht van de professionele infrastructuur en de kwaliteit van de contacten tussen bewonersgroepen en buurtinstanties. Die institutionele dynamiek hoeft zich niet noodzakelijkerwijs te weerspiegelen in het aantal contacten tussen bewoners onderling. Bovendien kunnen buurten weliswaar een sterk cohesief geheel vormen – in termen van sociale banden tussen burgers – zij kunnen gelijktijdig het organiserend vermogen ontberen om sociale controle effectief vorm te geven (zie Hunter, 1985). Het is dus zeer de vraag of in het streven naar een leefbare woonomgeving bewonerscontacten ('sociale cohesie') de beleidsknop is waaraan moet worden gedraaid.

In de context van leefbaarheidsbeleid is het wenselijk het accent te verleggen van horizontale naar verticale verbanden. De prioriteit moet liggen bij het bevorderen, toerusten en begeleiden van functioneel bewonersactivisme en daadkrachtige professionele instanties, niet bij het ongericht stimuleren van bewonerscontact. Dit betekent niet dat de spreekwoordelijke buurtbarbecue direct moeten worden geschrapt van de jaarlijkse buurtactiviteitenlijst. Zo genereert volgens Hertoghs e.a. (2011) de vaak geridiculiseerde buurtbarbecue in gemengde achterstandswijken 'interculturele empathie' en 'sociale reflexiviteit' bij bewoners. Maar als formele grootstedelijke beleidsinterventie tegen verloedering en wanorde hebben dergelijke initiatieven weinig bestaansrecht, zo maakt de studie duidelijk. In plaats van te werken aan sociale cohesie kan beter worden geïnvesteerd in duurzame en functionele relaties tussen actieve bewonersgroepen en instanties binnen en buiten de wijk.

Er dient dus een perspectiefwisseling plaats te vinden van *contacten* (horizontale buurtverbanden) naar *competenties* en extra-lokale hulpbronnen (verticale buurtverbanden) (vgl. Bursik & Grasmick, 1993; zie ook Van Marissing, 2008). Een versteviging van die verticale banden stelt bewoners in staat politiek, politie en bestuur doelmatig in te schakelen. Die hulp van buiten vergroot op zijn beurt de kans dat leefbaarheidsproblemen binnen de wijk worden bedwongen. Dit mechanisme verklaart wellicht ook het succes van de (tijdelijke) inzet van stadsmariniers in Rotterdamse achterstandswijken (zie Tops e.a., 2009). De stadsmariniers onderhouden veelal een hecht contact met bewonersactivisten en zijn bevoegd bovenlokale beslissingen te nemen (volgens Tops c.s. zorgen ze voor 'doorzettingsmacht'). In veel gevallen wordt hierdoor een efficiëntere en effectievere aanpak van buurtproblemen mogelijk. In wezen vormt de stadsmarinier een personificatie van een verticaal buurtverband dat bewoners concreet kunnen benutten.

Actief wijkburgerschap volgt goed functionerende overheid, niet omgekeerd
Soortgelijke beleidsrelativeringen gelden voor het bevorderen van buurtactivisme via contactinitiatieven. Natuurlijk kunnen professionals bepaalde wijkactiviteiten benutten om in te schatten welke bewoners zij kunnen mobiliseren. In die zin kan ook een buurtbarbecue een strategisch doel dienen. Maar een bepaald collectief bewustzijn op straatniveau is niet *vereist* voor bewonersactivisme en de kans dat ontmoetingsprojecten hieraan bijdragen, is klein. Indien het doel is om via actief burgerschap leefbare wijken te genereren, is het effectiever om aansluiting te zoeken bij bewoners die al actief zijn of daar intrinsiek toe gemotiveerd zijn, dan om contacten tussen álle bewoners te stimuleren (vgl. Van Stokkom & Toenders, 2010). Vervolgens is het zaak daar een gedegen professionele ondersteuning aan op te tuigen. Voorwaarde is wel dat in coalities tussen bewoners en professionals, de professionals worden gemandateerd om gemaakte afspraken ook tot uitvoering te brengen. Wordt niet aan deze voorwaarde voldaan, dan ligt juist een *afname* van bewonersparticipatie op de loer (zie ter illustratie o.a. Skogan, 2006; en in Nederland Lub e.a., 2009). In die zin moet bewonersactivisme – net als elke andere vorm van vrijwillige

inzet voor de publieke zaak – worden beschouwd als een bijproduct van een overheid die haar kerntaken naar behoren vervult, in plaats van een verschijnsel dat rechtstreeks door de overheid kan of moet worden gestimuleerd (vgl. Van Gunsteren, 2003; zie ook Uitermark & Van Beek, 2010). Anders gezegd: actief wijkburgerschap dat tot doel heeft de buurtleefbaarheid te verbeteren, volgt een goed functionerende overheid die haar verantwoordelijkheid neemt, en niet omgekeerd.

Deze gedachtelijn kan worden doorgetrokken naar de rol van burgerbesturen in wijkveiligheid. Op basis van de in deze studie geraadpleegde bronnen lijkt de 'nettobijdrage' van bewonersinput aan de oplossing van buurtleefbaarheidsproblematiek beperkt. Dit wil echter niet zeggen dat de informatieoverdracht van bewoners naar instanties moet worden bestempeld als een ineffectieve strategie (vandaar het oordeel 'matige' wetenschappelijke basis in plaats van 'zwak'). Evenmin rechtvaardigt het de conclusie dat het *onwaarschijnlijk* is dat dergelijke arrangementen leiden tot een doelgerichtere aanpak van wijkinstanties. De toetsing verschaft namelijk aanwijzingen dat de geringe effectiviteit van deze aanpak het gevolg is van een inadequate uitvoering. Anders gezegd: de arrangementen waarin burgerbesturen en buurtbeheergroepen in wijkveiligheid in de praktijk doorgaans worden vormgegeven, missen mogelijk een effectief ontwerp.

Het kwalitatieve onderzoek naar bewonersvertegenwoordiging in Nederland laat – weinig verwonderlijk – zien dat de logica van de burger doorgaans een andere is dan die van professionele instanties (Lub e.a., 2009; Van Marissing & Boutellier, 2011; Van Marissing e.a., te verschijnen). Bewoners en professionals spreken vaak niet dezelfde taal en interpreteren wijkproblemen vaak verschillend. Het mag geen verbazing wekken dat dit een obstakel vormt voor een vruchtbare samenwerking. Daarnaast toont het beschikbare actieonderzoek dat – indien er wél consensus bestaat over de aanpak van problemen – actieve bewoners zich vaak stukbijten op bureaucratische belemmeringen en inflexibiliteit van de kant van professionals. Zowel het onderzoek van Lub e.a. als dat van Boutellier en Van Marissing illustreert dat het hierdoor moeilijk is voor bewoners en professionals om tot een werkzaam overleg te komen. Dit verkleint natuurlijk de kans dat informatie van bewoners 'aankomt' bij instanties en resulteert in doelgerichtere actie. Als we dus willen dat burgerbesturen een impact hebben op de leefbaarheid van de wijk, dan zal de flexibiliteit en de mandatering van professionals moeten worden verbeterd.

Op bewonersinput gestoelde aansturing van instanties moet recht doen aan verscheidenheid

Ook de populaire beleidsaanname dat bewoners altijd logische 'ogen en oren' zijn van de wijk moet worden geproblematiseerd. Niet alleen bewoners en professionals hebben soms uiteenlopende interpretaties van wijkproblemen, ook bewoners onderling kunnen hierin verschillen. Zo bleken in Chicago actieve bewoners binnen het community policing-programma CAPS meer bezorgd over

buurtproblemen dan bewoners die niet deelnamen aan de *beat meetings*. Indicatoren van fysieke en sociale wanorde alsmede vormen van kleine criminaliteit, schatten zij aanzienlijk problematischer in dan hun niet-actieve buurtgenoten (zie figuur 3.1). Ook kwantitatieve en kwalitatieve studies in Nederlandse en Vlaamse achterstandswijken leggen bloot dat bewoners – al naar gelang hun demografische en biografische achtergrond – ieder op hun eigen manier aankijken tegen veiligheidsthema's in de publieke ruimte (De Leeuw & Van Swaaningen, 2011; Müller, 2011; Damen, 2010; Hardyns e.a., 2010).

Deze bevinding heeft twee mogelijke beleidsimplicaties. Ten eerste zou de grotere bezorgdheid van bewonersactivisten kunnen betekenen dat wanneer instanties zich in hun prioritering eenzijdig verlaten op de input van 'burgerbesturen', zij een onevenredig deel van hun activiteiten besteden aan zaken die voor de meerderheid van bewoners wellicht geen issue zijn. Het is dus essentieel dat een op bewonersparticipatie gestoelde aansturing van buurtinstanties recht doet aan de verscheidenheid aan opvattingen in de buurt. Tegelijkertijd zou de grotere bezorgdheid van bewoners die zitting hebben in de burgerbesturen ervoor kunnen zorgen dat de geprioriteerde problemen niet in de bureaula verdwijnen van stedelijke instanties. Gebleken is immers dat intrinsieke motivatie en individueel plichtsbesef belangrijke determinanten zijn van bewonersactivisme. Het ligt dus in de rede dat de actieve bewoners die wanordelijkheden of vormen van kleine criminaliteit als problematischer taxeren, ook eerder geneigd zijn betrokken instanties hierover extra op de huid te zitten. Met als gevolg dat de geprioriteerde problemen een grotere kans hebben om daadwerkelijk te worden aangepakt. Een belangrijk aandachtspunt voor professionals die burgerbesturen begeleiden, is dus om beleidsprioriteiten rond leefbaarheid niet te laten domineren door ofwel de 'wijkpessimisten' of de 'wijkoptimisten', maar beide gezichtspunten een plek te geven.

Voorkom veralgemenisering van wijksport

Tot slot is het belangrijk stil te staan bij de legitimiteit van misschien wel de populairste sociale wijkinterventie van dit moment: sport en spel. Gebleken is dat positieve uitkomsten op het gedrag van jongeren van evaluaties van sportprogramma's enkel betrekking hebben op sportactiviteiten met een expliciet educatief karakter: de programma's die speciaal zijn opgezet om de morele ontwikkeling van jongeren te verbeteren via een speciaal daarvoor ontworpen onderwijscurriculum. Deze resultaten duiden erop dat het niet de sportbeoefening zelf is die aanzet tot morele verheffing, maar dat dit effect pas optreedt wanneer sport in een pedagogisch jasje wordt gestoken (met aanvullende educatie en begeleiding expliciet gericht op het bevorderen van morele waarden). Sport krijgt dus zijn beslag als effectieve sociale interventie wanneer het als vehikel wordt gebruikt voor het stimuleren van prosocialer gedrag.

Daar tegenover staat dat sporten met een hoog 'masculien' gehalte zoals vechtsporten, boksen en gewichtheffen, gewelddadig en antisociaal gedrag van jongens eerder aanwakkeren dan beperken (Kreager, 2007; Endresen & Olweus,

2005; zie ook Nixon, 1997). Enquêteonderzoek van Elling en Wissen (2010) laat weliswaar zien dat jonge vechtsporters juist significant lager scoren op agressietolerantie dan andere sporters, maar dit betrof wel een eenmalige meting met bovendien een minder fijnmazige analyse en vergelijking van interventie- en controlegroepen dan de geciteerde buitenlandse studies. Dit noopt tot enige voorzichtigheid in het subsidiëren van boks- en vechtsportlessen in Nederlandse aandachtswijken. Met name de onderzoeken van Kreager en Endresen en Olweus illustreren dat verschillende typen sport heel verschillende uitwerkingen kunnen hebben op gewelddadig gedrag van jonge jongens, en dat deze verschillen verklaard kunnen worden door fysiologische aspecten (*heavy contact* of juist niet) en kenmerken van de cultuur die een bepaalde sport met zich meebrengt (masculiene waarden bevestigend, agressie-belonend of juist niet, invloed van peers, etc.). In die zin moet de vermeende 'kracht van sport' (Verweel & Wolterbeek, 2011) niet al te zeer worden veralgemeniseerd, en is het wenselijk dat bestuurders, beleidsmakers en buurtprofessionals zorgvuldige afwegingen maken in de inzet van sport als sociale wijkinterventie.

8.2. Implicaties voor wetenschap

Bij academisch onderzoek naar lokale veilligheid- en leefbaarheidsthema's lijkt er op dit moment sprake te zijn van twee afzonderlijke takken. Een tak beziet buurtleefbaarheid – en het beleid dat daartoe wordt ontworpen – als een weliswaar complex, maar objectief te onderzoeken fenomeen dat via surveys en monitoring van criminaliteitscijfers is te analyseren. Veel van de conclusies van deze studie zijn gebaseerd op de ontwikkelde kennis uit deze tak. Publicaties in kwestie zijn veelal analytisch en zakelijk van toon, met veel cijfermateriaal. De andere tak beschouwt leefbaarheidsbeleid veeleer vanuit normatieve hoek. In die academische kringen is de idee dominant dat lokaal veiligheidsbeleid een gestaag groeiende categorie van ontoelaatbare gedragingen genereert (zie bijv. Garland, 2001), en dat sociaal zwakkeren (bijv. daklozen) of afwijkende groepen (bijv. minderheden, lagere inkomensgroepen) hiervan het slachtoffer dreigen te worden. Publicaties uit de tweede tak kenmerken zich meer door een maatschappij-kritische stijl, en onderzoekers beroepen zich veelal op kwalitatieve gegevens.

Beide takken nemen echter nauwelijks kennis van elkaar. Toch zouden zij meer met elkaar moeten worden vervlochten. Uit de Verenigde Staten weten we bijvoorbeeld dat doorgeschoten lokaal veiligheidsbeleid inderdaad kan leiden tot onrechtmatige sociale uitsluiting van bepaalde groepen (men leze bijvoorbeeld het boek *Banished* van Katherine Beckett en Steve Herbert, 2010). In die zin is het zinvol om bij lokaal leefbaarheidsonderzoek – in termen van Habermas' (1981) perspectieven – ook van binnenuit het 'deelnemersperspectief' te belichten, en niet alleen van buitenaf objectief te meten wat beleidsvoerders of politici belangrijk vinden. Daartegenover staat dat wijkveiligheid en leefbaarheid ook raakt aan universele aspecten van de kwaliteit van leven. Niemand wil

dat in zijn auto wordt ingebroken, dat het glas van het bushokje aan gruzelementen wordt geslagen, dat schreeuwende jongeren je 's nachts je uit je slaap houden of dat verloederde panden worden dichtgetimmerd. Tussen een vitale stad die gedijt 'bij enige verwarring en wonderlijke figuren' (Van Steden & Roelofs, 2009) en buurten die kampen met serieuze criminaliteit en overlast zit immers een wereld van verschil. En zonder de nuchtere en rigoureuze analyses uit de eerste tak zouden we niet kunnen beoordelen welke factoren bijdragen aan het indammen van dergelijke problematiek. Meer onderzoek naar zowel de effecten als de sociale gevolgen van lokaal leefbaarheidsbeleid is daarom hard nodig, al was het maar om de normatieve discussie over de intensivering ervan beter te kunnen voeren. Hoe de kwaliteit van de woonomgeving in probleemwijken kan worden verbeterd zonder dat dit leidt tot stigmatisering, uitsluiting of ten koste gaat van de rechtspositie van 'afwijkende' groepen, is een relevant onderwerp voor toekomstig wetenschappelijk onderzoek.

Een thema waarin een dergelijke vervlechting van wetenschappelijke stijlen opportuun is, is dat van de diverse informele en formele vormen van menselijk toezicht in probleemwijken. Ondanks het feit dat burgerwachten kunnen steunen op een relatief sterke wetenschappelijke bewijsvoering (de cijfers wijzen uit dat het bijdraagt aan reductie van criminaliteit), tasten we nog in het duister over de werkzame elementen of neveneffecten van deze aanpak. Het ontbreekt aan gedegen kwalitatief onderzoek dat inzicht geeft in processen, omstandigheden en perspectieven van 'binnenuit'. Waarom werkt de Neighbourhood Watch in de meeste gevallen? Onder welke condities sorteert het een averechts effect? In hoeverre is sprake van waterbedeffecten, waarbij criminaliteit zich verplaatst naar aangrenzende buurten? Hoe beleven verschillende bewonerscategorieën sociale controle door hun buurtgenoten? En hoe moet de informele, vrijwillige inzet van buurtwachten in het terugdringen van normoverschrijdend gedrag zich verhouden tot de inzet van professionele toezichthouders (politie, stadswachten)? De afwezigheid van interpretatief onderzoek dat dergelijke vragen verkent, maakt het lastig uitspraken te doen over de functionering, causale mechanismen en morele dimensies van de inzet van burgerwachten.

In theorie kunnen buurtpreventieteams immers op minstens vier verschillende manieren bijdragen aan reducties van criminaliteit en wanorde. Zichtbare surveillance kan dienen als *afschrikmiddel* (Rosenbaum, 1987). Criminelen of overlastgevers denken misschien twee keer na voor zij een overtreding begaan wanneer de publieke ruimte actief wordt gecontroleerd door bewoners. Burgerwachten kunnen ook de *gelegenheid* tot criminaliteit *beperken* door bijvoorbeeld andere bewoners voor te lichten over veiligheidsmaatregelen in en rond het huis (Cirel e.a., 1977). Een derde mogelijkheid is dat burgerwachten criminaliteit indirect doen afnemen door de politie van *informatie* te voorzien over verdachte activiteiten of overlastgevers (Clarke en Hough, 1984). En tot slot is *directe interventie* een potentiële succesfactor, waarbij de burgerwacht gewenste gedragsnormen afdwingt door actieve sociale controle (Greenberg e.a., 1985). Het beschikbare onderzoek maakt niet duidelijk welke van de vier factoren het

succes van de Neighbourhood Watch verklaart. Het blijft dus vooralsnog onduidelijk of de beoogde sociale controlefunctie van burgerwachten – een gedachtegang die populair is in Nederland en de kern vormt van de in deze studie beoordeelde aannames – zich materialiseert op straatniveau.

Verklarend onderzoek naar het functioneren van burgerwachten draagt mogelijk ook bij aan de persoonlijke veiligheid van vrijwilligers. Zo stapten in oktober 2012 enkele buurtwachters in de Rotterdamse wijk IJsselmonde op omdat ze de situatie op straat als te bedreigend ervoeren. Een aantal vrijwilligers durfde niet meer te patrouilleren omdat het volgens hen niet mogelijk is in een noodsituatie snel de politie in te schakelen. Dit incident laat zien dat als het gaat om het functioneren van buurtwachten, we nog onvoldoende weten over het perspectief van binnenuit.

Ook zuiver (wetenschappelijk) onderzoek naar het effect en het functioneren van de professionele variant van buurttoezicht – particuliere toezichthouders in woonwijken – vertoont blinde vlekken. Ook hier toont zich de kloof tussen enerzijds de analytische en anderzijds de normatieve wetenschappelijke takken. Voor het toetsen van theorieën waren we in deze studie vooral aangewezen op single-casestudies van gemeentelijke evaluaties van straatcoaches. Die rapporten zijn weliswaar rijk aan cijferdata, maar leveren beperkt verklarende analyses op. Het *academisch* onderzoek naar particuliere beveiliging is in dit opzicht daarentegen te mager en vaak moreel beladen. Het merendeel van de criminologen en stadssociologen dat zich direct of indirect met het onderwerp bezighoudt, etaleert in publicaties een impliciete of expliciete weerzin tegen een versterkte inzet van beveiligers, toezichthouders en handhavers in de publieke ruimte. Het lijkt niet in hun wereldbeeld te passen dat particuliere beveiligers een positieve rol zouden kunnen spelen bij het verbeteren van de veiligheid. Dit zorgt voor een bias in veel academische analyses. Er wordt in de wetenschappelijke wereld weinig empirisch onderzoek naar het onderwerp verricht, anders dan om de expansie van de sector te monitoren of om 'aan te tonen' dat de samenleving niet beseft welke risico's de wildgroei aan particulier toezicht met zich mee zou brengen (bij wijlen ondersteund door karakteriseringen als 'controlemaatschappij', 'stigmatisering' of 'disciplineringsoffensief'). Zodoende wordt vanuit academische hoek amper bezien in hoeverre en op welke wijze particulier toezicht de buurtleefbaarheid nu feitelijk beïnvloedt.

Meer (veld)onderzoek is echter hard nodig. De casestudie van de Britse criminoloog Noaks (2000) verschaft aanwijzingen dat bij een goed functioneren van particuliere toezichthouders, de politie zich zorgen moet maken over haar legitimering. Zo toonde ruim een derde van Noaks' bewonersrespondenten zich ontevreden met het optreden van de politie, maar was men juist overwegend positief over de ingehuurde toezichthouders. De belangrijkste reden die bewoners hiervoor aandroegen, was een te geringe zichtbaarheid van politie in de wijk. Deze bevindingen sluiten aan bij Jones en Newborns (1998) prognose dat de politie in westerse landen door structurele ondercapaciteit in de toekomst

ook in woongebieden wellicht niet meer kan concurreren met flexibele particuliere beveiligingsbedrijven. De verschuivende verhouding tussen door de overheid gemandateerde politie en commercieel ingehuurde wijkbeveiligers maakt meer empirisch onderzoek naar het functioneren en de impact van particuliere beveiliging des te relevanter.

Daar komt bij dat Nederlandse probleemwijken zich kenmerken door veel verschillende vormen van toezicht. Er zijn wijken waar straatcoaches, burgerwachten, buurtvaders, stadswachten en politie tegelijkertijd patrouilleren. Hoe grijpen al die verschillende vormen van formeel en informeel toezicht op elkaar in? Hoe verloopt hun onderlinge afstemming? Wordt er überhaupt onderling afgestemd? Valt er wat te leren van elkaars aanpak? Lenen bepaalde overlastsituaties zich meer voor een vorm van toezicht, dan voor een andere? Welk soort professionele assistentie van politie/stadswacht is vereist bij de inzet van vrijwillige buurtwachten? En hoeveel mandaat zouden de vrijwilligers zelf moeten krijgen bij het ingrijpen of aanspreken van anderen op straat?

8.3. Implicaties voor effectiviteitsonderzoek

De vraag is gerechtvaardigd of het mogelijk is om enkel via literatuuronderzoek uitspraken te doen over de werkzaamheid van bestaande leefbaarheidsaanpakken. In de inleiding van dit boek heb ik verdedigd dat dit niet alleen mogelijk is, maar zelfs noodzakelijk. Door na te gaan in hoeverre assumpties van sociale interventies worden gestaafd door wetenschappelijkke kennis, zijn gerichtere uitspraken te doen over de geldigheid van die interventies. Een dergelijke *ex ante*-manier van kijken naar sociaal beleid kan een waardevolle bijdrage leveren aan de zoektocht naar effectiviteit, en – indirect daaruit voortvloeiend – de legitimiteit van maatregelen, zónder dat bestuurders en uitvoerders hun toevlucht hoeven te zoeken in geforceerde *ex post*-effectmeting van 'real life'-interventies.

In die zin verhouden de in de inleiding gepresenteerde niveaus van effectiviteitsonderzoek – weergegeven in figuur 1.1 – zich wellicht minder hiërarchisch tot elkaar dan op het eerste gezicht lijkt. De verschillende niveaus zijn epistemologisch gezien zelfs afhankelijk van elkaar. Zonder beschrijving immers geen context voor effectmeting, en zonder effectmeting geen literatuuronderzoek. Een al te hiërarchische benadering van de verschillende onderzoekstypen zet de verhoudingen in de discussie naar 'wat werkt' in de sociale sector ook onnodig op scherp. Sommige kwalitatieve onderzoekers zijn van mening dat de sociale sector zich met het evidence-based-paradigma laat 'gijzelen door een discours dat is overgewaaid uit de natuurwetenschappen' (zie Van Lanen, 2011: 34). Omgekeerd zien strikte methodologen descriptieve data vaak niet als bewijskracht voor sociale aanpakken. Maar in de zoektocht naar effectiviteit kunnen verschillende typen onderzoek van waarde zijn. De gepolariseerde verhoudingen in het evidence-based-debat staan een open benadering van 'wat werkt' in

de weg. De verschillende onderzoekstypen moeten niet tegenover elkaar worden geplaatst, maar juist in hun onderlinge samenhang worden bezien (vgl. Omlo, 2011). Door kennis van verschillende onderzoeksniveaus te combineren, groeit het inzicht in de condities waaronder een bepaalde beleidsinterventie effectief kan zijn. Op grond daarvan zijn vervolgens krachtiger argumenten voor of tegen nieuwe maatregelen aan te voeren (vgl. hier Leeuw, 2006: 272). De verschillende niveaus van onderzoek voor zicht op effectiviteit moeten dan ook veeleer als een cyclus worden gezien, dan als een hiërarchisch schema. Effectmetingen en gegevens van (quasi-)experimenteel onderzoek voeden het literatuuronderzoek, wat vervolgens informatie oplevert voor de beschrijving van interventies. Het effect van die interventies kan vervolgens weer worden gemeten, en die uitkomsten kunnen weer hun weg vinden naar de (wetenschappelijke) literatuur, waarmee de hele cyclus opnieuw begint. Figuur 8.1 verbeeldt dit proces.

Figuur 8.1 De cyclus van onderzoek voor zicht op effectiviteit

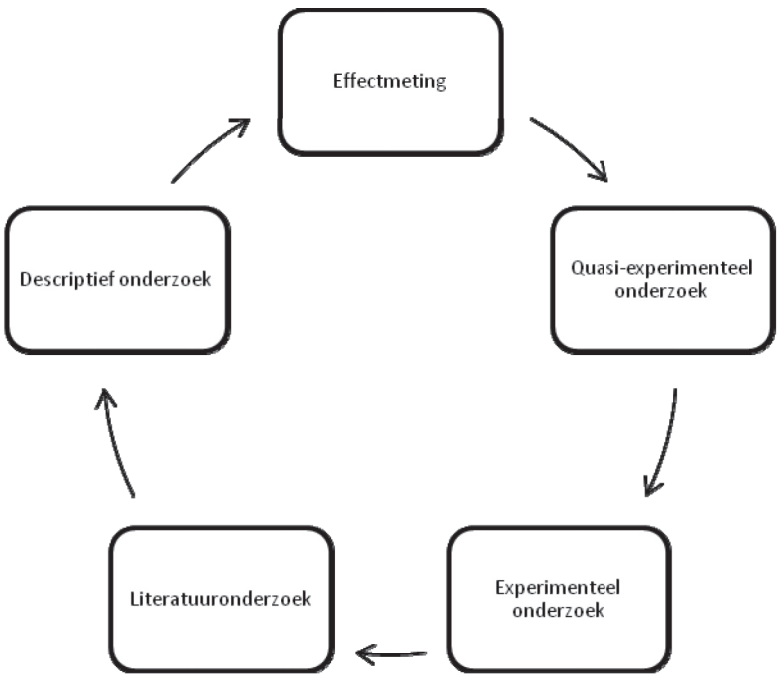

Welke functie moet aan literatuuronderzoek worden toebedeeld als we het nader beschouwen als evaluatiemethode van sociale interventies? Ten eerste kunnen we concluderen dat *ex ante*-evaluatie in Nederland aan een herwaardering toe is (zie ook Hanemaayer, 2012). In plaats van bij elke afzonderlijke sociale maatregel direct in de 'effectmetingsreflex' te schieten, lijkt het zinvoller om eerst een bezoek te brengen aan de bibliotheek. Voorliggende studie heeft laten zien dat er een enorm reservoir van wetenschappelijke kennis bestaat waaruit kan

worden geput bij de beoordeling van interventies. Eventuele kennislacunes over een bepaalde aanpak die bij raadpleging van de literatuur naar boven komen, kunnen in een later stadium altijd nog via empirisch onderzoek worden gedicht. Vooraf toetsen hoe plausibel te verwachten effecten zijn – in plaats van achteraf te meten – bespaart niet alleen schaarse onderzoeksmiddelen. Het opent ook een ruimte van nuttige wetenschappelijke kennis waarvan toegang anders beperkt zou blijven tot academici.

Ook fondsen, maatschappelijke organisaties en overheidsorganen kunnen *vooraf* strengere eisen stellen aan de wetenschappelijke houdbaarheid van assumpties van interventies die zij financieren, in plaats van *achteraf* bewijsvoering te verlangen. Dit voorkomt dat praktijkfunctionarissen geforceerd empirisch bewijs moeten aanleveren voor hún specifieke aanpak (een bezigheid waar zij bovendien vaak niet de middelen of competenties voor hebben), en plaatst tegelijkertijd de maatregel in kwestie in een bredere epistemologische context: waar gaat de interventie vanuit?, hoe plausibel zijn de aannames gegeven eerdere wetenschappelijke kennis?, hoe geloofwaardig zijn veronderstelde verbanden?

Ik ben me ervan bewust dat ook een gedegen literatuuronderzoek een behoorlijke tijdsinvestering vergt. Een zorgvuldige toetsing van interventietheorieën aan de hand van wetenschappelijke gegevens stelt ook de nodige eisen qua methodologie en analyseniveau. Maar hierin zijn gradaties denkbaar, en het is allerminst een verplichting dat elke afzonderlijke interventievorm via een veelheid van literatuur moet worden beoordeeld.

Besluit: | enkele epistemologische reflecties

Voorliggende studie kent natuurlijk enkele voorbehouden. De analyse biedt een referentiekader, geen receptuur. Uit de literatuur kunnen op basis van empirische inzichten conclusies worden getrokken over werkzame elementen van buurtleefbaarheidsinterventies. Of die werkzaamheid in de praktijk ook gestalte krijgt, hangt af van allerlei maatschappelijke, politieke en contextuele voorwaarden.[49] Daarbij gaat het ten eerste om de toepasbaarheid van de vergaarde kennis. Men kan nog zo goed in beeld hebben welke factoren invloed uitoefenen op verloedering, kleine criminaliteit of normoverschrijdend gedrag, dat wil niet zeggen dat die inzichten eenvoudig zijn toe te passen in lokale interventies. De onderzoekingen waar de conclusies van deze studie op zijn gebaseerd, zijn vaak zeer gedetailleerd en maken onderscheid naar allerlei fijnzinnige variaties in buurtprocessen en oorzaak-gevolg-relaties van wijkvariabelen. Deze complexe dynamiek bemoeilijkt de doelstelling om die interventie toe te passen die past bij een bepaalde problematiek of wijk.

Ten tweede vloeit kennis verkregen uit wetenschappelijk onderzoek zelden in zijn meest zuivere vorm van de bron naar de ontvanger. Geen enkele buurtinterventie voltrekt zich in een maatschappelijk vacuüm. Politici en bestuurders willen graag bewijzen dat hún beleid effectief is, en dit heeft gevolgen voor de interpretatie van data. Iedere beleidsonderzoeker kent het fenomeen van het foutief interpreteren van onderzoeksuitkomsten door de media of het selectief shoppen uit onderzoeksrapportages door wethouders of ministers. In specifieke tijdsgewrichten zijn bepaalde bestuursparadigma's nu eenmaal dominant, en niet zelden worden bepaalde wetenschappelijke inzichten niet meegenomen omdat ze politici en bestuurders niet uitkomen (Engbersen, 2012). In die zin stellen politieke realiteiten grenzen aan beleidsinterventies, hoe werkzaam of onwerkzaam die interventies in potentie ook zijn.[50]

---

49 Zie voor een recente uiteenzetting over dit thema de essaybundel *Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale interventies* (2012) van Uitermark, Gielen & Ham (red.).

50 Dit betekent overigens niet dat beleidsonderzoekers moeten vervallen in fatalisme. Herhaalde ontkrachting van onjuiste of irrelevante politieke denkbeelden door sociaalwetenschappelijke inzichten kunnen het bestuursparadigma immers ook doen kantelen (vgl. Jasanoff, 1998).

Wat bijvoorbeeld opvalt aan dominante beleidsstromingen in de aanpak van leefbaarheidsproblematiek is de preoccupatie met bewoners als sociaal handelende actoren (de roep om 'cohesie' en 'burgerkracht'). Wijken zijn niet leefbaar omdat bewoners elkaar niet kennen. Wijken zijn niet leefbaar omdat bewoners te weinig met elkaar ondernemen. Wijken zijn niet leefbaar omdat bewoners zich niet inzetten voor hun omgeving. Wijken zijn niet leefbaar omdat bewoners elkaar niet aanspreken op normoverschrijdend gedrag. Enzovoorts. Omdat de problemen steeds worden gezocht in het collectief, worden ook de oplossingen daarnaar gemodelleerd. De boodschap dat leefbaarheid misschien wel meer te maken heeft met individuele kenmerken van bewoners (competenties, sociale klasse, demografische kenmerken), de bevolkingscompositie en het organiserend vermogen van wijken, is wetenschappelijk gezien misschien interessant, maar hoeft politiek gezien niet in vruchtbare aarde te vallen.

Ook op straatniveau kan zich een transformatie van kennis voltrekken die de potentiële werkzaamheid van interventies kan corrumperen. Wijkprofessionals hebben vaak zo hun eigen opvattingen over welke mechanismen zouden moeten bijdragen aan een leefbare woonomgeving. De persoonlijke interpretatie van deze *street-level bureaucrats* (Lipsky, 1980) kan afwijken van probleemdefinities en doelspecificaties vastgelegd in officiële beleidsdocumenten. Professionals kunnen de doelstellingen van het beleid versmallen of juist verbreden, of met geheel andere doelstellingen op de proppen komen. Een dergelijke transformatie kan een kloof produceren tussen het 'evidence-based'-ontwerp van een bepaalde aanpak en diens feitelijke implementatie.

Ten slotte kent elke analyse blinde vlekken. Hoewel een theoriegestuurde evaluatie, zoals hier toegepast, causale veronderstellingen van interventies problematiseert en daarmee ook de legitimiteit van de interventies zelf ter discussie stelt, worden alleen die onderliggende theorieën getoetst die relevant worden geacht voor beleidsanalyse. Bestaande overheidsinterventies vormen immers het vertrekpunt van onderzoek. Het risico bestaat echter dat factoren die werken tegen verloedering en onveiligheid maar buiten het analysekader vallen, worden genegeerd. Hoewel theoriegestuurde evaluatie dus een blik in de 'blackbox' mogelijk maakt, kijkt het niet daarbuiten. In de theoretische sociologie staat dit verschijnsel bekend als de problematiek van de blinde vlek (Luhmann, 1997; Van Dam, 2011: 15). Wanneer een waarnemer voor een bepaald perspectief kiest, zit hij tijdens het kijken gevangen in dit perspectief. Pas wanneer de waarnemer een stap terugdoet om zijn eigen gezichtspunt te bezien, kan hij zijn oorspronkelijke keuze kritisch tegen het licht houden. Als het gaat om de oplossing van leefbaarheidsproblematiek moeten beleidsanalisten, stadssociologen en sociaalgeografen dus ook bereid zijn radicaal andere vragen te stellen over wat daaraan zou kunnen bijdragen. Een goede diagnose van het probleem is minstens zo belangrijk als een kritische toetsing van de als vanzelfsprekend geachte oplossingen.

Referenties

Adarves-Yorno, I., Postmes, T. & Haslam, S.A. (2006). Social identity and the recognition of creativity in groups. *British Journal of Social Psychology* 45: 479-497.

Adarves-Yorno, I., Postmes, T. & Haslam, S.A. (2007). Creative innovation or crazy irrelevance? The contribution of group norms and social identity to creative behavior. *Journal of Experimental Social Psychology* 43: 410-416.

Allen, T.D. & Eby, L.T. (2007). *The Blackwell Handbook of Mentoring: a Multiple Perspectives Approach.* Hoboken: Wiley-Blackwell.

Andel, H. van (1990). Inzet van meer personeel in het openbaar vervoer. Maatregelen om de veiligheid te verbeteren. In: F.W. Winkel en A. van der Wurff (red.), *Angst voor criminaliteit. Theorie, onderzoek, interventie* (p. 152-164). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

Armstrong, C.F. (1984). The Lessons of Sport: Class Socialization in British and American Boarding Schools. *Sociology of Sport Journal,* 1, 314-331.

Arum, S. van, Uyterlinde, M. & Sprinkhuizen, A. (2009). *Sociale samenhang: buurtgebonden bewonersbetrokkenheid en overbruggende contacten. Een verkenning.* Utrecht: MOVISIE.

Astbury, B. & Leeuw, F. (2010). Unpacking Black Boxes: Mechanisms and Theory Building in Evaluation. *American Journal of Evaluatio*n, 31, 3, 363-381.

Atkins, R. & Hart, D. (2003). Neighborhoods, Adults, and the Development of Civic Identity in Urban Youth. *Applied Developmental Science,* 3, 156-164.

Bakker, I., Vries, S.I. de, Bogaard, C.M.H. van den, Hirtum, W.J.E.M. van, Joore, J.P., & Jongert, M.W.A. (2008). *Playground van de toekomst; succesvolle speelplekken voor basisscholieren.* Leiden: TNO.

Barclay, P., Buckley, J., Brantingham, P.J., Brantingham, P.L. en Whinn-Yates, T. (1996). Preventing Auto Theft in Suburban Vancouver Commuter Lots: Effects of a Bike Patrol. In: R.V. Clarke (red.), *Preventing Mass Transit Crime. Crime Prevention Studies*, Vol. 6. Monsey, New York: Criminal Justice Press.

Becker, T.M. (1974). The Place of Private Police in Society: An Area of Research for the Social Sciences. *Social Problems*, 21, 3, 438-453.

Beckett, K. & Herbert, S. (2010). *Banished: The New Social Control in Urban America*. New York: Oxford University Press.

Beckhoven, E. van & Kempen, R. van (2006). Toward more Social Cohesion in Large Post-Second World War Housing Estates? A Case Study in Utrecht, *Housing Studies*, 21 (4): 477-500.

Bendixen, M., & Olweus, D. (1999). Measurement of antisocial behaviour in early adolescence: Psychometric properties and substantive findings. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 323-354.

Bennett, T.H. (1990). *Evaluating neighbourhood watch*. Cambridge Studies in Criminology LXI. Aldershot, UK: Gower.

Bennett, T., Holloway, K. en Farrington, D.P. (2006). Does neighborhood watch reduce crime? A systematic review and meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology,* 2, 437-458.

Bergeijk, E. van, Kokx, A., Bolt, G. & Kempen, R. van (2008). *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*. Delft: Eburon.

Bie, E. de, Meer, V., Bieleman, B. & Snippe, J. (1995). *Ze staan ervoor. Evaluatieproject verbetering sociale veiligheid* NS-*station Sneek*. Groningen: Intraval.

Bieleman, B. & Snippe, J. (1995). *Veilig op weg. Evaluatie veiligheidsmaatregelen Groninger Vervoerbedrijf.* Groningen: Intraval.

Blokland, T. (2009). *Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk.* Kampen: Kok Agora.

Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism. Perspective and method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bolt, G., Kempen, R. van & Beckhoven, E. van (2008). Oorzaken van buurtverval. In: *Bloei en verval van vroeg-naoorlogse wijken*. Den Haag: NICIS.

Bongers, K. & Langeveld, N. (2011). *Evaluatie projecten gedragscodes. Ervaringen van professionals en bewoners.* Utrecht: Centrum voor Veiligheid en Criminaliteitspreventie.

Boonstra, N. & Hermens, N. (2011). *De maatschappelijke waarde van sport. Een literatuurreview naar de inverdieneffecten van sport.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bos, J.M. & Geveke, H.G. (1990). Criminaliteitsbestrijding met bewaakte fietsenstalling. Een empirisch onderzoek naar de effectiviteit van de bewaakte fietsenstalling als criminaliteitsbestrijdingsmiddel. In: M.A. Zwanenburg en A.M.G. Smit (red.), *Kleine criminaliteit en overheidsbeleid* (p. 258-271). Arnhem: Gouda Quint.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique on the judgment of taste*. Cambridge: Harvard University Press.

Bouscher, J., Segers, R.G.C., Laan, F. van der & Sinning, P. (2008). *Resultatenonderzoek SAOA.* Amersfoort: Twynstra Gudde.

Boutasmit, M. (2012). *De perceptie van buurtsurveillance. Een sociologisch onderzoek naar de sociale mechanismen van buurtsurveillance die leiden tot aanpassing of voortzetting van normoverschrijdend gedrag door jongeren.* Masterscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam.

Boutellier, H. (2005). *Meer dan veilig; over bestuur, bescherming en burgerschap*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Boutellier, H. & Marissing, E. van (2011). Veiligheidsarrangementen in IJburg. Over de praktijk van de besturing van veiligheid. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 10, 1.

Breedveld, K., Romijn, D. & Cevaal, A. (2009). *Scoren op het Cruyff Court, winnen in de wijk. Een studie naar het gebruik en de effecten van moderne trapveldjes.* 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Brink, G. van den (2006). *Orde en wanorde. Over de betekenis van het politiewerk in de moderne maatschappij.* Amsterdam: SUN.

Brink, G. van den (2007). *Prachtwijken?! De mogelijkheden en beperkingen van Nederlandse probleemwijken.* Amsterdam: Bert Bakker.

Browning, C.R., Feinberg, S.L. & Dietz, R. (2004). The Paradox of Social Organisation: Networks, Collective Efficacy, and Violent Crime in Urban Neighborhoods, *Social Forces*, 83, 2: 503-534.

Bruinink, J.E. & Dijk, A.G. van (1994). *Conducteurs op lijn 7. Geknipt voor sociale veiligheid* (tussenrapport). Amsterdam: DSP.

Bruinsma, G.J.N. & Bernasco, W. (2004). *De stad en sociale onveiligheid. Een State-of-the-Art van wetenschappelijke kennis in Nederland.* Leiden: NSCR.

Burgers, J. (1976). *Sociologisch onderzoek naar bouwen en wonen in Nederland*. Tilburg: IVA-Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk onderzoek.

Burik, A.E. van (1995). *Evaluatie van de terugkeer van de conducteur op lijn 7. Effectmeting onder reizigers.* Amsterdam: DSP-groep.

Burik, A.E. van, Overbeeke, R. van, Heuvel, H. van den & Loef, K. (1992). *Stadswacht Nijmegen 1991-1992. De resultaten*. Amsterdam: DSP-Groep.

Bursik, R.J. & Grasmick, H. (1993). *Neighborhoods and Crime: The Dimensions of Effective Community Control*. New York: Lexington Books.

Burton, P., Croft, J., Hastings, A., Slater, T., Goodlad, R., Abbott, J. & Macdonald, G. (2004). *What works in community involvement in area-based initiatives? A systematic review of the literature*. Home Office Online Report 53/04.

Campbell, K.E. & Lee, B.A. (1990). Gender differences in urban neighboring. *The Sociological Quarterly*, 31, 495-512.

Carmichael, D. (2008). *Youth Sport vs. Youth Crime. Evidence that youth engaged in organized sport are not likely to participate in criminal activities.* Ontario: Active Healthy Links Inc.

CBS/WODC (2005). *Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader bekeken*. Den Haag: CBS/WODC.

Chalk, R. en Phillips, D. (Eds.). (1996). *Youth development and neighborhood influences: Challenges and opportunities.* Washington, DC: National Academy Press.

Chekroun, P. (2008). Social Control Behavior: The Effects of Social Situations and Personal Implication on Informal Social Sanctions. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 6, 2141-2158.

Cialdini, R.B. & Goldstein, N.J. (2004). Social influence: Compliance and conformity, *Annual Review of Psychology* 55: 591-621.

Cialdini, R.B., Kallgren, C.A. & Reno, R.R. (1990). A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce litter in public places. *Journal of Personality and Social Psychology* 58: 1015-1026.

Cialdini, R.B., Kallgren, C.A. & Reno, R.R. (1991). A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and re-evaluation of the role of norms in human behavior. *Advances in Experimental Social Psychology* 24: 201-234.

Cirel, P., Evans, P., McGillis, D. & Whitcomb, D. (1977). *Community Crime Prevention Program, Seattle: an exemplary project*. Washington D.C.: Government Printing Office.

Clarke, R. & Hough, M. (1984). *Crime and Police Effectiveness,* Home Office Research Study No 79, London: Home Office.

Colder, J.C. (1988). *Het winkelcentraproject. Preventie van kleine criminaliteit*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum.

Coleman, A. (1985). *Utopia on Trial: Vision and Reality in Planned Housing.* London: Hillary Shipman.

Connell, R.W. & Messerschmidt, J.W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society,* 19, 829-59.

Cook, R.D. & Wiesberg, S. (1982). Criticism and Influence Analysis in Regression, *Sociological Methodology*, 13, 313-361.

Cordner, G. & Biebel, E.P. (2005). Problem-Oriented Policing in Practice, *Criminology & Public Policy*, 4, 155-180.

Crosnoe, R. (2001). The Social World of Male and Female Athletes in High School. *Sociological Studies of Children and Youth,* 8, 87-108.

Cunneen, C. (1988). The Policing of Public Order: Some Thoughts on Culture, Space and Political Economy. In: M. Findlay & R. Hogg (red.), *Understanding Crime and Criminal Justice*. Sydney: Law Book Company.

Damen, M. (2010). De invloed van de omgevingskwaliteit op de beoordeling van de leefbaarheid door bewoners. *Tijdschrift voor Veiligheid*. (9)1, 22-43.

Dam, van. P (2011). *Staat van Verzuiling. Over een Nederlandse mythe*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Daniels, E., & Leaper, C. (2006). A longitudinal investigation of sport participation, peer acceptance, and self-esteem among adolescent girls and boys. *Sex Roles, 55*, 875-880.

Diekstra, R.F.W. (2006a). Etiquette op straat. Over de morele waarde van omgangscodes. In: E. Tonkens, J. Uitermark & M. Ham (red.), *Handboek moraliseren. Burgerschap en ongedeelde moraal*. Amsterdam: Van Gennip.

Diekstra, R.F.W. (2006b). *Van straataanpak tot straatburgerschap. Rapportage van de straataanpak.* Verschenen als rapport B4 in de serie *Sociale integratie*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Dijk, van T. & Koekkoek, M. (2011). *Weten wat werkt? Evaluatie als basis voor succesvolle wijkaanpak.* Groningen: ISW.

Donnelly, P. & Coakley, J. (2002). *The role of recreation in promoting social inclusion*. Toronto: Laidlaw Foundation.

Doorn, J.A.A. van (1955). Wijk en stad: reële integratiekaders? In: ISONEVO, Congres 'Sociale samenhang in nieuwe stadswijken'. Amsterdam.

Dunning, E. & Waddington, I. (2003). Sport as Drug and Drugs in Sport. *International Review for the Sociology of Sport,* 38, 351-68.

Eijk, G. van (2010). *Unequal networks. Spatial segregation, relationships and inequality in the city.* Amsterdam: IOS Press.

Eitzen, S.D. (2003). *Fair and Foul: Beyond the Myths and Paradoxes of Sport.* Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Elling, A. & Wisse, E. (2010). *Beloften van vechtsport.* Den Bosch: Mulier Instituut.

Elliott, D., Wilson, J.Q., Huizinga, D., Sampson, R.J., Elliott, A., & Rakin, B. (1996). Effects of Neighborhood Disadvantage on Adolescent Development. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 33: 389-426.

Ellis, Paul D. (2010). *The Essential Guide to Effect Sizes: An Introduction to Statistical Power, Meta-Analysis and the Interpretation of Research Results*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Elster, J. (1983). *Sour Grapes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Endresen, I.M., & Olweus, D. (2005). Participation in power sports and antisocial involvement in preadolescent and adolescent boys. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46*(5), 468-478.

Engbersen, G. (2012). Wat werkelijk telt. Hoe politieke grenzen gekozen remedies bepalen. In: J. Uitermark, A.J. Gielen & M. Ham (red.), pp. 251-262. *Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale interventies.* Amsterdam: Van Gennip.

Engbersen, G. (2009). *Fatale remedies. Over onbedoelde gevolgen van beleid en kennis.* Amsterdam: Pallast Publications.

Engbersen, G., Snel, E. & Weltevrede, A. (2005). *Sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam. Eén verhaal over twee wijken*. Erasmus Universiteit / Universiteit Twente: WRR.

Engbersen, R. & Uyterlinde, M. (2005). De burger als compassionate beast. Hoe je meer vrijwilligers krijgt. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 1: 26-29.

Engbersen, R. & Engbersen, G. (2008). Voorbij de wijk. In: *Bloei en verval van vroeg-naoorlogse wijken*. Den Haag: NICIS.

Engbersen, R. & Lub, V. (2011). Omgaan met leegte. Publieke ruimten beleidsmatig overbelast. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 9, 16-19.

Ericson R.V. & Haggerty, K.D. (1997). *Policing the Risk Society.* Oxford: Clarendon Press.

Etman, O., Kesselaar, B. & Wit, R. de (1996). *Eén jaar stadswachten in Almere. Een onderzoek naar de effecten in drie winkelgebieden.* Den Haag: Eysink Smeets en Etman.

Ewijk, H. van, Scheijmans, I., Vliet, K. van, & Waal, V. de (2008). *Samenspel in de buurt. Burgers, sociale professionals en beleidsmakers aan zet.* Amsterdam: SWP.

Farmer, M.E., Locke, B.Z., Moscicki, E.K., Dannenberg, A.L., Larson, D.B. & Radloff, L.S. (1988). Physical activity and depressive symptoms: the NHANES 1 epidemiologic follow-up study. *American Journal of Epidemiology*, 128, 1340-51.

Franklin, T.W., Franklin, C.A. en Fearn, N.E. (2008). A multilevel analysis of the vulnerability, disorder and social integration models of fear of crime, *Social Justice Research*, 21, 2, p. 204-227.

Freedman, D.A. (2005). *Statistical Models: Theory and Practice.* Cambridge: Cambridge University Press.

Garland, D. (2001). *The culture of control: Crime and social order in contemporary society.* Chicago: The University of Chicago Press.

Gemert, F. van (2002). Marokkaanse buurtvaders: succes door teruggrijpen? *Socialisme & Democratie*, 8/9.

Gibbons, S., Ebbeck, V., & Weiss, M. (1995). Fair play for kids: effects on the moral development of children in physical education, *Res Q Exerc Sport*, 66, 247-255.

Giles, H., Coupland, N. en Coupland, J. (1991). Accommodation theory: Communication, context, and consequence, p. 1-68. In: H. Giles & J. Coupland (red.), *Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics.* New York: Cambridge University Press.

Goffman, E. (1959). *De dramaturgie van het dagelijks leven: Schijn en werkelijkheid in sociale interacties.* Utrecht: Bijleveld.

Goudriaan, H., Nieuwbeerta, P. & Wittebrood, K. (2005). Overzicht van onderzoek naar determinanten van aangifte doen bij de politie. Theorieën, empirische bevindingen, tekortkomingen en aanbevelingen. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 4, 1, 27-48.

Graaf, B. de (2012). De historisering van veiligheid. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 125, 3, 305-313.

Graaf, P. van der (2006). Buurt aan zet: harde en zachte aanpak, *City Journal,* nr. 5: 8-13.

Greenberg, S.W., Rohe, W.M. & Williams, J.R. (1985). *Informal citizen action and crime prevention at the neighborhood level.* Washington, D.C.: Government Printing Office.

Greer, S. (1972). *The Urban View: Life and Politics in Metropolitan America*. London: Oxford University Press.

Gruijter, M. de & Pels, T. (2005). *De toekomst van buurtvaderschap: Professionalisering met behoud van zeggenschap.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Guest, A.M. & Oropesa, R.S. (1986). Informal Social Ties and Political Activity in the Metropolis, *Urban Affairs Quarterly*, 21: 550-574.

Gunsteren, H.R. van (2003). *Woordenschat voor verwarde politici.* Amsterdam: Van Gennip.

Guo, J.Y. & Bhat, C.R. (2007). Operationalizing the concept of neighborhood: Application to residential location choice analysis. *Journal of Transport Geography*, 15, 1, 31-40.

Habermas, J. (1981). *Theorie des Kommunikativen Handelns.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Hanemaayer, D. (2012). *Ex ante evaluatie in Nederland. De stand van zaken*. Den Haag: Boom-Lemma uitgevers.

Hardyns, W., Pleysier, S. & Pauwels, L. (2010). Oorzaken van het mijden van onveilige situaties bij mannen en vrouwen. Een contextuele analyse op basis van de 'collectieve efficacy'-theorie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52(4), 374-394.

Harris, J.R. (1998). *The nurture assumption: Why children turn out the way they do.* New York: Free Press.

Hart, J. de (2002). Theoretische uitgangspunten, conceptualisering en doelstellingen. In: J. de Hart (red.), *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid* . Den Haag: SCP, 2002 (pp. 3-32).

Hartmann, D. & Massoglia, M. (2007). Reassessing the relationship between high school sports participation and deviance: Evidence of Enduring Bifurcated Effects. *The Sociological Quarterly*, 48, 485-505.

Haslam, S.A. (2004). *Psychology in organizations: The social identity approach* (2nd ed.). London: Sage.

Hawkins, B. (1998). Evening basketball leagues: The use of sport to reduce African American youth criminal activity. *International Sports Journal*, 2, 2, 68-77.

Hengeveld, F. & Janssens, J. (2010). *Mensen maken de stad. Beschrijving van de good practice*. Utrecht: MOVISIE.

Herrera, C., Sipe, C.L., & McClanahan, W.S. (2000). *Mentoring school-age children: Relationship development in community-based and school-based programs.* Philadelphia: Public/Private Ventures, 2000.

Hertoghs, M., Roggeveen, S., Tonkens, E. & Verhoeven, I. (2011). Zinvolle initiatieven van een nieuwe voorhoede. Waarom een buurtbarbecue geen weggegooid geld is. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 11/12, 20-23.

Hesseling, R. (1995). Theft from cars: Reduced or displaced? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 3, 3, 79-92.

Hesseling, R.B.P., Wees, E.H.M. van, Dalen, B.M. van & Maas, R.A.W.M. (1991). *Huismeesters in problematische woningcomplexen. Het effect van huismeesters op criminaliteit en verhuurbaarheid in de na-oorlogse etagebouw.* Den Haag/Almere/De Bilt: Ministerie van Justitie/Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum/Nationale Woningraad / nciv.

Hoffman, E. & Arts, W. (1994). *Interculturele gespreksvoering*. Houten/Zaventhem: Bohn Stafleu van Loghum.

Hoogerwerf, A. (1984). Beleid berust op veronderstellingen: de beleidstheorie. *Acta Politica*, 14, 4, 493-531.

Hope, T. (1995). Community Crime Prevention. In: Michael Tonry and David P. Farrington (Eds.), *Building a Safer Society*. Crime and Justice, Vol. 19. Chicago: University of Chicago Press.

Hortulanus, R.P., Liem, P.P.N. & Sprinkhuizen, A.A.M. (1997). *Domeinen van welzijn. Welzijnsbeleving en welzijnsbeleid in de jaren '90.* Den Haag: VUGA.

Hulshof, P., Groot, M. de & Priem, L. (2010). *Toezichthouders in de Transvaal: werkt het? Evaluatie* toezichthouders in de Transvaal 2006-2010. Amsterdam: DSP-groep.

Hunter, A. (1985). Private, Parochial and Public Social Orders: The Problem of Crime and Incivility in Urban Communities. In: G. Suttles & M. Zalt (red.), *The Challenge of Social Control*. Norwoord, NJ: Alblex.

Husain, S. (1990). *Neighborhood watch and crime: An assessment of impact*. London: Police Foundation.

Iceland, J., Weinberg, D.H. & Steinmetz, E. (2002). *Racial and Ethnic Segregation in the United States: 1980-2000.* Washington, DC: US Bureau of the Census.

Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.

Janssen, T. & Huisman, M. (2011). *Straatcoaches een jaar in Almere. Het effect van de straatcoaches op de overlast van jeugdgroepen in Almere.* Almere: SBZ / Onderzoek & Statistiek.

Jasanoff, S. (1998). *The Fifth Branch. Science Advisers as Policymakers*. Harvard: Harvard University Press.

Joh, E.E. (2004). The Paradox of Private Policing. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 95, 1, 49-132.

Johnston, L. (1996). What is vigilantism? *British Journal of Criminology*, 36, 2, 220-236.

Jones, T. & Newburn, T. (1998). *Private Security and Public Policing.* Oxford: Clarendon Press.

Kaal, H., Vanderveen, G. & McConnell, W. (2008). Een postcodegebied is de buurt niet. Het gebruik van buurtvragen in (criminologisch) surveyonderzoek. *Sociologie*, 4, 371-394.

Kaufmann, A. (1988). *Antisocial behaviour among adolescents: A study of psychological determinants*. Bergen: Sigma.

Kees, P.E. (1990). *Stadswachten in Dordrecht*. Dordrecht: Gemeente Dordrecht.

Kees, P.E. (1992). *Stadswachten in Dordrecht. De situatie in het projectjaar 1991*. Dordrecht: Sociaal Geografisch Bureau.

Keller, S. (1968). *The Urban Neighbourhood*. New York: Random House.

King, G., Keohane, R.O. & Verba, S. (1994). *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research.* New Jersey: Princeton University Press.

Kirkcaldy, B.D., Shephard, R.J. & Siefen, R.G. (2002). The relationship between physical activity and self-image and problem behaviour among adolescents. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 37, 544-550.

Klein Wolt, K., Slot, J. & Hermans, C. (2006). *Veiligheid in het openbaar vervoer. Een overzicht van de stand van zaken in 2005.* Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Onderzoek en Statistiek.

Kleinhans, R. & Bolt, G. (2010). *Vertrouwen houden in de buurt. Verval opleving en collectieve zelfredzaamheid in stadsbuurten.* Den Haag: NICIS Institute.

Knaap, P. van der (2010). Veiligheidsbeleid: onderbouwd en effectief. De meerwaarde van beleidstheorieën voor beleid en beleidsevaluatie. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 9 (1): 6-21.

Komter, A., Burgers, J. & Engbersen, G. (2000). *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Kreager, D.A. (2007). Unnecessary Roughness? School Sports, Peer Networks, and Male Adolescent Violence. *American Sociological Review*, 72, 705-724.

'Kritiek VVD op straatcoaches'. *Brabants Dagblad* 02-12-2011.

Landers, D.M. & Landers, D.M. (1978). Socialization via Interscholastic Athletics: Its Effects on Delinquency. *Sociology of Education,* 51:299-303.

Lanen, M. van (2011). Niet interventies, maar professionals moeten we onderzoeken. Sociale sector laat zich gijzelen door natuurwetenschappen. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 11-12, 33-35.

Langbein, L. & Bess R. (2002). Sports in School: Source of Amity or Antipathy? *Social Science Quarterly*, 83, 436-54.

Laycock, G. & Austin, C. (1992). Crime prevention in parking facilities. *Security Journal* 3, 3, 154-160.

Laycock, G. & Tilley, N. (1995). *Policing and neighbourhood watch: strategic issues*. London: Home Office Police Department.

Leeuw, F.L. (2006). Over beleidsonderzoek en sociologie in de toekomst. In: G. Engbersen & J. de Haan (red.), *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Pallast Publications, 263-276.

Leeuw, T. de. & Swaaningen, R. van (2011). Veiligheid in veelvoud: beeld, beleid en realiteit in Rotterdams Oude Westen. *Tijdschrift voor Veiligheid* (10)1, 26-42.

Leidelmeijer, K. & Schulenberg, R. (2010). *Buurtleefbaarheid begrepen. Achtergronden en beleidsinvloeden bij leefbaarheidsverbetering.* Amsterdam: RIGO.

Lelieveldt, H. (2004). Helping Citizens Help Themselves, *Urban Affairs Review*, 39 (5): 531- 551.

Lelieveldt, H. & Kolk, H. van der (2005). Structureel sociaal kapitaal en het oplossen van buurtproblemen. In: B. Volker (red.), *Burgers in de buurt. Samenleven in school, wijk en vereniging.* Amsterdam: Amsterdam University Press, 25-40.

Liddle, M. & Gelsthorpe, L. (1994). *Inter-agency Crime Prevention: Organising Local Delivery,* Crime Prevention Unit Paper 52, London: Home Office.

Lindenberg, S. (1996). Continuities in the theory of social production functions. In: Ganzeboom, H. & Lindenberg, S. (Eds.), *Verklarende Sociologie: Opstellen voor Reinhard Wippler*, Amsterdam: Thesis, pp. 169-184.

Lipsey, M.W. & Wilson, D.B. (2001). *Practical meta-analysis.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Lipskey, M. (1980). *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*, New York: Russel Sage Foundation.

Loader, I. (1997). Thinking Normatively About Private Security, *Journal of Law and Society, 24(3), 377-395.*

Lub, V. (2005). *Mensen maken de stad. Een belevingsonderzoek op buurtniveau naar sociale cohesie en actief burgerschap in twee Rotterdamse achterstandswijken*. Rotterdam: Sociaal-wetenschappelijke afdeling SoZaWe. Doctoraalscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam.

Lub, V. (2012). De tucht der wetenschap. Veranderingstheorieën van polarisatie- en radicalismebeleid op de proef gesteld. *Beleid en Maatschappij,* 39, 1, 59-74.

Lub, V., & Arum, S. van (2007). Voelsprieten van de wijk. Burgers in de gemeenschappelijke veiligheidszorg. *Tijdschrift van het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid*, *21*(3/4), 52-55.

Lub, V., Groot, N. de & Schaafsma, J. (2011). *Polarisatie en radicalisering: de onderbouwing van sociale interventies getoetst.* Utrecht: MOVISIE / Universiteit van Tilburg.

Lub, V., Arum, S. van & Sprinkhuizen, A. (2009). Voor het verval. Belemmeringen en voorwaarden voor vroegsignalering en bewonersparticipatie in wijkveiligheid. *Journal of Social Intervention. Theory and Practice*, 18, 4, 62-82.

Luhmann, N. (1997). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Mahoney, J.L. & Cairns, R.B. (1997). Do Extracurricular Activities Protect Against Early School Dropout? *Developmental Psychology*, 33, 241-53.

Mahoney, J.L. (2000). School Extracurricular Activity Participation as a Moderator in the Development of Antisocial Patterns. *Child Development*, 71, 502-16.

Mann, P. (1954). The concept of neighbourliness. *American Journal of Sociology*, 60, 163-168.

Marissing, E. van (2008). *Buurten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland*, KNAG / Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht.

Marissing, E. van. (2010). *Evaluatie van de straatcoaches en de rol van de jeugdregisseur in Venlo. Inventarisatie van gepercipieerde effecten voor de periode 2009-2010.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

'Marokkaanse vaders patrouilleren tegen overlast', *Metro*, 18-05-2000.

Marques, J.M., & Yzerbyt, V.Y. (1988). The Black Sheep effect: Judgmental extremity toward ingroup members in inter- and intra-group situations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 287-292.

Mason, G. & Wilson, P. (1988). *Sport, recreation and juvenile crime: An assessment of the impact of sport and recreation upon Aboriginal and non-Aboriginal youth offenders*. Canberra: Australian Institute of Criminology.

McConville, M. & Shepherd, D. (1992). *Watching Police, Watching Communities*. London: Routledge.

McCormack, J.B. & Chalip, L. (1988). Sports as Socialization: A Critique of Methodological Premises. *The Social Science Journal*, 25, 1, 83-92.

McNeal, R.B. (1995). Extracurricular Activities and High School Dropouts. *Sociology of Education*, 68, 62-81.

Meere, F. de & Davelaar, M. (2005). *Tot achter de voordeur. Leren van buurtgerichte initiatieven ter versterking van sociale relaties*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Meere, F. de e.a., Verwey-Jonker Instituut (2004). *Sociale integratie… zo doen we dat. Rotterdamse straten op de agenda*. Verschenen als B2 in de serie *Sociale integratie*. Rotterdam: gemeente Rotterdam.

Messer, L.C. (2007). Invited commentary: Beyond the metrics for measuring neighborhood effects. *American Journal of Epidemiology* 165 (8) 868-871.

Meyer J.W. & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: formal structure as myth and ceremony, *American Journal of Sociology*, 83, 2, 340-363.

Meyers, D.G. & Lamm, H. (1976). The Group Polarization Phenomenon. *Psychological Bulletin*, 83, 4, 602-627.

Mills, G.E. (2000). *Action Research. A Guide for the Teacher Researcher*. New Jersey: Prentice Hall.

Ministerie van VROM (2004). *Leefbaarheid van wijken*. Den Haag: VROM.

Morenoff, J.D., Sampson, R.J. en Raudenbusch, S. (2001). Neighborhood Inequality, Collective Efficacy and the Spacial Dynamics of Urban Violence. *Criminology*, 39: 517-560.

Mrozek, D.J. (1983). *Sport and American Mentality 1880-1910.* Knoxville: University of Tennessee Press.

Müller, T. (2011). Zwerfafval als teken van wanorde en onveiligheid? Een kwalitatief onderzoek naar het weggooien van zwerfafval door jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*, (53)1, 40-54.

Mulder, C.H. (2008). Causaliteit, zelfselectie en geavanceerde beschrijving. *Mens en Maatschappij*, 4, 322-324.

Nauta, A.P.N. (1973). *Contact en controle tussen buren*. Alphen aan den Rijn: Samsom.

Newman, O. (1972). *Defensible space. Crime prevention through urban design*. New York: Macmillan.

Nichols, G. & Taylor, P. (1996). *West Yorkshire sports counselling: Final evaluation.* West Yorkshire Sports Counselling Association.

Niet langer met de ruggen tegen elkaar. Een advies over verbinden (2005). RMO-advies 37. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Nixon, H.L. (1997). Gender, sport, and aggressive behaviour outside sport. *Journal of Sport and Social Issues*, 21, 379-391.

Noaks, L. (2000). Private cops on the block: A review of the role of private security in residential areas, *Policing and Society*, 10, 2, 143-161.

Noije, L. van & Wittebrood, K. (2008). *Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Noije, L. van & K. Wittebrood (2009). *Overlast en verloedering ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van het Actieplan overlast en verloedering*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Noordegraaf, M. (2008). Meanings of Measurement. The Real Story behind the Rotterdam Safety Index. *Public Management Review,* 10, 2, 219-237.

Oakes, P.J. (1987). The salience of social categories, 117-141. In: J.C. Turner, M.A. Hogg, P.J. Oakes, S. Reicher en M.S. Wetherell (red.), *Rediscovering the social group: A self-categorisation theory*. Oxford, England: Basil Blackwell.

Omlo, J. (2011). Waar zijn we nu eigenlijk mee bezig? Kwalitatief onderzoek maakt sociale interventies beter. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 10, 26-29.

Oppelaar, J. & Wittebrood, K. (2006). *Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ostaijen, M. van & Peeters, R. (2011). Een recept voor teleurstelling. Sociale cohesie: een dorps ideaal voor de grote stad. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 9: 12-15.

Overbeeke, R. van (1996). *Het flatwachtenproject in de Bijlmermeer.* Amsterdam: DSP-groep.

Pinkster, F.M. (2008). *De sociale betekenis van de buurt. Een onderzoek naar de relatie tussen het wonen in een arme wijk en sociale mobiliteit*. Den Haag: NICIS Institute.

Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 22, 1-24.

Postmes, T., Haslam, S.A. & Swaab, R.I. (2005). Social influence in small groups: An interactive model of social identity formation, *European Review of Social Psychology* 16: 1-42.

Postmes, T., Spears, R. & Cihangir, S. (2001). Quality of decision making and group norms, *Journal of Personality and Social Psychology* 80: 918-930.

Postmes, T., Steg, L., & Keizer, K. (2009). Groepsnormen en gedrag: Sturing door sociale identiteit en dialoog. In: W.L. Tiemeijer, C.A. Thomas & H.M. Prast (red.), *De menselijke beslisser. Over de psychologie van keuze en gedrag*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Pratt, T. & Cullen, F. (2005). Assessing Macro-Level Predictors and Theories of Crime: A Meta-Analysis. In: M. Tonry (red.), *Crime and Justice: A Review of Research*. Chicago: University of Chicago Press: 373-45.

Projectmanagementbureau Utrecht (2011). *Straatcoaches in Utrecht. Een evaluatie van 'stevig toezicht' op jongerenoverlast*. Utrecht: projectmanagementbureau.

Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Rees, C.R., Howell, F.M. & Miracle, A.W. (1990). Do High School Sports Build Character? A Quasi Experiment on a National Sample. *The Social Science Journal*, 27, 3, 303-315.

Reicher, S., Stott, C., Cronin, P. & Adang, O. (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing, *Policing: An International Journal of Police Strategies en Management* 27: 558-572.

Ritzer, G. (1992). *Metatheorizing*. New York: Sage.

RMO (2004). *Sociale veiligheid organiseren. Naar herkenbaarheid in de publieke ruimte*. Den Haag: RMO advies 31.

Romance, T., Weiss, M. & Bockoven J. (1986). A program to promote moral development through elementary school physical education. *J Teach Phys Educ*, 5, 126-136.

Rosenbaum, D.P. (1987). The theory and research behind neighborhood watch: Is it a sound fear and crime reduction strategy? *Crime and Delinquency 33*, 103-134.

Rosenfeld, R., Jacobs, B.A. & Wright, R. (2003). Snitching and the code of the street. *British Journal of Criminology*, 43, 291-309.

Rosmalen, B. & Wassenberg, F. (1994). *Eindmeting project modelflats Bijlmermeer*. Delft: Delftse Universitaire Pers.

Rotterdamse straten op de agenda. Programmabeschrijving straataanpak Mensen maken de stad. Verschenen als B1 in de serie *Sociale integratie*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Rutkowski, G.K., Gruder, C.L. & Romer, D. (1983). Group cohesiveness, social norms, and bystander intervention. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 3, 545-552.

Sampson, R., Raudenbusch, S.W. & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy, *Science,* 277 (15 August): 918- 924.

Sampson, R.J. (2011). The community. In: J.Q. Wilson en J. Petersilia (eds.), *Crime and Public Policy*: 210-236. New York: Oxford University Press.

Sampson, R.J. & Groves, W.B. (1989). Community Structure and Crime: Testing Social Disorganization Theory. *American Journal of Sociology* 94: 774-802.

San, M. van (2002). *Stelen & Steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland*. Amsterdam: Aksant.

Sandford, R.A., Duncombe, R. & Armour, K.M. (2008). The role of physical activity/sport in tackling youth disaffection and anti-social behaviour. *Educational Review, 60*(4), 419-435.

Schafer, W.E. (1969). Participation in Interscholastic Athletics and Delinquency: A preliminary Study. *Social Problems*, 17, 1, 40-47.

Schinkel, W. (2007). *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij.* Kampen: Klement.

Schinkel, W. (2009). Publieke ruimte: tussen anonimiteit en publiciteit. *Beleid & Maatschappij*, 36, 3, 192-201.

Scholte, R.D. (2008). Burgerparticipatie in veiligheidsprojecten. In: H. Boutellier en R. van Steden (red.), *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Schultz, P.W., Nolan, J., Cialdini, R., Goldstein, N. & Griskevicius, V. (2007). The constructive, destructive, and reconstructive power of social norms, *Psychological Science* 18: 429-434.

Shaw, C.R. & McKay, H.D. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas.* Chicago: University of Chicago Press.

Sherman, L.W. (1997). Policing for crime prevention. What works, what doesn't, what's promising. In: L.W. Sherman, D.C. Gottfredson, D.L. MacKenzie, J. Eck, P. Reuter & S. Bushway (Eds.), *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising,* pp. (8-1-8-58). Washington, D.C.: US Office of Justice Programs.

Sherman, L.W. & Eck, J.E. (2002). Policing for crime prevention. In: L.W. Sherman, D.P. Farrington, B.C. Welsh en D.L. MacKenzie (red.), *Evidence-based crime prevention,* p. 295-329. Londen/New York: Routledge.

Sherman, L.W., Gottfredson, D., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P. en Bushway, S. (2002). *Preventing Crime: What works, what doesn't, what's promising. A report to the United States Congress*. Dpt. of Criminology and Criminal Justice University of Maryland.

Silver, E. & Miller L.L. (2004). Sources of Informal Social Control in Chicago Neighborhoods, *Criminology*, 42, 3: 551-583.

Simscha-Fagan, O. & Schwartz, J.E. (1986). Neighborhood and Delinquency: An Assessment of Contextual Effects. *Criminology* 24: 667-703.

Skogan W.G. (2006). *Police and Community in Chicago. A Tale of Three Cities*. Oxford New York: Oxford University Press.

Skogan, W. & Hartnett, S.M. (1997). *Community Policing, Chicago Style*. New York and Londen: Oxford University Press.

Skogan, W.G. (1990). *Disorder and decline. Crime and the spiral of decay in American cities.* New York: Free Press.

Small, M. (2009). *Unanticipated Gains: Orgigins of Network Inequality in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.

Snel, E. (2003). De vermeende kloof tussen culturen. Een sociologisch commentaar op een actueel debat, *Sociologische Gids,* 50, 3, 236-253.

Snyder, E.E. (1994). Interpretations and Explanations of Deviance among College Athletes: A Case Study. *Sociology of Sport Journal,* 11, 231-48.

Spierings, F. (2004). Gedeelde normen, onuitgesproken verwachtingen: over binding in hechte gemeenschappen, *Sociale wetenschappen* 47 (2): 49-66.

Stark, R., Kent, L. & Finke, R. (1987). Sports and Delinquency, pp. 115-24. In: M.R. Gottfredson & T. Hirschi (eds.), *Positive Criminology*. Newbury Park, CA: Sage.

Steden, R. van (2009). Burgerparticipatie in lokale veiligheidsnetwerken. Over 'nodale sturing' en 'verankerd pluralisme'. *Justitiële verkenningen, 35,* 1.

Steden, R. van (2011). Sturing van sociale veiligheid. In: R. van Steden (red.), *Strategieën van lokale veiligheid: Een achtergrondstudie en drie reflecties*. Amsterdam: AUP.

Steden, R. van, Vliet, M. van., Salman, T. & Boutelllier, H. (2010). Gemeenschap als bron van positieve veiligheid. Een conceptuele verkenning en aanzet tot empirisch onderzoek. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 9, 2, 47.

Steden, R. van (2007). *Privatizing Policing. Describing and explaining the growth of private security.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Steden, R. van & Roelofs, M. (2009). Hoeders van de hygiënische stad. Beveiligers, toezichthouders en handhavers in de openbare ruimte. *Beleid & Maatschappij*, 36, 3, 157-169.

Steden, R. van & Sarre, R. (2007). The Growth of Private Security: Trends in the European Union. *Security Journal*, 20, 222-235.

Steptoe, A. & Butler, N. (1996). Sports participation and emotional wellbeing in adolescents. *The Lancet*, 347, 1789-92.

Stokkom, B. van & Toenders, N. (2010). *De sociale cohesie voorbij. Actieve burgers in achterstandswijken.* Amsterdam: Pallast Publications.

Stott, C., Adang, O., Livingstone, A. & Schreiber, M. (2008). Tackling football hooliganism – a quantitative study of public order, policing and crowd psychology. *Psychology Public Policy and Law* 14: 115-141.

'Straatcoaches veroorzaken soms zelf overlast'. *Trouw* 05-03-2011.

Sutherland, E.H. (1947). *Principles of Criminology*. Philadelphia: J. B. Lippincott.

Swanborn, P.G. (1999). *Evalueren. Het ontwerpen, begeleiden en evalueren van interventies: een methodische basis voor evaluatie-onderzoek*. Amsterdam: Boom Onderwijs.

Tajfel, H. & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In: S. Worchel en W.G. Austin (red.), *The psychology of intergroup relations* (2nd ed.). Chicago, il: Nelson-Hall.

Tajfel, H. (1978). Interindividual behaviour and intergroup behaviour. In: H. Tajfel (red.), *Differentiation between groups: Studies in the social psychology of intergroup relations.* London: Academic Press.

Taub, R.P. e.a. (1977). Urban voluntary associations, locality based and externally induced. *American Journal of Sociology*, 83, 425-442.

Tawney, R.H. (1935). *Religion and the Rise of Capitalism*. New York: Harcourt, Brace & Co.

Taylor, R.B., Gottfreson, S.D. & Brower S. (1984). Block Crime and Fear: Defensible Space, Local Social Ties and Territorial Functioning. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 21: 303-331.

Team Veilig / Dienst Onderzoek & Statistiek Hoogeveen (2011). *Inzet straatcoach ten behoeve van vermindering jeugdoverlast op straat. Een evaluatie van de eerste 9 maanden.* Hoogeveen: Team Veilig / Dienst Onderzoek & Statistiek.

Terry, D.J. & Hogg, M.A. (1996). Group norms and the attitude-behavior relationship: A role for group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 22: 776-793.

Terry, D.J., Hogg, M.A. & White, K.M. (1999). The theory of planned behaviour: Self-identity, social identity and group norms, *British Journal of Social Psychology* 38: 225-244.

Titus, R. (1984). Residential burglary and the community response. In: R.V.G. Clarke & T. Hope (Eds.), *Coping with burglary,* pp. 97-130. Boston: Kluwer-Nijhoff.

Toornvliet, L.G., Hauber, A. & Zandbergen, J.G.A. (1991). *Evaluatie-onderzoek sociale veiligheid Centraal Station Amsterdam*. Leiden: Criminologisch Instituut Leiden.

Tops, P., Hoogenboom, B., Spijker, W. van & Torre, E. van der (2009). *Van urgentie naar noodzaak. Positie en perspectief van de stadsmariniers in Rotterdam.* Apeldoorn/Tilburg: Politieacademie.

Tudjman, T., Jong, W. de & Snel, E. (2010). *Gezinsbegeleiding achter de voordeur. Een evaluatie volgens de methode Theory of Change*. Utrecht: MOVISIE / RISBO.

Turner, J.C. (1987). A self-categorization theory. In: J.C. Turner, M.A. Hogg, P.J. Oakes, S. Reicher en M.S. Wetherell (red.), *Rediscovering the social group: A selfcategorization theory.* Oxford: Basil Blackwell.

Turner, J.C. (1991). *Social influence*. Milton Keynes: Open University Press.

Uitermark, J. & Duyvendak, J.W. (2006). *Ruimte maken voor straatburgerschap.* Verschenen als rapport B3 in de serie *Sociale integratie*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Uitermark, J. & Beek, K. van (2010). Gesmoorde participatie. De schaduwkanten van 'meedoen' als staatsproject. In: I. Verhoeven & M. Ham (red.), *Brave burgers gezocht. De grenzen van de activerende overheid, TSS Jaarboek*. Amsterdam: Van Gennip.

Uitermark, J. & Duyvendak, J.W. (2006). *Een gezellig beschavingsoffensief. Aanbevelingen voor Mensen Maken de Stad*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Uitermark, J., Gielen, A.J. & Ham, M. (2012). *Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale interventies* (red.). Amsterdam: Van Gennip.

Veldboer, L., Engbersen, R., Duyvendak, J.W. & Uyterlinde, M. (2008). *Helpt de middenklasse?* Utrecht: Nicis Institute.

Verbrugge, L.M. (1977). The structure of adult friendships. *Social Forces*, 56, 576-597.

Vermeulen, J. (2010). Sociaal kapitaal op de playgrounds van de Richard Krajicek foundation. In: F. Kemper (Ed.), *Samenspel. studies over etniciteit, integratie en sport*. Bennekom: NISB.

Verweel, P. & Wolterbeek, M. (2011). *De alledaagse kracht van sport*. Amsterdam: SWP.

Völker, B., Flap, H. & Lindenberg, S. (2007). When Are Neighbourhoods Communities? Community in Dutch Neighbourhoods. *European Sociological Review*, 23, 1, 99-114.

Völker, B., Flap, H. & Mollenhorst, G. (2006). Een nieuwe variatie op een oud programma: gelegenheden en sociale netwerken. In: G. Engbersen & J. de Haan (red.), *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Pallast Publications

Vrom/WWI (2007). *Actieplan Krachtwijken: van aandachtswijk naar krachtwijk*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer / Wonen, Wijken en Integratie.

Wagenaar, H. (2005). *Stadswijken, Complexiteit en Burgerbestuur*. Den Haag: XPIN.

Wal, Z. van der, Steden, R. van. & Lasthuizen, K. (2012). Overlappende waarden, wederzijdse vooroordelen. Empirisch onderzoek naar de mores van politieagenten en particuliere beveiligers. *Beleid & Maatschappij*, 39, 1, 25-42.

Warner, B. & Rountree, P.W. (1997). Local Social Ties in a Community and Crime Model: Questioning the Systemic Nature of Informal Social Control. *Social Problems*, 44: 520-536.

Wassenberg, F. (1991). *Conciërges in de Bijlmermeer. Effect op criminaliteit, veiligheid en leefbaarheid*. Delft: Delftse Universitaire Pers.

Webber, M. (1963). Order in diversity: communities without proprinquity. In: L. Wingo (ed.), *Cities and space*. Baltimore: The John Hopkins Press.

Weber, M. (1951). *Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozial-politischer Erkentniss*. In: Weber 1951 (ed. 1972).

Weenig, M.W.H., Schmidt, T. & Midden, C.J.H. (1990). Social Dimensions of Neighborhoods and the Effectiveness of Information Programs. *Environment and Behavior*, 22, 1, 27-57.

Weiss, C.H. (1995). Nothing as Practical as Good Theory: Exploring Theory-Based Evaluation for Comprehensive Community Initiatives for Children and Families. In: J. Connell, A. Kubbisch, L. Schorr & C. Weiss (eds), *New Approaches to Evaluating Community Initiatives*. Washington, DC: The Aspen Institute.

Welsh, B.C. & Hoshi, A. (2002). Communities and crime prevention. In: L.W. Sherman, D.P. Farrington, B.C. Welsh en D.L. MacKenzie (red.), *Evidence-based crime prevention*, p. 165-197. Londen/New York: Routledge.

Welsh, B.C., Mudge, M.E. & Farrington, D.P. (2010). Reconceptualizing public area surveillance and crime prevention: Security guards, place managers and defensible space. *Security Journal*, 23, 4, 299-319.

Werdmölder, H. (2005). *Marokkaanse lieverdjes. Crimineel en hinderlijk gedrag onder Marokkaanse jongeren*. Amsterdam: Balans.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Den Haag: WRR.

Wijk, A. van (2011). *Geen werk voor watjes. Een evaluatieonderzoek naar de inzet van straatcoaches in Den Bosch*. Arnhem: Bureau Beke.

Wilson, D.B., Mitchell, O. & MacKenzie, D.L. (2006). A systematic review of drug court effects on recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 2, 459-487.

Wilson, T.D. (2011). *Redirect. The Surprising New Science of Psychological Change*. London: Penguin Books.

Wilson, W.J. (1987). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Winther, N. & Currie, P. (1987). *Northern Fly-In Sports Camps: A joint sport development/crime prevention project*. Presentation at the North American Society for the Sociology of Sport Conference. Edmonton, Alberta. November 5.

Wittebrood, K. (2008). Sociale cohesie als bouwsteen voor veilige buurten. In: P. Schnabel e.a., *Betrekkelijke betrokkenheid*. Den Haag: SCP.

Wittebrood, K. & Permentier, M. (2011). *Wonen, wijken en Interventies. Krachtwijken in perspectief*. Den Haag: SCP.

Wittebrood, K. & Dijk, T. van (2007). *Aandacht voor de wijk*. Den Haag: SCP.

Woud, A. van der (2010). *Koninkrijk vol sloppen. Achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw*. Amsterdam: Prometheus.

Wycoff, M.A. & Skogan, W. (1993). *Community Policing in Madison: Quality from the Inside Out. An Evaluation of Implementation and Impact. Research Report*. Washington, D.C.: National Institute of Justice.

Yperen, T.A. van & Veerman, A.H. (2007). *Zicht op effectiviteit. Bronnenboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg*. Utrecht: NIZW Jeugd.

Zedner, L. (2003). Too much security? *International Journal of the Sociology of Law*, 31, 155-184.

Appendices A, B, C, D, E: overzichten van empirische studies opgenomen in de toetsing

APPENDIX A: thema bewonerscontacten

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
Bewonerscontacten en sociale controle (1a)	Wittebrood & Van Dijk (2007)	Surveyonderzoek in 634 woonbuurten G30 naar relatie sociale cohesie en wijkveiligheid	Positief verband tussen sociale cohesie en subjectieve veiligheid. Geen relatie met objectieve veiligheid. Richting verband sociale cohesie en wijkveiligheid niet aangetoond
	Franklin e.a. (2008)	Surveyonderzoek naar determinanten onveiligheidsgevoelens onder 2.600 bewoners Washington (VS)	Onveiligheidsgevoel in de buurt wordt vooral verklaard door mate van wanorde, niet door sociale samenhang buurtbewoners
	Sampson (2011)	Review van empirische studies die verband collectieve mechanismen van sociale controle en veiligheidsniveau in stadsbuurten onderzochten (ca. 20 relevante studies in dit verband)	Buurten met meer collectieve zelfredzaamheid kennen minder criminaliteit en wanorde. Sociale controlecapaciteit van een buurt hangt echter vooral af van mate waarin bewoners zijn georganiseerd in buurtgenootschappen die 'verticale' banden kunnen aangaan, minder van 'horizontale' banden (bewonerscontact)
	Kleinhans & Bolt (2010)	Kwantitatief surveyonderzoek (ca. 20.000 bewoners per stad) en kwalitatieve casestudies (120 interviews) in Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht. Men onderzocht de betekenis van buurtkenmerken (o.a. sociale binding) voor het tegengaan van buurtverval	Negatieve samenhang tussen buurtcontacten en veiligheid/ overlast. Buurtidentificatie laat juist positief verband zien. Richting verband variabelen niet aangetoond. Kwalitatief onderzoek laat zien dat actieve sociale controle vooral afhangt van reacties overlastgever en individuele kenmerken aanspreker
	Sampson e.a. (1997)	Onderzoek naar de mate waarin actieve sociale controle van bewoners (collectieve zelfredzaamheid) invloed uitoefent op leefbaarheid en criminaliteit. Surveyonderzoek onder 8.782 bewoners in 343 buurten van Chicago.	Sterk positieve samenhang tussen niveau van collectieve zelfredzaamheid en buurtwanorde/geweld, ook na controle voor overige buurtkenmerken. Causale relatie collectieve zelfredzaamheid en buurtverval niet aangetoond (mogelijk wijst verband in omgekeerde richting)

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Taylor e.a. (1984)	Onderzoek in verschillende wijken van Baltimore naar de vraag of aandeel bewoners georganiseerd in lokale instituties bijdraagt aan lagere criminaliteitscijfers. Men analyseerde hiervoor lokale variaties in criminaliteitscijfers en vergeleek deze met de organisatiegraad van bewoners	Lokale organisatiegraad van bewoners hangt negatief samen met criminaliteit en wanorde, en dit verband bleek onafhankelijk van andere buurtvariabelen. Richting verband variabelen niet aangetoond
	Simscha-Fagan & Schwartz (1986)	Surveyonderzoek naar verband sociale organisatiegraad bewoners en buurtcriminaliteit onder 500 bewoners in 12 buurten van New York	Negatief verband tussen delinquentie en mate waarin men participeerde in actieve bewonersgroepen, ook na controle voor overige variabelen. Richting verband variabelen niet aangetoond
	Sampson en Groves (1989)	Surveyonderzoek onder 10.905 bewoners in 238 Britse districten en analyse van een nationaal sample van 11.030 bewoners naar verband toezicht volwassenen en aanwezigheid hinderlijke hangjongeren	Geen toezicht van volwassenen hangt sterk samen met meer overlast en geweld op straat
	Elliott e.a. (1996)	Surveyonderzoek dat o.a. verband onderzocht informele sociale controle in publieke ruimte en overlastgevend gedrag van adolescenten in Chicago (546 gezinnen, 887 jongeren) en Denver (682 gezinnen, 820 jongeren)	Gebrek aan informele sociale controle hing samen met overlastgevend gedrag van jongeren
	Warner & Rountree (1997)	Surveyonderzoek naar samenhang participatie bewoners in buurtactiviteiten en openbare geweldpleging en aanranding onder 5.000 bewoners in 100 buurten van Seattle (VS).	Sterk negatieve associatie tussen geweldpleging en aanranding en aandeel bewoners dat participeerde in buurtactiviteiten. Sterke sociale bindingen kunnen leiden tot meer misdaad. Richting verband variabelen niet aangetoond
	Pratt & Cullen (2005)	Meta-analyse van 200 internationale studies uitgevoerd tussen 1969 en 1999 naar verband collectieve zelfredzaamheid en criminaliteitscijfers	Significant gemiddelde negatieve correlatie (-.303) tussen collectieve zelfredzaamheid en criminaliteitsniveau (hoe meer zelfredzaamheid, hoe minder criminaliteit). Richting verband variabelen niet aangetoond
	Browning e.a. (2004)	Analyse van Amerikaanse censusdata, Chicago Neighborhoods Community Survey en moordcijfer in Chicago dat o.a. de vermeende positieve relatie tussen hechte buurtbanden en niveaus collectieve zelfredzaamheid naging	Hechte banden tussen bewoners ondermijnen het positieve effect van collectieve zelfredzaamheid c.q. actieve sociale controle, en leidt soms tot meer criminaliteit

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Small (2009)	Kwalitatief onderzoek in diverse Amerikaanse steden naar de bijdrage van buurtorganisaties in processen van collectieve zelfredzaamheid	Buurtorganisaties spelen belangrijke rol in de mate waarin collectieve zelfredzaamheid plaatsvindt doordat het organiserend vermogen van de buurt erdoor verbetert en strategische netwerken worden versterkt
	Morenoff e.a. (2001)	Heranalyse van databestand van Sampson e.a. (1997) in 343 buurten van Chicago onder 8.782 bewoners. Onderzoek naar begunstigende factoren collectieve zelfredzaamheid	Densiteit lokale bewonersorganisaties en mate betrokkenheid bewoners in actieve groepen draagt bij aan hoger niveau van collectieve zelfredzaamheid
	Hunter (1985)	Kwalitatief onderzoek naar criminaliteit en sociale orde in Amerikaanse achterstandswijken	Buurten kunnen weliswaar sterk cohesief geheel vormen, maar gelijktijdig het organiserend vermogen ontberen om sociale controle effectief vorm te geven
	Silver & Miller (2004)	Surveyonderzoek onder 7.061 bewoners van 342 buurten van Chicago naar het verband tussen informele sociale controle op jongerenoverlast	Sociale bindingen in achterstandswijken hebben geen significante invloed op de bereidheid om op te treden bij jeugdoverlast. Voldoening over optreden politie leidt wel tot significant hogere niveaus van informele sociale controle
Actief burgerschap als spin-off van sociale buurtcohesie (1b)	Van Stokkom & Toenders (2010)	Combinatie van internationale literatuurstudie, inhoudsanalyse Nederlandse sociale cohesieprojecten en kwalitatief onderzoek (focusgroepen en interviews professionals/bewoners)	Sociale cohesie moet niet worden gezien als oorzakelijke factor in bevordering buurtactivisme. Bewoners hebben doorgaans geen behoefte aan breder contact in de woonomgeving via van overheidswege geïnitieerde projecten
	Lelieveldt & Van der Kolk (2005)	Sociaal-geografisch surveyonderzoek onder 944 bewoners in Enschede. Men ging o.a. na wat het effect is van formele en informele contacten binnen en buiten de buurt op de kans dat een bewoner een buurtprobleem probeert op te lossen	Buurtcontacten dragen niet significant bij aan het omzetten van problemen in acties, lidmaatschap van een buurtvereniging (formeel buurtcontact) wel
	Van Marissing (2008)	Sociaalgeografisch surveyonderzoek naar uitwerking verticale en horizontale cohesie op bewonersparticipatie onder 663 bewoners van 3 vroeg-naoorlogse wijken in Utrecht	Verticale cohesie (contact tussen bewoners en instanties) heeft een gunstige invloed op participatie, maar ook op horizontale cohesie (contacten tussen bewoners). Horizontale cohesie speelt op zichzelf geen rol van betekenis als oorzakelijke factor in participatie of banden met instanties

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Skogan (2006)	Longitudinaal evaluatieonderzoek (1993-2003) van het community policing programma CAPS in Chicago. Combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve dataverzameling: analyse van 20.000 surveys, 1.000 wijkbijeenkomsten, en kwalitatieve casestudies	In de meest achtergestelde en onveilige buurten is bewonersbetrokkenheid sinds CAPS het hoogst
	Van Beckhoven & Van Kempen (2006)	Sociaalgeografisch onderzoek naar de betekenis van sociale cohesie voor de regeneratie in vroeg-naoorlogse wijken. Survey onder 523 bewoners in 2 Utrechtse wijken	Sterke bindingen en dichte netwerken in buurten kunnen hindernis zijn voor burgerschap, en intolerantie voeden t.o.v. 'buitenstaanders'
Middenklasse-effect van overbruggend bewonerscontact (1c)	Veldboer e.a. (2008)	Onderzoek naar welke maatregelen bijdragen aan de aansluiting van arme stadsbewoners bij middengroepen met het oog op sociale stijging. Combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek: surveys in Amsterdam (N = 427) en interviews en observaties	'Verheffingseffect' van de middenklasse is zeer licht. Middengroepen in vernieuwingsgebieden gaan nauwelijks banden aan met achterblijvers. Sociale professionals hanteren weinig bewuste strategieën in het stimuleren van overbruggend contact
	Van Eijk (2010)	Onderzoek naar het verband tussen armoedeconcentratie in buurten en de kwaliteit van persoonlijke netwerken. Men ging na of contacten met kansrijke mensen waardevol zijn voor achterstandsgroepen en of zij toegang verschaffen tot hulpbronnen. Survey onder 382 bewoners in 3 Rotterdamse wijken alsmede open interviews	Lokaliteit van persoonlijke netwerken van wijkbewoners (kansarm of kansrijk) dermate gering dat kans op klasseoverstijgend contact a priori laag is. Keuze voor diversiteit van middengroepen in de stad komt vooral voort uit 'onderscheiden', niet uit de behoefte bindingen aan te gaan met achterblijvers

APPENDIX B: thema activering van bewoners

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
Informatie-overdracht van bewoners naar instanties (2a) / Bewoners als eerst aangewezen actor om prioriteiten te stellen (2b)	Wycoff & Skogan (1993)	Surveyonderzoek onder 300 agenten en 1.700 bewoners in Madison (VS) naar impact community meetings politie en bewoners. Voor- en nametingen van objectieve en subjectieve veiligheidsaspecten in experiment- en controlewijken	Interactie begunstigt veiligheidsgevoel bewoners, maar effect is bescheiden. Verschillen tussen experiment en controlegebieden rond meeste veiligheidsindicatoren meestens klein en niet significant. Grotere arbeidstevredenheid onder agenten als gevolg van intensiever contact met bewoners

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Skogan (2006)	Longitudinaal evaluatieonderzoek (1993-2003) van het community policing programma CAPS in Chicago. Combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve dataverzameling: analyse van ca. 20.000 bewonerssurveys, ca. 1.000 wijkbijeenkomsten, en kwalitatieve casestudies	Bewonersparticipatie het hoogst in meest kwetsbare buurten. Betrokkenheid gemarginaliseerde groepen lager. Actieve bewoners meer bezorgd over buurtproblemen dan overige deel bewoners. Invloed 'burgerbestuur' CAPS inzake aansturing instanties en realisering buurtdiensten relatief sterk. Gemengde resultaten wat betreft afname criminaliteit en buurtverval
	Skogan & Hartnett (1997)	Surveyonderzoek in 5 districten van Chicago (pilotwijken CAPS) naar impact CAPS op fysieke en sociale wanorde. Voor- en nameting van veiligheidsaspecten onder ca. 180 bewoners per district middels experiment en controlewijken	Fysieke wanorde nam significant af in 3 experimentwijken. Voor 2 van deze wijken tevens significant verschil t.o.v. controlewijken. Indicatoren sociale wanorde geen significante ontwikkeling of verschil met controlewijken
	Lub e.a. (2009)	Actieonderzoek naar mogelijkheden bewonersparticipatie in prioritering wijkvervalindicatoren en sociale veiligheidsaspecten. Doel: gezamenlijke strategie professionals-bewoners. Interactieproces bewoners-instanties-gemeente in Rotterdamse aandachtswijk gedurende 1,5 jaar op kwalitatieve wijze geanalyseerd	Bewoners en professionals hanteren verschillende referentiekaders in benoeming wijkproblemen. Professionele instanties onvoldoende voorbereid om adequaat in te spelen op bewonersprioriteiten. Onderling verantwoording afleggen moeilijke opgave. Traject bleef daardoor steken in vrijblijvendheid
	Boutellier & Van Marissing (2011)	Actieonderzoek naar bijdrage 'veiligheidsarrangementen' in IJburg (Amsterdam). O.b.v. wijkdata en interviews werden strategieën ontwikkeld tegen jongerenoverlast, probleemgezinnen en crimineel gedrag. Onderzoekers volgden interactieproces bewoners en instanties	Het bleek lastig geformuleerde acties om te zetten in concrete acties. Overeenstemming tussen bewoners en professionals over de aanpak zou leidend moeten zijn. Wordt hier niet aan voldaan, dan ontstaat bij verschillende partijen weerstand en komt actie niet van de grond
	Van Marissing e.a. (te verschijnen)	Actieonderzoek waarbij methode wordt ontwikkeld voor gemeenten om bewoners langere tijd te betrekken bij wijkveiligheidsbeleid	Logica burger doorgaans anders dan logica van de overheid. Overheid dient aansluiting te zoeken bij leefwereld wijkbewoners, en niet alleen zelf problemen te benoemen
	De Leeuw & Van Swaaningen (2011)	Kwalitatieve studies naar interpretaties van veiligheidsaspecten in Nederlandse achterstandswijken	Al naar gelang demografische en biografische achtergrond kijken bewoners ieder op hun eigen manier aan tegen veiligheidsthema's in de publieke ruimte

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Müller (2011)	Kwalitatief onderzoek o.b.v. interviews en observaties naar de betekenis die jongeren zelf geven aan alledaags, regelovertredend gedrag (het weggooien van zwerfafval)	Leefbaarheidsaspecten zijn onderhevig aan verschillende interpretaties. Door gewenningsprocessen beleven jongeren zwerfafval in het algemeen niet als teken van wanorde. Categorische tegenstelling tussen 'goede burgers' en 'wanordelijke personen' moet worden genuanceerd
	Damen (2010)	Analyse databestand Woon-Onderzoek Nederland naar relaties beleving en waardering leefbaarheid, persoonlijke omstandigheden respondenten en kenmerken woonomgeving. Analyse van 8.747 enquêtes	Persoonlijke omstandigheden (bijv. woonsituatie) en individuele kenmerken bewoner (bijv. geslacht, wel/geen betaald werk) zijn van invloed op percepties over leefbaarheid en veiligheid publieke ruimte
	Hardyns e.a. (2010)	Vlaams onderzoek naar contextuele en individuele determinanten van mijdgedrag voor mannen en vrouwen. Multilevel-analyses bij 2.080 respondenten in 40 Vlaamse gemeenten	'Mijdgedrag' publieke ruimte aangedreven door onveiligheidsgevoelens wordt bij mannen en vrouwen aangestuurd door verschillende determinanten
Vergroten informeel toezicht door buurt-interventieteams (2c)	Van Noije & Wittebrood (2008)	Verzamelstudie naar veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid Nederlandse overheid (o.a. naar effect menselijk toezicht in de publieke ruimte)	Inzet van functioneel menselijk toezicht (zoals huismeesters en conducteurs) lijkt veelbelovend. Bevindingen wijzen in een positieve richting wat betreft terugdringen criminaliteit en onveiligheidsbeleving, maar zijn niet eenduidig
	Hesseling e.a. (1991)	Landelijk evaluatieonderzoek naar het effect van huismeesters in naoorlogse etalagebouw. Quasi-experimenteel design middels experiment en controlegebieden	Inzet huismeesters leidt tot minder diefstal en vandalisme in semi-openbare ruimten. Aantal woninginbraken en subjectieve veiligheid bleef ook na de komst van de huismeesters echter stabiel
	Van Overbeeke (1996)	Onderzoek naar effectiviteit van betaalde flatwachten in 5 flatgebouwen Bijlmermeer (Amsterdam-Zuidoost). Analyse van survey respons 150 bewoners en politiecijfers over 3 jaar (1993-1995). Quasi-experimenteel design middels vergelijking uitkomsten experiment en controleflats	Flatwachten maakten geen wezenlijk verschil in verbetering van de veiligheid en leefbaarheid in onderzochte complexen. Uit politiecijfers blijkt geen significant verschil tussen de tijd voor en na de komst van flatwachten. Wel nam in experimentgebouwen veiligheidsbeleving significant toe

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Bieleman & Snippe (1995)	Onderzoek naar effect controleurs op 4 buslijnen in Groningen. Quasi-experimenteel design middels buslijnen weinig-veel overlast en geen-wel aanwezigheid controleurs	Inzet controleurs leidde niet tot daling slachtofferschap reizigers. Veiligheidsgevoel reizigers nam wel toe
	Veghel & Wassenberg (1999)	Onderzoek naar effect formeel bewonerstoezicht op leefbaarheid woonomgeving. Gedurende 2 jaar (1998-1999) meting effect inzet flatbewoners in Bijlmermeer (Amsterdam-Zuidoost). Analyse van surveyrespons van ca. 400 bewoners, slachtofferpercentages, en meldingen/kosten vandalisme. Quasi-experimenteel design met experimentflat en 3 controleflats	In experimentflat signaleerde groter percentage bewoners verbetering op gebied van 'schoon' en overlast. Nauwelijks verschil tussen experiment en controleflats in aantal vernielingen. Afname slachtofferpercentage in onderzochte periode het grootst in experimentflat. Geen vermelding significantieniveau ontwikkeling/verschillen
	Titus (1984)	Review van werkzaamheid 40 community crime prevention programs in de Verenigde Staten. Meerderheid evaluaties uitgevoerd door politie	Vrijwel alle evaluaties rapporteren een lager niveau van criminaliteit na inzet van burgerwachten. Meeste studies 'zwak' in termen van interne validiteit en controle voor alternatieve verklaringen
	Husain (1990)	Review van 90 Britse evaluaties naar burgerwachtprojecten	Weinig bewijs dat burgerwacht criminaliteit kan voorkomen. Kwaliteit van evaluaties te wisselend en onzeker of positieve resultaten konden worden toegeschreven aan inzet burgerwacht
	Sherman & Eck (2002)	Amerikaanse review van de effectiviteit Neighbourhood Watch (NW). Louter evaluaties opgenomen die gebruikmaakten van experiment- en controlegebieden. In totaal 4 studies in review	Geen aantoonbaar effect in reducties van criminaliteit. Soms een negatieve uitwerking op veiligheidsgevoel bewoners
	Bennett e.a. (2006)	Meta-analyse en systematic review volgens vooraf gestelde selectiecriteria wat betreft interne validiteit van al het Engelstalig evaluatieonderzoek naar de Neighbourhood Watch (NW). Search resulteerde in 43 evaluaties die voldeden aan kwaliteitseisen	Meer dan de helft van evaluaties rapporteert positief effect. Effectgrootte verschil controle en experimentwijken bovendien aanzienlijk (gemiddelde Odds Ratio van 1.36)
	McConville & Shepherd (1992)	Vergelijkende kwalitatieve casestudie van 3 NW districten. Interviews met enkele honderden agenten en bewoners	Draagvlak voor NW is groter in middenstandswijken met relatief laag niveau van objectieve en subjectieve veiligheid. Politie kreeg zelden bruikbare informatie door van burgerwachten

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Hope (1995)	Kwalitatief onderzoek naar NW in de Verenigde Staten	In 'high-crime areas' blijken bewoners nauwelijks bereid een NW te organiseren. Dit wordt deels veroorzaakt door doorgaans lager vertrouwen van bewoners in elkaar en in buurtinstanties
Aanpak overlast Marokkaanse jongeren door Marokkaanse buurtvaders (2d)	De Gruijter & Pels (2005)	Resultaatbeschrijving van 6 buurtvaderprojecten in Amsterdam, Den Bosch, Rotterdam, Den Haag, Huizen en Lelystad	Vanuit alle buurtvaderprojecten wordt afname gemeld van overlast Marokkaanse jongeren. Onduidelijk blijft wat de relatie is tussen opgetreden verbeteringen en activiteiten buurtvaders
	Welsh & Hoshi (2002)	Criminologisch onderzoek naar het effect van tijdsbesteding criminele jongeren met positieve rolmodellen	Jongeren vertonen minder delinquent of antisociaal gedrag wanneer niet-professionele vrij-willigers als positieve rolmodellen tijd met hen doorbrengen en constructieve, niet-veroordelende feedback geven
	Herrera e.a. (2000)	Amerikaans surveyonderzoek onder 1.101 mentorkoppels uit 98 mentorprogramma's voor risicojongeren. Daarnaast kwalitatieve casestudies: interviews, focusgroepen en observaties van mentorkoppels	Mono-culturele mentorkoppels doorgaans niet succesvoller in termen van een verbeterde gedragsontwikkeling van de jongere of een betere kwaliteit van de relatie, dan etnisch gemengde koppels
	Boutasmit (2012)	Veldonderzoek naar informeel menselijk toezicht in Haagse Schilderswijk. Interviews met 20 buurtjongeren van Marokkaanse afkomst	Interviews suggereren dat Marokkaanse buurtjongeren meer sympathie opbrengen voor buurtvaders dan voor buurtpreventieteams (BPT's). Daarbij lijken gedeelde culturele aspecten soms een positieve invloed uit te oefenen op het gedrag van de jongeren. Tegelijkertijd gaven verscheidene jongeren in de interviews aan dat een gedeelde achtergrond geen rol speelde in een eventuele aanpassing van hun gedrag.

APPENDIX C: thema straatcoaches

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
Straatcoaches als speerpunt in de aanpak van overlast (3a), als compensatie voor capaciteitstekort politie/stadstoezicht (3b) en als alternatieve aanpak (3c)	Bouscher e.a. (2008)	Evaluatie van inzet straatcoaches in Amsterdamse stadsdelen Slotervaart, Osdorp, de Baarsjes, Noord en Zeeburg. Analyse van politiecijfers op wijkteamniveau meldingen jeugdoverlast en aantal jeugdgroepen periode 2006-2008. Daarnaast interviews met betrokkenen	Analyse overlastmeldingen levert wisselend beeld op. Aantal wijken laten lichte verbetering zien, in andere wijken sprake van toename overlast. Aantal overlastgevende groepen in straatcoachgebieden nam aanzienlijk af.
	Hulshof, De Groot & Priem (2010)	Evaluatie van particuliere toezichthouders in Amsterdamse Transvaalbuurt (Stadsdeel Oost/Watergraafsmeer). Analyse van aangiftecijfers periode 2006-2010, rapportages coaches en bewonersenquête	Aantal aangiften Transvaalbuurt nam in onderzochte periode af, maar trendontwikkeling is gelijk aan trend controlegebied. Veiligheidsgevoel bewoners verbeterde
	Janssen en Huisman (2011)	Evaluatie van straatcoaches in Almere. Analyse van verslagen coaches, cijfers jeugdoverlast en bewonersenquête	Geen duidelijk aanwijzingen voor positieve invloed coaches op overlast. Trendontwikkeling incidenten overlast jeugd in straatcoachgebieden gelijk aan controlegebied. Slechts klein bewonersdeel (16%) van mening dat straatcoaches effectief zijn
	Evaluatie Straatcoaches Utrecht (2011)	Evaluatie van inzet straatcoaches in verschillende wijken Utrecht periode 2007-2010. Analyse dagrapportages coaches, bewonersenquêtes en cijfers jongerenoverlast	In geen enkele Utrechtse wijk waar straatcoaches actief waren, resulteerde hun inzet in afname van geregistreerde of ervaren overlast. Meest notoire probleemgebieden – Overvecht, Kanaleneiland en Leidsche Rijn – lieten zelfs toename zien van geregistreerde jongerenoverlast sinds de inzet van de straatcoaches
	Van Wijk (2011)	Evaluatie van straatcoaches in 3 wijken Den Bosch, periode 2006-2010. Inzet specifiek gericht op Marokkaanse jongeren. Coaches van 'allochtone' komaf en geworven uit de wijk. Analyse van overlastmeldingen, diepte-interviews en bewonersenquête	Geen aanwijzingen dat inzet coaches leidt tot minder overlastmeldingen bij politie (trends in straatcoachwijken nagenoeg gelijk aan stedelijke ontwikkeling). Deel professionals kritisch over vermeende meerwaarde gedeelde achtergrond jongeren en coaches

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Van Marissing (2010)	Onderzoek naar gepercipieerde effecten straatcoachkoppel in Venlo periode 2009-2010. Analyse op basis van gesprekken met betrokkenen, eigen observaties en beleidsdocumenten	Effect straatcoaches onduidelijk. Gehanteerde aanpak blijkt 'inhoudelijk nog onvoldoende inzichtelijk'
	Team Veilig / Dienst O&S Hoogeveen (2011)	Evaluatie van straatcoach Hoogeveens centrumgebied. Gesprekken met betrokken ambtenaren, enquêtes onder bewoners, winkeliers en jongeren (N van hoogstens enkele tientallen per doelgroep)	Aantal overlastplaatsen aanzienlijk verminderd (van 10 naar 4). Invloed straatcoach niet vast te stellen, vanwege inbedding breder pakket veiligheidsmaatregelen
	Welsh e.a. (2010)	Systematic review van effect particuliere beveiligers op criminaliteit openbare ruimte. Door strenge criteria leverde search slechts 3 bruikbare studies op	Review toont gebrek gedegen wetenschappelijk effectonderzoek naar particulier toezicht. 2 van de 3 studies rapporteerden evenwel positieve effecten: aantal auto-inbraken reduceerde sterk in experimentgebieden na inzet toezichthouders
	Noaks (2000)	Britse casestudie naar functioneren particuliere toezichthouders woonwijk. Etnografische studie (veldwerk en 'schaduwen' patrouilles gedurende 3 jaar) en survey onder 255 bewoners	Bewoners zeer tevreden over optreden en invloed van particulier toezichthouders. Grotere satisfactie dan met politie. Interactie commerciële beveiligers en politie verliep moeizaam
	Van Steden & Roelofs (2009)	Analyse van de meningsvorming van Amsterdammers over particuliere beveiligers in de publieke ruimte. Onderscheid naar oordeel gemeentelijke toezichthouders en commerciële beveiligers. N = 761	Burgers over het algemeen goed bekend met fenomeen particulier toezicht. Inschatting kwaliteit en professionaliteit commerciële beveiligers blijkt lastiger te bepalen voor burgers. Meerderheid respondenten acht veiligheid exclusief politietaak

APPENDIX D: thema gedragscodeprojecten

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
Gebiedsgebonden gedragscodes als zelfreinigend controlemiddel (4)	De Meere e.a. (2004)	Verwey Jonker-evaluatie van pilotstraten Rotterdamse 'Mensen maken de stad'. Verslaglegging van 'keuringsbijeenkomsten' met bewoners en professionals	Onduidelijk wat de keurings-bijeenkomsten precies opleverden met het oog op verbeterde straatetiquette
	Lub (2005)	Kleinschalig veldonderzoek naar 2 Mmds-pilotstraten in Rotterdam. Interviews met actieve en niet-betrokken bewoners, observaties en straatgesprekken	Mmds-programma stond (te) ver af van belevingswereld bewoners. Naast actieve bewoners bleek slechts enkeling op de hoogte van 'afgesproken' leefregels. Hierdoor materialiseerden formeel gemaakte afspraken zich niet in het informele omgangsverkeer op straat
	Diekstra (2006)	Evaluatie van Mmds waarin uit-komsten van 85 straatkeuringen uit 2005 worden vergeleken met situatie van een jaar eerder. Resultaatanalyse op basis van inschattingen aanwezige (actieve) bewoners (zelfrapportage)	Meerderheid bewoners van mening dat vriendelijkheid en respect in de omgang is toege-nomen sinds Mmds. Ruim 2/3 van de bewoners ervaart afname van overlastgevend gedrag in hun straat na de invoering van Mmds
	Uitermark & Duyvendak (2006)	Conceptuele verkenning (essay) naar 'straatburgerschap' op basis van kwalitatief onderzoek Mmds. UvA-ondezoekers woonden 20 straatkeuringen bij en hielden diepte-interviews met actieve bewoners in acht straten	Volgens de auteurs leiden ontwikkelde gedeelde normen tot een zekere aanpassing van gedrag in de openbare ruimte, maar conclusie wordt niet direct onderbouwd met empirische voorbeelden
	Bongers & Langeveld (2011)	Eigen evaluatie van CCV-gedragscodeprojecten in 6 'pilot-gemeenten': Maastricht, Middel-burg, Roosendaal, Leeuwarden, Velsen en Weert. Analyse op basis van enquêterespons en logboeken (bewoners N = 53)	Respons van bewoners uit beide pilotrondes zeer laag. Resultaten zeggen mogelijk alleen iets over meningsvorming actieve deel bewoners. Meerderheid van mening dat relaties zijn verbe-terd, meerderheid signaleert echter geen verbetering w.b. verloedering en sociale wanorde. Meerderheid van mening dat vooral 'anderen' zich niet aan de afspraken houden
	Komter e.a. (2000)	Sociologische verkenning naar moderne vormen van solidariteit en cohesie (literatuursynthese en conceptuele verheldering)	Gevoel van sociale verbondenheid niet (meer) onproblematisch te koppelen aan een specifieke geo-grafische plek (de buurt). Weinig zinvol om over buurten te spreken in termen van 'gemeenschap'

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Blokland-Potters (1998)	Etnografische en theoretische studie naar sociale relaties en percepties van gemeenschap in grote stadsbuurten. Empirisch onderzoek vond plaats in Rotterdamse achterstandswijk Hillesluis	De ervaring van gemeenschap is geprivatiseerd geraakt, dat wil zeggen verschoven van de publieke naar de private ruimte. Daardoor moeilijk gemeenschappelijke standaarden te ontwikkelen voor gedrag in publieke ruimte. Slechts voor enkele bewonerscategorieën vervult buurt nog gemeenschapspotentieel
	Völker e.a. (2007)	Sociaalgeografisch surveyonderzoek naar welke condities een gevoel van lokale 'gemeenschap' bevorderen (Wanneer zijn buurten gemeenschappen?). Data afkomstig uit 168 Nederlandse buurten, 1.007 respondenten	Verschillende buurtkenmerken hebben gunstige uitwerking op buurtgemeenschap, o.m. aantal faciliteiten, gezinnen met jonge kinderen, eigen woningbezit, inkomenshomogeniteit, lage mate van verstedelijking
	Weenig e.a. (1990)	Vergelijkend onderzoek naar verschil hoogbouw- en laagbouwbuurten in perceptie gemeenschap. Analyse o.b.v. surveydata acht naoorlogse achterstandswijken (N = 912 bewoners)	Laagbouwbuurten significant cohesiever dan hoogbouwbuurten
	Postmes e.a. (2009)	State of the art van sociaalpsychologisch onderzoek naar groepsnormen en menselijk gedrag	Mate waarin normen van invloed zijn op gedrag vooral bepaald door de mate waarin deze 'saillant' worden gemaakt. Diverse sociaalpsychologische mechanismen die consensus over en conformering aan groepsnormen in de publieke ruimte kunnen bevorderen, kunnen deze echter gelijktijdig ondermijnen
	Reich & Robertson (1979)	Experimentonderzoek dat naging in hoeverre anti-vervuilingsboodschappen variëren in soort sociale druk dat ervan uitgaat	Expliciete verbodsboodschappen (externe druk) genereren meer vervuilingsgedrag dan boodschappen die beroep doen op onderliggende sociaalnormatieve standaarden (interne druk)
	Reiter & Samuel (1980)	Experimentonderzoek naar verschil 'positief' geformuleerde normsignalen en 'negatief' geformuleerde boodschappen	Positief geformuleerde boodschappen (bijv. 'Help onze stad schoon te houden') significant effectiever in het reduceren van afval op straat dan negatieve verbodsboodschappen (bijv. 'Rommel achterlaten is verboden op straffe van boete')

APPENDIX E: thema sport en spel

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
Verbeterde sociale vaardigheden als gevolg van sport (5a), sport als substitutie voor overlast (5b)	Carmichael e.a. (2008)	Review naar wetenschappelijk bewijs dat sportprogramma's lokale criminaliteit verminderen	Meerderheid gedane evaluaties rapporteren significante afname van jeugdcriminaliteit – lopende in de tientallen procenten – op plaatsen waar intensieve sportprogramma's werden aangeboden
	Daniels & Leaper (2006)	Longitudinaal onderzoek naar relaties sportdeelname, peeracceptatie en zelfvertrouwen adolescenten. Representatieve steekproef onder 4.689 meisjes en 5.811 jongens	Directe correlatie sport-zelfvertrouwen is significant maar klein (<0.10). Jongeren die sporten hebben meer zelfvertrouwen, maar dit wordt meer aangedreven door sociale factoren (peeracceptatie) dan door de sportbeoefening zelf
	Sandford e.a. (2008)	Onderzoek naar verband sport en antisociaal gedrag in de klas. Evaluatie van 2 Britse sportstimuleringsprogramma's op middelbare scholen. Statistische analyse van 'pupil profile information' van enkele honderden leerlingen, deels in vergelijking controlegroepen. Daarnaast interviews en groepsgesprekken	Programma's verantwoordelijk voor lichte toename in aanwezigheid en afname in aantal verwijderingen uit de klas. Geen inzicht statistische significantie. Grootste deel onderzoeksdata daarnaast gebaseerd op inschattingen docenten, conflicterende rapportages over ontwikkeling leerlingen
	Endresen & Olweus (2005)	Longitudinaal onderzoek naar verband tussen powersport (vechtsporten, boksen, gewichtheffen) en gewelddadig en antisociaal gedrag van jongens. Onderzoekspopulatie van 477 jongens van 11 tot 13 jaar. Volgperiode 24 maanden	Participatie in een powersport correleert sterk met antisociaal en gewelddadig gedrag. Sterk bewijs voor causaal verband (geen selectie effecten alsook toename van gewelddadig gedrag naarmate langer betrokken in powersport)
	Elling & Wissen (2010)	Enquêteonderzoek naar invloed van deelname van jongeren aan vechtsporten. 400 sporters van 12-20 jaar geënquêteerd, referentiegroep van 500 scholieren. Studie betrof eenmalige meting	Agressietolerantie van vechtsporters beduidend lager dan die van niet-sporters (dus minder agressief). Jonge vechsporters scoren ook lager op agressietolerantie dan anders sporters (vooral in vergelijking met voetballers). Mogelijk agressieregulerend effect van vechtsportdeelname

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Romance e.a. (1986)	Evaluatie van speciaal ontworpen moreel ontwikkelingsprogramma in combinatie met sport op basisscholen. 2 klasgroepen 5 diende als experiment- en controlegroep (N = 32)	Experimentgroep liet grotere (significante) verbetering zien in morele groei en oordeelsvorming
	Gibbons e.a. (1995)	Evaluatie van educatief sportprogramma Fair Play for Kids, ontworpen ter stimulering morele groei en prosociaal gedrag basisschoolleerlingen. Onderzoekspopulatie van 452 leerlingen, willekeurige toedeling naar interventie- en controlegroepen	Interventiegroepen lieten zowel tijdens als na het doorlopen van het programma significant hogere scores zien op morele ontwikkeling dan controlegroepen
	Steptoe & Butler (1996)	Surveyonderzoek naar relatie fysieke inspanning en emotioneel welzijn adolescenten. Steekproef van 2.223 jongens en 2.838 meisjes	Participatie in sport hangt positief samen met emotioneel welzijn, verklaarde variantie statistisch model echter klein (11,5%). Desondanks aanwijzingen dat verband causaal is
	Kirkcaldy e.a. (2002)	Surveyonderzoek onder 1.000 middelbare scholieren naar relatie sport en zelfbeeld/probleemgedrag adolescenten	Adolescenten die regelmatig aan sport doen hebben significant hoger zelfbeeld en minder sociale problemen dan jongeren die minder sporten. Richting verband echter onduidelijk
	Kreager (2007)	Onderzoek naar in hoeverre middelbare schoolsport bijdraagt aan gewelddadig gedrag van jonge jongens. Analyse van surveydata van 6.397 jongens op 121 scholen	Verschillende sporten variëren in hun invloed op gewelddadig gedrag van jongens. Vooral *heavy contact sports* wakkeren gewelddadig gedrag aan. Slechts ten dele sprake van zelfselectie-effect. Mogelijke oorzaak is masculiene cultuur van sommige sporten en negatieve invloed van peers
	Rees e.a. (1990)	Onderzoek naar invloed verschillende sporten op prosociaal gedrag van middelbare scholieren. Longitudinaal onderzoek onder 1.628 jongens op 87 scholen	Naar verhouding hangt sporten slechts met een beperkt aantal gedragsaspecten samen. Echter, analyse wijst uit dat participatie in schoolsport agressief gedrag van jongens bevordert en een significante afname veroorzaakt in zelfbeheersing

Interventietheorie	Geraadpleegde studie	Type onderzoek	Relevante uitkomsten / conclusies
	Hartmann & Massoglia (2007)	Longitudinale studie onder 763 middelbare scholieren naar de invloed van sport op deviant gedrag. Meting liep door tot in vroege volwassenheid (29-30 jaar)	Geen relatie sport (wel/geen sporter, duur, sport wel/niet belangrijk) en algemeen deviant gedrag in vroege volwassenheid. Echter, na splitsing deviant gedrag variabele blijkt sporten op jonge leeftijd negatief samen te hangen met winkeldiefstal en positief met rijden onder invloed (ook na controle voor selectie-effecten)
Sport als sociaal bindmiddel (5c)	Wittebrood & Permentier (2011)	Cijfermatige evaluatie van fysieke interventies Nederlands wijkenbeleid, waaronder aanwezigheid sport- en speelvoorzieningen. Ontwerp met 90 experimentwijken gekoppeld aan (vergelijkbare) controlewijken, meetperiode 2005-2009	Aanwezigheid sport en speelvoorzieningen in aandachtswijken ongunstig effect op sociale cohesie, diefstal, verloedering, veiligheidsbeleving en tevredenheid woonomgeving. Verschillen zijn echter klein, verklaarde variantie gebruikte model niet hoog (23%) en geen toetsing statistische significantie
	Vermeulen (2010)	Etnografische studie naar het sociale functioneren van de Krajicek Playgrounds. Data bestonden uit observaties en interviews op 6 playgrounds in 6 verschillende steden	*Bonding* relaties zijn het sterkst aanwezig, *bridging* komt weinig voor. Playgrounds worden vooral gebruikt door bestaande vriendengroepen
	Breedveld e.a. (2009)	Studie naar gebruik en effecten Cruyff Courts. Vragenlijsten afgenomen bij 637 jongeren en 194 omwonenden, daarnaast kwalitatieve casestudies en analyse van secundaire bronnen	Cruyff Courts hebben marginale impact op criminaliteit en overlast in de wijk, als dit effect al aanwezig is
	Bakker e.a. (2008)	Multidisciplinair onderzoek naar 6 playgrounds in 6 aandachtswijken. Data bestonden uit observaties, registratie van kenmerken kinderen (N = 552) en focusgroepinterviews	Allochtone kinderen en jongens op playgrounds zijn sterk oververtegenwoordigd ten opzichte van autochtone kinderen en meisjes, ook naar etnisch-demografische compositie in wijk

Is sporten een reëel alternatief voor wangedrag? Nemen wijkbewoners meer verantwoordelijkheid voor hun leefomgeving als de sociale cohesie wordt vergroot? In hoeverre is het mogelijk om op straatniveau een beschavingsoffensief in te zetten? Is het zinvol om bewonersgroepen een vinger in de pap te geven in de taakstelling van de wijkagent? Maken burgerwachten hot spots veiliger? Hoe coachend is een straatcoach? Draagt herstel van het 'sociaal weefsel' van probleemwijken bij aan de sociale controle? En in hoeverre was dat sociaal weefsel eigenlijk toe aan genezing?

Nederlandse achterstandswijken zijn de laatste jaren overspoeld met sociale interventies die de leefbaarheid moeten verbeteren. In dit boek worden enkele heersende beleidsopvattingen hierover op de proef gesteld. In aanvulling op alle inductieve, bestuurskundige en normatieve beschouwingen over het onderwerp, biedt het een wetenschappelijke toetsing van de meest dominante sociale aanpakken van dit moment. Uit de confrontatie met sociaalwetenschappelijk onderzoek kristalliseert zich een informatief, maar ook een ontnuchterend beeld van de houdbaarheid van populaire beleidsassumpties op het terrein van buurtleefbaarheid.

Vasco Lub is socioloog en heeft in de vorm van het Bureau voor Sociale Argumentatie een eigen onderzoeks- en adviespraktijk. Hij is daarnaast verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (vakgroep Sociologie) waar hij een proefschrift voorbereidt over de plausibiliteit van beleid.

MOVISIE
kennis en aanpak van sociale vraagstukken

BOOM LEMMA UITGEVERS

ISBN 978-90-5931-946-2
9 789059 319462